

Dr. Banauer A. István
A kölcsönös igazságosság

A
KÖLCSONÖS IGAZSÁGOSSÁG
A KATH. ERKÖLCSTANBAN

KÜLÖNÖS TEKINTETTEL

A MAGYAR MAGÁNJOGRA

IRTA :

Dr. HANAUER A. ISTVÁN

A BUDAPESTI KÖZP. PAPNEVELŐ LELEGIIGAZGATÓJA

BUDAPEST

STEPHANEUM NYOMDA R. T.

1909.

ELŐSZÓ.

Régóta szükségét érezzük oly könyvnek, amely a theológus számára összefoglalná a magyar magánjognak azokat a szabályait, amelyekre neki az erkölctani kérdések megoldásánál napról-napra szüksége van. A jogtudomány sok ponton érintkezik az erkölctannal, de ez az érintkezés sehol sem oly mélyreható, mint az erkölctannak az igazságosságról szóló részében. Hisz az igazságosság rendjének megállapítása részletkérdéseiben egyenesen a magánjog föladata, az erkölctannak csakis a magánjog rendelkezéseit kell a lelkiismeretre alkalmazni. Ezért fontos a theológusnak a magánjogi törvények ismerete.

Az erkölctani írók nem is mulasztották el a világi jogi törvények tanulmányozását. Az összes újabb moralisokban lépésről-lépésre találkozunk hivatkozással a francia, az olasz, a német, az osztrák polgári törvénykönyvre. Az új német polgári törvénykönyvet már két kath. theológus kommentálta is a papság részére. Az egyik az ismert moralista,

Lehmkuhl műve: Das bürg. Gesetzbuch des deutschen Reiches, melyben a törvénykönyvhöz theológiai kommentárt fűz, a másik Kiefer eichstädti tanár: Die Tugend der ausgl. Gerechtigkeit című műve, rendszeres erkölcsstani tanulmány.

Magyar szerzőtől újabb időben nem jelent meg sem az egész erkölcsstani, sem erkölcsstannak ezt a részét tárgyaló munka, a külföldi munkák pedig a mi viszonyainkra egyáltalán nincsenek tekintettel. Így teljesen hijjával vagyunk oly munkának, amely a magyar magánjogi törvények és azoknak erkölcsstani alkalmazása felől akár csak szórványos utalásokkal is fölvilágosítana. Theológusainkat tankönyveik folyton csak a római jogra, az osztrák és német polgári törvénykönyvekre, a code-civilre utalják, de a magyar jogról sehol sem találhatnak semmit sem. A tanároknak nem kis nehézséget okoz a tankönyvek hiányát folytonos jegyzetekkel pótolni.

Ezen a hiányon akartam munkám megírásával segíteni. Könyvem megírásában nagy nehézséget okozott az, hogy nincs egységes polgári törvénykönyvünk. Nem akartam a megírással addig várni, míg az előkészítés stádiumában levő tervezetből törvény lesz, mert az még előreláthatólag néhány évig eltart, azért a ma érvényben levő törvényeket és jogokat dolgoztam föl az erkölcsstani szempontjából.

Nem a törvényekhez irtam erkölctani kommentárt, hanem erkölctani előadások keretében dolgoztam föl az odavágó magánjogi törvényeket.

Elsősorban a hittudományhallgatók szükségletét tartottam szem előtt, de azért úgy gondolom, hogy a könyvnek a lelkipásztorkodó papság is hasznát fogja venni. Ez az oka annak, hogy egyik-másik kérdéssel hosszabban foglalkozom, mint egy erkölctani könyvben szükséges volna, mert azt gondolom, hogy egyes jogi ismeretek főképp az iskolából kikerülő fiatal papi generációnak nem kis hasznára lesznek.

Az egész anyag természetesen három részre oszlik. Az első rész, a kölcsönös igazságosság rendje, inkább jogi, mint teológiai természetű. Itt igyekeztem a vagyoni jogrendnek lehetőleg teljes képét adni, amint annak a magyar magánjogi törvények szerint ki kell alakulnia. Ebbe a részbe fölvettem a szerződésekről szóló részt is. Ezt a moralisták rendszerint egészen külön tárgyalják, holott nyilvánvaló, hogy a szerződések a jogszerzésnek egy módját képezik. A jogtudósok a szerződéseket, mint a kötelmi jog egyik részét a kötelmi joghoz csatolják. Ez a beosztás helyes a jogtudomány szempontjából, de az erkölctan a kötelmi jog egyes részeit egészen más szempontok szerint tárgyalja. Azért az erkölctanban nem lehet a szerződéseket, mint Kiefer teszi,

kötelmek neve alá foglalni, mert akkor a kártérítés tanát is ide kellene vonni, holott ez egészen más természetű dolog.

Az első rész anyagát más szempontok szerint más-ként lehet elrendezni. Engem a következő szempontok vezettek. A jog elemeinek ismertetése után először foglalkozom a tulajdonnal általában. Azután a birtokkal, melynek fogalmára a későbbiekben már szükség van és csak ezután a tulajdonszerzés módjaival; erre következnek a jogok más dolgában. Ezután jönnek sorra az egyes összetettebb jogviszonyok, a szerzői jog, a családi vagyonjog és az egyházi személyek vagyonjoga. Ez utóbbiak után következik a velük rokon örökösödési jog, végül a szerződésekről szóló fejezet. A két utolsó ugyan egy-egy módja a tulajdonszerzésnek, de nemcsak a tulajdonszerzésnek, hanem más jogok megszerzésének is, azért maradtak az első rész végére.

Az erkölcsstani írók ennek a résznek egész anyagát a tulajdon, dominium körül csoportosítják. Ehelyett a jogoknak a jogtudománytól kölcsönzött osztályozását vettem alapul.

A második rész a kölcsönös igazságosság megsértésével és a harmadik a kölcsönös igazságosság rendjének helyreállításával foglalkozik. E két rész egészen theológiai jellegű, a polgári törvények csak mellékkérdésekben jönnek figyelembe. A második

részben az igazságosság elleni vétségek fölosztásánál új szempontokat követtem, ami az elvek gyakorlati alkalmazását a harmadik részben könnyebbé teszi.

Ami a fölhasznált irodalmat illeti, mivel könyvemet inkább tankönyvnek szántam, nem tartottam szükségesnek, hogy sok irodalmi utalással terheljem. Mivel az idevágó theológiai kérdésekben a tan már meglehetősen meg van állapítva, theológiai művekre csak ott hivatkozom, ahol az valami ok miatt különösen indokoltnak látszik. Sűrűbben fordulnak elő utalások jogtudományi művekre, még pedig azért, mert könyvemet theológusoknak szántam, akik a jogtudományban kevésbé jártasok. Útmutatást akartam nekik adni, hol találhatják meg a kívánt fölvilágosításokat és a kérdések kimerítő tárgyalását. A használt jogi munkák közül legsűrűbben hivatkozom a Zlinszky - Reiner - féle magánjogra, annak elismeréséül, hogy belőle sokat merítettem.

Midőn könyvemet a nyilvánosságnak átadom, nem minden aggodalom nélkül teszem. A magam elé tűzött föladatnak magában is nagy nehézségei vannak és a körülmények, amelyek között ezt a könyvet irtam, más természetű nehézségeket is gördítettek elém, amelyek nyomait a könyv is magán viseli. Mindezekben túltettem magamat azért, hogy

növendékeimnek tett ígéretemet beváltsam és nekik egy vezérfonalat nyujtsak, amely őket a magyar magánjog erkölcstani kérdéseiben biztosan tájékoztatja.

Budapest, 1909. márc. 7-én.

Szerző.

A KÖLCSONÖS IGAZSÁGOSSÁG.

BEVEZETÉS.

1. A kölcsönös igazságosság fogalma.

Az igazságosság elvont tulajdonságot jelent, azt, ami által valami igazságos. Igazságos viszont az, ami az igazságnak megfelel. Erkölcsi értelemben igazság alatt általában az erkölcsi rendet értjük. Így igaz, igazságos ember az, aki magát mindenben az erkölcsi rendhez szabja.¹ Szorosabb értelemben igazságos az, ami a szigorú jognak és kötelességnek megfelel. Tehát igazságos az az ember, aki mindenkinek megadja azt, ami őt jog szerint megilleti és senkitől sem követel többet, mint amennyit követelni joga van. Igazságosság az az erkölcsi tulajdonság, erény, amely arra törekszik, hogy mindenki jogához jusson és viszont mindenki teljesítse kötelességét.²

Az igazságosság tárgya a jog és kötelesség. Jog alatt sérthetetlen erkölcsi hatalmat értünk, valamely dolog fölött, vagy valamely személy irányában, mennél fogva valamit teszünk, nem teszünk vagy követelünk.³

¹ A szentírás justus-a.

² Ulpianus l. 10 Dig. de just. et jure : Constans et perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi. Verbőczy : Hármaskönyv. Prologus, titulus 1.

³ Personae facultas moralis inviolabilis. Vermeersch, Quaestiones de justitia n. 5.

A jognak kötelesség felel meg, amely erkölcsi tartozás valamit tenni, nem tenni vagy eltérni.

A jogok és kötelességek különbözők és a különböző szempontok szerint különbözőképpen oszthatók fel.

Eredetét tekintve, megkülönböztetjük a természetjogot és a tételes jogot; az egyházjogot és a polgári jogot.

A jogok alanyát tekintve, különbséget teszünk közjog (jus publicum) és magánjog (jus privatum) között. Az egyes ember jogviszonya felsőbb hatóságával szemben a közjog, az egyes jogviszonya egyessel szemben, vagy testületekkel, de nem mint felsőbbbséggel szemben a magánjog.¹

Tekintve a jogok tárgyát, amire vonatkoznak, megkülönböztetjük a dologi jogokat és a kötelmi jogokat, melyek mindegyikének számos faja van.

Mivel az igazságosság tárgyát jogok és kötelességek képezik, a jogok különbözősége szerint az igazságosságnak is különböző fajait kell megkülönböztetnünk. Más és más az igazságosság aszerint, amint az, akivel szemben jogaim vannak vagy köte-

¹ A közjog és magánjog meghatározásában a jogtudósok nem egyeznek meg. Verbőczy, Hármaskönyv, Prologus tit. 2. §. 3. szerint: publicum est, quod principaliter ad imperium et regimen regnorum, publicamque utilitatem spectat, et in sacris et in sacerdotibus et in magistratibus consistit. Privatum vero est jus speciale, quod ad singulorum hominum utilitatem pertinet. Zlinszky-Reiner, Magyar magánjog 4. l. a következőképpen határozza meg: Közjog mindazon jogviszony, amelyben az állam, vagy más felsőbbbségi hatalommal bíró közjogi intézet vagy testület, mint ezen közjogi hatalmának viselője, imperiumának gyakorlója áll.

lezve vagyok, tőlem különböző, de másképp hozzám hasonló személyiség, vagy pedig egy magasabb (közjogi) testület, amelynek magam is valamiképen része vagyok. Az első esetben két jogilag egyenlő áll egymással szemben, kölcsönösen joguk van egymástól megkivánni, hogy egymás jogát tartsák tiszteletben. Ez a kölcsönös igazságosság (*justitia commutativa*). A másik esetben jogról és kötelességről van szó oly testülettel szemben, amellyel közösségben vagyok, amellyel nem mint különálló személyiség, hanem mint rész az egészszel, alattvaló felsőbbségével szemben állok. Ilyen az egyes ember viszonya az államhoz, egyházhoz. Ebben az esetben is viszonyosság áll fenn jogok és kötelességek között, a jognak kötelesség és a másik részen a kötelességnek jog felel meg, de ez a viszony nem kölcsönös, mert nem egyenlők között áll fenn és nem megfordítható, az állammal szemben nem támaszthatok épen olyan követelést, mint aminővel én neki tartozom.¹ Ezek között viszonyosság van, de nincs egyenlőség és kölcsönösség (*justitia distributiva, legalis*). Így teszünk különbséget az általános igazságosság (*justitia generalis v. legalis*) között, mellyel a felsőbbségnek tartozunk, az osztó igazságosság (*justitia distributiva*) között, mellyel a felsőbbség nekünk tartozik és a kölcsönös igazságosság (*justitia commutativa*) között mely a magánjogi viszonyoknak felel meg.²

¹ A magánjogi viszonyok megfordíthatók, magánjogi személlyel szemben egyaránt lehetek hitelező vagy adós.

² Az igazságosság felosztásáról l. Vermeersch i. m. Thesis II.

Kölcsönös igazságosság nemcsak egyes emberek között áll fenn, hanem egyes ember és társulat, vagy társulat és társulat között is, ha ezek mint az egyes emberhez hasonló, egyenlő jogalanyok, vagy legalább is a kérdéses dologban egyenlők állnak egymással szemben. Ilyenek a magánjogi testületek és a közjogiak magánjogi viszonyaikban.

Most már szabatosan megállapíthatjuk a kölcsönös igazságosság fogalmát. E szerint kölcsönös igazságosság alatt nem értjük az egyes ember törekvését, amivel a felsőbbbséggel szemben fennálló kötelezettségeit teljesíti (*justitia legalis*), sem a felsőbbbség törekvését, hogy az alattvalókat az őket megillető jogokban részesítse (*justitia distributiva*). A kölcsönös igazságosság (*justitia commutativa*) jogilag egyenlő személyek között áll fenn és azt kívánja, hogy mindegyik csak azt tegye és követelje, amihez joga van, engedje azt, amihez másnak joga van és teljesítse, amit a másik tőle jogosan követel. Egy szóval, hogy mindenkinek adjuk meg, ami őt jog szerint megilleti. A kölcsönös igazságosság mindkét részt egyformán kötelezi. Őrzi a fennálló jogokat, őrködik a jogok cseréjénél, hogy az adott és a kapott jog egyenlő legyen, kiegyenlíteni törekszik a felmerülő ellentéteket.

A kölcsönös igazságosság a legfontosabb erkölcsi kötelességek egyike, mely az emberek viszonyait egymáshoz szabályozza. Ez a másra vonatkozás (*virtus ad alterum*) lényeges az igazság minden fajánál; senki sem lehet igazságos vagy igazságtalan önmagához. Ez által különbözik az igazságosság az erkölcsi kötelességek többi nagy csoportjaitól, melyek

az embert önmagában nézik, cselekedeteit az egyén szempontjából szabályozzák, mint a sarkalatos erények közül az okosság, erősség és mértékletesség. Ezek az embert csak mint egyént tekintik; míg az igazság máshoz viszonyítja.

Az igazságossággal ebben a tekintetben megegyezik a szeretet, ez is másra vonatkozik, *virtus ad alterum*. A kettő között azonban nagy különbség van.

A főkülönbség az, hogy az igazságosság a szorosan vett jogot nézi, szigorúan annak megadására kötelez, amihez embertársaimnak szorosan vett joga van. A szeretet nem keresi a szorosan vett jogot, hanem a szigorú tartozáson felül olyas valamit ad a felebarát-nak, amit ő kérhet, de nem követelhet. Az igazságosság mindenkinek csak azt adja, ami már jogilag az övé, a szeretet abból ad, ami az enyém. Az igazságosság embertársaimban a tőlem elkülönzött, velem egyenlő jogalanyt látja; a szeretet benne a hozzám hasonlót, az alter egót látja, akit a magaméban kell részesítenem.

Az igazságosság és szeretet két rokon erény, melyek egymást kölcsönösen kiegészítik. Első az igazságosság, először legyen meg mindenkinek a magáé; ezután jön a szeretet, amely még azontul is ad valamit. Egészséges viszonyok csak ott fejlődhetnek, ahol mindenkinek megvan a magáé. Az igazságosság az alap. Ez után kell jönni a szeretetnek, hogy pótolja a hiányokat, kitöltse a hézagokat, enyhítse a merevséget, elviselhetővé tegye a természet mostohaságából még a legteljesebb igazságszolgáltatás után is fönmaradó ellentéteket. Ez a kettő a társadalom fentartója és a fen-

álló társadalmi bajok orvossága. Igazságosság nélkül nem állhat fenn a társadalom, a társadalmi igazságtalanságok orvoslása nélkül nem lehet annak bajain segíteni. De a legtökéletesebb társadalmi igazságosság mellett is még nagy szükség van a szeretetre. A szeretet az olajcsepp, mely nélkül a legpontosabb gépezet, a legigazságosabb társadalom sem tud el lenni. Előbb el lennének gépek olaj nélkül, mint a társadalom szeretet nélkül, mert ha a jogok kiegyenlítésének kemény surlódását nem enyhíti a szeretet, a szív és szeretet nélküli társadalomban csakhamar elhatalmasodik az önzés és az igazságot alapjában megrendíti. Az emberiségnek sem igazságosság szeretet nélkül, sem szeretet igazságosság nélkül nem elég. Az emberi társadalmat sem tökéletes jogi mechanizmus, sem alamizsna egymagában nem tartja fön. Csakis igazságos törvények, igazságosan végrehajtva és tevékeny keresztény szeretet karöltve képesek az emberiségen segíteni.

Az igazságosság és a szeretet között középén áll a méltányosság (*aequitas*.) Méltányosság alatt a jog emberséges gyakorlását értjük, amely nemcsak a szigorú jogra néz, hanem emberséges szempontokból saját jogából valamit enged. Mig az igazságosság a szigorú jogra néz, és másnak olyant ad, amihez annak sérthetetlen joga van, a szeretet pedig a magából ad olyant, amihez másnak semmiféle joga nincs, a méltányosság olyant ad, amit más nem ugyan sérthetetlen jogon, de némi jogon (*jus imperfectum*) tőlünk kívánhat.¹

¹ L. Vermeersch i. m. Thesis XXXI. «*aequitas est humanus*

A másra vonatkozás (virtus ad alterum) a megkülönböztető vonás az igazságosság és a vele rokon erények között is. Az igazságosság is és a szeretet is másra vonatkozik, csak hogy másként és másként. Még az igazságosság egyes nemeit is a másra vonatkozás szerint osztályozhatjuk: a másra vonatkozás tökéletesen csakis a kölcsönös igazságosságban van meg, míg az igazságosság másik két neme bizonyos közösséget, közjogi kapcsolatot, a résznek viszonyát az egészhez föltételezi.¹

Ezek alapján a kölcsönös igazságosságban három lényeges elemet tudunk megkülönböztetni. A kölcsönös igazságosság oly erkölcsi elv, amely 1. eljárásunkat másokkal szemben szabályozza (virtus ad alterum), 2. mindenkinek a magáét adja (nem mint a szeretet), 3. mindkét félnek egyforma jogon.

2. A kölcsönös igazságosság és a polgári törvények. A magyar magánjog.

A kölcsönös igazságosság azt kívánja, hogy mindenkinek adjuk meg azt, ami őt jog szerint megilleti. Tehát az igazságosság feltételezi a jogot, a jognak meg kell állapítva lenni, hogy az igazságosság annak megtartását szorgalmazhassa. A jog, amelynek megtartása a kölcsönös igazságosság feladata, a jognak magánjogi része, míg a közjog az igazságosság többi részeinek körébe tartozik.

usus juris» és n. 486: «perfectior justitia, quae adaequat usum jurium ad titulos imperfectos et quasi inchoata jura quae sunt in altero.» ¹ Lehmkuhl Theol. mor. I. n. 748—750.

Az embernek magánjogi viszonyait részben a természetjog,¹ részben a tételes magánjogi törvények, melyek a természetjogon nyugosznak, szabályozzák. A természetjog inkább csak általános alapelveket foglal magában, ezek alapján a részletes jogszabályokat a tételes törvények állapítják meg. A kölcsönös igazságosság elveinek alkalmazásához ezeknek a magánjogi törvényeknek ismerte elkerülhetetlenül szükséges.

A tételes magánjogi törvények nem csak jogszabályt, hanem erkölcsi szabályt is képeznek és azért lelkiismeretben köteleznek mindaddig, míg a természettörvénnyel nincsenek ellentétben. Ebben a tekintetben teljesen közönbös, vajjon a törvényhozó maga a természettörvényt elfogadja-e vagy sem. Ha jogosulva van valóságos törvényt hozni és akar is ilyent hozni, az bir mindazzal a kötelező erővel, amivel emberi törvény birhat, tehát lelkiismeretben kötelez. De ha a törvény ellentétben áll a természettörvénnyel, minden kötelező ereje megszűnik, mert kötelező erejét minden törvény a természettörvénytől nyeri.²

Régebben a római jog volt az általánosan elfogadott magánjog, a *jus commune*, az egyes országok nagyjából a római jog alapján rendezték magánjogi viszonyaikat. Az újabb törvényhozások már többé-

¹ Cathrein : *Moralphilosophie* 4. kiad. I. 485. kk. 1.

² August Müller : *Die staatlichen Gesetze in ihrer Beziehung zur sittlichen Weltordnung*. Trier 1906. Vermeersch : *Quaestiones de justitia*. Thesis XXIV. a jogügyleteket érvénytelenítő állami törvényeket sok esetben nem tartja lelkiismeretben kötelezőknek. Hasonlóképp Noldin *Summa* II. n. 346.

kevésbé eltérnek a római jogtól és jogrendszerüket önállóan fejlesztik. Ez a változás részben a jogtudomány fejlődésének, részben a forgalmi és társadalmi viszonyok fejlődésének a következménye. Azért ma már az erkölcsstanban sem alkalmazhatjuk a kölcsönös igazságosság kérdésében a római jog szabályait, hanem az egyes országok magánjogi törvényeit kell szem előtt tartanunk.

Ami a Magyarországon érvényben levő magánjogi törvényeket illeti, sajnos, nem csak hogy nincs még egységes polgári törvénykönyvünk, hanem még a tényleg érvényben levő magánjog sem egyforma az ország egész területén.

Magyarországon részben még az 1848 előtti magánjog van érvényben, amely túlnyomólag szokásjog. Ezt számos 1867 óta hozott magánjogi természetű törvény egészíti ki.¹ Sőt még az abszolút korszak alatt 1853-tól 1861-ig nálunk is életbe léptetett osztrák polgári törvénykönyv egyes rendelkezései is érvényben vannak, amelyeket az 1861-ben tartott országbirói értekezlet «ideiglenes törvénykezési szabályai» fentartottak.

Magánjogi szempontból kivételes helyzete van Erdélynek, a régi katonai határőrvidéknek és Fiuménak. Ezeken a területeken még ma is az 1853-ban oktrojált osztrák polgári törvénykönyv van érvényben. De teljes érvényben vannak ezeken a területeken is az 1867. óta hozott törvények, nevezetesen az 1894. XXXI.

¹ Zlinszky-Reiner: A magyar magánjog című művében 1868-tól 1901-ig 112 ilyen törvényt sorol föl. l. 37. l.

t.-c. a házasságjogról, az 1877. XX. t.-c. a gyámságról és gondnokságról, az 1876. XVI. t.-c. a végakarat külalakjáról, az 1884. XVI. t.-c. a szerzői jogról.¹

Horvát és Szlavon országoknak 1848-ig Magyarországgal közös törvényhozása volt. Az abszolút uralom 1853-ban ott is az osztrák törvénykönyvet léptette életbe, amely még ma is érvényben van. Az 1868. XXX. t.-c. 48. §-ban ez országok az igazságügy terén autonómiát nyertek, kivéve az írói és művészi tulajdont, az árú- és mintavédelmet (9. §.). Tenát Horvát és Szlavonországoknak ma érvényben levő magánjoga az osztrák polgári törvénykönyv szabályaiból és az 1868. óta alkotott autonóm törvényekből áll.²

Az egész Magyarországra érvényes egységes polgári törvénykönyv előkészítésén 1895. óta állandó bizottság dolgozik. E bizottság a törvénykönyv tervezetét már elkészítette és az nyomtatásban is megjelent.³ A tervezet ugyan még nem végleges alakja

¹ A mai Magyarország egész területén érvényben levő magánjogi törvények gyűjteményeit összeállította Márkus Dezső: Magyar magánjog mai érvényében 3 kötet II. kiad. 1906—1908. megjelent a Magyar törvények Grill-féle kiadásában Budapesten. A régi erdélyi és határőrvidéki területek pontos felsorolását l. u. o. 32. 33. l.

² Az újabb magyar magánjogi tan- és kézikönyvek között gyakorla'i használatra a következők említendőek: Zlinszky—Reiner: A magyar magánjog mai érvényében VIII. kiadás. 1902. Budapest. Kolosváry: A magyar magánjog tankönyve 2 köt. II. kiad. Budapest, 1907. Raffay: A magyar magánjog kézikönyve. II. kiad. Eperjes, 1906. Kisebb: Katona: Magyar magánjog vezérfonala. Stampfel-féle zsebkönyvtár.

³ A magyar általános polgári törvénykönyv tervezete. Első szöveg. Készítették az igazságügyminiszterium kebelében szervezett

a jövő magyar magánjogi kodexnek, de mégis előreláthatólag mélyreható elvi jelentőségű változások nélkül fog törvényerőre emelkedni. A birói gyakorlatban máris nagy tekintélynek örvendő tervezetet az alábbiakban is figyelemmel kísérjük.¹

Jegyzet. Az 1867. óta hozott törvények közül a következők bírnak magánjogi szempontból fontossággal, amelyekre az alábbiakban is fogunk utalni:

- 1868. XXXI. t.-c. az uzsoratörvények eltörléséről;
- 1874. XVIII. t.-c. a vaspályák által okozott halál vagy testi sértés iránti felelősségről;
- XXXV. t.-c. a királyi közjegyzőkről;
- 1875. XXXVII. t.-c. a kereskedelmi törvény;
- 1876. XIII. t.-c. a cseléd és gazda közötti viszony szabályozásáról, a gazdasági munkásokról és napszámosokról;
- XVI. t.-c. a végrendeletek, öröklési szerződések, és halál-esetre szóló ajándékozások alaki kellékeiről;
- XXVII. t.-c. a váltótörvényről;
- 1877. VIII. t.-c. az uzsoratörvények eltörléséről szóló 1868. XXXI. t.-c. módosításáról;
- XX. t.-c. a gyámsági és gondnoksági ügyekről;
- 1879. XXXI. t.-c. az erdőtörvény;
- 1881. XIV. t.-c. a kézi zálogkölcsonügyletről;
- XVII. t.-c. csődtörvény;
- XXXIX. t.-c. a műemlékek fentartásáról;
- XLI. t.-c. a kisajátításról;
- 1883. XX. t.-c. a vadásatról;
- XXV. t.-c. az uzsoráról és a káros hitelügyletekről;
- 1884. XVI. t.-c. a szerzői jogról;
- XVII. t.-c. ipartörvény;

állandó bizottság szerkesztő tagjai. Budapest. Grill Károly 1900.
Hozzá: Indokolás a magyar általános polgári törvénykönyv tervezetéhez. 5 kötet. Budapest. Grill Károly. 1900.

¹ A tervezetet alább P. T. T. betűkkel fogjuk jelezni.

1885. XXIII. t.-c. a vízjogról ;
1887. IX. t.-c. az irodalmi és művészeti művek szerzői jogainak kölcsönös oltalmát illetőleg Ausztriában ;
1888. XIX. t.-c. a halászatról ;
1889. XXXIV. t.-c. a cheque és clearingforgalomról ;
1890. II. t.-c. a védjegyek oltalmáról ;
1891. XIV. t.-c. a gyári és ipari alkalmazottak betegség esetén való segélyezéséről ;
1893. XLI. t.-c. a találmányok védelméről ;
1895. XXXVII. t.-c. a találmányi szabadalmakról ;
XLI. t.-c. a védjegyek oltalmáról szóló 1890. II. t. c. módosítása s kiegészítéséről ;
1898. II. t.-c. a munkaadók és mezőgazdasági munkások közötti jogviszonyok szabályozásáról ;
XXIII. t.-c. a gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről ;
1899. XLI. t.-c. a vizimunkálatoknál, az út- és vasútépítésnél alkalmazott napszámosokról és munkásokról ;
XLII. t.-c. a gazd. munkavállalkozók- és segédmunkásokról ;
1900. XVI. t.-c. a gazdasági munkás és cselédpénztárról ;
XXVII. t.-c. a birtokos és gazdatiszt közötti jogviszonyok szabályozásáról ;
XXVIII. t.-c. az erdőmunkásokról ;
XXIX. t.-c. a dohánytermelők és dohánykertészek közötti jogviszonyok szabályozásáról ;
1901. VI. t.-c. az irodalmi, művészeti és fényképészeti művekre vonatkozó szerzői jogok kölcsönös védelme végett a Német-birodalommal 1899. évi dec. hó 30-án Berlinben kötött egyezmény becikkelyezése tárgyában ;
1907. XIX. t.-c. az ipari és kereskedelmi alkalmazottaknak betegség és baleset esetére való biztosításáról ;
XLV. t.-c. a gazda és a gazdasági cseléd közötti jogviszony szabályozásáról ;
1908. LII. t.-c. a magyar szent korona országainak az ipari tulajdon védelmére alakult nemzetközi Unio kötelékébe való belépéséről ;
LVII. t.-c. a kereskedelmi üzlet átruházásáról ;
LVIII. t.-c. a csekkről.

I. RÉSZ.

A kölcsönös igazságosság rendje.

I. FEJEZET.

ALAP ISMERETEK.

1. Jogi személyek.

A jog valakinek erkölcsi hatalma. Az, akié ez a hatalom, a jog alanya, a jogi személy. Ez az erkölcsi hatalom mindig valamire vonatkozik. Az, amire vonatkozik, a jog tárgya. Mielőtt a különféle jogokról beszélhetnénk, a jogi személyeket és jogi tárgyakat kell megismernünk.

A jog alanya az ember és minden ember. Jogokat csak ember képes gyakorolni, viszont az embernek szüksége is van jogokra, hogy emberhez méltó, önálló életet folytathasson.¹ Ez a jogképesség az embert természeténél fogva megilleti és ettől őt senki sem foszthatja meg.²

Az embernek vannak olyan lényeges jogai, melyek őt már születése előtt, fogantatásától megilletik. Ilyen az ember joga életéhez és testi egészségéhez. Ma is érvényben levő régi magyar törvényeik szerint vagyoni

¹ Vermeersch i. m. n. 5.

² A pozitivisták jogtudósok szerint a jogképességet a pozitív jogrend adja, de meg is tagadhatja. Így Zlinszky-Reiner is i. m. 56. l. és a P. T. T. Indokolása I. 2. l.

jogoknak alanya is már fogantatásától kezdve.¹ Az újabb jogrendszerek az embert vagyoni jogok alanyának csak születésétől kezdve ismerik el, de a méhmagzat részére is föntartanak vagyoni jogokat arra az esetre, ha élve megszületik.²

Az ember halálával teljesen megszűnik vagyoni jogok alanya lenni. De még halála után is joga van erkölcsi javai egy részéhez, mint becsületéhez.

A jogegyenlőség elvéből kifolyólag a mai törvények előtt minden ember egyaránt jogképes, de nem egyaránt cselekvőképes. Cselekvőképes az, aki jogait saját elhatározásával joghatályosan gyakorolni képes. A cselekvőképességnek különböző fokai vannak, lehet teljes és korlátolt.

Teljes cselekvőképességgel birnak a teljeskorúak (nagykorúak, perfecta aetas). A kiskorú nagykorúvá lesz, ha életének 24-ik évét betöltötte; a nő az esetre, ha korábban férjhezmegy, már férjhezmenetelétől kezdve teljeskorú.³ A 18-ik évet betöltött kiskorú is teljeskorúvá lehet, ha a gyámhatóság nagykorúsítja.⁴ Tizennyolc éves korában az is teljeskorúvá lesz, aki a szülő vagy a gyámhatóság beleegyezésével önálló ipart folytat.⁵ A 20-ik év betöltésével pedig teljeskorúvá

¹ Hármaskönyv II. 62. 2. §. Concepti a tempore conceptionis aequalia jura habent cum natis extantibusque filiis.

² Így a P. T. T. 1. §. is. Optk. 22. §. Halva született gyermek úgy tekintetik, mintha sohasem fogantatott volna.

³ 1877.: XX. t.-c. 1. §. és 1874.: XXIII. t.-c. 2. §. Így rendelkezik a P. T. T. 2. és 4. §-a is.

⁴ 1874.: XXIII. t.-c. 4. §. hasonlóképen P. T. T. 5. §.

⁵ 1874.: XXIII. t.-c. 5. §.

lesz az, aki szülője beleegyezésével önálló háztartást alapít, valamint az is, akinek vagyontól szülője saját rendelkezésébe átadja. Mindkét esetben a gyámhatóság beleegyezése szükséges.¹ Viszont a kiskorúságot a bíróság a 24-ik éven túl is meghosszabbíthatja azáltal, hogy az illetőt gondnokság alá helyezi.²

Korlátolt cselekvőképességgel bírnak az ú. n. törvényes korúak (aetas legitima), azaz a 12 éven felüli kiskorúak és a bíróság által gondnokság alá helyezett. A korlátolt cselekvőképesség ezeknél abban áll, hogy sem jogról le nem mondhatnak, sem kötelezettséget nem vállalhatnak a szülő vagy gyámhatóság jóváhagyása nélkül (negotium claudicans). Visszeteherrel nem járó ügyletekre korlátlan cselekvőképességgel bírnak.³ De a 14 éven felüli kiskorú, ha önmagát fönntartja, arról, amit munkája által szerez, szabadon rendelkezik.⁴

Teljesen cselekvőképtelenek a törvénytelen korúak (aetas illegitima), azaz azok a kiskorúak, akik még a 12-ik évüket nem érték el, valamint mindazok, akik eszköz használatától meg vannak fosztva.⁵

Az egyes emberen kívül még egyesületek, testületek, alapítványok is bírhatnak jogokkal, képezhetnek valóságos jogi személyt. Ezeket, megkülönböztetésül

¹ 1874.: XXIII. t.-c. 6. §.

² 1877.: XX. t.-c. a gyámságról és gondnokságról 8. §.

³ Hármaskönyv I. 111. 3. §. 1877. XX. t.-c. 28. §. L. Kolosváry Magyar Magánjog 174. l.

⁴ 1874.: XXIII. t.-c. 3. §.

⁵ Zlinszky-Reiner i. m. 179. l.

az egyes emberektől (*persona physica*), *erkölcsi személynek* (*persona moralis* v. *juridica*) nevezzük.

Az erkölcsi személyek jogképessége az egyes emberi személy jogképességében gyökerezik. Ugyanis az ember jogképessége nem merül ki azokban a jogokban, amelyeket mint egyes ember gyakorolhat. Az embernek megvan az a képessége, sőt a magasabb rendű társadalomban az a szükséglete, hogy felsőbb rendű jogképes szervezeteket hozzon létre, amelyek oly jogokat képesek gyakorolni, aminőkre az egyes ember nem volna képes. Ilyen módon az ember nemcsak közjogi szervezeteket hoz létre, hanem magánjogiakat is.¹

Az erkölcsi személyek jogalanyiságát a régi iskola jogi *fictio*-ból magyarázta, úgy t. i., hogy ezeket *fictió*val a fizikai személyekkel egyenlőknek vesszük. Az újabb jogi iskola az erkölcsi személyek jogalanyiságát egyszerűen a pozitív törvény intézkedéséből származtatja.² A fentebbiekből következik, hogy sem a *fictio*-elméletre, sem az újabb, a jogi pozitívizmussal határos fölfogásra nincs szükségünk, hogy az erkölcsi személyek természetét megértsük.

Az erkölcsi személyeknek három osztályát szokták

¹ Hasonlóan magyarázza Vermersch i. m. Thesis XXXIV: *quomodo recepto usui et commoditati sermonis concedi possit distinctio personae physicae et moralis, re vera tamen praeter personas physicas nullus est in aliqua societate hominum subjectum iurium, sed omnium cuiusvis coetus bona et jura bona et jura sunt sociorum, non tamen separatim, sed communiter possidenda.*

² Így Kolosváry is Magyar Magánjog I. 198. l. Ez a P. T. T. tervezőinek is álláspontja, l. Indokolás I. 2. l.

megkülönböztetni: 1. testületek vagy társulatok, 2. intézetek, 3. alapítványok.¹

A testület (*corporatio, universitas personarum*) több személy egyesítése valamely célra, amely egyesítésnek az egyesek magukat a közös cél érdekében alárendelik. A testületek lehetnek közjogiak, mint községek, egyházak, és magánjogiak, ezek ismét társadalmi, tudományos, jótékonyági vagy gazdasági társaságok.

Intézet alatt oly szervezetet értünk, melyet valamely rajta kívül álló tényező hozott létre. Ilyenek az iskolák, nevelőintézetek, kórházak.

Az alapítvány (*universitas rerum, causa pia*) valamely lekötött vagyonrész, amely állandóan egy cél szolgálatára van rendelve.²

A magyar magánjog az erkölcsi személyek jogképességét minden korlátozás nélkül elismeri, ha azok megalakulása a törvényben megállapított módon történt. A megalakulás törvényességének különböző föltételei vannak.

Egyesületeket általában bárki szabadon alapíthat, a jogképesség egyetlen föltétele az alapszabályok bemutatása.³ Kereskedelmi társulatok is szabadon

¹ Mások megkülönböztetik: 1. a testületeket, 2. az intézeteket, 3. az államkincstárt. Így Zlinszky-Reiner i. m. 83. l. A P. T. T. egyesületeket és alapítványokat különböztet meg.

² Az alapítványok jogi személyisége folyománya azok jogi személyiségének, akiknek javára az alapítvány létesült, valamint azok jogi személyiségének, akik alapították és akik az alapítók után az alapítványt kezelik. L. Vermeersch i. m. n. 549. l.

³ L. Vita: Egyesületi jog. Budapest, 1907.

alapíthatók, de az alapszabályok bemutatása mellett még a törvényszéknél vezetett cégjegyzékbe is bevezetendők. Közjogi testületet csakis állami engedéllyel lehet alapítani.¹

Egyes intézetek alapítása szabadon történhetik, minden engedélyezéstől függetlenül. Tanintézetet is mindenki szabadon állíthat, de tartozik azt az előírt szabályoknak megfelelő módon berendezni és fönntartani. Kórház és gyógyintézet fölállításához belügyminiszteri engedély szükséges.

Alapítványok tétele sincs jóváhagyástól függővé téve. Csak annak beleegyezése kívántatik meg, akinek kezelésére az alapító bizni akarja.²

Az erkölcsi személyek vagyonszerző képessége egyes esetekben korlátozva van. Így az 1895 után elismert vallásfelekezetek tulajdonszerzését az 1895.: XLIII. t.-c. 9. §-a korlátozza. A kath. egyházi vagyon forgalmára vonatkoznak az ú. n. holtkézi törvények. Nevezetesen tiltva van azok elidegenítése.³ Régi törvények egyházak javára újabb ingatlan szerzését is tiltották,⁴ de ezek a törvények elévülés által már hatályukat veszítették.⁵

¹ Zlinszky-Reiner i. m. 93. l. Az új tervezet az összes egyesületek jogképességét attól teszi függővé, hogy a bíróságnál vezetett egyesületi könyvbe be vannak-e jegyezve P. T. T. 21. §.

² Zlinszky-Reiner i. m. 97. l. Az új tervezet az alapítvány jogképességét hatósági jóváhagyástól teszi függővé. P. T. T. 67. §.

³ Hármaskönyv II. 51. 1. §.

⁴ 1498.: LV. és LXV. t.-c. 1715.: XVI. t.-c. 4. §.

⁵ Curia döntvénye 1896. L. Márkus i. m. 138. sz.

2. Jogi tárgyak.

A jognak tárgyát képezheti minden dolog, a természetnek minden java, amit az ember uralma alá hajthat, gazdálkodásához vagy szellemi életéhez mint önálló, értékkel bíró dolgot másnak kizárásával használhat. Így nemcsak a dolgok állaga lehet tárgya a jognak, hanem a természet erői, mint a villanyerő, vizerő. Nemcsak anyagi (*res corporeae*), hanem szellemi javak is (*res incorporeae*) lehetnek tárgyai a jognak, mint a szerzői tulajdon, de valamely jog nem képezi egy másik jognak a tárgyát, mert azt közvetlenül bírja az ember.¹

Az ember személyi javai, melyek magát a jogalanyt alkotják, nem képezhetnek jogtárgyat. Ezek az élet, személyi épség, egészség. De ezek megsértése mégis a legnagyobb jogsérelem, mert magának a jognak alanyát rombolja le. Azok a személyi javak, amelyeket már maga az ember hoz létre, mint a munka, a becsület, tárgyai a jognak, de ezek is csak bizonyos korlátok között, mert a jogalanytól el nem választhatóak. Legteljesebb értelemben tárgyai a jognak az emberen kívül álló, tőle elválasztható dolgok, tehát az anyagi javak és ami velük összefügg. Az emberi szellem termékei is csak annyiban maradandók, amennyiben anyagban megörökíthetők.

De nem minden dolog képezheti egyaránt tárgyát a magánjognak. Egyes dolgok egyáltalán nem lehetnek magántulajdon tárgyai, mert mindenkivel közösek.

¹ Zlinszky-Reiner i. m. 106. l.

Más dolgok magántulajdont képeznek ugyan, de a forgalomból ki vannak zárva, nem képezik tárgyát a rendes tulajdoncserének. Ez az ú. n. *forgalmon kívüliség* (res extra commercium positae). Így 1. természetüknél fogva nem képezik a magántulajdon tárgyát: a szabad levegő, a tenger vize, a folyó vize. 2. A közhasználatra rendelt dolgok a közhasználat tartama alatt nem képezhetik magántulajdon tárgyát, felettük csak névleges a tulajdonjog, ilyenek: utcák, terek, hidak, középületek. Ezek használata mindenkinek közös, bár azok magánjogi tulajdona valakit megillet. A templomok és temetők is ilyenek. 3. A koronajóságok, egyházi javadalmak, családi hitbizományok magántulajdon és használat tárgyát képezik, de nem elidegeníthetők.¹

A forgalomban levő dolgoknak (res in commercio positae) következő fölosztásai birnak fontossággal:

1. *ingók és ingatlanok* (mobiles, immobiles). Ingatlannak csak a telket nevezzük és ami azzal természetes kapcsolatban van, mint fa, épület. A tengeri hajók az épületekkel egyenlő elbánás alá esnek, belajstromoztatnak.

2. *helyettesíthető és nem helyettesíthető* dolgok (res fungibiles, non fungibiles). Helyettesíthető az a dolog, amelynek minden egyforma darabja vagy mennyisége egyenlő értékű és egymással kockázat nélkül fölcserélhető. Ilyenek azok a dolgok, amelyek mérték, vagy darabszám képezik a forgalom tárgyát, mint termények, apró állatok. Ha azonban

¹ Zlinszky-Reiner i. m. 108. s k. l.

valamiből egy bizonyos darabnak önálló becse van, ami a másik darabban vagy nincs meg, vagy nem úgy van meg, az nem helyettesíthető. Ilyenek a nagyobb állatok, egyes iparcikkek, művészeti tárgyak, amelyeknek a forgalom bizonyos individualitást tulajdonít.

3. *Elhasználható és el nem használható* dolgok (res primo usu consumptibiles et non consumptibiles). Elhasználható az a dolog, amely rendeltetésének akkor felel meg, ha elfogyasztják, vagy földogozzák. Elhasználható az élelmiszer, festék, tüzelő. El nem használhatók azok a dolgok, amelyek a használat által értékükből vesztenek, de azért mégis megmaradnak, mint a ruha, bútor, szerszám.

4. A dolgoknak nevezetes nemét képezi *a pénz*. A pénz a fejlettebb forgalom szükséglete, közmeg egyezéssel megállapított értékmérő. A pénz általános értékmérő, amellyel minden dolog értékét meg lehet mérni és általános csereeszköz, amelyet mindenki elfogad, mert azt mindannak megszerzésére fölhasználhatja, amire szüksége van.¹

A pénz az elhasználható dolgokkal megegyezik abban, hogy csak kiadás által lehet használni, de abban különbözik tőlük, hogy bár más kezében, de mindig megmarad.

5. A dolgok *oszthatók* és *oszthatatlanok* (divisibiles, indivisibiles). Jogi értelemben nem minden osztható, ami részekből áll, hanem csak az, ami részekre osztva is megtartja részei összességében az

¹ Zlinszky-Reiner i. m. 116. l.

egész dolognak értékét. Egy telek osztható, egy gép nem osztható dolog.

6. Az oszthatatlan dolog lehet *összetett*, amely több részből áll, olyképen, hogy a részek már nem tekinthetők önálló dolgoknak. Ezeket a részeket *alkatrésznek* nevezzük. Ilyen alkatrész a telekre épített ház, a földbe ültetett fa. Az alkatrész az egész dologgal jogi szempontból is egyet képez, úgy hogy az egészre szerzett jog az alkatrészeire is kiterjed.

7. Megkülönböztetjük a *fődolgót* a *tartozéktól* (principale, accessorium). Tartozék alatt olyan ingó dolgot értünk, ami nem képezi ugyan szorosan részét, alkatrészét egy másiknak, a fődolognak, de a közfelfogás mégis ahhoz tartozónak tekintti, mert annak céljára szolgál. Ilyenek a gyárak, műhelyek felszerelések, a gazdasági felszerelések, állat állomány és a gazdaság folytatásához szükséges termékek. Mint az alkatrész, a tartozék is egy dolgot képez a fődologgal. A tartozékot *növedéknek* (accessio) nevezzük, amennyiben a már meglevő fődologhoz mint értékgyarapodás járult.

8. *Gyümölcs* (fructus) alatt valamely dolognak minden hozadékát, magától a dologtól elválasztható hasznát értjük. A gyümölcsöt természeti és ipari gyümölcsre szokás fölosztani.

Természetes gyümölcs (fructus naturalis) az, amelyet a természet maga termel. Ezt a dolog megsemmisítése vagy állandó értékcsökkenése nélkül nyerjük. Ilyenek a fák gyümölcssei, az erdő fája, a bányatermékek.

Ehhez hasonló az ú. n. jogi vagy polgári gyümölcs (fructus civilis), amelyet nem a természet, hanem

valamely jogügylet hoz, minden különös munka nélkül, mint a kamat, a haszonbér.

Az ipari gyümölcs (*fructus industrialis*) valamely dolognak ipar által elért értéknövekedése és a kereskedelmi haszon.

Ha valamely dolog részben természeti, részben ipari gyümölcs, azt vegyes gyümölcsnek (*fructus mixtus*) nevezzük. Ilyenek a mezőgazdasági termények.

Más fölosztása a gyümölcsnek aszerint, amint a gyümölcsöző dologtól már el van választva, vagy még nincs: függő vagy álló gyümölcs (*fructus pendens*), amely még nincs elválasztva; elválasztott gyümölcs (*fructus separatus*), amely földologgal már nincs kapcsolatban. Az elválasztott gyümölcs vagy leszedett, beszedett (*fructus perceptus*), ha már valaki birtokába vette, vagy be nem szedett (*fructus percipiendus*), ha a jogosult a birtokbavételt mindaddig még elmulasztotta.¹

9. Ha több önálló dolog valamely közös rendeltetés folytán egymással olyan kapcsolatba jut, hogy a forgalomban gyűjtőnévvel jelöljük, azok *dologösszességet* képeznek. Ilyen például egy könyvtár, egy nyáj. A dologösszesség a maga egészében is képezhet jogtárgyat, de az egyes alkotóelemek külön-külön is jogügyletek tárgyát képezhetik.²

10. Valamely jogi személynek összes javait, tehát dolgait és jogait együttesen *vagyonnak* nevezzük. Valakinek a vagyonában meg lehet különböztetni:

¹ Zlinszky-Reiner i. m. 146. l. Kolosváry i. m. I. 280. l.

² Zlinszky-Reiner i. m. 149. l. Kolosváry i. m. I. 282. l.

1. az öröklött vagyont, amelyet ő elődeinek valamelyik ágától örökölt, és 2. a szerzeményi vagyont, amelyet nem elődei útján szerzett.¹

3. A jogok különböző nemei.

A jogi személyek és a jogi tárgyak után magának a jognak különböző fajairól kell szólni.

A jogokat különböző szempontokból különbözőképpen lehet fölosztani.

Legelső fölosztása a jognak: természetjogra és tételes jogra (*jus naturae*, *jus positivum*). Természetjog az, amely minden törvényhozást megelőz, magából az ember természetéből folyik. Tételes jog az, amelyet a természetjogon felül valamely törvényhozás állapít meg, amely az emberi természettel nem áll oly szükségszerű összefüggésben, hogy másképp nem is lehetne. A természetjogot az újabb jogbölcselek legnagyobb része tagadja.² A tételes jog a törvényhozó személyének különfélesége szerint isteni, egyházi és polgári jog. Az egyházi és polgári jog ismét köz- és magánjogra oszlik.

A közjog nem tárgya a kölcsönös igazságosságnak, azért azzal nem is foglalkozunk. De mégis főlemlítendő a legtöbb közjogi testületnek a magánjogba mélyen belevágó joga, az ú. n. *dominium altum*. Ez alatt a felsőbbbségi jogot értjük, amelynél fogva az állam a magánjogokat bizonyos korlátok

¹ Kolosváry i. m. I. 283. l.

² A történelmi iskola csak úgy, mint a pozitivisták és evolutionisták. L. Cathrein i. m. 485. l.

közé szoríthatja. Erről alább lesz szó, mikor a tulajdonjog korlátaival foglalkozunk.

A magánjogok tárgyuk szerint személyi jogokra és vagyoni jogokra oszlanak. A személyi jogok csoportjába tartoznak a természeti- és erkölcsi személyek jogai és a családjog.¹ Mások a magánjogot: vagyonjogokra, családjogokra és öröklési jogra osztják.

Fontos a magánjogok legnagyobb csoportjának a vagyonjognak felosztása *dologi jogra* és *kötelmi jogra*. A dologi jog (*jus in re*, *jus immediatum*, jog a dologban, *Sachenrecht*) az, amely közvetlenül valamely jogtárgyra vonatkozik, mely fölött jogomat közvetlenül gyakorolhatom és ennek megfelelően annak a jognak a gyakorlásából mindenkit mást kizárhatok. Ellenben a kötelmi jog (*jus ad rem*, *jus mediatum*, jog a dologhoz, *Recht der Schuldverhältnisse*) lényege az, hogy a jogosított személy valamely más személlyel vagy személyekkel áll oly jogviszonyban, amelynek alapján ez bizonyos szolgáltatásra van kötelezve. A dologjogban a jogalany mindenkivel szemben áll, mindenkit kizár saját jogának gyakorlásából; amit neki jogában áll tenni, azt senki más nem teheti. Ellenben a kötelmi jogban a jogalany csak egyesekkel áll szemben, akiket valamely szolgáltatásra kötelezhet.² Háznak, földnek birása dologjog; abból, ha valakit munkára felfogadok, az illetővel szemben kötelmi jog származik. Kötelmi jog vagy szerződésekből származik, vagy

¹ Ezt a felosztást sokan nem fogadják el, l. Zlinszky-Reiner 152. l. ² Zlinszky-Reiner i. m. 156. l.

oly cselekedetekből, amelyek kártérítési kötelezettséget vonnak maguk után.¹

A jogtudomány az egész vagyoni jogot ennek a felosztásnak alapján tárgyalja. Az erkölcsstanban ennek a felosztásnak csak alárendelt szerep jut, mert itt a főszempont a kártérítés kérdése; ebben pedig az, hogy valaki dologi jogot vagy kötelmi jogot sértett-e, egészen mellékes kérdés.

Dologi joga az embernek nemcsak saját dolgaiban lehet, hanem más dolgaiban is. E szerint a dologjogot felosztjuk tulajdonjogra és más dolgaiban való jogra.

Tulajdonjog alatt (*jus dominii, proprietatis*) azt az erkölcsi hatalmat értjük, melynél fogva valami velem oly kizárólagos viszonyban van, hogy az enyém és nem másé. A tulajdonjog ismét lehet teljes (*dominium perfectum*) vagy nem teljes tulajdonjog (*dominium imperfectum, radicale*).

A más dolgában való jogokhoz tartoznak: a szolgálat, a dologi terhek és a zálogjog.

Szolgálat (*servitus*) alatt azt értjük, ha valaki más dolgában oly jogokat gyakorolhat, amelyeket rendes körülmények között csak a tulajdonos gyakorolhat.

A dologi teher (*servitium reale*) a szolgálatmal rokon jog, melynél fogva valaki valamely telek tulajdonosától időnként visszatérő szolgáltatásokat követelhet.

A zálogjog (*pignus, hypotheca*) a hitelező joga, melyet az adós vagyona felett szerez magának, hogy követelése abból kielégíthető legyen.

¹ *Obligationes aut ex contractu nascuntur, aut ex maleficio, aut proprio quodam jure ex variis causarum figuris. L. 1. Dig. XLIV. tit. VII.*

II. FEJEZET.

A TULAJDON.

1. A tulajdonjog természete és tárgya.

Tulajdonjog (dominium, jus proprietatis) alatt erkölcsi hatalmat értünk, melynél fogva valami kizárólagosan az enyém és nem másé, amelynél fogva valamely dolog felett, mint sajátom felett szabadon rendelkezhetem és más mindenkit kizárhatok abból, hogy a dolog felett rendelkezzen. A tulajdonost rendelkezési jogában csak a tulajdonjogot szabályozó törvények és mások ellentétes jogai korlátozhatják.¹

Ami fölött rendelkezhetünk, az a tulajdon; aki rendelkezhetik, az a tulajdonos.

Ez a szabad rendelkezése az embernek saját dolga felett magában foglalja:

1. hogy azt, ami az övé, hatalmában, birtokában tartsa. Ha nincs birtokában, jogában áll visszaszerzeni: *res clamata ad dominum*;

¹ *Naturale jus de re corporali pro lubitu sine cuiusquam injuria et salvis legibus utendi ac disponendi.* D'Annibale Summula theol. mor. II. n. 109. V. ö. P. T. T. 560. §.

2. hogy a dolgot használja és annak minden gyümölcsét beszedje. Minden gyümölcs a tulajdonost illeti: *res fructificat domino*, és *ex re aliena nemo dītescere potest*. De viszont a dolgot érő károkat is csak ő viselheti: *res domino perit*;

3. hogy dolgát megváltoztathassa, elidegenithesse, megsemmisíthesse. A tulajdonos tulajdonával teljesen tetszése szerint bánhatik ;

4. hogy csak a tulajdonos rendelkezhessék dolga felett, a dolog felett minden rendelkezésből és minden haszonvételből mindenkit kizárhasson.

Ha valaki mindezeket a jogokat bírja, akkor tulajdonjoga teljes (*dominium perfectum*). Azonban sok esetben a tulajdonos saját dolga felett nem rendelkezhetik ilyen korlátlanul, vagy azért, mert hiányzik rendelkező képessége, vagy azért, mert valakinek másnak vannak az ő dolgában szerzett jogai. Ha a teljes tulajdonjoghoz tartozó jogosítványok egyike vagy másika hiányzik, akkor a tulajdonjog nem teljes (*dominium imperfectum, radicale*). Ilyen nem teljes tulajdonjoga van a csecsemőnek, mely nem képes dolgai felett rendelkezni ; ilyen a feleség tulajdonjoga a házomány felett, melynek haszonélvezetét férjének engedte át.

Valamely dolog lehet egyszerre több személy tulajdona is, úgy hogy mindegyiket a dolognak csak bizonyos része illeti meg. Ezt közös tulajdonnak (*condominium*) nevezzük. Ilyen esetben az egész fölött, ami a közös tulajdon tárgyát képezi, a tulajdonostársak csak közös megegyezéssel rendelkezhetnek, de

saját része fölött mindegyik minden megszorítás nélkül gyakorolhatja tulajdonjogát.¹

A tulajdonjog tárgyát legnagyobb részben anyagi javak képezik, teljes tulajdonjog csakis ezek fölött lehetséges,² de azért számos más dolog van, ami fölött az ember kizárólagosan és akkora szabadsággal rendelkezik, amekkorát a dolog természete megenged.

Sem az ember önmaga, sem egy másik ember nem lehet a tulajdonjog tárgya. Az ember nem lehet egyszerre tulajdon és tulajdonos, nem ura önmagának. Azért nem is rendelkezhetik korlátlanul életével, egészségével, épségével. Az öngyilkosság mindig jogtalan és a legnagyobb jogtalanság. Önmagának megcsonkítása is csak abban az esetben van megengedve, ha az élet föntartására szükséges.

De egy másik ember sem lehet az ember tulajdona. Az emberek természetükre egyenlők, egyforma joguk van az életükhöz és szabadságukhoz. Épen azért a rabszolgaság mindenféle alakjában ellenkezik a természetjoggal.³

De saját cselekedetei fölött már korlátlan rendelkezési joga van az embernek. Cselekedetei legszorosabb tulajdonát képezik, ezeket ő maga hozta létre, nélküle nem volnának. Ezeket ugyan nem lehet másra ruházni, de lehet más hasznára fordítani és

¹ D'Annibale i. m. II. n. 112. Zlinszky-Reiner i. m. 319. l.

² L. D'Annibale meghatározását a fentebbi jegyzetben.

³ Lehmkuhl Theol. moralis I. n. 760. és Cathrein Moralphilosophie II. 445. l. néhány mással a rabszolgaságot enyhébb alakban a természetjoggal megegyeztetetőknek tartják.

lehet erre kötelezettséget is vállalni. Más cselekedetéhez, munkájához nem lehet dologi jogot szerezni, hanem csakis kötelmit. Ebben a kérdésben szemben találjuk magunkat a szocialistákkal, akik minden rossznak forrását a bért munkában látják.¹

Mindenkinek teljes joga van becsületéhez, azt megtarthatja, de le is mondhat róla. A dolog természete szerint másra nem ruházható.

Az embernek joga van szellemi termékeihez is, írói, művészi alkotásaihoz, találmányához.

A tulajdonszerzésnek legközönségesebb és legkorlátlanabb tárgyát képezik az anyagi javak. Ezek közül a tulajdonjog tárgyát képezheti minden dolog, ami a földön föllelhető, az ember számára lefoglalható és forgalmi értékkel bír.

2. A magántulajdon jogosultsága.

A szocialista mozgalmak óta nagy viták folynak az anyagi javakon gyakorolt tulajdonjog felett.

A szocialisták az anyagi javakat termelési és használati javakra osztják, magántulajdonjogot csakis a

¹ A góthai program a szocializmus céljául tűzi ki: Die Zerbrechung des ehernen Lohngesetzes durch Abschaffung des Systems der Lohnarbeit. Cathrein: Der Sozialismus 58. l. Hasonlóképp a magyarországi újjászervezett szociáldemokrata párt elvi nyilatkozata szerint a párt arra törekszik, «hogy a bérabszolgassággal ugyanazos mostani önös termelési rendet a társas (közös) munkával helyettesítse, mert csak az biztosíthatja a munkás részére a munka teljes díját». L. Bernát: Szocialista programok. Budapest, 1906. 137. l.

használati javak fölött ismernek el, a termelési javak fölött szerintük az egyes ember már nem bírhat tulajdonjoggal, hanem csakis a társadalom. Használati javaknak (Genussmittel) nevezik azokat a javakat, amelyeket az ember közvetlenül életszükségleteire használ föl. Termelési javaknak (Productionsmittel) pedig azokat nevezik, amelyeket az ember nem közvetlenül életszükségleteire, hanem új anyagi értékek termelésére használ. Ilyenek az erfurti program szerint: a termőföldek, bányák, nyersanyagok, szerszámok, gépek, közlekedési eszközök.¹

A szocialisták nem állítják, hogy a termelési javaknak magántulajdonul bírása minden időben jogtalan volt; elismerik annak jogosultságát a régi gazdasági viszonyok között, de a mai társadalmi viszonyok között ebben látják annak okát, hogy az emberiség két ellenséges gazdasági osztályra van szakítva: a tőkések és proletárok osztályára.² A mai fejlettebb gazdasági viszonyok között csakis

¹ Grund und Boden, Gruben und Bergwerke, Rohstoffe Werkzeuge, Maschinen, Verkehrsmittel.

² Az internationalenak 1866-ki manifestuma mondja: Die öconomische Unterwerfung des Arbeiters unter den Aneignern der Arbeitsmittel d. h. der Lebensquellen, der Knechtschaft in allen ihren Formen zu Grunde liegt. Cathrein: Der Sozialismus 26. l. A magyarországi szociáldemokrata párt 1903. évi programja így érvel: Ezen állapot oka az, hogy a termelési eszközök (föld és tőke) egyeseknek, a tőkés osztályhoz tartozóknak, magántulajdonába kerültek, míg a nagy sokaságnak, a munkásosztálynak nem maradt egyebe, mint munkáereje, amelyet amazoknak áruba bocsátani kénytelen. Bernát i. m. 119. l.

a termelési javak kollektív birását tartják jogosultnak és a közjával összeegyeztethetőnek.

A szocializmus a Hegel-féle dialektika álláspontjából nézi a világot, örök érvényű igazságokat semmiféle téren nem ismer el, minden örökös fejlődésnek van alávetve, a társadalmi viszonyok csak úgy, mint a politikai, jogi, erkölcsi, vallási elvek, az egész u. n. ideologia.¹ A fejlődés tengelyét az anyagi javak termelése képezi, az embernek egész szellemi élete, jogi, erkölcsi, vallási felfogása, az anyagi termelési viszonyoktól függ és azokhoz idomul.² A termelési viszonyok változával nemcsak egyes jogi intézmények, törvények változnak, hanem a jognak összes elvei is. Míg a termelési viszonyok olyanok voltak, hogy a magántulajdon a munkásra előnyös volt, addig jogos lehetett. Ma azonban a termelési javak magántulajdona az oka a munkás kizsákmányolásának, nyomorának, azért jogtalan.³ A szocializ-

¹ Cathrein i. m. 31. l.

² Cathrein i. m. 35. l.

³ A szocialisták erfurti programja mondja: Das Privateigentum an Produktionsmitteln, welches ehemals das Mittel war, dem Produzenten das Eigentum an seinem Produkt zu sichern, ist heute zum Mittel geworden, Bauern, Handwerker und Kleinhändler zu expropriieren und die Nichtarbeiter, Kapitalisten, Gutsbesitzer — in den Besitz der Arbeiter zu setzen. Cathrein i. m. 62. l. A magyarországi újjászervezett szociáldemokrata párt elvi nyilatkozata: A munkálkodó magyar nép majdnem összeroskad a ráháruló terhek alatt. Ennek oka nem egyes állami intézményekben keresendő, hanem keresendő az egész társadalmi szervezetben, amelynek lényege az a tény, hogy a munkaeszközök egyes birtokosok kezében vannak ösz-

mus az összes bajok orvoslását abban látja, ha a termelési javak megszűnnek magántulajdont képezni, a társadalom tulajdonába mennek át és a magántermelés helyébe a társadalmi termelés lép.¹

A szocializmussal szemben áll a keresztény fölfogás, amely szerint a termelési javak magántulajdona még ma is jogosult, sőt kellő korlátok közé tartva a társadalmi és gazdasági haladásnak nélkülözhetetlen föltétele. Bár a kollektizizmust kisebb közösségekben, arra önként vállalkozók között lehetségesnek tartjuk, de a társadalmi gazdálkodás általános módjának el nem ismerhetjük.

szepontosítva. A munkálkodó szegény nép pedig egyedül és kizárólagosan csakis munkaereje fölött rendelkezik. Ez a helyzet okozza azt, hogy a munkálkodó nép gazdaságilag azoktól függ, akiknek birtokában vannak a gazdasági munka (termelési) eszközök, gépek, bányák, föld stb. I. Bernát i. m. 136. l.

¹ Az erfurti program így folytatja: Nur die Verwandlung des kapitalistischen Privateigentums an Produktionsmittel in gesellschaftliches Eigentum und die Verwandlung der Waarenproduktion in sozialistische, für und durch die Gesellschaft betriebene Produktion kann es bewirken, dass der Grossbetrieb und die stets wachsende Ertragsfähigkeit der gesellschaftlichen Arbeit für die bisher ausgebeuteten Klassen aus einer Quelle des Elends und der Unterdrückung zu einer Quelle der höchsten Wohlfahrt und allseitiger harmonischer Vervollkommenung werde. U. o. A magyarországi ujjászervezettek programja pedig: A pártnak az a törekvése, hogy a munkaeszközöket az összesség tulajdonává tegye, nemcsak a munkálkodó népnek gazdasági felszabadításával egyértelmű, de olyan szükségszerű mozzanat az emberiség haladásának történetében, mely elkerülhetetlen. Bernát i. m. 137. l.

Szent Tamás szükségesnek tartja a magántulajdont.¹ Ugyanazt tartják Scotus, Vasquez, Molina, Suarez, Lessius, Lugo.² Kezdetben természetesen minden közös volt (*communitas negativa*) azzal a rendeltetéssel, hogy mindenki megtarthassa azt, amire neki szüksége van, és hogy ha szükségesnek mutatkozik, azt maguk között föloszthassák. Az emberiség szaporodásával csakhamar szükségesnek mutatkozott a közös tulajdon felosztása és megszületett a magántulajdon.³

A termelési javaknak némi felosztása elkerülhetetlenül szükséges. A teljes közösség azt jelentené, hogy azok még az állam tulajdonát sem képezhetik. Ha azok még az állam tulajdonát sem képeznék, akkor nem csak a termelés szervezése a szocialisták értelmében, hanem jogvédelem hiánya miatt minden szabályos kezelés lehetetlenné válnék és az emberiség a nomádok műveltségi fokára süllyedne alá. De nem elég, ha a termelési javak csak annyira osztatnak fel, hogy az állam tulajdonát képezzék, mert az általános kollektív munka nem képes a gazdasági és kulturális haladást előmozdítani, hanem teljes társadalmi zűllésre vezet.⁴

¹ *Summa theologica* 2. 2. qu. 66. a. 2. quod homo propria possideat, est necessarium ad humanam vitam. A szentírás tanítását l. Vermeersch *Quaestiones de iustitia* n. 183. l. A szentatyák tanítását U. o. n. 210.

² Vermeersch i. m. 279. l.

³ A különféle elméleteket a magántulajdon eredetéről l. *Staatslexikon*. I. *Eigentum* cikke és Földes: *Társadalmi gazdaságtan* I. 84., 85. l. A közös- és magántulajdon viszonyáról u. o. 88., 89. l.

⁴ Cathrein i. m. IV. Kapitel: *Unmöglichkeit des Sozialismus*.

Különben is lehetetlen a termelési és használati javaknak oly éles megkülönböztetése, mint azt a szocializmus föltételezi. A különbség e kettő között úgy elmosódik, hogy ha tagadjuk a termelési javak tulajdonjogát, a használati javak tulajdonjoga is kérdésessé válik. 1. A használati javakat a termelési javakból állítjuk elő, a termelési javak állagának egy része benn van a használati javakban. 2. Az épület használati jó, de az nem lehet másé, mint akié a telek. 3. Ha csakis az elhasználható dolgokat vesszük használati javaknak, akkor termelési jó lesz a leg-egyszerűbb kisipari gép és háztartási eszköz az ollóig, tűig, főzőkanálig.

A termelési és használati javak megkülönböztetése azért sem vihető keresztül, mert ugyanaz a dolog egyszer termelésre, másszor élvezetül szolgál, mint pl. a gabona. Maga Marx is mondja a Kapitalban, hogy a termelt dolgok egy része ismét termelésre használandó, csak a másik része használati jó.¹ Tehát a következő szocializmusban az embernek még saját keze munkája gyümölcséhez sincs föltétlen joga, hanem csak ahhoz amire szüksége van, a többi a közösségé, amely nem termelte.

¹ Ein Teil dieses Produktes dient wieder als Produktionsmittel. Es bleibt gesellschaftlich. Aber ein anderer Teil wird als Lebensmittel von den Vereinsgliedern verzehrt. Es muss daher unter sie verteilt werden. I. Cathrein: Der Sozialismus. 290. 1.

3. A tulajdonjog megszerzése.

A dolgok tulajdonjogának megszerzése a dolgok különbözősége szerint különbözőképen történik. Ebből a szempontból különbséget kell tennünk oly dolgok között, amelyek nincsenek valakinek tulajdonában és olyanok között, amelyek valakinek a tulajdonában vannak, és abból mennek át a mi tulajdonunkba.

Azokat a dolgokat, amelyek nincsenek más tulajdonában, *gazdátlan* vagy uratlan *dolgoknak* nevezzük. Ilyenek azok a dolgok, amelyeknek még egyáltalán nem volt gazdájuk (*res vacantes*) és azok, amelyeknek volt gazdájuk, de a gazda felhagyott ezek uralmával, lemondott róluk (*res derelictae*). Azokat a tulajdonszerzési módokat, amelyekkel gazdátlan dolgok tulajdonát lehet megszerezni, *eredeti szerzési módoknak* (*modi originarii*), azokat pedig, amelyekkel más tulajdonában levő dolgok tulajdonát lehet megszerezni, *átszármazott módoknak* (*modi derivati*) nevezzük.

Eredeti szerzési mód az elsajátítás. Gazdátlan dolgok tulajdonát azok elfoglalásával, *elsajátításával* (*occupatio*) lehet megszerezni. Eredeti módon szerezzük meg azoknak az új dolgoknak a tulajdonjogát is, amelyeket a termelés most hoz létre. Ezek vagy növedékét képezik a már tulajdonunkban levő dolgoknak, és mint annak *gyarapodása* (*accessio*) mennek át tulajdonunkba, vagy pedig mint munkánk gyümölcse a *munka* (*labor*) címén lesznek a mienk.

A más tulajdonában levő dolgok tulajdonjogát rendszerint átruházással szerezzük meg. Az átruházás alapját *szerződés* (contractus) képezi. Hasonlóképpen átszármazott szerzési módok az *örökösödés* (succesio haereditaria) és az *elbirtoklás* (praescriptio).

A talált dolgok tulajdonának megszerzése részint elsajátítással, részint elbirtoklással történik.

A tulajdonjog megszerzése oly esetekben, mikor nem áll vele szemben másnak tulajdonjoga, így a gazdátlan és a most keletkező dolgoknál, egyoldalú jogszerző akarattal és egyoldalú ténnyel, birtokba vétellel, vagy munkával történik. Ahol a tulajdonszerzéssel szemben másnak tulajdonjoga áll, a tulajdonjog megszerzése kétoldalú jogátruházó akarattal történik.

Kissé nehezebb a tulajdonszerzés megértése az elbirtoklásnál és az örökösödésnél. Az elbirtoklásnál a régi tulajdonos tulajdonjoga nem gyakorlás (non usus) által erejét veszti, azért a tulajdonszerzés itt is egyoldalú akarattal és a birtoklás tényével történik. Az örökösödésnél sincs szorosan vett átruházás kettős akarattal, hanem éppen megfordítva, mint az elbirtoklásnál van, itt a tulajdonszerzés az örökhagyó egyoldalú akaratából és abból az egyoldalú tényből folyik, hogy ő a halálban minden javát elhagyja.

Mindezekben a tulajdonszerzési módokban három jogszerző elemet lehet megkülönböztetni, u. m. a munkát vagy szerzőséget, a birtoklás tényét és a jogszerző akaratot. Minden tulajdonszerzés e három elv egyikén vagy másikán alapszik.

a) *A munka.*

Munka alatt általában emberi tevékenységet értünk. Beszélhetünk ugyan a gép, az állat munkájáról is, de ethikai értelemben csak az ember tevékenységét nevezzük munkának. Az ember különböző tevékenységeket, mint testi, szellemi tevékenységet fejthet ki; különböző munkát testi, szellemi munkát végezhet. De nem minden tevékenységet nevezünk munkának, hanem csakis azt, amelynek célja valamiféle javaknak előállítása vagy elérése. Így nem nevezzük munkának a játékot. A javak, amelyeket a munkával termelni akarunk, ismét nagyon különbözők lehetnek, lehet az egészség, lehetnek szellemi, lelki javak, de lehetnek gazdasági javak is. Azt a munkát, amelyet valaki gazdasági javak elérésére végez, gazdasági munkának, minden más munkát pedig szabad munkának nevezünk. Tehát gazdasági munka alatt az embernek gazdasági javak szerzésére irányuló céltudatos tevékenységét értjük. Jelenleg kizárólag a gazdasági munkával foglalkozunk.¹

A munka jogcimet ad az embernek ahhoz, amit munkájával előállított. Az előállított új dolog senkihez sem áll oly közel, mint ahhoz, aki azt előállította, nemcsak a fizikai, hanem az erkölcsi rendben is. Egy ember és egy anyagi tárgy között nem jöhet létre szorosabb viszony, mint alkotó és alkotása, munkás és műve között. A munka gyümölcse a

¹ V. ö. Földes: Társadalmi gazdaságtan I⁴. 155—157. l. és Staatslexikon I². Arbeit cikkét.

munkásé, mert a munkás testi és lelki erő kifejtésének gyümölcse. Ha a munka gyümölcse létrejövételében is a munkástól függ, akkor ez a függés később is megmarad, azt a munkás tetszése szerint fölhasználhatja, annak használatából mást kizárhat, egyszóval fölötte a legteljesebb tulajdonjogot gyakorolhatja. A munka a tulajdonszerzésnek legerősebb, legmegtámadhatatlanabb, legkevésbé korlátozható, legjobban megvédendő és valamennyi között legnemesebb jogcime.

De túlzásba mennek a szociálisták, mikor azt vitatják, hogy a munka az egyedüli értéktermelő, az egyetlen jogcím a tulajdonszerzésre.¹ A munkánál még nagyobb értéktermelő a természet. Maga a munka is csak a természet értékeit fölhasználva tud újabb értékeket termelni. A munkásnak anyagra van szüksége, amelyben dolgozhatnak, az anyagot pedig nem a munka termelte. A munka gyümölcse, mint konkrét valóság mindig egy összetett valami, anyagból, ami már megvolt, és az új alakból, amit neki a munka adott. Ennek az egész gyümölcsnek a tulajdonjogát a munkás csak akkor szerzi meg egészen munkájával, ha az anyag, melyben dolgozott, már előzőleg az övé volt. Ezt az anyagot pedig valami más szerzési címen, mely a munkától különbözik (elsajátítás, átruházás) kellett neki megszereznie. Azért a munka

¹ A szociálisták góthai programja így mondja ezt: Die Arbeit ist die Quelle alles Reichtums und aller Kultur. Cathrein Der Socialismus 581. A magyarországi szociáldemokrata párt 1903. évi prgrammja pedig: Az emberiség összes javai nemzedékek szellemi és kézi munkájának gyümölcse. Bernát i. m. 118. l.

sem időrendben nem az első, sem nem tiszta szerzési cím, hanem csak más szerzési címekkel együtt alkalmas tulajdonjog szerzésére.

Ha a munkás nem a saját anyagában dolgozik, hanem máséban, akkor a tulajdonjog megállapítása attól függ, vajjon mint bér munkás bérért dolgozik-e, vagy pedig mint önálló társa annak, aki az anyagot adja. Ha mint önálló munkás (üzlettárs) dolgozik más anyagában, akkor őt földolgozónak¹ kell tekinteni. Ha azonban mint bér munkás dolgozik, termelő erőit bérbe adva, akkor munkaszerződéssel állunk szemben. Az emberi méltóságnak ugyan legmegfelelőbb, ha a munkás és tőkés üzlettársak, de azért a a bér munka sem nem igazságtalan, sem nem lealázó az emberre.² Már fönntebb említettük, hogy a szocialisták minden társadalmi baj forrását a bér munkában látják.³

Marx minden értéktermelést (Mehrwert) a munkának tulajdonít. Kétségtelen, hogy a munkának óriási fontossága van a gazdasági életben, de a munkánál még fontosabb értéktermelő erő a természet. Sőt tagadhatatlanul még a tőke is értéktermelő tényező.⁴

¹ L. alább földolgozásról.

² Vermeersch i. m. thesis XXVII. Szükségképen bér munkát végez mindenki, aki nem közvetlenül a termelésnél működik közre, pl. tanító, hivatalnok, így az országos betegsegélyző dús javadalmazású szocialista tisztviselői is.

³ A góthai és a magyar ujjaszervezők programját lásd fönntebb.

⁴ Vermeersch i. m. n. 397. Novus valor immediate oritur ab *industria* hominum, plerumque ope *capitalis* utiliter laborantium in re suppeditata a natura.

A tőke azonban a természet és a munka gyümölcse, így tehát mégis csak két értéktermelő tényező van. Mennél kedvezőbb az arány az értéktermelő tényezők között, annál nagyobb lesz a gazdasági és kulturális haladás.

b) *A birtokba vétel.*

A munka a tulajdonszerzésnek kétségtelenül a legnemesebb jogcíme, de időrendben nem a legelső. Az az anyag vagy termelési eszköz amit a munka fölhasznál, már valakié; vagy ha még senkié sem volna, az maga nem a munka által megy át a munkás tulajdonába. Tehát az első szerzési cím nem lehet az előállítás, termelés, hanem kell lenni egy szerzési címnek, amellyel a természetben már meglevő dolog tulajdonát meg lehet szerezni.

A természetben készen meglevő dolgoknak az a rendeltetése, hogy valakié legyenek. Az ilyen dolog az által, hogy a legelső ember, aki annak birására magában képességet és hatalmat érez, azt hatalmába keríti, arra hatalmát egyoldalúlag kiterjeszti, átmegy az ő tulajdonába (*res nullius est primi occupantis*). A természeti javak első elosztása csakis így történhetett.

Hogy a birtokba vétel által valaminek tulajdonát megszerezhessük, annak előfeltétele az, hogy az illető dolog uratlan (*res nullius*) legyen, vagy úgy, hogy az még senkié sem volt (*res vacans*), vagy volt ugyan tulajdonosa, de az fölhagyott vele (*res derelicta*).

Maga a birtokbavétel az által történik, hogy a birtokbavevő: 1. akarja az illető dolgot sajátjának

birni és megtartani: 2. azt tényleg hatalmába veszi, vagy kizárólagos szolgálatára lefoglalja.¹

A birtokbavétel egy pusztá tény, amelynek azonban az a jogi következménye van, hogy az uratlan dolog a birtokos tulajdonába megy át.

c) *A jogszerző akarat.*

Oly dolgot, amely már valakinek tulajdonában van, az által lehet megszerezni, hogy a tulajdonos azt a hatalmat, amelyet a dolog fölött gyakorol, saját elhatározásából másra ruházza át. A tulajdonos jogai közé tartozik nemcsak az, hogy a dolog fölött, míg azt saját hatalmában tartja, rendelkezék, hanem az is, hogy a maga tulajdonjoga fölött rendelkezhesék, azt is más kezébe bocsáthassa át.

Az átadónak és az átvevőnek kétoldalú akarata a tulajdonszerzéshez önmagában is elég. De a tulajdonszerzés más elemeivel összekötve az átadó akarat (örökösödés) vagy az átvevő akarat (elbirtoklás) a jogszerzéshez magában is elégséges.

4. A tulajdon elvesztése.

Mint a tulajdonjog megszerzése, annak elvesztése is három dologra vezethető vissza. A tulajdonjog megszűnik:

a) a dolog megsemmisülése által. Res perit do-

¹ Egyes közigazdászok még a birtokba vételnél is a munkában keresik a jogszerző címet. Mivel itt más munka nincs, abban a munkában látják a dolog lényegét, amibe a birtokbavétel kerül. I. Vermeersch i. m. n. 213.

mino. Ha azonban a dolog más vétkes cselekedete folytán semmisül meg vagy károsodik, a tulajdonjog helyébe kötelmi jog lép, a károsult tulajdonosnak kártérítésre van joga.

b) Amint a dolog birtoka sok esetben tulajdon-szerzésre vezet, a dolog birtokának elvesztése bizonyos föltételek alatt a tulajdonjog elvesztését hozza magával (elévülés, elbirtoklás.) A tulajdonjog célját csakis a birtoklás által éri el, azért a birtoklás meg-hiúsultával maga a tulajdonjog is meg van ingatva.

c) másra ruházás által.

5. A tulajdonjog korlátozásai.

A magántulajdon jogosultságát nem lehet kétségbe vonni. Gazdasági és kulturális haladás magántulajdon nélkül teljesen lehetetlen. De ép úgy ellenkezőnek a közjóval, ha a magántulajdonnak semmi korlátozása sem volna, egészen a magánérdek szolgáltatában állna. A korlátlan magántulajdon, a túlzó individualizmus bénító hatással van az összességre, a magántulajdon túlságos megszorítása, a kollektivizmus bénító az egyesekre.¹

A tulajdonjog erkölcsi kötelék a tulajdonos és tulajdona között. A dolog természetéből folyik, hogy az embert szorosabb kötelék fűzi az egyik dologhoz, mint a másikhoz. Így sokkal inkább az enyém mun-

¹ A római és a germán tulajdonjog összehasonlítását l. Staatslexikon I. Eigentum. 9. Wechselnde Auffassung des Eigentumsrechts. A tulajdonjog szükséges korlátozásáról v. ö. Földes Társadalmi gazdaságtan I.⁴ 90—91 l.

kám gyümölcse, mint a tőlem függetlenül létre jövő külső dolgok, melyeknek ura vagyok.¹

Az anyagi dolgok fölött csak oly mértékben lehet tulajdonjogot szerezni, amilyen mértéke a magántulajdonnak összefér a közjával. Ebből a szempontból a magántulajdonnak különféle korlátokat állít: 1. már a természettörvény, 2. még inkább a pozitív törvények.² Ezenfelül a tulajdonjog sokféleképen van korlátozva, 3. a tulajdonosok akaratából szerződések által.

A tulajdonjognak a természettörvényen, az államnak felsőbbbségi jogán alapuló korlátozása, melyet a törvényhozás részletesen szabályozott, a *kisajátítási jog* (jus expropriationis).

A kisajátítás a tulajdonjognak olyan megszorítása, amelynél fogva a tulajdonos tulajdonát a törvényben meghatározott esetekben a közérdek szempont-

¹ Vermeersch i. m. n. 209. fölveti a kérdést: Utrum nec ne res exterior dicatur mea, sicut meae sunt vires corporis et operationes? Id arbitramur negandum. Nam nec physice seu facto permanet rei apprehensio, seu detentio, sicut mihi adhaerent membra mea; nec unquam negligi potest intentio naturae, qua res ista ad commune pertinebat generis humani patrimonium, dum ab initio ad meum bonum erant ordinatae corporis et animae vires et facultates. Non ergo plane eodem modo ad haec et ad illa respicit personae inviolata facultas.

² Vermeersch i. m. thesis XVI. Perfectum jus dominii iis, iisque tantum limitibus proprie dictis circumscribitur, quos ponit jus alienae necessitatis et jurisdictio, qua publica potestas jus privati dominii potest non quidem abrogare vel coangustare, sed indirecte attingere, quantum ad bonum commune exigatur.

jából tulajdonul vagy használatra köteles átengedni az ár megtérítése mellett.

A tulajdonos a kisajátítást türni köteles: vasutak, távirók, csatornák, utak, utcák, hidak, kikötők, erősítési művek, állami épületek, állami- és községi iskolák, köztemetők stb. nagyobb városokban szabályozás és szépítés céljaira.¹

A kisajátítási joghoz hasonlóan korlátozzák a tulajdonjogot a *műemlékek* védelmére alkotott törvények.² Műemlékek neve alatt az 1881: XXXIX. t.-c. csak építményeket és azok tartozékát érti, amelyek történeti vagy művészeti emlék becsével birnak. (1. §.) A műemlékeket a községi előljáróság útján a vallás- és közoktatásügyi miniszternek kell bejelenteni, aki határoz afölött, vajjon az illető építmény fönntartandó-e vagy sem. (2, 3. §§.) A műemléket a tulajdonos saját költségén tartozik fönntartani, ha erre nem képes, vagy nem hajlandó, a műemlék kisajátíttatik. (5. §.) A tulajdonos a fönntartandó műemléken javításokat, bővítéseket és átalakításokat csakis a miniszter engedélyével, az általa meghatározott módon tehet. (4. §.) A miniszternek szakszerű tanácsadója a műemlékek országos bizottsága. (19. §.)

A tulajdonjogot korlátozza az u. *szomszédjog* is, amelynél fogva valamely telek tulajdonosa köteles eltürni, hogy a szomszéd telek vagy ház tulajdonosa

¹ 1831: XLI. t.-c. a kisajátításról, Fiuméra kiterjesztve 1898: 7. t.-c. Zlinszky-Reiner i. m. 321. l. Kolosváry i. m. l. 356. l.

² 1881: XXXIX. és XLI. t.-c. a műemlékek fönntartásáról. l. Forster: A műemlékek védelme.

saját tulajdonának érdekében a szomszéd telkét is igénybe vegye építési állványok föllállítására, építési anyag hordására és hasonlókra.¹

A tulajdonjogra számos korlátozást tartalmaznak az építészeti, gazdasági, lakásszabályrendeletek, erdővédelmi, vízjogi, vadászati törvények.²

A tulajdonjognak nevezetes korlátozását foglalja magában a *bányajog*. A bányajog szerint a föld gyomrában található ásványoknak csak egy része tartozik a földbirtokhoz, a másik része, az ú. n. fönn-tartott ásványok vagy szabad ásványok közjavaknak tekintendők.³

Családi hitbizomány (fidei commissum) alapítása⁴ is a tulajdonjog korlátozásával jár. A családi hitbizomány abban áll, hogy valaki családjá fényének fönn-tartására valamely meghatározott vagyont leköt a család javára oly képen, hogy az mint osztatlan vagyon maradjon fönn és mindig a családnak egyetlen fitagjára szálljon. A hitbizomány állagának tulajdonosa a család, a jövedelem tulajdonosa azonban a hitbizományi birtokos, akinek jogában áll a hitbizományt leltári becsértékének egyharmad részéig meg is terhelni.⁵

A tulajdonjog korlátozását képezi minden dolog-

¹ Kolosváry i. m. I. 342. l.

² Kolosváry i. m. I. 361. l.

³ L. alább: A találás.

⁴ A hitbizományokról szólnak az 1687: IX. t. c. 1722. L. t.-c. 1868: LIV. t.-c. 1862. október 9. királyi leirat, 1869. április 7. miniszteri rendelet.

⁵ Katona: A magyar családi hitbizomány 38. és 225. l.

beli jog, amelyet más bir valakinek tulajdona fölött, mint a zálogjog, szolgálat, épületjog, valamint az is, ha a tulajdonostól el van vonva az a jog, hogy tulajdonát megterhelje vagy elidegenítse.¹

Hasonlóképen korlátozza az ú. n. holtkézi javak tulajdonjogát azok forgalmon kívülisége.

A tulajdonjog megszűnik *végsszükség* esetében.² A közjó érdekében van a javak szétosztása és a magántulajdon. Épen azért a magántulajdonjog nem abszolút, hanem csak addig terjed, míg az a közjossal összefér. A természet által adott javakat az egyes ember magáévá teheti, de csak akkor és annyira, amikor és amennyiben a másik embernek nincs arra szüksége élete fönntartásához. Azért végsszükség esetén mindenkinek joga van ahhoz, amivel magát a szükségből kiszabadíthatja. A magántulajdon ezzel a joggal szemben megszűnik.

Tehát végsszükség esetén mindenkinek szabad más javaiból azt és annyit elsajátítani, amire és amennyire szüksége van, hogy magát a szükségből ki-segítse.

Végsszükség alatt értjük azt, ha valakinek élete, testi épsége, egészsége, személyes szabadsága forog veszélyben (*necessitas extrema, quasi-extrema*). Más szorult helyzetben (*necessitas communis*) a tulajdonjog sértetlenül fönáll, a szükségben levőn alamizsnával kell segíteni.

Amit saját érdekében szabad tenni, ugyanazt sza-

¹ Kolosváry i. m. I. 339. és 342. l.

² L. Staatslexicon. I. Eigentum.

bad tenni másért is. Azért szabad a veszélyben forgó embert segíteni, hogy azt, amire szüksége van, hatalmába keríthesse.

Végzsükség esetében másnak bármiféle javát szabad igénybe venni, akármilyen nagy értékű az. Egyik-másik szerző ellenkező véleményének semmi alapja sincs.¹ De nem szabad mástól elvenni azt, amire neki épen úgy szüksége van. Ez esetben a végzsükség joga azt illeti meg, aki a szükséges dolgot birtokában tartja. (Itt is in dubio melior est conditio possidentis.)

A végzsükség csak arra ad jogot, ami az önsegélyre szükséges. Ha elég valamely dolog kikölcsönzése, annak, aki szükségben van, csak arra van joga, nem az elsajátításra. Ha azonban valamely dolog elsajátítása mutatkozik szükségesnek, azt csak a kártérítés fölvállalása mellett szabad elsajátítani abban az esetben, ha az illető később előreláthatólag oly helyzetbe fog jutni, hogy kártérítést adhat. Az önsegélynek ugyanis a tulajdonjognak mennél kisebb sérelmével kell történni.²

A szükségben levőnek joga van a másét elvenni, a tulajdonosnak nem szabad őt ebben akadályozni. Ha megakadályozná, vétene az igazságosság ellen.

¹ S. Alphonsus Theol. mor. I. III. n. 520. quaeritur 3^o.

² Így ha valakit erdőben baj ér és kénytelen az erdőben kárt okozni, vagy állatját csak az erdőbe behajtás által tudja a fenyegető veszélytől megóvni, kártérítéssel tartozik. Ziinszky-Reiner i. m. 762. l.

III. FEJEZET.

A BIRTOK ÉS A TELEKKÖNYV.

1. A birtok jogi védelme.

Birtok (possessio) alatt valamely dolog fölött gyakorolt tényleges hatalmat értünk. A birtok nem jogot jelent, legkevésbé pedig tulajdonjogot, hanem csak tényleges állapotot, módot, fizikai hatalmat affölött rendelkezni, amit hatalmamban tartok és magaménak akarok tekinteni, tekintet nélkül arra, hogy van-e hozzá jogom, vagy nincs. Röviden birtoklás valamely dolognak hatalmunkban tartása azzal a szándékkal, hogy azt sajátunknak tekintjük.¹

Bár a birtok nem jog, de azért a vagyoni jogban nagy fontossággal bír, mert fontos jogok alapja, kiinduló pontja. A birtok igen sok esetben jogalapja magának a tulajdonszerzésnek is. Éppen azért a törvény a birtokot messzemenő oltalomban részesíti.

A birtoklás lényeges elemei: 1. valamely dolognak tényleges hatalmunkban tartása. Ez történhetik

¹ Rei, jurisque detentio vel usus animo domini. D'Annibale Summula theol. mor. II. n. 118. Mások szerint detentio rei cum corporis, animis, jurisque adminiculo.

vagy személyesen, vagy megbízott által; 2. akarat az illető dolgot sajátjának megtartani és birni. Ahol ez az akarat nincs, ott nincs birtoklás, hanem birlalás (*possessio impropria*). De viszont birtokos lehet az is, aki nem jóhiszeműleg tart valamely dolgot birtokában ha azt sajátjának akarja megtartani. 3. Harmadik kellékül az *adminiculum juris*t szokták említeni, ami azt jelenti, hogy nem minden személy képes birtokszerzésre és nem minden tárgy vehető birtokba. A birtokhoz szükséges, hogy a törvény se a személyt ne tegye birtokszerzésre képtelenné, se az illető dolgot ne vonja ki a birtokul megszerezhető dolgok köréből. Ilyen kivételes személyt a magyar törvény nem ismer,¹ de a kánonjogból átment a magyar jogba, hogy szerzetes nem birtokolhat. Birtok tárgyát nem képezheti semmi forgalmon kívüli dolog.

A birtoktól meg kell különböztetni a *birlalást* (*possessio impropria*). Ez valamely dolognak hatalmában tartása, de csak bizonyos más célból, nem azért, hogy sajátjának megtartsa. A találó, haszonélvező, bérlő, zálogtulajdonos, letéteményes a dolognak nem birtokosa, hanem birlálója.

Nemcsak dolgok, hanem jogok is képezhetik birtok tárgyát. A jognak birtokát valamely jognak saját nevében többszörös gyakorlásával lehet megszerezni.

A birtok a birtokba vevőnek egyoldalú cselekedete által keletkezik, mellyel a dologra hatalmát azzal a szándékkal terjeszti ki, hogy azt magának megtartsa (*animus et corpus*). A birtok megszűnésé-

¹ Zlinszky-Reiner i. m. 271. l.

hez semmi más nem szükséges, minthogy a dolog a birtokos hatalmából kiszabaduljon (solo facto).¹

A birtok lehet: 1. *jogszerű* (possessio legitima juris), vagy *jogszerűtlen* (p. illegitima, facti). Jogszerű az a birtok, amely oly módon került valakinek birtokába, amilyen módon azt tulajdonul is megszerezhetette volna, pl. adomány, hagyomány útján. Ellenkező esetben a birtok jogszerűtlen.

2. *jóhiszemű* (p. bonae fidei) *rosszhiszemű* (p. malae fidei) és *bizonytalan jogú* (p. dubiae fidei). Jóhiszemű a birtok akkor, ha valaki valamely dolgot törvénytelenül vett birtokába, de a birtokbavétel törvénytelségéről nem tudott. Ha a birtokbavétel törvénytelségét ösmerte, akkor a birtok rosszhiszemű. Ha a birtok törvényes vagy törvénytelen volta felől alapos kételye van, akkor kétes jogú a birtok.²

A birtok nem jog, hanem állapot, mely néha megegyezik a jogállapottal, máskor különbözik attól. Mindannyiszor különbözik a jogállapottól, valahányszor a birtokos nem azonos a tulajdonossal. A jogbiztosság mégis megkívánja, hogy a törvény a birtokot is védje, mert a birtok fontos jogok kiindulási pontja.

Azért is fontos a birtok, mert oly esetekben, mikor a tulajdonjogot biztossággal nem lehet megállapítani, a birtokot kell irányadónak tekintenünk. In pari delicto vel causa meliorest conditio possidentis.³

¹ D'Annibale i. m. II. n. 120. l.

² A possessio dubiae fideit inkább kétes jogú, mint kétes jóhiszemű birtoknak nevezzük, mert az ilyen birtoklás lehet jóhiszemű és rosszhiszemű is. ³ Regula juris 65^a in 6^o

Ennek az axiómának az az értelme, hogy ha valamely dolog vitás két személy között és a vitát nem lehet eldönteni, leghelyesebb a dolgot annál meghagyni, aki annak most birtokában van. Mert ebben az esetben nincs semmi ok, hogy a tényleges állapoton változtassunk.¹ Valakinek kétes joga miatt a birtokost nem szabad birtokában megháborítani.²

A jóhiszemű birtokosnak a következő jogai vannak :

1. a dolgot a birtok alapján tetszése szerint használhatja és elhasználhatja, azért senki által felelőségre nem vonható és kártérítéssel senkinek sem tartozik. Az ő birtokát csak rendes birtokkeresettel lehet megtámadni. Azzal szemben, aki őt birtokában megháborította, sommás uton kérheti visszahelyezését;

2. a jóhiszemű birtokost illetik a dologból eredő minden hasznok, amelyeket már beszedett vagy amelyek már el vannak különítve;

3. követelheti a dolog érdekében tett kiadásainak megtérítését.³

2. A telekkönyvi bekebelezés.

A tulajdon és a hitel biztosítására szolgál a telekkönyvi intézmény. A telekkönyvek oly nyilvános könyvek, amelyekbe az összes ingatlanok és azoknak

¹ §. Retinendae, Institutionum, De Interdictis (IV. 15): Commodum autem possidendi in eo est, quod etiam si res ejus non sit, qui possidet, si modo actor non potuerit suam esse probare, remanet in suo loco possessio.

² Vermeersch i. m. n. 256—258. l.

³ Zlinszky-Reiner i. m. 270., 286., 293. l. Kolosváry i. m. I. 304. l.

összes jogviszonyai be vannak vezetve. A telekkönyvek mindenki számára nyitva állnak, betekinthetők és így valamely ingatlan jogviszonyairól mindenki tájékozódhatik. De nemcsak betekintést nyújtanak a jogviszonyokba, hanem több-kevesebb kezességet is abban az irányban, hogy a bejegyzett jogviszonyok állnak fenn és nem mások, azaz a bejegyzett jogviszonyok a bejegyzés által bizonyos jogerőt nyernek. Ezt értjük a telekkönyv nyilvánossága alatt.¹

Nálunk a telekkönyvi intézményt az osztrák polgári törvénykönyvvel együtt az abszolút kormány honsította meg 1853-ban és azt az országbirói értekezlet az osztrák polgári törvénykönyv hatályon kívül helyezése után is még tovább érvényben tartotta. Még ma is ez az osztrák telekkönyvi intézmény van nálunk érvényben.

Némely országokban, mint pl. a német hanzavárosokban a telekkönyvi bejegyzésnek föltétlen jogszerző hatálya van, úgy hogy ingatlanokra vonatkozó jogot csakis telekkönyvi bejegyzéssel lehet szerezni. Olyan dologi jogok, amelyek a telekkönyvben nincsenek nyilvántartva, nem birnak jogerővel és viszont minden, ami nyilvántartva van, jogerővel bir. Ez esetben ingatlanok tulajdona megszerzésének egyetlen módját a telekkönyvi bejegyzés képezi.²

Az osztrák polgári törvény a telekkönyvet nem ruházza föl ilyen föltétlen hatállyal.³ A telekkönyvi

¹ Exner : Das Publizitätsprinzip.

² Exner i. m. 4--5. l. Das dingliche Recht steht nicht nur im Buch, sondern es besteht ipso jure kraft des Buches. u. o. 12. l.

³ Exner i. m. pl. : «Ein mit Konsequenz durchgeführter leiten-

bejegyzés magában még nem ruházza át a tulajdonjogot, hanem egy minősített állapotot hoz létre, mely bizonyos jogi következményeket von maga után. Ezt az állapotot telekkönyvi birtoknak (Tabularbesitz) nevezzük.

A telekkönyvi birtok nem igazi birtok, mert nincs tényleges uralommal összekötve. De mivel a birtok sem jelent jogot, hanem csak jogi következményekkel bíró állapotot, a telekkönyvi bejegyzést is birtoknak, telekkönyvi birtoknak nevezhetjük. A tényleges birtok jogi következményeiről fönntebb volt szó, a birtokosnak jogában van dolgát használni. A telekkönyvi birtok jogi következményei hasonlóak a tulajdonjog jogi következményeihez,¹ a telekkönyvi birtokos nemcsak a telekkönyvi birtokjogot, hanem magát a tulajdonjogot bizonyos esetekben érvényesen másra ruházhatja át akkor is, ha a tulajdonjogot ő nem bírta.

Maga a telekkönyvi bejegyzés nálunk rendszerint nem bír azzal a formális jogerővel mint a német hanzavárosokban, hogy maga a bejegyzés a jogváltozást, a tulajdonjog átruházását eredményezné. A bejegyzés a jogváltozásnak csak egyik föltétele, alaksága, maga a jogváltozás az érdekelték egyező akaratának kifolyása. Ha a jogátruházás egyébként nem történt meg, a bejegyzés érvénytelen és a sértettnek joga van a bejegyzés kiigazításához.²

der Gedanke dem geltenden österreichischen Hypothekensystem nicht zu Grunde liegt.»

¹ Zlinszky-Reiner i. m. 266. l.

² Exner i. m. 32—33. l.

De mégis formális jogerővel is bír a telekkönyv jóhiszemű harmadik személyekkel szemben. Ugyanis attól, aki a telekkönyvben jogosultnak van feltüntetve még akkor is, ha a bejegyzés hibás, érvényesen szerezhethet jogot az, aki jóhiszemű, azaz a bejegyzés hibás voltát nem ismeri. A jóhiszemű szerzőre nézve a telekkönyv kimerítő, azaz őrá nem bír joghatállyal az, ami nincs a telekkönyvben, ami pedig a telekkönyvben van, az ránézve megtámadhatatlan jogalapot képez. Ezért az ingatlanok tulajdonjoga csak akkor teljes és csak akkor van minden veszély ellen biztosítva, ha az telekkönyvbe be van kebelezve.¹

¹ Zlinszky-Reiner i. m. 373. l.

IV. FEJEZET.

A TULAJDONSZERZÉS MÓDJAI.

1. Az elsajátítás.

Valamely gazdátlan dolog tulajdonjogát annak egyszerű birtokba vétele által szerezhethjük meg. A tulajdonszerzésnek ezt a módját *elsajátításnak* (occupatio) nevezzük.

Mindenkinek jogában van valamely gazdátlan dolgot birtokába venni; a gazdátlan dolog egyszerű birtokbavétel által a birtokba vevőnek tulajdonává lesz: *res nullius est primi occupantis*. A jogos elsajátítás föltétele: 1. hogy az elsajátítandó dolog valóban uratlan legyen, 2. hogy az elsajátító azt tényleg birtokába vegye, azaz akár maga, akár megbízottja által elfoglalja, 3. hogy az elfoglalás azzal a szándékkal történjék, hogy azt sajátjává tegye.

Ma már nagyon kevés uratlan dolog van. Ilyenek az *elhagyott dolgok* (*res derelictae*), amelyekre tulajdonosuk már nem tart többé jogot, mint hulladékok és elhasznált dolgok, melyeket a tulajdonos már nem értékesít, a fán hagyott, veszendő gyümölcs, szándékosan hátrahagyott, elhajigált dolgok.¹ Az ilyen dol-

¹ P. T. T. 593. §. «amelyeknek birtokával a tulajdonos fölhagy azzal a szándékkal, hogy a dolog tulajdonáról lemond»

gokat bárki elsajátíthatja; de ha ezek közé a tulajdonos tévedéséből került valamely dolog, amelyről föltehető, hogy a tulajdonos nem mondott le róla, azt nem elhagyott, hanem talált dolognak kell tekinteni.

Nagyobb gyakorlati fontossággal bír a gazdátlan állatok elsajátítása, az *állatfogás* (occupatio animalium).

A tulajdonjog megszerzésének szempontjából az állatokat három csoportra kell osztani: 1. házi állatok, 2. szelidített vagy fogva tartott állatok, 3. vadállatok.

Házi állatok azok, melyek rendszerint az ember társaságában élnek. Ezek általában valakinek tulajdonát képezik; azért ezeket nem lehet állatfogással elsajátítani, ha csak nem tekinthetők elhagyott dolgoknak.

A szelidített állatok mindaddig gazdájuk tulajdonát képezik, míg csak őt el hagyva eredeti szabadságukat vissza nem nyerik, úgy hogy már nem térnek vissza a részükre rendelt helyre.¹ Az elszállt méhraj, ha a tulajdonos két nap alatt be nem fogta, annak tulajdonává lesz, aki két nap után elfogta vagy akinek birtokán letelepült.²

Fogva tartott állatok, vadaskertben levő vadak, zárt vízben levő halak annak tulajdonát képezik, aki azokat fogva tartja. Ha az ilyen állat a fogságból

¹ Az Optk. 384. §. szerint ha valamely szelidített állat 42 napnál tovább kimarad, bárki elfoghatja és magának megtarthatja. A magyar törvények nem állítanak föl pontos időhatárt. l. P. T. T. 594. §.

² 1894: XII. t.-c. 59. §.

kiszabadul, gazdátlanul lesz, ha gazdája haladéktalanul üzőbe nem veszi, vagy ha az üzéssel fölhagy.

A vad és hal, amíg szabadon van, ugyan gazdátlan dolog, de elfogását a törvény sokféleképpen korlátozza.¹ A törvény tilalma egy részt az időre vonatkozik, úgy hogy bizonyos fajokra meghatározott időben nem szabad vadászni és halászni, másrészt megállapítja, kinek szabad vadászni és halászni.

Saját birtokán csak annak szabad vadászni, akinek birtoka legalább 200 holdból (1600 □-ölével) álló összefüggő egész, vagy ha bekerített kertet, belsőséget, szőlőt vagy szigetet képez. Más területeken a vadászati jog 6 évre bérbeadandó.

Saját birtokán halászni csak annak szabad, akinek oly kiterjedésű mederrésze van, hogy azt a szomszéd birtokosok sérelme nélkül okszerűen gyakorolhatja. Ellenkező esetben az összes birtokosok csak társulattá alakulva gyakorolhatják a halászatot.

A vad és hal mint gazdátlan dolog nem képezi annak tulajdonát, akié a birtok, amelyiken tartózkodik, vagy aki a vadászatot és halászatot bérlí. De kétségtelen, hogy a birtokosnak, vagy a vadászat és halászat bérlőjének joga van a vadat elfogni és elsajtítani. Nehezebb kérdés, vajjon másnak is van-e joga az állatot elfogni, azaz jogos tulajdonává válik-e az a vad, amelyet valaki más területén fogott el.

Aki más területén több vadat ejt el, úgy hogy ezáltal csökkentí annak a kilátását, aki a vadászatra

¹ Az 1883: XX. t.-c. a vadászati jogról és az 1883: XIX. t.-c. a halászatról.

jogosult, ennek igazságtalanul kárt okoz és kártérítésre szorítható. De az a kérdés, hogy az ilyen jogosulatlan vadász csak a jogosultnak okozott kárért felelős-e, úgy hogy különben az elejtett vadakat magának megtarthatja, vagy pedig a vadakat egyáltalán nem sajátíthatja el. Ezt a kérdést a teológusok másként oldják meg aszerint, amint a halászati és vadászati törvények kötelező erejéről másként vélekednek. Egyrésztük ezeket a törvényeket *lex mere poenalis*nak tartja, amely *alternative* kötelez vagy a törvény megtartására, vagy a kiszabandó büntetés lefizetésére. Ezek szerint a jogosulatlan vadász büntethető cselekményt követ el, de az elfogott vadakat elsajátíthatja. Mások a halászati és vadászati törvényeket is lelkiismeretben kötelező törvényeknek tartják. Ebben az esetben a vadász nemcsak büntethető, hanem egyszersmind vétkes cselekedet. Ez a helyes vélemény. De kié ebben az esetben az orzott vad? Nem a föld tulajdonosáé. Tehát vagy senkié,¹ vagy a vadászé. Gyakorlati eredményben a két vélemény alig tér el egymástól.

2. A találás.

A talált dolog vagy gazdátlan, vagy olyan, aminek gazdáját nem tudjuk. Az első csoportba a kincseletek, a másodikba az elveszett dolgok tartoznak. Ide soroljuk még a bányaleleteket is.

¹ Ez a jogászok véleménye. V. ö. Zlinszky-Reiner i. m. 352. l. jegyz. és P. T. T. 592. §.

I. *A kincslelet.* Értékkel bíró elásott vagy befalazott régi tárgyakat, amelyeknek gazdája ki nem puhatolható, kincsnek (thesaurus) nevezünk.¹

A kincs gazdátlan dolog, nem képezi a földbirtok tartozékát. Azért, ha a törvények a találó jogát nem korlátoznák, a találó azokat mindig elsjátíthatná.

A nálunk érvényben levő jog² szerint: 1. ha valaki saját dolgában lel kincset, megszerzi annak tulajdonjogát; 2. ha idegen dologban talál kincset, fele őt, másik fele pedig a telek tulajdonosát illeti; 3. aki idegen dologban a tulajdonos engedelmével keres kincset, azt a talált kincsből semmi sem illeti meg, hanem az a fél, ami különben a találóra esnék, a községi szegénypénztárra száll. Ha a lelet értéke 300 koronát meghaladja, abból $\frac{1}{3}$ rész mindig a kincstárt illeti.³

Ha a kincset olyan találta, aki a kutatásra föl volt fogadva, találónak azt kell tekinteni, aki őt fölfogadta.

A tudományos vagy műértékkel bíró leletet a helyi vagy a nemzeti múzeumnak jogában áll becsárón megvásárolni.⁴

A kincsleletet a megtaláló vagy a tulajdonos köteles a hatóságnak bejelenteni. Ha valaki a bejelentést

¹ Vetus depositio, cuius memoira non exstat. Nunquam. Dig. De acquir. rer. dominio.

² Optk. 398—401. §§. és az 1846. márc. 31 legfelsőbb rendelet.

³ 1872. évi belügyminiszteri rendelet l. Márkus. Magyar magánjog II. 165. l. V. ö. Zlinszky-Reiner i. m. 353 l. és Kolosváry i. m. I. 371. l.

⁴ Zlinszky-Reiner u. o.

rosszhiszeműleg mulasztja el, egész részét elveszíti, ha pedig a mulasztás tudatlanságból történt, az őt megillető résznek $\frac{2}{3}$ -át veszíti el.¹

II. *Elvesztett dolgok.* Az elvesztett dolog nem gazdátlan dolog, azért a megtaláló azt nem sajátíthatja el. A tulajdonjogot megtartja az, aki elvesztette; neki jogában áll dolgát visszaszerezni: res clamata ad dominum.

A megtalálót a kölcsönös igazságosság nem kötelezi arra, hogy azt magához vegye és tulajdonosát keresse. De ha értékesebb dologról van szó, a felebaráti szeretet parancsa, hogy a tulajdonosnak dolga visszaszerzésében segítségére legyünk, ha azt aránylag nagy fáradság nélkül megtehetjük.

Ha a találó a talált dolgot már magához vette, még mindig jogában áll azt ugyanoda visszatenni, ahonnet magához vette, ha ezáltal a tulajdonos kilátása dolgának visszaszerzésére nem lett kevesebb, mint amekkora lett volna, ha a találó a talált dolgot nem vette volna magához. Ha például az elvesztő aközben, hogy a megtaláló magánál tartotta, már kereste dolgát ott, ahol elvesztette, a megtaláló már nem teheti vissza oda a dolgot, mert az által, hogy a talált dolgot magához vette, megakadályozta az elvesztőt abban, hogy dolgát visszaszerezhesse.

Ha a találó a talált dolgot magához vette és már nem teheti vissza, vagy nem akarja visszatenni oda, ahonnet vette, azt köteles: 1. megőrizni, 2. lehetőleg a tulajdonoshoz visszajuttatni. Ha a talált dolog rom-

¹ Zlinszky-Reiner u. o.

landó, el kell adni és árát kell a tulajdonoshoz juttatni. Ha a dolog megőrzése vagy visszaadása költségbe kerül, a találó a tulajdonostól költségei megtérítését követelheti.

Ha a találó nem képes a tulajdonost fölhalálni, a találásról a hatóságot köteles értesíteni és annak kívánságára a talált dolgot átadni. A találó vagy a hatóság a talált dolgot a találástól számítva egy évig köteles megőrizni és a jelentkező tulajdonosnak átadni. Ha a tulajdonos egy éven belül nem jelentkezik, a találó a talált dolgot, mint jóhiszemű birtokos használhatja; ha a tulajdonos az elbirtoklási idő alatt sem jelentkezik, a találó a talált dolgot elbirtokolja.

Az osztrák polgári törvénykönyv a találó részére találódíjat állapít meg.¹ A magyar magánjogi törvények találódíjra nem köteleznek.

Ha a találó a talált dolgot 8 napon belül nem adja át a tulajdonosnak vagy a hatóságnak, vétséget követ el.² Ha mulasztásával a tulajdonosnak kárt okozott, kártérítéssel tartozik.

A nyilvános helyiségben (hivatalban, vasuton) talált dolgok nem tekinthetők elveszett dolgoknak. A találó ezeket az illető hivatalnak vagy vállalatnak köteles átadni.

III. *A bányalelet.* A föld gyomrában található ásványokat nem tekintjük talált kincsnek. Ezek tulajdonjogáról a bányatörvény intézkedik.³

¹ 391. §. 1000 forintig 10%, azon felül 5%.

² Büntető törvény 365. §.

³ Nálunk még az 1854. osztrák bányatörvény van érvény-

A bányatörvény az ásványok egy részét a telek tulajdonosának ítéli oda, a másik része a bánya-urjog alá tartozik, azaz a fejedelem kizárólagos rendelkezése alá tartozik.

Az első osztályba tartozó ásványok tartozékát képezik annak a földbirtoknak, amelyben található. Ezek tulajdonjoga a földbirtok tulajdonosát illeti, ezeket a tulajdonos a hatóság engedélyével szabadon bányászhatja és értékesítheti. Ide tartoznak mindazok az ásványok, amelyek nincsenek fönntartva a bánya-urjognak.

A második osztályba sorozott ásványokat, az ú. n. fönntartott vagy szabad ásványokat a bányatörvény elvonja a föld fölszínének tulajdonosától és közjavaknak minősíti. Ezek föl kutatására és kiaknázására bárki, nemcsak a föld fölszínének tulajdonosa, kaphat engedélyt (bányaszabadalom) és bányászatot űzhet a föld tulajdonosának akarata ellenére is. Jogában áll a föld fölszínének azokat a részeit, amelyek a bányászat üzéséhez szükségesek, kisajátítani. A tulajdonosnak az összes okozott károkat megtéríteni tartozik.

Ilyen fönntartott ásványok mindazok, amelyek fém, kén, timsó, gálic vagy konyhasó tartalmuk miatt használhatók, továbbá a gálicvíz, rajzla és földszurkok (kőolaj, aszfalt).¹

A szén az osztrák polgári törvénykönyv területén szintén fönntartott ásvány. Az országbirói értekezlet

ben az országbirói értekezlet módosításaival, I. Márkus i. m. II. 385—474.

¹ Bányatörvény 3. §.

azonban arra a területre, amelyre hatásköre kiterjedt, visszaállította a régi magyar törvény rendelkezését, melynél fogva a szén a földbirtok tartozékát képezi.¹

A só kizárólag az állam számára föntartott ásvány, annak bányászására vagy előállítására senki sem nyerhet engedélyt.

3. A gyümölcs tulajdonjogának megszerzése.

Gyümölcs alatt az állati és növényi termékeket értjük. Valamely dolog tulajdonosa egyszersmint ugyanazon dolog minden hasznának, gyümölcsének is tulajdonosa (*accessio naturalis*), még pedig nemcsak a gyümölcs elválasztása előtt, hanem azután is, hacsak tőle valaki már ezek tulajdonjogát meg nem szerezte. Így a gyümölcs tulajdonjogát megszerzi az, akinek valamely dolog felett haszonélvezeti joga van vagy akinek a tulajdonos a gyümölcsöt átengedte. A leszedett gyümölcs tulajdonát megszerzi a jóhiszemű birtokos is, tekintet nélkül arra, hogy már el van-e használva vagy nincs.²

4. A növedék tulajdonjogának megszerzése ingatlanoknál.

Ha valamely folyóvíz medrét hirtelen elhagyta, az előbbi állapotot egy éven belül vissza lehet állítani. Egy év után az elhagyott meder és a folyóban

¹ Ideigl. törv. szabályok VII. l. fej. l. §.

² Zlinszky-Reiner i. m. 355. l. v. ö. Vermeersch i. m. n. 284.

támadt sziget a partok tulajdonosaié lesz. Több parti tulajdonos között az új birtokhatárt a meder hosszában középen húzott vonal és a parti birtokok végpontjaiból erre húzott merőlegesek jelölik meg.

A természetes iszapolás (alluvio), vagy a víznek a parttól visszahúzódása által képezett növedék az illető partrész tulajdonosáé.

Ha a víz a parti teleknek egy részét elsodorja és azt más helyen lerakja, az új helyén is az előbbi tulajdonosé marad. De, ha ez tulajdonjogát a mosás-föld fölött nem gyakorolja, a mosás-föld azé lesz, akinek telkéhez a víz sodorta.

A kiszáradt tó medre a tó tulajdonosáé. Ha a tó többnek volt tulajdona a kiszáradt medret ezek között fel kell osztani, úgy mint a folyó elhagyott medrét.

Az ilyenféleképen beállott változást telekkönyvbe is be lehet jegyezni.¹

5. Egyesítés, vegyítés, feldolgozás, beültetés, építés.

Egyesítés (adjunctio) alatt azt értjük, ha két különböző tulajdonos ingó dolgának összekapcsolásából egy egész dolog jön létre. Ez esetben, ha a két egyesített dolog egymástól elválasztható anélkül, hogy egyik vagy másik elpusztulna és az elválasztás nem kerül aránylag nagy költségbe, az egyesített dolgo-

¹ Az ingatlan növedékének megszerzéséről szól az 1885. XXIII. t.-c. 5—9. §§. Fiumében az Optk. 407—413. §§. Horvátországban az 1891. dec. 31-iki autonom törvény.

kat szét kell választani és mindegyiket tulajdonosának visszaadni. Ha azonban a dolog kár nélkül már szét nem választható, az egyesített két dolog közül az egyiket fődolognak tekintjük és az egész egyesített dolgot megkapja a fődolog tulajdonosa, aki a másik tulajdonost dolgáért kárpótolja (*accessorium sequitur principale*). Ha az egyesített dolgok közül egyiket sem lehet fődolognak tekinteni, az egyesített dolog a két tulajdonos közös tulajdonává lesz, melyből mindegyik saját dolgának arányában részesedik.

Ugyanez a szabály áll arra az esetre is, ha több tulajdonos ingó dolgai összevegyülnek vagy összeolvadnak (*commixtio*).

Földolgozás (*specificatio*) alatt azt értjük, ha valaki valamely dologból megmunkálás, kikészítés által új dolgot hoz létre. Ilyen földolgozása a papírnak, vászonnak az írás, rajzolás, festés, nyomtatás és ilyen minden nyers anyagnak ipari megmunkálása. Aki más anyagát dolgozta fel, földolgozás által megszerzi az előállított új dolog tulajdonjogát, kivéve ha a fölhasznált anyag értéke jóval fölülmulja a ráfordított munka pénzértékét. Az anyag tulajdonosának meg kell téríteni az anyag értékét.¹

Ha valaki más földjébe magot vet vagy fát ültet (*seminatio*), a magvak tulajdonjogát elveszti, mihelyt azok a földbe kerültek, a fákét pedig, mihelyt gyökeret vertek, mivel ezek az ingatlan tartozékát képezik.²

¹ Zlinszky-Reiner i. m. 357. l.

² Optk. 420. §. Zlinszky-Reiner i. m. 388. l.

Építés (aedificatio) által akkor történik egyesítés, ha valaki más telkén vagy más anyagából épít. Aki saját telkén épít más anyagából, tulajdonosa lesz az emelt épületnek, de a fölhasznált anyagot meg kell térítenie. Ha valaki más telkére épít a tulajdonos tudtán kívül, nem szerzi meg az épület tulajdonjogát, az a telek tulajdonosára száll. De ha a telek tulajdonosának az építkezésről tudomása volt és az építés ellen nem tiltakozott, neki csakis a beépített telek árának megtérítéséhez van joga, az épület azé, aki építette.¹

6. Az átruházás.

A tulajdonszerzésnek leggyakoribb módja az *átruházás* (traditio). Ez abban áll, hogy valamely dolog tulajdonosa azt saját elhatározásából másnak birtokába adja át azzal az akarattal, hogy az átvevő azt a dolgot tulajdonának tekintse. Az átruházás vagy ajándékozás, vagy tartozás teljesítése, vagy hitelezés (animo donandi, solvendi, credendi) céljából történik.

Mindenki csak saját tulajdonát ruházhatja másra.² De a modern jogok szerint a jóhiszemű szerző az átruházott dolog felett sok esetben megszerzi a tulajdonjogot akkor is, ha az átruházó nem volt a dolog tulajdonosa. Így a code civil 2279 a. szerint ingókat egyaránt lehet szerezni azok tulajdonosától és birtokosától.³

¹ Optk. 417. 418. §§. Zlinszky-Reiner i. m. 388. l.

² Nemo plus juris ad alterum transferre potest, quam ipse habet.

³ A 2279 : en fait des meubles la possession vaut titre.

Erre az álláspontra helyezkedik a magyar kereskedelmi törvény is, kereskedőtől saját üzleti körében vett, vagy árverésen vett ingóság akkor is átmegegy a jóhiszemű szerző tulajdonába, ha az eladó nem volt tulajdonos.¹ Ezeket a jogszabályokat a forgalom és a jóhiszemű szerző érdeke teszi szükségessé és bár ellenkeznek a régi kánonjogi fölfogással, lelkiismeretben kötelezőknek kell tartanunk.²

Az átruházás másképp történik ingóknál és ingatlanoknál.

Ingók átruházása a dolognak egyszerű átadásával és az átruházó akaratnak kijelentésével történik. Ha az átruházandó dolog nincs az átruházó birtokában, az átadást egyszerű kijelentés pótolja.

Ingatlanok átruházása telekkönyvi bejegyzéssel történik. Maga a tulajdonjog átruházása nem a telekkönyvi bejegyzés folyamánya, hanem a megelőző jogügyleté, amellyel az új tulajdonos jogot nyer, hogy tulajdonát telekkönyvileg bekebeleztesse.³

7. Az elbirtoklás.

Az elbirtoklás (praescriptio) tulajdonszerzés egyedül hosszas birtoklás alapján.⁴

¹ 1875 : XXXVII. t.-c. kereskedelmi törvény 299. §. L. Zlinszky-Reiner i. m. 362. l. Nagy Ferenc : Magyar keresk. jog 136. §.

² V. ö. szerző értekezését : A magyar polgári törvénykönyv tervezete és a keresztény erkölcsan. Hittudományi Folyóirat 1908. és Vermeersch i. m. n. 285. l.

³ L. fentebb a telekkönyvről.

⁴ Praescriptio significat modum acquirendi jura, vel repellendi actionem aut extinguendi obligationem a lege concessum

Hosszas birtoklás a jogviszonyokra mélyreható befolyást gyakorol, a tényleges állapotot jogállapottá, a birtoklást tulajdonná változtatja. Aki hosszú időn át birtokol valamely dolgot, ami nem az övé, a hosszú birtoklás által azt tulajdonul megszerzi, elbirtokolja, az előbbi tulajdonos pedig az által, hogy dolgát hosszú időn át nem tartotta birtokában, annak tulajdonát elveszti.

Az elbirtoklásban a jogszerző elem nem az idő, amelynek el kell telni, hanem a birtoklás.¹ A birtoklás bizonyos föltételek alatt tulajdonszerzésre alkalmas tény, mint azt az elsajátításnál láttuk. A gazdátlan jószágot egyszerű birtokba vétellel meg lehet szerezni. Ugyanebből az elvből következik, hogy a tulajdonjog gyengül, lazul, mállik, ha a tulajdont nem tartjuk birtokunkban. Tulajdonunk annál inkább hasonló lesz a gazdátlan jószághoz, mennél tovább nem tartjuk birtokunkban, végre bizonyos idő múlva egészen gazdátlannak tekinthető. Viszont a másíknak tartós birtoklása által az ő igényei erősödnek. Így hosszú idő elmultával a tulajdon a tulajdonosról átszáll a birtokosra.

A tulajdonos fogalmában van, hogy őneki tulajdonát úgy kell birtokában tartania, hogy attól csak erőszakkal vagy csellel lehessen megfosztani. Aki tulajdonát hosszú időn át nem tartja birtokában, tulajdonosnak többé alig tekinthető.

ei, qui per definitum tempus in possessione est juris, aut facto liber fuit ab exsequenda obligatione. Vermeersch i. m. n. 267.

¹ Ellenkezőleg magyarázza Kiefer: Die Tugend der ausgleichenden Gerechtigkeit 35. l.

A közjó is kívánja, hogy a hosszú időn át háborítatlanul gyakorolt birtok a tulajdonjog erejével ruháztassék föl. Hosszú időn át senki sem őrizheti meg azokat a bizonyítékokat, amelyekkel tulajdonjogát mindenkivel szemben igazolhatja. Senki sem érezhetné magát biztosságban, ha tulajdonjogában bármi régi időből merített címen meglehetne háborítani. A közjó kívánja, hogy ha valaki kimutatja, hogy a birtokában levő dolgokat vagy jogokat bizonyos éveken át háborítatlanul birtokolta, azon birtoklásában senki tulajdonjogi igényével meg ne támadhassa.

Az elévülés a jogbiztonságnak minden téren nagy követelménye, úgy hogy nemcsak a tulajdonjog hanem a büntetőjog terén is helye van az elévülésnek. Ha valakit valamely bűntényért éveken át nem üldöztek, azért az már nem büntethető, mert hosszú évek múltán már senki sem képes védelmét teljesen előadni.¹

Az elbirtoklás alapját annyira a természetjogban birja, hogy a hosszú idejű elbirtoklás egyenesen a természetjog követelménye, míg a rövidebb idejű elbirtoklás a pozitív törvény alkotása.²

Az elbirtoklással az elbirtokló vagy valami új jogot szerez magának más dologához (*praescriptio acqüstiva*), vagy régi elvesztett rendelkezési jogát szerzi vissza saját dolga felett (*praescriptio liberativa*.)

¹ L. a büntető törvénykönyv 106. §-át.

² Igy Vermeersch is i. m. n. 268.

Az elbirtoklás rendes vagy rendkívüli. Rendes elbirtoklásnak nevezzük a rövidebb ideig tartó elbirtoklást. Ennek rendszerint helye van jelenlevőkkel és általában olyanokkal szemben, akik jogaikat védhetnék. Rendkívüli elbirtoklásnak nevezzük a hosszabb ideig tartó elbirtoklást. Ennek távollevőkkel és olyanokkal szemben van helye, akik jogaikat nem képesek védeni.

Az elbirtoklás érvényességének öt feltétele van, melyeket a következő versben szoktak összefoglalni:

Non usucapies nisi sint tibi talia quinque :
Sint res apta, fides, titulus, possessio, tempus.¹

Res apta. Csak oly dolgot lehet elbirtokolni, amely fölött tulajdonjogot lehet gyakorolni. Forgalmon kívüli dolgot nem lehet elbirtokolni. Azonban rendkívüli elbirtoklással még egyes forgalmon kívüli dolgok tulajdonját is meg lehet szerezni.

Fides. Az elbirtokláshoz rendes körülmények között szükséges, hogy az, aki valamit elbirtokol, jóhiszeműleg abban a téves véleményben legyen, hogy ahhoz, amihez jogot formál, tényleg joga is van.

A jóhiszeműséget a kánonjog és a római jog minden praescriptiohoz megkívánja.² Ennek alapján a theologusok legnagyobb része a jóhiszeműséget vagy minden praescriptio, vagy legalább is a praescriptio acquisitiva elengedhetetlen föltételének tartja.³ Ez a fölfogás abból indul ki, hogy

¹ Noldin Summa II. n. 391.

² C. 20 de praescriptionibus.

³ Az első vélemény mellett l. Noldin i. m. II. n. 393.

semmiféle törvény nem nyújthat kezét csaláshoz, jogfosztáshoz, nem részesítheti jogvédelemben a rosszhiszeműséget. Ezzel szemben az újabb polgári törvények a jóhiszeműséget csak a rendes elbirtokláshoz kívánják meg, a hosszú ideig tartó elbirtokláshoz már nem, úgy hogy ezeknél a jóhiszeműséget pótolja a hosszú idő. Ezek a törvények sem akarnak jogvédelmet nyújtani a rosszhiszeműségnek, hanem csak a vagyonsbiztosság, a szerződések biztonsága, a perek lehető elkerülése szempontjából nem teszik az elbirtoklást a jóhiszeműségtől függővé. A közérdeknek ez a magasabb szempontja igazoltta teszi, hogy egyszer vagy másszor akarata ellenére (per accidens) védelembé részesítse a rosszhiszeműséget. Nem lehet ennek az álláspontnak helyességét kétségbe vonni, azért ezeket a törvényeket lelkiismeretben kötelezőknek elismerjük.¹

Nálunk, a régi magyar jog területén, a 32 évi elbirtoklásnál nem szükséges a jóhiszeműség. De aki törvény által tiltott úton jutott valaminek birtokába, azt nem birtokolhatja el.² Az osztrák polgári törvénykönyv a jóhiszeműséget a 30 éves elbirtokláshoz is megkívánja.³

Titulus. A jóhiszeműség csak úgy állhat fenn,

D'Annibale i. m. II. n. 152., az utóbbi mellett Biederlack De justitia et jure n. 46.

¹ Neque idcirco iniquae existimandae sunt leges, quae sine respectu fidei actionem post definitum tempus perimunt. Vermeersch i. m. n. 273.

² Curiai döntvény 1890. jan. 7. L. Márkusnál II. 214. l.

³ Optk. 1470. §.

ha a birtok szerzése jogszerű, azaz ha valaki hite szerint jogosan jutott valami birtokába. Az elbirtoklásnak valamely jogszerű szerzési címre kell támaszkodni. Ahol az elbirtokláshoz jóhiszeműség nem szükséges, ott jogszerűség sem szükséges. Az osztrák polgári törvénykönyv szerint a 30 éves elbirtokláshoz a jogszerűség nem kívántatik meg, a 3 éves elbirtoklás helyett pedig, jogszerűség híján, 6 éves szükséges.¹

Possessio a dolog tényleges birtokolását jelenti, akár saját személyében birtokolja valaki, akár más által. Tényleges birtoklás nélkül egyáltalán nincs elbirtoklás.

Tempus. Az idő, amit a törvény az elbirtokláshoz megkíván, a különböző törvények, az elbirtoklás tárgya és a személyek szerint, akik ellen az elbirtoklás folyik, különbözik.

A *jus commune* szerint ingók elbirtoklásához 3 évi, ingatlanok elbirtoklásához jelenlevőkkel szemben 10 évi, távollevőkkel szemben 20 évi, jogszerűség nélkül ingók és ingatlanok elbirtoklásához 30 évi, egyházakkal és kegyes intézményekkel szemben 40 év, a római egyház javaival szemben 100 évi birtoklás szükséges.²

A ma érvényben lévő magánjog az elbirtokláshoz szükséges időt a következőképen állapítja meg:

A régi magyar jogterületén: ingóknak és ingat-

¹ Optk. 1476., 1477. §§.

² Opera moralia s. Alphonsi de L. ed. Gaudé lib. III. n. 506—510. Ballerini-Palmieri Opus theologicum morale III. n. 374. sqq.

lanoknak telekkönyvön kívül, azaz a telekkönyvbe bejegyzett tulajdonossal szemben gyakorolt elbirtoklásához: a kincstárral szemben 100 évi, egyházakkal szemben 40 évi, másokkal szemben 32 évi birtoklás szükséges.¹ Ehhez az elbirtokláshoz jogszerűség és jóhiszeműség egyáltalán nem szükséges.

Az osztrák polgári törvénykönyv területén ingók elbirtoklásához 3 évi, ingatlanok telekkönyvön kívüli elbirtoklásához 30 évi, egyházak és a kincstár javainak telekkönyvön kívüli elbirtoklásához 40 évi birtoklás szükséges.²

A telekkönyvi intézmény folyamánya az ú. n. telekkönyvi elbirtoklás. A telekkönyvi elbirtoklás nem tényleges birtoklásból származik, hanem a valódi tényállásnak meg nem felelő telekkönyvi bejegyzésből, ami a tényleges birtoklást helyettesíti. A telekkönyvi elbirtoklás telekkönyvbe bejegyzett ingatlanok felett gyakorolható jogokra vonatkozik. A telekkönyvi birtoknak is jóhiszeműnek és jogszerűnek kell lenni. A telekkönyvi elbirtoklás, úgy a régi magyar magánjog, mint az osztrák polgári törvénykönyv területén érvényben van.

Ingatlanok, szolgalmak és jogok elbirtoklásához magánosokkal szemben 3 évi, közjogi testületekkel szemben 6 évi telekkönyvi birtoklás szükséges.³

Minden elbirtoklás érvényességéhez megkívántatik, hogy a birtoklás folytonos legyen. Ha a birtoklás félbeszakad, vagy a tulajdonos által perrel támad-

¹ Hármaskönyv I. 78. 2. §.

² Optk. 1466., 1470., 1472. §§. ³ Optk. 1466., 1469., 1472. §§.

tatik meg, az elbirtoklás is félbe szakad (interrumpitur), úgy hogy az előbbi birtoklás egészen hatályát veszti és az elbirtoklási időbe nem számítható be. Szintúgy félbeszakad az elbirtoklás, ha a tulajdonos időközben tulajdonjogát másra ruházza át.¹

Nem szakad félbe az elbirtoklás, csak szünetel (dormit) kiskorúakkal és távollevőkkel szemben, míg ezeknek nincs törvényes képviselőjük. Azt az időt, míg a kiskorúság vagy távollét tart, az elbirtoklásba nem lehet beleszámítani, de a megelőző és következő idő együtt számítható.

Aki valamely dolgot vagy jogot elbirtokolt, a bíróságtól e dolog odaitélését kérheti és, ha az telekkönyvezés tárgyát képezi, annak bekebelezését is. De az elbirtoklás nem szolgálhat annak hátrányára, aki valamely dolgot még a bekebelezés előtt szerzett meg.²

A rendes elévülési határidő alatt az összes kötelek elévülnek. A hitelügyletekből folyó kamatok egész Magyarországon 3 év alatt, más kamatok 32 év alatt évülnek el.³

¹ Zlinszky-Reiner i. m. 393. l.

² Zlinszky-Imling. A telekkönyvi rendtartás magyarázata 131. l.

³ 1883: XXV. t.-c. 19. §. Zlinszky-Reiner i. m. 580. l., Kolosváry i. m. II. 29. l.

V. FEJEZET.

JOGOK MÁS DOLGÁBAN.

1. A szolgalom.

Szolgalom (servitus) alatt azt a jogot értjük, amely-nél fogva valaki más dolgában olyan jogokat gya-korolhat, aminők rendszerint csak a tulajdonost ille-tik meg.

A szolgalmi jog az egyiknek jogot ad bizonyos cselekedetekre, pl. más birtokán átjárni (servitus activa), a másikat arra kötelezi, hogy őt ebben ne akadályozza (servitus passiva).

A szolgalom felosztatik telki és személyes szol-galomra.

A telki szolgalom (servitus realis, praedialis) két telek között fenálló jogviszony, melynél fogva az egyik telek előnyösebb kihasználására annak tulaj-donosát a másik telek fölött bizonyos jog illeti meg. Az a telek, amelynek a szolgalom javára válik, az uralkodó telek (praedium dominans), a másik a szolgáltató telek (praedium serviens).

A telki szolgalom tevőleges (s. affirmativa), ha valamely cselekedetre jogosít föl, például arra, hogy az egyik telek birtokosa a másikon átjárjon, nem-

leges (s. negativa), ha valakinek jogában áll a tulajdonost oly cselekedettől eltiltani, amelyhez tulajdonjogából kifolyólag joga volna, pl. valakit attól eltiltani, hogy házát magasabbra emelje.

Szokás még megkülönböztetni házi (s. urbana) és mezei szolgalmat (s. rustica) aszerint, amint az uralgó telek lakásul vagy mezei gazdaságra szolgál. Továbbá megkülönböztetünk megszakítható (s. discontinua) és meg nem szakítható (s. continua) szolgalmat. Meg nem szakítható az, amely a jog gyakorlása nélkül is fenmarad, mint pl. a szabad kilátás joga. Amely szolgalom a jog gyakorlása nélkül megszűnik, az megszakítható szolgalom.¹ Ilyen telki szolgalmak hazai jogunkban: a jog valamely épületrésznek idegen épületben tartására, az ablakjog, az eresz joga, a gyalogösvény, marhacsapás, szekérút joga, a vízmerítés joga, a vízvezetés joga, hajókra és tutajokra a vontatóutak és a kikötés joga, legeltetési, favágási, galy- és makkszedési szolgalom, a kőfejtés, fővényásás, mészégetés szolgálma.²

Személyes szolgalom (s. personalis) az, mely nem valamely teleknek, hanem valamely személynek előnyét szolgálja. A legfőbb személyes szolgalmak:

1. *A használat joga* (jus usus), mely abban áll, hogy valaki jogosítva van a más dologát a maga szükségletére használni anélkül, hogy annak állagát megváltoztatná.³

¹ D'Annibale Summula II. n. 169.

² Zlinszky-Reiner i. m. 469. Kolosváry i. m. I. 417. l.

³ Jus utendi re aliena ad necessitatem salva ejus substantia.

Ilyen használati jogok : a lakásjog, jogot ad más házában lakásra, a faézás, a legeltetés, gyümölcszedés, vadászat joga, a kölcsönbe vett dolgok (haszonkölcsön) használati joga. A jogosítottnak az ilyen dolgokat csak saját szükségletére szabad használni, a szedett hasznot nem szabad eladni, sem jogát másra átruházni, sem a használatra átengedett dolog állagát megváltoztatni.

2. *A haszonélvezet joga* (j. usus fructus) idegen dolog fölött annak állaga épségben tartása mellett korlátlan használati és élvezeti jogot ad.¹ Nagyobb előnyöket nyújt, mint az egyszerű használat joga. A haszonélvezőnek a dolgot nemcsak saját szükségletére szabad használni, hanem annak minden gyümölcsét leszedheti, elidegenítheti, a haszonélvezetet másra átruházhatja, egyszóval a dolognak minden rendes és rendkívüli jövedelmét húzhatja.

A szolgalmi jogot épen úgy lehet megszerezni és elveszíteni, mint a tulajdonjogot, leginkább szerződések, elbirtoklás és örökösödés által. A szolgalmi jog elbirtoklása megszakad, ha az ingatlan időközben másra ruháztatik át. A szolgalmi jog telekkönyvileg is bekebelezhető ; ha nincs bekebelezve, jóhiszemű szerzőkkel szemben nem érvényesíthető.²

¹ Jus alienis rebus utendi, fruendi, salva rerum substantia et forma.

² Zlinszky-Reiner i. m. 467. l.

2. A dologi terhek és az épületjog.

A *dologi teher* (telki teher, servitium reale, onus reale) oly kötelezettség, melynél fogva valamely telek mindenkori tulajdonosa bizonyos időnként pénz, termés vagy munkabeli szolgáltatásokat köteles teljesíteni. Az ilyen kötelezettség magán a telken nyugszik és a telekkel átszáll az új tulajdonosra.

Ilyen dologi terhek voltak nálunk a jobbágyi tartozások. Jelenleg is ilyenek: némely tartozások, melyek még az úrbéri viszonyból maradtak fenn, a dologi kegyurasággal kapcsolatos kötelezettségek, a párbér,¹ a vízszabályozási tartozások, a filloxera által elpusztított szőlők följújtására fölvelt kölcsönök kamatja, életjáradékok, amit a szülők némely vidéken maguknak kikötnek, mikor birtokukat gyermekeiknek átadják.

A dologi terheket telekkönyvileg is lehet biztosítani, de az csak az abszolút hatály végett szükséges.²

Dologi teher származik jogszabályból, szerződésből vagy elbirtoklásból. Ugyanez okok által meg is szüntethető.³

Az *épületjog* (superficies) az a jog, hogy valakinek más telkén épülete lehessen, amelyet úgy élők között, mint halál esetére, másra is átruházhat és meg is terhelhet.⁴

¹ L. Kollányi: A párbér jogi természetéről. Budapest, 1908.

² Zlinszky-Reiner i. m. 479. l.

³ U. o.

⁴ Kolosváry i. m. 493. l.

3. A zálogjog.

Nevezetes jog más dolgában a zálogjog. Ha egy hitelezőnek valamely adóssal szemben követelése van, a hitelező az adós vagyonából követelheti követelésének kielégítését, de csak addig, míg a vagyon az adós kezén van. Ha az adós meghal, vagy vagyonát másra ruházza át, a hitelező abból a vagyonból már nem kaphat kielégítést, mert követelése nem dologi, hanem kötelmi jog, közvetlenül a személyt terheli, nem vagyonát. Ezért igyekszik a hitelező követelését a személyről átvinni a vagyonra, jogot szerez magának, hogy követelése abban az esetben, ha az adós nem fizet, magából a vagyonból elégítésék ki, még akkor is, ha az a vagyon időközben gazdát cserélt.¹ Ez a zálogjog, a kötelem átváltoztatása dologi joggá. Célja az, hogy a hitelezőnek dologjogi biztosítékot nyújtson.

A zálogjog megszerzéséhez szükséges: 1. valamely vagyontárgy, mely zálogul szolgálhat; ilyen bármely elidegeníthető, értéket képviselő dolog vagy jog; 2. valamely érvényes követelés; 3. törvényes zálogba vétel. A zálogba adás és vevés vagy önként történik (önkéntes zálog, *pignus voluntarium*) vagy kényszerből (kényszerű zálog, *pignus necessarium*).

A zálognak két fő faja van. Ha a zálog tárgyat ingó dolog képezi, azt kézi zálognak (*pignus*), ha pedig ingatlan, jelzálognak (*hypotheca*) nevezzük.

¹ *Jus creditori constitutum in re aliena, ut ipsi prae caeteris creditoribus ex ea satisfactum sit.* D'Annibale i. m. II. n. 186.

A *kézi zálog* tárgyát valamely ingó dolog, értékpapir vagy értékesíthető jog képezi. Forgalmon kívüli dolog nem képezheti kézi zálog tárgyát. A zálogolás alól ki vannak véve: köztisztviselők, papok, tanárok és ezek özvegyei fizetésének, nyugdíjának és kegydíjának, valamint bárminő állandó alkalmazásban lévő egyének fizetésének $\frac{2}{3}$ része, de a fizetésből legalább 2000 korona, a nyugdíjból és kegydíjből legalább 1200 korona, munkabérek napi öt koronáig, tudományos és művészi pályán működő személyek könyvei, műszerei, a háztartáshoz szükséges konyha és házi bútor, kisiparosoknak és munkásoknak keresetük folytatásához szükséges eszközei, anyagkészlete 150 koronáig, egy hónapra szükséges élelmi-, tüzelő- és világítószerek és a legszükségesebb háziállatok.¹

A kézi zálog megszerzésének legközönségesebb módja az, hogy az ingót tulajdonosa átadja hitelezőjének, hogy ez azt a dolgot addig, míg az adós követelésének eleget nem tesz, tartsa őrizetében. Ez az önkéntes zálog.

Ha valakinek törvényen alapuló joga van, hogy valakitől egyoldalulag zálogot vegyen, akkor származik a kényszerű zálog. Ez többféle lehet.

Magánzálog az, melyet a törvény felhatalmazásából valaki önségély címén vesz magának. Ilyen a lopáson, kártevésen ért személyek megzálogolása.²

Birói zálog származik, ha a bíróság valakinek ingóságait végrehajtás céljából lefoglalja és összeírja.

¹ 1881: XL. t.-c. a végrehajtási eljárásról és az ezt módosító és kiegészítő 1908: XLI. t.-c. 2., 6., 7., 11., 12. §§.

² Zlinszky-Reiner i. m. 418. l. Kolosváry i. m. I. 442. l.

Törvényes zálogjog az, amelyet egyes esetekben a törvény engedélyez a hitelezőnek az adós ingóságai fölött, így a bérbeadónak a bérlő ingatlanára félévi bérösszeg erejéig, a szállítónak a szállítmányra a fuvar-díj erejéig, stb.¹

A zálogbirtokosnak jogában áll a zálogba adott dolgot mindaddig birlalni, míg az adósság, melynek biztosítására szolgál, nincs teljesen törlesztve. Ha az adós fizet, a zálogtárgyat neki vissza kell szolgáltatni; ha azonban a meghatározott időben nem fizet, a zálogbirtokos a zálogot a bíróság közbenjöttével eladatja és abból elégíti ki magát. A felesleg az adóst illeti.

Ingtatlanok elzálogosítása valamely követelés biztosítása végett (zálogbirtok) ma már nincs gyakorlatban, ennek helyébe lépett a *jelzálog* (hypotheca). Ez abban áll, hogy a hitelező a követelést valamely ingatlanra telekkönyvben rátáblázza; a rátáblázásnak az a hatása, hogy, ha az adós a fizetést kellő időben nem teljesíti, a hitelező abból az ingatlanból szerezhet magának kielégítést.²

A jelzálog tárgya csak telekkönyvezett ingatlan és bekebelezhető jogok lehetnek. Maga a zálogjog csakis telekkönyvbe bekebelezés által szerezhető meg.

A jelzálogjog az elzálogosított ingatlan minden részére, annak növedékére és hasznára is kiterjed. Sőt több tárgyat is lehet egy követelés biztosítására egyetemlegesen zálog tárggyául lekötni (egyetemleges

¹ Kolosváry u. o.

² Zlinszky-Reiner i. m. 430. l.

jelzálog). De csakis határozott összegben kifejezett követelést lehet jelzálogilag biztosítani.

A jelzáloggal terhelt ingatlannal tulajdonosa más-különben szabadon rendelkezhetik, annak gyümölcsét szabadon szedheti, az ingatlant tovább is megterheti sőt el is idegenítheti, de a jelzálog továbbra is az ingatlant terheli.

A jelzálogos hitelező a záloggal terhelt ingatlant nem veheti saját birtokába; de a fizetés nem teljesítése esetén biróilag kérheti a zálog árvereztetését. A hitelező jelzálogjogát másra is átruházhatja úgy élők között, mint végrendelet által. A jelzálogjogának szerződés által átruházás engedményezésnek (cessio) nevezik.

A jelzálog csakis a telekkönyvből törlés által szüntethető meg.

VI. FEJEZET.

A SZERZŐI JOG.

Szerzői jog (jus auctorum, dominium auctorum, Autorenrecht, Urheberrecht) alatt a jogot értjük, amely az embert szellemi munkájának terméke fölött megilleti. Ilyen szellemi terméke az embernek bármely írás vagy zenemű, képzőművészeti alkotás, találmány és eredeti készítmény.

A szerzőt szerzeménye fölött valóságos tulajdonjog illeti meg. Kizárólag a szerzőnek van jogában szerzeményét közzétenni, előadni, sokszorosítani, terjeszteni, más nyelvre fordítani, más műfajra áttenni, találmányát előállítani, egyszóval szerzeményéből mindazt a hasznot meríteni, ami abból nyerhető. Ép azért a szerző jogát másra át is ruházhatja és tetszése szerint értékesítheti. Ezért a szerzeményt szerzői tulajdonnak (dominium auctorum) is nevezik. De ez a tulajdonjog még nem meríti ki a szerzői jog tartalmát, mert a szerzőnek szerzeménye fölött még személyi jogai is vannak. Művét közzétenni vagy közzé nem tenni, oly alakban közzétenni, amilyenben akarja, olyan személyjogi természetű jogai a szerzőnek, amelyek ellen nemcsak az vét, aki őt anyagilag megkárosítja, hanem az is, aki az ő jogos akarata ellen cselekszik anélkül,

hogy neki anyagi kárt okozott volna. Ezért használják ujabban a szerzői tulajdonjog elnevezés helyett az általánosabb szerzői jogot.¹

Bár a szerzőt szellemi terméke fölött teljes jog illeti meg, ez a jog közérdek szempontjából korlátozásoknak van alávetve. Ugyanis a közérdek amint a szerzői tulajdon védelmét kívánja, hogy saját munkájának gyümölcsét mindenki maga élvezhesse, ép úgy azt is kívánja, hogy az új vívmányok, amennyire a szerző károsodása nélkül lehetséges, mennél előbb közkinccsé váljanak. Azért a törvények a szerzőnek csak akkora védelmet nyújtanak, amekkora ezzel a közérdekkel összeegyeztethető. Így nem tiltják a törvények a szellemi termékek bizonyos felhasználását és általában minden szerzői jog csak bizonyos időn át részesül védelemben.

A szerzői jog eredetéről eltérnek a vélemények, egyesek a természetjogból, mások pozitív törvényből származtatják.² A még nyilvánosságra nem hozott szerzemény szerzői joga mindenesetre a természetjogból folyik. De a már nyilvánosság elé kerülő szerzemény szerzői joga magából a természetjogból nem vezethető le, bár tagadhatatlanul nagyon megfelel a természettörvény elveinek, hogy a pozitív törvények ezt is védelmükbe vegyék. Ugyanis a tulajdonjog természetéhez tartozik, hogy tulajdono-

¹ L. Kenedi : A magyar szerzői jog. Budapest, 1908. 16—18. l.

² Vermeersch az első vélemény mellett Ballerini-Palmierit, Cathreint, Lehmkuhl-t, D'Hericourt-t, Wauwermanst és Waffelaertet, a második mellett Marrest, Bucceronit, Aubrit és Raut sorolja föl. i. m. n. 246—248.

mat úgy birtokomban tarthassam, hogy attól engem csak erőszakkal, vagy csellel lehessen megfosztani. Míg valamely mű nincs közzétéve, addig a szerző azt ilyen módon birtokában tarthatja. De az egyszer már nyilvánosságra hozott művet már nem tartom így hatalmamban, ha csak pozitív törvények nem jönnek védelmemre, mert amint az közzé van téve, annak kihasználásától engem erőszak és csel nélkül is bárki megfoszthat az által, hogy azt sokszorosítja. A már egyszer közzétett szerzeményt magamtól ép úgy nem tudom kellőképpen hatalmamban tartani, mint egy nagy vadaskert minden egyes vadját; csakis a szerzői jog védelmére hozott pozitív törvény tartja azt a közzététel után is teljesen hatalmamban.

Magyaroszágon a szerzői jog védelmére szolgálnak főképp: az 1884: XVI. t.-c. a szerzői jogról,¹ az 1895: XXXVII. t.-c. a találmányi szabadalmakról szóló törvények, a mustrák és minták védelme tárgyában még érvényben van az 1858.: dec. 7-iki nyílt parancs.

I. Minden szerző teljes és kizárólagos rendelkezési joggal bir szellemi termékei fölött. Ilyen szellemi termékek: valamely *írott munka* (1. §.) vagy *szóbeli előadás* (6. §.), *zenemű* (1. §.) *tudományos vagy technikai ábrázolás* (67. §.)

A szerzői jog szempontjából teljesen figyelmen kell hagyni, vajjon a szerzemény bir-e tudományos vagy irodalmi értékkel. A szerzőnek bármely termé-

¹ L. Kenedi: A magyar szerzői jog. Az 1884: XVI. t.-c. rendszeres magyarázata, valamint a vele egybefüggő törvények és rendeletek.

kéhez joga van még akkor is, ha az egyszerű kompiláció, ha csak a szerző szempontjából valamely értékkel bír.

Az írott művek mellett az oktatás vagy mulatság céljából tartott előadások és fölolvasások is tárgyai a szerzői jognak, azok közzététele vagy forgalombahelyezése a szerzőnek kizárólagos joga. A nyilvános tárgyalásoknál és tanácskozásoknál tartott beszédeket bárki közzéteheti, de azok gyűjteményes kiadására csak a szerzőnek van joga.

A szerzői jog a következő jogokat foglalja magában :

1. *A többszörözés, közzététel, forgalombahelyezés jogát.* A szerző akarata ellenére a művet sem ki nyomatni nem szabad, sem azt nyilvánosságra hozni, pl. elszavalni, annál kevésbbé szétoosztani. Zenei műveket nemcsak hangjegyek útján nem szabad többszörösíteni, hanem zenegépek, gramophon, phonograph, pianola és hasonlóké útján sem.

2. *Az átdolgozás jogát* egyik műfajból a másikba, pl. regényből színműbe, nagyobb műből kisebb kompendiumba, katekizmusba. Viszont a jogosított átdolgozót az átdolgozás felett valóságos szerzői jog illeti meg.

3. *A fordítás jogát.* De a fordítás csak a következő esetekben van tiltva : *a)* nem szabad holt nyelven írt munkát élő nyelvre fordítani ; *b)* valamely művet, mely egyszerre több nyelven jelent meg, e nyelvek egyikére lefordítani ; *c)* ha szerző a fordítás jogát magán a művön magának fönn tartotta, abban az esetben nem szabad azt lefordítani, ha a szerző a fordítást a megjelenéstől számított egy éven belül megkezdette

és három éven belül befejezte. Ebbe az időbe a mű megjelenésének naptári éve nem számíttatik be. (8. §.) A jogosított fordítót fordítása fölött szerzői jog illeti meg.

4. *A nyilvános előadás jogát.* Minden szerzőnek megvan az a joga, hogy művét addig, míg ő nyilvánosságra nem hozta, más elő nem adhatja; de a már egyszer közzétett művet bárki előadhatja. Kivételt képeznek a színművek és a zeneművek. Még pedig a színművek a szerző beleegyezése nélkül akkor sem adhatók elő, ha azok már nyomtatásban megjelentek; a zeneművek a nyomtatott közzététel után csak akkor nem adhatók elő, ha a szerző az előadás jogát magának a nyomtatott művön fönntartotta. (49., 50., 51. §§.)

Nem ütközik a szerzői jogba: a szószerinti idézés valamely már megjelent műből, sem valamely kisebb dolgozatnak a forrás megjelölésével fölvétele valamely tudományos, egyházi vagy iskolai használatra készült gyűjteményes műbe. (9. §.) Hasonlóképen szabad átvenni rajzokat, ábrákat, a forrás megjelölésével, szövegértelmezés (illusztráció) céljából. (68. §.) Hirlapok és folyóiratok közleményeit is szabad átvenni, kivéve a szépirodalmi és tudományos dolgozatokat és oly dolgozatokat, amelyek élén az utánnyomás tilalma ki van fejezve. (9. §.) Úgyszintén meg van engedve nyilvános ügyiratok, tárgyalások közlése. De a törvénytár, törvénygyűjtemények, rendeletek tárának önálló kiadását az állam magának tartotta fenn.¹

¹ 1880 : LIII. t.-c. a törvénytár, törvénygyűjtemény és rendeletek tárának kiadásáról és elárusításáról.

Azonban a törvények más művekben illesztve, vagy magyarázatokkal ellátva korlátozás nélkül kiadhatók.

A szerzői jog annyira teljes, a tulajdonjoggal egyenlő jog, hogy a szerző másra is átruházhatja, akár még életében, akár végintézkedés által. Végintézkedés híján a szerzői jog a törvényes örökösökre száll és csak akkor lesz a mű a szerző halála után szabaddá, ha törvényes örökösök nincsenek. Ha pedig valamely műnek több szerzője van és ezek valamelyike végrendelet és örökösök nélkül hal el, a szerzői jog a többi szerzőtársra száll.

A szerzői jog átruházásának leggyakoribb esete az, amikor a szerző vagy annak jogutódai a szerzői jogot vagy korlátlanul, vagy csak részben valakire ruházzák abból a célból, hogy az a mű többszörösítéséről és forgalombahelyezéséről gondoskodjék. Azt, akire a szerzői jogot e célból ruházzák, kiadónak nevezzük. A szerző és kiadó közötti jogviszonyt szerződés állapítja meg.¹ Szinműveknél különbséget kell tenni a többszörözés (kiadás) és előadás joga között. A többszörözés jogával a szerző még nem ruházza a kiadóra az előadás jogát is, a már nyomtatásban megjelent szinművet is csak a szerző engedélyével lehet nyilvánosan előadni. De a szerző ezt a jogát is másra ruházhatja. Nem nyilvánosan, tehát családban, egyesületben, intézetben szabad a már közzétett szindarabot előadni.²

¹ A kiadói ügyletről a kereskedelmi törvény 1875. XXXVII. t.-c. 515—533. §§. szólnak.

² 1884: XVI. 49., 50. §§. 1. hozzá Kenedi magyarázatát.

Az írói jog védelmét az összes tételes törvények bizonyos időhöz kötik. A magyar törvény szerint (1884: XVI. t.-c. 11. §.) a szerzői jog azoknál a műveknél, amelyek a szerző neve alatt jelennek meg, a szerző egész életére és halála után még ötven évre terjed. A névtelenül vagy álnév (nem az ismert írói név, pl. Vas Gereben) alatt megjelent művek az első kiadástól számított ötven évig részesülnek a törvény oltalmában, hacsak a szerző nevét a kereskedelmi miniszteriumban utólagosan be nem jelentette. A testületek által kiadott művek szintén a megjelenéstől számított, valamely szerzőnek halála után kiadott műve pedig az ő halálától számított ötven éven belül részesül védelemben.

A fordítás tilalma, ha a fordítás joga fön van tartva, a jogosult fordítás megjelenésétől öt évre terjed ki.

Az 1884: XVI. t.-c. jogvédelemben csak a magyar állampolgárok bel- és külföldön megjelent műveit, továbbá külföldi szerzőknek belföldi kiadónál megjelent műveit és oly külföldiek műveit részesíti, akik két év óta állandóan Magyarországon laknak és adót fizetnek. (7. §.) Külföldi szerzők jogait az egyes külső államokkal kötött külön szerződések szabályozzák. Ezek a nemzetközi szerződések a kölcsönösség alapján állnak, azaz mindegyik állam ugyanazokat a szerzői jogokat biztosítja a másik állam alattvalóinak, amelyekkel a saját alattvalói birnak. Ilyen kölcsönösségi viszonyban állunk Ausztriával,¹

¹ 1887: IX. t.-c.

Franciaországgal,¹ Olaszországgal,² Nagybritanniával,³ Németországgal.⁴

Az irodalmi és művészeti szerzői jog nemzetközi védelmére nagy fontossággal bír az 1886-iki berni egyezmény.⁵ A berni egyezményt az európai államok közül eddig Svájc, Németország, Dánia, Svédország, Norvégia, Belgium, Nagybritannia, Franciaország, Spanyolország és Olaszország fogadták el. Így az egyezmény ezidőszereint nálunk még nincs érvényben, de előreláthatólag előbb-utóbb Magyarország is csatlakozni fog hozzá. Addig is bír némi fontossággal, mert a 3. §. szerint más országokbeli szerzőknek oly művei, amelyek a szövetkező államok valamelyikében tétetnek közzé, az egyezményben megállapított védelemben részesülnek.

A berni egyezmény is a kölcsönösség álláspontján van. A szerződő államok kötelezik magukat, hogy bármelyikük kötelékébe tartozó szerzők műveit ugyanolyan védelemben részesítik, mint saját alattvalóik műveit. (2. §.) A fordítás joga külön van szabályozva. (5. §.) A szövetkező államok alattvalóinak a többi országban is kizárólagos joga van műveik fordítására és ez a jog addig áll fenn, mint a szerzői jog. De tíz év múlva, ha ezalatt a szerző fordítást nem tett közzé, megszűnik ez a jog arra a nyelvre vonatkozólag, amelyen fordítás nem jelent meg.

¹ 1866: dec. 11-én Bécsben kötött államszerződés, meghosszabbítva az 1879. III. t.-c. által.

² 1891: III. t.-c. ³ 1894: X. t.-c. ⁴ 1901: VI. t.-c. ⁵ Kenedi i. m. Függelék.

II. Minden szerzőnek kizárólagos joga van saját *képzőművészeti alkotásához*, ú. m.: rajzához, metszetéhez, festményéhez, szoborművéhez. (60. §.)

A már kész építészeti mű, az iparkészítmények és műipari alkotások nem képeznek szerzői tulajdont. (66. §.) De az építészeti rajzok és tervek, mint tudományos vagy művészeti alkotások, a törvény védelme alatt állanak. (67. §.)

A fényképészeti műhöz kizárólagos joga van annak, aki az eredeti fölvételt készítette.

A szerzői jog művészeti alkotásoknál magában foglalja:

a) az utánképzés jogát (másolás, többszörösítés, fényképezés, utánképzés más műnemben); *b)* a közzététel jogát (kiállítás); *c)* az eredeti mű és a másolatok forgalomban helyezésének jogát. (60. §.) De szabad valamely műről egyes nem eladásra szánt másolatot készíteni, vagy pedig azt valamely műbe ábrázolásképen (illusztráció) fölvenni. Ugy szintén szabad a nyilvános helyeken föllállított műveket más műnemben utánképezni. (62. §.)

A szerzői jog magát az alkotót illeti meg. Ha művét másra ruházza át, ezzel még nem ruházza át az utánképzés jogát, de átruházza az eredeti mű kiállításának és forgalombahelyezésének jogát.

Művészeti alkotások szerzői jogának védelme ugyanannyi időre terjed, mint az irodalmi művéké. (65. §.) A fényképészeti alkotásoké csak öt évre terjed. (70. §.)

III. Minden föltalálónak kizárólagos szerzői joga van saját *találmányához*, hogy azt tetszése szerint forgalomba hozza és értékesítse. De a föltaláló

jogát a törvény csak abban az esetben részesíti védelemben, ha a föltaláló találmányára szabadalmat szerzett.

A szabadalmi jogot a föltaláló kérésére a szabadalmi hivatal adja. A megadott szabadalom a szabadalmi hivatal által vezetett szabadalmi lajstromba vezetendő be.¹ Nem lehet szabadalmazni olyan találmányokat, amelyekre az országnak a harcképesség emelésére szüksége lehet, sem pedig élelmicikkeket és orvosszereket. (Szab. t. 2. §.)

A szabadalom másokat a szabadalmazott találmánynak csak iparszerű készítésétől tilt el. (Szab. t. 8. §.) A nem iparszerű előállítás nem ellenkezik a szabadalmi joggal; valamint saját üzleti céljaira az is használhatja a találmányt, aki már azelőtt is használta. (Szab. t. 12. §.)

A szabadalom átruházható jog. Sőt még az igény is a szabadalom elnyerésére átszáll a föltaláló örököseire. (Szab. t. 10. §.)

Szabadalmak a találmány bejelentésétől számítandó 15 évre adományoztatnak. (Szab. t. 17. §.) De a szabadalom három év múlva meg vonható, ha a szabadalom tulajdonosa igazolatlanul nem veszi azt kellőképen gyakorlatba. (Szab. t. 20. §.) Ha a szabadalom megszűnt, a találmány köztulajdonná válik.

Az 1893: XLI. t.-c. Ausztriával a találmányokra vonatkozólag kölcsönösséget állapít meg, úgy hogy egyik állam polgárai a másik területén ugyanazokat

¹ 1895: XXXVII. 29., 35., 41. §§.

a jogokat élvezik, mint ennek saját polgárai. De az egyik államban adományozott szabadalomnak érvényességéhez a másik államban szükséges, hogy a találmány a másik állam szabadalmi hivatalában is bejelentessék.

IV. Aki valamely új ipari készítményt, *mintát* vagy *mustrát* állít elő, amelyet valamely iparban hasznosítani lehet, találmánya felett szerzői joggal bir. Az új minta vagy mustra csak akkor részesül a törvény védelmében, ha készítője azt az iparkamaránál bejegyezteti. A bejegyzett minta vagy mustra szerzői joga három évig tart.¹

Az ipari tulajdon védelmére kötött 1883. évi párizsi és 1891. évi madridi nemzetközi egyezményt utólag Magyarország is elfogadta.² Ennek értelmében a találmányi szabadalmak, ipari mustrák és minták tekintetében az unióhoz tartozó bármely állam polgárai minden államban ugyanabban a védelemben részesülnek, mint az illető állam saját polgárai.

¹ Zlinszky-Reiner : A magyar magánjog. 551. l.

² 1908 : LII. t.-c.

VII. FEJEZET.

VAGYONI JOGOK A CSALÁDBAN.

1. A házastársak vagyoni jogi helyzete.

A házastársak vagyonában különböző részeket kell megkülönböztetnünk: 1. mindkét fél saját vagyonát, amit a házasságkötéskor bir; 2. a menyasszony hozományát; 3. azt a vagyonrészt, amit a házasság tartama alatt szereztek, és 4. a férj által a feleségnek adott hitbért.

A házastársaknak *házasságkötés előtti* saját *vagyonáról* egyes országok törvényhozásai más és másképp intézkednek. Három rendszert szokás megkülönböztetni, ú. m.: 1. a szabad vagyonrendszerét (vagyonkülönlzési rendszer, systema paraphernale), melyben mindkét fél megtartja a házasságkötés után is tulajdonjogát és a szabad rendelkezés jogát; 2. a kezelési közösség rendszerét (vagyonegységi rendszer), melyben a nő megtartja ugyan tulajdonjogát vagyona fölött, de a rendelkezés joga férjét illeti; az adóságekért az egész vagyon felelős; 3. a vagyonközösség rendszerét, melyben a házastársaknak minden vagyona közös lesz, mintegy egybeolvad.¹

¹ Zlinszky-Reiner i. m. 901. l. j. Herczegh: Magyar családi és öröklési jog. 2. kiad. 16. l.

A magyar családjog a szabad vagyon rendszerét fogadja el: mindkét fél teljesen ura a maga külön vagyonának, saját vagyona fölött a nő is teljes rendelkezési joggal bír.¹

A *hozomány* (allatura uxorea) az az ingó vagy ingatlan vagyon, amelyet a nő vagy valaki más ő helyette a házasság terheihez hozzájárulás gyanánt a férjnek haszonélvezetre ad.

A hozomány tulajdonjoga azé marad, aki azt adta; a férjet csak a haszonélvezet illeti meg. A hozomány elidegenítéséhez vagy megterheléséhez a férjnek sincs joga, hanem csak a hozomány tulajdonosának, amennyiben azt a férj a haszon élvezetének sérelme nélkül megteheti. De a tulajdonos beleegyezésével a férj a hozomány állagát is fölhasználhatja. Ha a férj a hozományt a tulajdonos beleegyezése nélkül elidegenítette, azt a jóhiszemű szerzőtől nem lehet visszakövetelni.

A hozomány haszonélvezete csakis a házasság tartamára szól. A házasság megszűntével, vagy az ágy és asztaltól elválasztással a hozomány visszaszáll arra, aki adta, illetőleg annak örököseire. A hozományt oly értékben kell visszaadni, amilyenell az átadáskor birt, leszámítva ingóságoknál a haszonélvezettel járó értékcsökkenést.

¹ Hármaskönyv: I. r. 110. c. A P. T. T. 107. §. szerint a férj szerződés által sem köthet ki magának rendelkezési jogot a feleség vagyona fölött. Az Optk. a kezelési közösség álláspontjára helyezkedik (1233. §.) úgy, hogy ha a feleség a vagyon igazgatását magának fönn nem tartja, ez a férjet illeti (1238—1241. §§.) L. Márkus j. m. 327. és kk. sz.

Ha a hozományt a nő adja férjének, az ügylet érvényességéhez közjegyzői okirat szükséges.¹

A házasság tartama alatt szerzett vagyont *közszerzeményi vagyonnak* (coacquisitio conjugalis) nevez- zük. Nem tartoznak a közszerzeményi vagyonhoz azok a javak, amelyeket valamelyik házastárs örökség vagy ajándékozás által kapott, sem azok, amelyekről a házastársak szerződésileg megállapították, hogy melyiké legyenek.² De azok is közszerzeményi javak, amelyek szerzéséhez a nő nem működött közre.

A közszerzeményi javak más szabályok alá esnek a nemeseknél és a nem-nemeseknél.

Nemeseknél, honoratoroknál és a jász-kunoknál³ a házasság tartama alatt szerzett javak nem tekin- tetnek teljesen közös szerzeménynek, hanem a férj mint főszerző (coacquisitor principalis) szerzeményének, amelyekről ő úgy életében, mint halál esetére szaba- don rendelkezik. Kivételt képez ez alól a szabály alól, ha a házassági szerződésben vagyonközösségben állapodtak meg, vagy ha a vagyoni alapját a nő vagyona képezte.

A nem-nemeseknél és városi polgároknál a köz- szerzemény valóságos közös tulajdon, melynek fele illeti mindegyik közszerző házastársat. Nemesi birtokkal nem bíró, iparral, kereskedelemmel foglalkozó nemesek a nem-nemesekkel egyenlő elbírálás alá esnek.⁴ A közszerzemény kezelése a férj joga.⁵

¹ L. Zlinszky-Reiner i. m. 903—909. l.

² P. T. T. 123—125. §§.

³ Az 1773 febr. 13. jász-kun statutum. Ötödik statutum 1. §.

⁴ Herczegh: i. m. 29. l. ⁵ Zlinszky-Reiner i. m. 918. l.

A *hitbér* (dos) az a vagyon, amelyet a férj feleségének a házassági tartozás teljesítéseért jutalmul ad. Az a célja, hogy az özvegyi sors terhéért könnyebbítse, vagy a nőt biztosítsa arra az esetre, ha a házasság megszűnik.¹

A hitbér kétféle lehet: 1. törvényes hitbér (dos legitima), melyet a törvény maga állapít meg²; 2. írott vagy szerződési hitbér (dos scripta), melyet a házastársak önszántukból szerződésileg állapítanak meg. Az írott hitbér a törvényestől abban különbözik, hogy a törvényes hitbérben az összeg és a követelés föltételei a törvényben meg vannak állapítva, míg az írott hitbérben mindez a házastársak szabad egyezkedésének tárgyát képezik. Abban az esetben, ha a házastársak írott hitbérben állapodnak meg, a törvényes hitbér elesik. Írott hitbért csakis közjegyzői okiratban lehet megállapítani.

Hitbér a nőt a házasság elhálása után illeti meg. A törvényes hitbér főuraknál 400 forint, neme-

¹ Hármaskönyv I. 93. §. 2.: Dotatitum est merces feminarum legitime conjugatarum ob debitum matrimonii de bonis et juribus possessionariis maritorum juxta status illorum exigentiam dari consueta. Az Optk. 1230. §. szerint az a hitbér «amit a vőlegény vagy egy harmadik a menyasszonynak a hozomány szaporítására rendel ki» minden vonatkozás nélkül a debitumra. A P. T. T. 170. §. szerint «a hitbér a nőnek azon vagyoni jutalma, amelyet neki a férj, vagy érette más a házasság megszűnése idejére határoz».

² Az Optk.-ben nincs törvényes hitbér 1231. §.: sem a vőlegény, sem szülei nem köteleztetnek hitbér ajánlására. l. Márkus i. m. 349. sz.

seknél és polgároknál 200 forint, a volt jobbágyoknál 40 forint.

A hitbérrel a nő szabadon rendelkezhetik, azt férjének el is engedheti. A házasság vagy a házasság együttélés megszűnése után a hitbér azonnal követelhető. De elveszti a nő jogát a hitbérhez, ha házasságtörésen érik.¹

A házastársak vagyoni jogi viszonyait házassági szerződéssel részletesen szabályozhatják, úgy a házasság tartamára, mint halál esetére. Tárgyát rendszeren a hozomány, közszerzemény, hitbér, a vagyon kezelése, az özvegyi tartás és örökösödés képezi. A házassági szerződésnek közjegyzői okiratban kell foglalva lennie.²

A házassági kötelékből kifolyólag a feleségnek *tisztességes eltartásra* van joga. Ez a kötelezettség tekintet nélkül a nő hozományára vagy külön vagyonára áll fenn. Még a házasság felbontása vagy az együttélés megszüntetése után is köteles a vétkes férj a nem vétkes nőt eltartani.³ Ez a kötelesség az örökség erejéig a férj örököseire is átszáll. A tartás mennyiségét vagy az elváló felek vagy a bíróság állapítja meg.

A tisztes eltartás, mellyel a férj feleségének tartozik, azon kívül, ami a rangjához mért megélhetéshez tartozik, magában foglalja azt is, hogy kisebb ajándékokat, alamizsnákat adhasson és más olyan

¹ L. Zlinszky-Reiner i. m. 921—926. l.

² Zlinszky-Reiner, u. o. 927. l. Herczegh i. m. 43. l.

³ 1894 ; XXXI. t.-c. 90. és 105. §§.

kiadásokat tehessen, amelyenek alól társadalmi kényszer folytán nem húzhatja ki magát.

A feleségnek ahhoz is van joga, hogy tisztességes megélhetése férje halála utánra is biztosítva legyen. Ha férje az erről való gondoskodást elhanyagolja, a feleség valamit apránként, titokban is félre tehet magának a férje halála utáni időre.

Ha a nőnek saját rokonaival szemben kötelezettségei vannak, első sorban saját külön vagyonából tartozik ezeknek eleget tenni. Ha külön vagyona nincs, a közösből adhat nekik a rendesnél bővebb alamizsnát.

Általában a nőnek nem szabad férje tudtán kívül ahhoz a vagyonhoz nyulni, ami nincs az ő kezeje alatt. De, ha a férj nehezen adja meg neki azt, a mi őt megilleti, jogát férjének tudtán kívül is érvényesítheti.

A nemeseknél és honoratoroknál a házasság alatt szerzett, közszerzemény jellegével nem bíró családi vagyonnak ugyan a férj a tulajdonosa, de a feleséggel szemben nem oly kizárólagosan, mint az idegenekkel szemben. Azért ezzel a vagyonnal szemben a feleség kártérítésre csak akkor kötelezhető, ha abból férje tudtán kívül tetemes összeget fordított saját céljaira.

A *férj kötelessége* úgy a családi vagyont, mint a közös vagyont és feleségének rábizott vagyonát gondosan kezelni. Ha ebben vétkes hanyagságot tanúsít, kártérítéssel tartozik azért a kárért, amit feleségének a vagyonában vagy a közös vagyonban okozott.¹

¹ Lehmkuhl Theol. mor. I. n. 897.

De nem tartozik kártérítéssel azért a kárért, amit a család vagyonában okozott, bár vét családja ellen, azért, mert ennek ő nemcsak kezelője, hanem tulajdonosa.

Kötelessége ezen kívül, hogy feleségének és gyermekeinek megadja azt, ami őket a család társadalmi állásának megfelelően megilleti.

A férjnek és feleségnek egyaránt kötelessége munkássággal és takarékoszággal a család jólétét előmozdítani. Aki gondatlansággal vagy tékozlással a családot megkárosítja, vét az igazságosság ellen.

2. A gyermekek és szülők vagyoni jogi viszonya.

Kiskorú gyermekeknek vagyonában meg kell különböztetni 1. olyan vagyont, amelyet a kiskorú munkájával maga szerzett; 2. amelyet a kiskorú mástól, mint élő szülőjétől kapott örökségbe vagy ajándékul; 3. olyan vagyont, amelyet élő szülőjétől munkájáért vagy ajándékba kapott.

A gyermek kiskorúságának ideje alatt atyai hatalom alatt áll és összes vagyonának kezelése az atyát illeti. Az atyai hatalom a nagykorúságig tart, de előbb is megszűnik 1. fölszabadítás által, ha a szülő gyermekét szabad szárnyra ereszti, vagy 2. ha a szülő a szülői hatalomtól büntetésből megfosztatik.¹

Az atya a vagyon kezeléséről rendszerint nem tartozik számot adni.² E vagyon jövedelméből első-

¹ Herczegh, i. m. 77. l.

² 1877: XX. t.-c. a gyámságról és a gondnokságról, 15. §.

sorban a gyermek tartási, neveltetési költségeit kell fedezni, ami ebből fennmarad, az atyát illeti.

Kiskorúak, kik 14. életévüket betöltötték, ha fenntartásukról maguk gondoskodnak, arról, amit szolgálatuk által szereznek, maguk rendelkeznek.¹

A szülőket kiskorú gyermekeik vagyonának kezelésében a gyámhatóság ellenőrzi.

Míg a kiskorú gyermek szülői háztartásában él, köteles munkájával a szülőket segíteni. Ennek fejében kapja ellátását és külön jutalomra nem is tarthat számot. Kivételes esetekben, ha a gyermek szüleinek rendkívüli szolgálatot tesz, külön jutalomra tarthat igényt.

Ha a gyermek a háztartáson kívül dolgozik, de még a háztartáshoz tartozik, keresetét tartozik szüleinek átadni, ennek fejében pedig szülei neki tartást adnak.

Ha a gyermek a szülői házból egészen kivált, az igazságosságból kifolyólag már vagyoni szolgáltatással szüleinek nem tartozik.

A nagykorú gyermek, ha önként szülei házában marad, köteles tartása költségeit azoknak megtéríteni, de viszont joga van teljes keresményéhez.

A szülő gyermekéről atyailag gondoskodni tartozik. Ha a gyermeknek saját vagyona van, vagy ha munkájával a háztartás terheinek viseléséhez hozzájárul, a gyermeknek szoros joga van mindahhoz, amiben hasonló társadalmi állású családok gyermekei szüleiiktől részesülni szoktak. Más esetekben ezt a szülői szeretet követeli.

¹ 1877 : XX. t.-c. a gyámságról és a gondnokságról, 3. §.

Tulajdonát képezik-e a gyermeknek azok a dolgok, amiket szülőitől kapott? Amit a gyermek nem szülőitől kapott, ahhoz szoros joga van. Hasonlóképen ahhoz, amit szülőitől megszorítás nélkül kapott. De a mit csak meghatározott célra kap, az nem lesz a gyermeknek teljes tulajdona.

A törvénytelen gyermeknek épen úgy joga van arra, hogy szülei eltartsák, mint a törvényesnek, még pedig nemcsak az anyával, hanem az atyával szemben is.¹ Az ellátás mértékére nem az atya, hanem az anya családi állása az irányadó. A törvénytelen gyermek vagyonának kezelője az anya.

Minden gyermeknek joga van az örökösödésre szülői után; a törvénytelen gyermek csak anyja után örököl.

¹ 1877 : XX. t.-c. 11. §.

VIII. FEJEZET.

EGYHÁZI SZEMÉLYEK TULAJDONJOGA.

1. Világi papok tulajdonjoga.

A világi papság rendelkezési joga a birtokában levő javak fölött, a különböző javak természete szerint különböző. Ugyanis különbséget kell tenni valamely pap családi (bona patrimonialia) és szabad szerzeményi javai (bona quasipatrimonialia) között egyrészt és egyházi javai (bona ecclesiastica) között másrészt.

Családi, öröklés vagy ajándékozás útján kapott javai fölött a pap épen úgy rendelkezhetik, mint bárki más. Ugyanazt kell mondanunk a papnak mindama vagyonáról, amit nem egyházi javadalomból kapott, akár világi, akár egyházi címen szerezte azokat. Ide tartoznak a különböző fizetések, tiszteletdíjak, misestipendiumok, stola-díjak, melyeknek tulajdonjogát a hivek minden megszorítás nélkül ruházzák át.

Másként áll a dolog a szorosan vett egyházi javakkal, a *javadalmi vagyonnal*. Egyházi javak neve alatt értjük mindazt, amit a pap a javadalom jövedelméből szerez. Miután a vallásalap (cassa paro-

chorum) szintén javadalmak jövedelméből áll, egyházi javak azok is, amelyeket valaki a vallásalapból kap, hasonlóképen a kongrua kiegészítésnek körülbelül kétharmad része, amely a vallásalap és a nagy javadalmak hozzájárulásából kerül ki. Ahol azonban a javadalom részben vagy egészben földbirtokból áll, a földbirtok jövedelmének csak egy része sorozható az egyházi javakhoz, a földjáradék, a többi, mint a javadalom birlalója iparának gyümölcse, kétségtelenül szabad szerzeményi vagyonnak tekinthető.

A papnak kétségtelen joga van ahhoz, hogy az egyházi javakat saját életére fordítsa. Az a javadalmak célja, hogy abból a javadalmas éljen. A javadalmasnak annyit szabad az egyházi javakból élete fönntartására fordítani, amennyit az ő állásához vagy különleges viszonyaihoz mérten a társadalmi szokások igazolnak. A javadalmasnak jogában van mindezt kizárólag az egyházi javakból venni és így családi és szabad szerzeményi vagyonát megtakarítani.

Amit a javadalmas abból, amit az egyházi javakból magára költhetne, megtakarít akár az által, hogy magától valamit megvon, akár pedig az által, hogy kiadásait a családi vagy szabad szerzeményi vagyonból fődözi, afölött (*bona parsimonia*) hasonlóképen teljesen szabadon rendelkezik, mert azt szabadon elkölthette volna.

Azonban vita tárgyát képezi az a vagyonrész, ami az egyházi javakból, saját jogosult kiadásainak levonása után, mint fölösleg megmarad (*bona superflua*).

Nem képezi vita tárgyát, hogy a javadalmasnak nem áll szabadságában ezt a fölösleget bármire for-

dítani, hanem súlyos kötelessége azt kegyeletes célokra juttatni.¹ Bár ez súlyos kötelesség, mégis ahhoz, hogy ez által valaki halálos bűnt kövessen el, sokkal nagyobb összeg elvonása szükséges, mint más jogtalan károsításánál.

De az a kérdés, vajjon a javadalmasnak ez a kötelessége a kölcsönös igazságosságból folyik-e, úgy, hogy ha ennek nem tesz eleget, igazságtalanságot követ el és kártérítéssel tartozik úgy ő, mint azok, akik tőle az egyházi javak fölöslegéből kaptak, vagy pedig egyszerűen egyházi törvényen alapszik, amely a javadalmasnak kötelességévé teszi, hogy fölöslegét jótékony célra fordítsa. Mindkét véleménynek számos védelmezője van. Helyesebbnek látszik az a fölfogás, hogy a javadalmas, a javadalommal együtt megszerzi javadalma összes jövedelmeinek tulajdonjogát, a trienti zsinat kifejezése szerint «*facit fructus suos*», tehát a fölösleg is az övé. De az egyházi javak természetéből kifolyólag neki kötelessége a már sajátjává vált fölösleget jótékony célra fordítani. Ha ezt elmulasztja, vét, de nem az igazságosság ellen, azért nem kötelezhető kártérítésre sem ő, sem pedig azok, akik ebből a vagyonból nem igazságtalan uton részesedtek.²

Ebből kifolyólag a papnak nemcsak életében kötelessége egyházi javainak fölöslegét kegyeletes céloknak juttatni, hanem kötelessége végintézkedéssel is gondoskodni, hogy halála után ugyanaz történjék. Két-

¹ S. Alph. Lig. Theol. mor. I. III. n. 490.

² S. Alph. Lig. u. o. n. 491.

séggkívül súlyosan vét az a pap, aki elmulasztja a végrendekezést olyan esetben, amikor ez által a főlöslégből eredő hagyatékának jelentékeny része a kegyeletes céloktól elvonatik. De az is vét, aki az ilyen természetű vagyomból végrendeletében más célra hagyományoz. A rokonok az egyházi javak főlöslégénél, úgy a javadalmas életében, mint halála után csak mint szegények jöhetnek figyelembe.

Az egyházi javak főlhasználása nálunk különösen nagy fontossággal bír. Ugyanis az egyházi vagyomb nagy része a nagy javadalmasok kezén van. Ezeknek az egyházi javaknak kétségtelenül egyedüli rendeltetése, hogy az összes egyházi szükségletek ellátására szolgáljanak. Így a legfontosabb egyházi érdekek a javadalmak birlalóinak belátására és lelkiismeretességére vannak bizva. A lelkiismeretlenség a nagy javadalmak jövedelmének kezelésében nemcsak bűn, hanem az egyházi anyagi erejének eltékozlása és az egyház tevékenységének megakasztása. Csak az utolsó évtized eseményeit szem előtt tartva, sok javadalmasban a felelősség tudatának fogyatékoságát látva, indokoltnak látszik az a kérdés, nem volna-e a mai viszonyok között kívános a javadalmi jövedelem főlöslégének korszerű egyházi célokra fordítását valami alakban intézményesen biztosítani, mivel a mai rendszer mellett ezeknek a javaknak, amelyekre az egyházi intézményeknek nagy szüksége volna, tekintélyes része vagy egészen elvész az egyházra, vagy oly naiv módon használatik föl, hogy az egyház vitális szükségleteire nem sok jut.

2. Szerzetesek tulajdonjoga.

Szerzetesek tulajdonjoga, a szegénység fogadalmából kifolyólag, szűk korlátok közé van szorítva.¹ Ez a korlátozás a fogadalmak és a szerzetek különfélesége szerint különböző: egyes szerzetesek egyáltalán nem birhatnak tulajdonnal, mások birhatnak ugyan tulajdonnal, de tulajdonuk felett szabadon nem rendelkezhetnek.

Az ünnepélyes fogadalmas szerzetes általában semminemű vagyonnal nem birhat, az ünnepélyes fogadalom pillanatában elveszti minden vagyonát, sőt még a képességet is, hogy azontúl bárminek tulajdonosa legyen.² A professus vagyona az ünnepélyes fogadalom által átszáll a szerzetre, ha az vagyonszerző képességgel bir, és amit ezentúl szerez, azt nem magának szerzi, hanem a szerzetnek. Minden vagyonjogi rendelkezés, melyet az ünnepélyes fogadalmas fogadalma ellen tesz, semmis. Ez alól a törvény alól csak a római pápa adhat fölmentést. Az ünnepélyes fogadalomnak ezt a hatását nálunk a polgári törvények is elismerik.

Az egyszerű fogadalomnak az a hatása, hogy általa a szerzetes elveszíti szabad rendelkezési jogát tulajdona fölött, de nem veszíti el sem tulajdonát, sem

¹ L. Notter: A szerzetesi professio. Budapest, 1908. 287. kk. I. Ballerini-Palmieri: Opus theol. morale t. IV. n. 101. Lehmkuhl: Theol. mor. I. n. 520—28.

² Conc. Trident. sess. XXV. cap. 2. de regular.

tulajdonszerzési képességét. Ugy a tulajdonszerzéshez, mint annak elidegenítéséhez az előjáró engedélye szükséges; tulajdonának haszonélvezete pedig a szerzetet illeti.

Egyes esetekben az egyszerű fogadalom súlyosabb következményekkel is jár. Például a jézustársasági *coadjutores formati*¹ egyszerű fogadalma ugyanazokat a jogi hatásokat idézi elő, mint az ünnepélyes fogadalom. Viszont némely kongregációban az egyszerű fogadalom a rendesnél még enyhébb következményekkel jár. Nem engedi meg ugyan a haszonélvezetet, de különben vagyonuk hovafordítása felől a tagok úgy élők között, mint végrendeletileg rendelkezhetnek.

Az egyszerű fogadalom jogi hatására a polgári törvény nincs figyelemmel.

Olyan szerzetekben, amelyekben a szerzetesi fegyelem meglazult, szokásba jött az ú. n. *peculium*, költőpénz, amit a szerzet tagjai maguk kezelnek. Kétségtelen, hogy szerzetes teljes joggal, előljárójától függetlenül, költőpénzzel nem birhat. Az a kérdés megengedett dolog-e, hogy a szerzetes az előljáróktól függésben *peculiummal* birjon. A trienti zsinat a *peculiumot* teljesen kizárja.² A szokásjog azon-

¹ Coadjutor formatus az a pap vagy laikus testvér, akinek egyszerű, de nyilvános fogadalma van. Középhelyet foglalnak el a skolasztikusok és professusok között és számra a rend zömét képezik. L. a Kirchenlexikon Jesuiten cikkét Frinstől.

² Sess. XXV. cap. 2. de regul.: Nemini... liceat... bona immobilia aut mobilia... etiam nomine conventus possidere vel tenere.

ban enyhítette a trienti zsinat tilalmát, úgy hogy oly szervezetben, ahol a szerzet a tagokat nem látja el minden szükségessel, a tagok szükségleteik fődözésére az előjárók beleegyezésével peculiummal birkhatnak és azzal rendelkezhetnek.¹

Az igazságosság ellen vét az a szerzetes, aki följebbvalói meghatalmazása nélkül bármiféle vagyoni ügyletet köt. Ha az ünnepélyes fogadalmas szerzetes vagyoni képességgel egyáltalán nem bír, vagyonbitorlást követ el, az általa kötött jogügylet érvénytelen, az ilyen egyenlő elbírálás alá tartozik a rossz-hiszemű birtokossal és ha valakit megkárosított, kártérítéssel tartozik. Ami a bűn súlyát illeti, ha magános személyt károsított meg, épen úgy bírálendő el, mintha a kárt más okozta volna, csakhogy bűnéhez mint minősítő körülmény, még a fogadalomszegés is járul. Ha magát a szerzetet károsította meg az által, hogy a szerzet javaiból valamit idegennek adott, akkor a halálos bűn annál a mennyiséghatárnál kezdődik, amit, tekintettel a közjóra, mindenesetre határnak kell fölvenni (*materia absolute gravis*). A mennyiséghatárt még messzebb kell kitolni, ha az illető a szerzet javaiból a szerzet valamelyik tagjának juttatott valamit jogosulatlanul. Ha senkit sem károsított meg, csak jogosulatlanul fogad el valamit külső személytől és azt másnak adományozza, a jogügylet érvénytelen, de mennyiséghatárul még nagyobb összeget kell fölvenni, mert nem károsítással, hanem

¹ S. Alphonsus Theol. mor. I. IV. n. 15. Lehmkuhl i. m. I. n. 526. Ballerini-Palmieri i. m. t. IV. n. 113.

csak jogosulatlan rendelkezéssel vétkezett. Hasonlót kell arról az egyszerű fogadalmasról is mondani, aki bir vagyoni képességgel, de nem bir szabad rendelkezési joggal. Ha az ilyen a rendelkezési jogot bitorolja, az általa kötött jogügylet érvényes, de vét az igazságosság ellen. Mivel kárt senkinek sem okozott, kártérítésre nem kötelezhető.¹

Mivel az ünnepélyes fogadalmas szerzetesnek semmije sincs, adósságai megfizetésére sem képes. A szerzet sem kötelezhető, hogy tagjainak adósságát megtérítse. De ha a szerzet az adós szerzetes által valamiféle anyagi javakhoz jut, pl. örökséghez, ajándékhoz, stipendiumhoz, a szerzet abból elsősorban az illető adósságát tartozik törleszteni, mert ezeket a javakat a szerzet már az adóssággal terhelve kapta. Sőt, ha az adós szerzetes előljárója engedelmével olyan munkát végezhet, amivel adósságát letörlesztheti, köteles azt munkájával letörleszteni. De elsősorban természetesen a szerzetnek van joga az adós szerzetes minden keresményére a szerzetes tartása erejéig.²

¹ S. Alphonsus Theol. mor. l. IV. n. 24. Ballerini-Palimieri i. m. t. IV. n. 121.

² Ballerini-Palmieri i. m. t. IV. n. 111.

IX. FEJEZET.

AZ ÖRÖKÖSÖDÉS.

1. Az örökösödés általában.

Örökösödés vagy öröklés alatt (*successio haereditaria*) a tulajdonszerzésnek azt a módját értjük, amikor valamely dolog az előbbi tulajdonos halála után közvetlenül más tulajdonába megy át.

A halállal az embernek minden tulajdonjoga a földi javakhoz megszűnik, a halottnak semmiye sincs, még a ruha sem az övé, amiben eltemetik.¹ Mindaz, ami életében a halotté volt, halála után másra száll. Ezt a természet által kikényszerített tulajdoncserét vagy a megholtak életében nyilvánított akarata, az u. n. végakarat (*successio ex testamento*), vagy érvényes végakarat híján a törvény intézkedése (*successio ab intestato*) irányítja.

Az örökösödés a tulajdonszerzésnek egészen önálló módját képezi. Igaz ugyan, hogy a végrendeleti örökösödés sok tekintetben hasonlít az egy-

¹ A halottal eltemetett dolgokat vagy forgalmon kívüli res nulliusnak kell tekintenünk, vagy a sírhellyel együtt a család tulajdonának.

oldalú ajándékozáshoz, mégis lényegesen különbözik a szerződésektől egyáltalában az által, hogy az örökösödésnél, kivéve az örökösödési szerződést, a tulajdoncsere nem együttes megegyezéssel jön létre, míg a szerződések lényegét épen az együttes megegyezés képezi.

Az örökösödés jogalapja vita tárgya a jogászok és a bölcészek között. A régi iskola az örökösödésnek mindkét módját, *ex testamento* és *ab intestato* a természetjogból származtatta. Puffendorff, Schmalzgruber, Taparelli, Carrière a törvényes örökösödést a természetjogból, a végrendeletit a pozitív jogból származtatják.¹ Grotius, Kant, D'Annibale, Cathrein megfordítva a végrendelezési jogot származtatják a természetjogból és a törvényes öröklést a pozitív jogból.² Montesquieuvel sokan az örökösödést mindkét alakjában a pozitív törvénynek tulajdonítják, míg a szociálista irányok az örökösödést minden alakjában jogtalannak tartják. A római jog a végrendeleti örökösödést, a germán jog a végrendelet nélküli örökösödést veszi alapul.

Az örökösödés maga kétségtelenül a természet követelménye. Ha nem volna örökösödési jog, melynél fogva valaki a megholt javainak annak halála után tulajdonosává válik, a megholt javait uratlan dolognak kellene tekinteni, amire mindenki ráteheti

¹ Cathrein: *Moralphilosophie* II. 331. l. Lehmkuhl: *Theol. mor.* I. n. 1145. Vermeersch i. m. n. 223.

² Zlinszky-Reiner i. m. 1029. l. Vermeersch i. m. n. 223, Cathrein, i. m. n. II. 334. l.

kezét, vagy mindennek az államkincstárra kellene szállnia. Mindkét mód a társadalmi rend megbonthatására vezetne.

Az örökösödés mindkét alakja a természetjog folyománya. A természetjog követelménye a végrendeleti jog. Végrendekezési jog nélkül a kapcsolat a tulajdonos és tulajdona között nagyon laza volna. A termelésnek és gazdálkodásnak leghatalmasabb rugója hiányoznék, ha a tulajdonos halála esetére vagyonával nem rendelkezhetnék. Viszont a család a meghaltak természetes helyettesítője, folytatása, surrogatuma, amelynek az örökségre természetes igénye van.

Az alapformának mégis a végrendeleti örökösödést kell tekintenünk, a törvényes örökösödést pedig amaz pótlásának. Először is kétségtelen, hogy az örökösödés a pozitív törvényeket megelőző időben a tulajdonos akarata szerint történt és csakis végakarat híján történt a tulajdonos vélelmezett akarata szerint, t. i. amint az emberek legtöbb esetben végrendelkezni szoktak. Ennek a vélelmezett akaratnak kodifikációja a törvényes örökösödés. Továbbá a tulajdonos rendelkezési joga okvetlenül erősebb, mint a család örökösödési igénye, mert a család a meghalt vagyonának csak várományosa, nem társtulajdonosa.¹ A törvényes örökösöknek, a családnak a családfő tulajdonával szemben megvan a joga, hogy mindenkivel szemben előnyben legyen, akit a családfő nem jelöl meg örökösnek, és örökös híján a

¹ Vermeersch i. m. n. 224—226.

családfő javait a család és ne más vehesse birtokába.¹

Az örökösödésnél a tulajdonátruházás megértésének nehézsége abban van, hogy úgy látszik, mintha az örökhagyó tulajdonát abban a pillanatban ruházná át, amikor afölött már minden rendelkezési joga megszűnt. Honnét veszi a tulajdonos azt a jogot, hogy tulajdonáról ne csak életében, hanem halálában is rendelkezék, hogy amikor ő már megszűnt tulajdonos lenni, akkor is az ő előbbi akaratára döntsön tulajdona fölött?

Ezt a nehézséget Leibnitz a lélek halhatatlanságából akarja megfejtetni. Castelein azt gondolja, hogy az örökös részéről az örökség elfogadását már az örökhagyó életében kell vélelmezni.² A nehézség megfejtésére mindkét vélemény elégtelen.

A nehézség abból ered, hogy az örökösödésnél történő tulajdonátruházást az élők között történő tulajdonátruházásnak mintájára, a szerződések elmélete szerint akarják magyarázni. Pedig az örökösödés egészen különálló módja a tulajdonszerzésnek, melyre az élők közötti tulajdonszerzés szabályait csak megszorításokkal lehet alkalmazni. Az örökösödésnél nem lehet keresni a két fél együttes meg egyezését, mert ez az örökösödés természetével ellenkezik. De nem is szükséges.

¹ Ezt a felfogást nem dönti meg az a körülmény, hogy a régi magyar örökösödési jogban az ősiség intézménye a szabad végrendelkezés jogát majdnem egészen megszüntette. Az ősiség a nemesség intézményének folyománya és így semmiképen sem képviseli a jogfejlődés legrégebbi alakját.

² Vermeersch i. m. n. 228. 3.

Az örökhagyás jogát úgy kell felfogni, hogy az a tulajdonjognak folyománya, annak egy része, amely nélkül a tulajdonjog nem is volna teljes. Ugyanis a tulajdonjog többé-kevésbé teljes és kizárólagos rendelkezési jog valamely dolog fölött. Négy jogot szoktak a tulajdonjog teljességéhez számítani: 1. jog a dolog birtokához, 2. használásához és haszonélvezet-hez, 3. megváltoztatásához, elidegenítéséhez, 4. az a jog, hogy mindezt kizárólagosan csak az illető gyakorolhassa. Azonban a tulajdonjog csak akkor lesz teljes és csak úgy felel meg rendeltetésének, ha a dolog elidegenítése jogának fogalmát úgy kibővítjük, hogy az az örökhagyás jogát is felölelje. Ugyanis a magántulajdon a társadalom fennállásához szükséges; azért a magántulajdon fogalmi terjedelmét mindarra ki kell terjesztenünk, ami nélkül szerepét a társadalomban be nem töltené. Pedig örökhagyási jog nélkül a magántulajdon jogrendje el sem képzelhető, nélküle rövidesen megdőlné. Azért kell a tulajdonjog elemei közé sorolni, mint 5. jogosítványt, az örökhagyás jogát. Tulajdonosnak lenni annyit tesz, mint valamely dologról lehetőleg teljesen rendelkezni. Halála után az ember már nem tud rendelkezni, tehát a tulajdonjog csak az élet idejére terjed ki, a halott már nem bir tulajdonnal. De az élőknek annyi joga van, amennyire képes. Más pedig képes arra, hogy tulajdonának legalább irányszabjon halála utánra is, megszabja, mi történjék tulajdonával halála után. Ez is a teljes rendelkezéshez, tehát a tulajdonjoghoz tartozik.

Nem kell az örökhagyást szerződésnek minősí-

teni, mert hiányzik az akaratok kapcsolódása, a meg-
egyező akarat, ami a szerződésnek lényeges eleme.
Egy olyan gyakorlása ez a tulajdonjognak, mint
akár a tulajdon megváltoztatása, vagy megsemmisí-
tése. Az örökhagyás a tulajdonátruházásnak a tulaj-
donjogból folyó legitim módja.¹

A törvényes örökösödés a végrendeleti örökösö-
désnek pótlása. Annak tulajdonjogát, aki érvényes
végrendelettel nem bír, a törvény védelmébe veszi
az által, hogy az örökhagyónak a jogfejlődés foká-
nak és az általános szokásnak megfelelőleg vélelme-
zett végakarata teszi kötelezővé.²

2. Az örökösödés különböző módjai.

Az örökösödést vagy az örökhagyónak kifejezett
akarata, az ú. n. végakarát (*ultima voluntas*) álla-
pítja meg, vagy pedig végakarát híján a törvény
szabályai. Az előbbi általában *végrendeleti örökösö-
désnek* (*successio testamentaria*), az utóbbit *törvényes*
vagy törvényi *örökösödésnek* (*successio legalis*, vagy
ab *intestato*) nevezzük.

Az örökösödést megállapító végakarát többféle;
lehet: 1. végrendelet (*testamentum*), az örökhagyó-
nak egyoldalú intézkedése halála esetére; 2. halál
esetére szóló ajándékozás (*donatio mortis causa*),
oly ajándékozási szerződés, mely csak az ajándékozó
halála után lép hatályba; 3. örökösödési szerződés
(*pactum haereditarium*) kétoldalú szerződésbe fog-

¹ Cathrein i. m. II. 332. l. ² U. o. 334. l.

lalt intézkedés a halál esetére. A végrendelettől egyes törvényhozások megkülönböztetik a kodicillust. Kodicillus alatt vagy pótvégrendeletet értenek, mely a tovább is érvényben maradó fővégrendelethez módosítást vagy pótlást tartalmaz, vagy olyan rendes végrendeletet, amelyben nincs örökös nevezve. Így az osztrák polgári törvénykönyv is (553. §.) A magyar magánjog ezt a megkülönböztetést nem ismeri.

Azt, akiről a vagyon halála alkalmából másra száll *örökhagyónak* (testator), az egész vagyont, amit az örökhagyó hátra hagy, *hagyaték*nek (haereditas) nevezzük. A hagyatékhoz tartozik az örökhagyónak egész vagyona, amiről szabadon rendelkezhetik. De nem tartoznak a hagyatékhoz az örökhagyónak családi, hivatali vagy a közéletben elfoglalt állásából származó, általában az ő személyéhez kötött vagyoni jogi viszonyok, személyes szolgálomak. Az olyan vagyon, amely az örökhagyót életében nem illette meg, és csak az örökhagyó halálakor jön létre, szintén nem tartozik a hagyatékhoz. Ilyen az az életbiztosítási összeg, amelyet egy harmadik, az új. n. kedvezményezett javára kötött biztosításból kifolyólag fizetnek, ilyenek a halálozási segélyek és hasonlók.¹

Örökösnek azt nevezzük, akire az örökhagyó vagyona átszáll. Ha ez a vagyonátszállás végrendelet által történik, végrendeleti örökösnek (haeres ex testamento), ha anélkül, törvényes örökösnek (haeres

¹ Zlinszky-Reiner i. m. 1059. 1.

legitimus) nevezzük. Szorosabb értelemben örökösnek csak azt nevezzük, aki az elhunynak vagyonát, mint egészet vagy annak bizonyos hányadát, nem egyes darabokat örököl (successio universalis, haeres ex asse, haeres ex parte). Ha valaki a vagyonból egy vagy több meghatározott dolgot örököl, ezt a vagyonrészt *hagyománynak* (legatum), azt, aki örökli *hagyományosnak* (legatarius) nevezzük (successio singularis). Az örökös vagy örökösök (nem a hagyományos) jogok és kötelességek tekintetében az örökhagyóval egy személy lesz, örökli annak jogait és kötelességeit. De az örökhagyó adósságaiért az örökös nem szavatol saját vagyonával, csakis a hagyatéki vagyonnal.

Bár az örökhagyó vagyonáról szabadon rendelkezik, mégis köteles hagyatékának egy részét bizonyos személyekre hagyományozni, akiket hozzá nagyon közeli rokonság fűz (haeredes necessarii). Ezt *köteles résznek*, vagy törvényes osztályrésznek (haereditas legitima) nevezzük.

3. Az örökösödés feltételei.

Az örökség elnyerésének feltétele az örökhagyó halála és az örökös életben léte. Az örökhagyó halálával vagy holtta nyilvánításával az örökség megnyílik (delatio haereditatis) és az örökösök azonnal ipso jure az örökség tulajdonosává válnak. De az örökösnek az örökség megnyíltakor életben kell lenni, azaz túl kell élni az örökhagyót. A méhmagzat is örökségképes.

Senki sem örököl saját akarata ellenére. Ha valaki a rászálló örökséget nem akarja elfogadni, jogában áll azt az örökség megnyíltakor visszautasítani. Az örökségről valamely örökös már az örökhagyó életében is lemondhat. Aki az örökségről lemond, azt úgy kell tekinteni, mintha már az örökhagyó előtt elhalt volna. A lemondás rendszerint nem hat ki a lemondó leszármazó ivadékaira.¹ A lemondás semmiféle alakszerűséghez nincs kötve.

Csak az örökölhet, aki tulajdonszerzési képességgel bir. A kánonjog értelmében öröklésre képtelenek az ünnepélyes fogadalmas szerzetesek; az egyszerű fogadalmas bármit örökölhet, bár tulajdonáról szabadon nem rendelkezhetik.² Visszatorlásképen azoknak a külföldi államoknak alattvalói sem birnak öröklési képességgel, amely államok területükön a magyar állampolgárok öröklési képességét megtagadják.³

Képtelen az örökségre egy bizonyos örökhagyóval szemben az is, aki az örökhagyó személye vagy végakarata ellen olyan vétséget követ el, amely őt az örökösödésre nagy mértékben *érdemetlenné* teszi. Ilyen érdemetlen az öröklésre, még pedig úgy a végrendeleti, mint a törvényes öröklésre: 1. aki az örökhagyó élete ellen tör; 2. a nő, aki férjének

¹ Az Optk. 551. §. szerint a lemondás az utódokra is kihat.

² L. Notter: A szerzetesi professio. Az 1715: L. XXI. t. c.-et. Bármely vallásos szerzetbe lépő személyek örökrészének kiszakításáról, bíróságaink elévültnek tekintik. L. Márkus i. m. 740. l.

³ Zlinszky-Reiner i. m. 1062. l., Kolosváry i. m. 595. l.

gyilkosával házasságtörést követett el és a gyilkost a gyilkosság után pártolja; 3. aki az örökhagyót jogtalanul végrendekezésre, végrendeletének megváltoztatására kényszeríti vagy abban jogtalanul megakadályozza, valamint aki az örökhagyó végrendeletét meghamisítja vagy elsikkasztja.

Az érdemetlenséget az érdekeltek panaszára a hagyaték megnyitakor a bíróság állapítja meg. Az érdemetlen az örökösödés sorrendjéből kiesik és úgy kell őt tekinteni, mintha az örökhagyó előtt elhalt volna. De az ő utódai nem esnek ki az örökösödésből. Az érdemetlenség megszűnik, ha az örökhagyó azt megbocsátotta.¹

Az érdemetlenséggel rokon az ú. n. *kitagadás* (exhaereditatio). A kitagadás abban áll, hogy a végrendelező végrendeletében köteles részre jogosított, de arra méltatlan rokonaitól a köteles részt vagy egészen vagy részben megvonja. Tehát a kitagadás csakis a végrendelező akaratából és a végrendeletben történhetik, csakis olyanokkal szemben, akik köteles részre jogosultak, és csakis a köteles rész erejéig. Erről alább a köteles résznél fogunk szólni.

4. A törvényes örökösödés.

Végrendelet híján a hagyaték felől törvény intézkedik. Ha az örökhagyó egyáltalán nem tett végakarati intézkedést, vagy pedig, ha tett ugyan, de az bármely oknál fogva érvénytelen, az egész hagyaték

¹ Kolosváry i. m. 596. l.

ték törvényes örökösödés alá kerül. Ha valaki csak vagyonának egy részéről nem végrendekezett érvényesen, csak ez a rész tárgya a törvényes örökösödésnek. Ha a végrendeleti örökösök csak egy bizonyos későbbi időpontban léphetnek az örökségbe, vagy ha a végrendeleti örökösödés felfüggesztő feltételtől van függővé téve, az alatt az idő alatt is a törvényes örökösök a hagyaték haszonélvezői, amíg a végrendeleti örökösök a hagyaték birtokába nem léphetnek.

Olyan esetekben, mikor az örökhagyó több örököst rendelt, akik közül lemondás vagy halálozás folytán egy vagy több kiesik, a megüresedő helyre a törvényes örökösök lépnek akkor, ha a végrendeleti örökösök csak meghatározott részre vannak örökösöknek nevezve. Ha azonban a végrendeleti örökösök az egész vagyonra, vagy annak valamely részére általánosságban vannak örökösöknek nevezve, a megüresedés által felszabaduló rész nem a törvényi örökösökre, hanem a többi végrendeleti örökösekre száll.

Ugyanaz a személy egyszerre végrendeleti és törvényes örökös is lehet, ugyanabból a hagyatékból mindkét címen örökölhét.

Kik a *törvényes örökösök*? Törvényeink szerint törvényes örökösök a vérrokonok (consanguinei), a házastárs és az államkincstár, akik egymástól eltérő örökösödési joggal bírnak.

Elsősorban törvényes örökösök a gyermekek. Ha az örökhagyónak gyermekei vannak, az egész hagyatékot egyenlő részekben a gyermekek öröklík.

Az örökbe fogadott és törvényesített gyermekek a többiekkel egyenlően örökölnek. A törvénytelen gyermekek csak anyjuk után örökölhetnek.

Ha a gyermekek közül valamelyik az örökség megnyilta előtt elhalt, részét az ő gyermekei öröklik egyenlő részekben. Ha ezek közül is elhalt valamelyik, a ráeső részt ennek gyermekei öröklik szintén egyenlő részekben. Az öröklésnek ezt a módját *törzsönkénti öröklésnek* nevezzük, mert az egy szültől való távolabbi leszármazók együtt, egy törzs, kapnak annyit, amennyi a szülőre magára esett volna.

Ha az örökhagyó valamelyik leszármazójának örökség fejében már életében adott valamit, ez az illetőnek örökségébe betudandó, azaz az örökségből csak annyit fog kapni, amennyi neki még hiányzik, hogy a többiekkel egyenlően részesedjék.¹

Nemesek és honoratorok özvegyei, kiket a házasság alatt szerzett vagyonhoz a közszerzeményi jog nem illet meg, a régi magyar jog területén a férj ingóságaiból és követeléseiből egy gyermek-részt kapnak. Ezt nevezzük *özvegyi örökösödésnek* (successio vidualis).²

Ha gyermekek, vagy azoknak lemenői nincsenek, a törvényes örökösödés a régi magyar jog területén a vagyon eredetének különbsége szerint, amint az ági vagy szerzett (szerzeményi) vagyon, különbözőképen történik.

¹ Kolosváry i. m. II. 611. l.

² Id. törv. szab. I. r. 15. §. 1. Kolosváry i. m. II. 630. l.

Ági vagyonnak azt a vagyont (vagyonrészt) nevezzük, amely valakire valamely vérszerinti elődétől közvetlenül, vagy a család valamely ágának közvetítésével akár örökösödés, akár más ingyenes jogcímen hárult. Így ági vagyon az, amelyet valamely fiú atyjának testvérétől örököl vagy kap, ha erre az a vagyon a fiú nagyatyjától, vagy nagyanyjától, vagy bármelyik távolabbi közös őstől háramlík.¹ Minden más származású vagyont szerzeményi vagyonnak nevezünk.

Az ági vagyont lemenő örökös hiján az a szülő örököli, akinek ágán a vagyon az örökhagyóra szállt. Ha ez a szülő nem él, helyébe az ő leszármazói lépnek. Ha az illető már életben nem levő szülőnek leszármazói nincsenek, helyette az a nagyszülő, akinek ágán a vagyon hárult, ha pedig ő nem él, az ő leszármazói. És így tovább addig az ágig, amelytől a vagyon származik.²

A *szerzeményi vagyont* lemenő örökös hiján örököli a házastárs. Ha az örökhagyó házastársat nem hagy maga után, a szerzeményi vagyon az örökhagyó két szülőjére száll egyenlő részben. Ha egyik szülő már elhalt, az ő részét örököli lemenő örökösei; ha ilyenek nincsenek, a másik szülő. Ha mindkét szülő ivadék nélkül halt meg, az egész hagyatékot egyenlő részben örököli a négy nagyszülő, illetőleg

¹ A P. T. T. ági vagyonnak csak a harminckét éven belül öröklött vagyont tekinti.

² A P. T. T. nem megy tovább, mint a nagyszülők leszármazóiig.

azok ivadékai. Ha valamelyik nagyszülő ivadék nélkül halt meg, helyébe lép a másik nagyszülő ugyanabból a nagyszülőpárból. Ha az egyik nagyszülőpár ivadék nélkül halt meg, az ő részét öröklí a másik nagyszülőpár. Így megy tovább az örökösödés a szépszülőkre és azok ivadékaira. Ha sem szépszülők, sem azoknak ivadékai már nem élnek, az örökség az államkincstárra száll.

A házastárs öröklési jogán kívül, melynél fogva leszármazó örökösök nem léteben a szerzeményi vagyont öröklí, az özvegy asszonynak, de csakis annak meg van még az *özvegyi joga* is (jus vi-duale). Az özvegyi jog értelmében az özvegy asszonynak akkor is joga van a férje hagyatékához tartozó összes dolgok hasznélvezetéhez, ha férjének leszármazó örökösei vannak. A leszármazó örökösöket illeti az örökség tulajdonjoga, az özvegyet pedig a hasznélvezet.¹

Azonban az özvegyi jog meg is szorítható úgy egyezség által, mint per útján. A leszállított özvegyi jog, ha a leszállítást édes gyermekek kérik, lakásból és illő tartásból áll,² ha pedig mostoha gyermekek kérik, egy gyermekrésznek hasznélvezetében áll.³

Az *osztrák polgári törvénykönyv* az ági és szerzeményi vagyon közötti különbséget nem ismeri.

¹ Hármaskönyv I. 98.

² Hármaskönyv I. 67. 2. §.

³ 1840: VIII. t.-c. I. §. A P. T. T. szerint az özvegyet úgy az ági, mint a szerzett vagyon felének hasznélvezete illet meg. 1816. §.

Ennek területén a törvényes örökösödés a következőképen történik.

Törvényes örökösök első sorban a gyermekek, illetőleg ezek leszármazói. Ha az örökhagyónak gyermekei vannak, az életben maradó házastárs is egy gyermekrészt, de legalább a hagyaték egy negyed részét kapja haszonélvezetül.

Ha az örökhagyónak gyermeke nincs, a hagyaték egy negyed részét örökli a házastárs. A hagyaték többi részét öröklik a lemenő, felmenő és oldalági vérrokonok a hatodik ágig olyan módon, amint ezek a magyar jog szerint a szerzett vagyonban örökösödnek. Ha az örökhagyónak a hatodik ágig nincs semmiféle vérségi örököse, az egész hagyatékot a házastárs örökli.¹

5. A köteles rész.

Halál esetére bárki szabadon rendelkezhetik vagyonáról, de ez a rendelkezési szabadsága meg van szorítva a *köteles rész* (törvényes osztályrész) intézménye által. A köteles rész intézménye abban áll, hogy minden örökhagyó köteles legközelebbi hozzátartozóira (haeredes necessarij) hagyatékának bizonyos részét hagyományozni, hacsak nem forog fenn valamely különös ok, amely őt ennek megvonására feljogosítja. Azt a részt, amit ezekre hagyni köteles, köteles résznek nevezzük, a köteles rész megvonása pedig a kitagadás.

Köteles részre jogosultak: 1. az örökhagyónak

¹ Optk. 730—759. §§.

gyermekai, illetőleg ha ezek kiesnek, ezek leszármazói; 2. leszármazók nem léteben az örökhagyó szülői, atyja és anyja. Az osztrák polgári törvénykönyv területén nemcsak a szülők, hanem szülők nemlétében az összes felmenő elődök köteles részre jogosultak. Más rokonoknak nincs joga köteles részhez.

Köteles részhez mindenkinek csak abból a vagyonból van joga, amely rá törvényes örökségül is háramlanék és pedig a köteles rész fele annak, ami rá, mint törvényes örökség esnék; az osztrák polgári törvénykönyv területén felmenőknél csak egy harmada. De ebbe a köteles részbe beszámítandó mindaz, amit valaki az örökhagyótól akár végrendeletben, akár még annak életében kapott. Ha tehát valamelyik a köteles részre jogosultak közül örökölt ugyan az örökhagyó után, de kevesebbet, mint a köteles rész, a hagyatékából köteles részének kiegészítését követelheti. Viszont a köteles részre jogosultak olyan esetekben, ha az örökhagyó vagyonát túlságos ajándékozások által felénél kevesebbre apasztotta, köteles részük kiegészítését követelhetik attól, akinek az örökhagyó vagyonából ajándékozott.¹

A köteles részhez az illetőknek az örökhagyó akaratával szemben is joguk van. Csakis egyes esetekben, mikor a köteles részre jogosult az örökhagyó ellen egyes törvényben felsorolt súlyos beszámítás alá eső kegyetlenségeket követett el, van

¹ Id. törv. szab. I. 7. 8. §§. Optk. 762—767. §§. Kolosváry i. m. II. 708. l. Zlinszky-Reiner i. m. 1156. l.

az örökhagyónak jogában az illetőtől végrendeletében a köteles részt megvonni, azaz őt az örökségből kitagadni (exhaereditare).

Kitagadásnak a szülő részéről helye van: ha a gyermek szülőit súlyos méltatlansággal bántalmazta, ha szülőit büntettel vádolja, kivéve a közveszélyes büntetteket, ha szülője élete ellen tör, ha szülői vagyonát gonosz cimborák társaságában pazarolja, vagy gonosz emberekkel cimboráskodik, ha szülőit fogságból ki nem szabadítja. A gyermek szülőjét kitagadhatja: ha a szülő gyermeke vagyonát elidegeníti vagy pusztulni engedi, ha gyermekével kegyetlenkedik, bűnre kényszeríti, vagy házasságra lépni nem engedi.¹

Az osztrák polgári törvénykönyv szerint a gyermek kitagadható: ha az örökhagyót szükségében segély nélkül hagyta, ha büntett miatt életfogytig elítéltetett, ha megátalkodva botránycs életet folytat. Ugyanezen okoknál fogva a szülő is kitagadható; ezenkívül a szülő akkor is kitagadható, ha gyermeke nevelésére semmi gondot sem fordít.²

Az érdemetlenség eseteiben nincs szükség kitagadásra, de az érdemetlenség a végrendeletbe belefoglalható.

A kitagadás megszűnik, ha a kitagadó az okul szolgáló vétséget megbocsátotta, vagy a kitagadást visszavonta.³

¹ Hármaskönyv I. 52., 53.

² Optk. 768., 769. §§.

³ Kolosváry i. m. 718. l. Zlinszky-Reiner i. m. 1065. l.

6. A végrendeletekről általában.

Végrendelet alatt az örökhagyónak oly egyoldalú intézkedését értjük, mellyel meghatározza, hogy halála után mi történjék vagyonával.

A végrendeleteket a különböző alakiságok szerint, melyekkel készülnek, felosztjuk *magánvégrendeletre*, mely hatósági személy közbe jötte nélkül készül és *közüvégrendeletre*, melyet valaki közjegyző előtt tesz. A magánvégrendelet ismét vagy *írásbeli*, vagy *szóbeli*; az írásbeli magánvégrendelet lehet *rendes*, ha a rendes viszonyokra előírt alakiságokkal bir, vagy *kiváltságos* végrendelet, mely a rendesnél kevesebb alakisággal bir és egyes rendkívüli viszonyok között érvényes.

Érvényes végrendelet alkotásának első kelléke, hogy a végrendelkező *végrendelkezési képességgel* birjon. Általában aki cselekvőképességgel bir, az végrendelkezési képességgel is bir, akinek cselekvőképessége korlátolt, annak végrendelkezési képessége is korlátolt.

Semmiféle végrendeletet nem alkothatnak a tizenkét éven aluli kiskorúak, az oly siketnémák, akik magukat megértetni nem tudják és akik eszüknek használatával nem birnak. Csakis közvégrendeletet alkothatnak a tizennyolc éven aluli kiskorúak és a siketnémák, akik magukat jelekkel megértetni tudják. Minden más ember bármiféle végrendeletet érvényesen alkothat.¹

¹ A főpapság végrendelkezési jogáról alább lesz szó.

A végrendeletnek azon kívül, hogy a végrendelező valódi komoly akaratát érthetően kell tartalmazni, többféle *alaki kellékekkel* kell birnia.¹ Az előírt alaki kellékek bármelyikének elmulasztása a végrendelet érvénytelenségét vonja maga után, úgy hogy az semmiféle bizonyítékkal nem pótolható. De az érvénytelenséget, ha még oly nyilvánvaló is, a bíróság nem veszi figyelembe, hacsak valaki az érdekelték közül panasszal nem lép fel.²

Azért azt kell mondanunk, hogy az alaki kellékekkel nem bíró végrendelet érvénytelen ugyan a törvény szempontjából, de a lelkiismeret előtt csak akkor lesz érvénytelen, ha az érvénytelenséget a bíró kimondotta. Míg ez meg nem történik, az ilyen végrendeletet lelkiismeretben érvényesnek kell tartani.³

A végrendeleteket régebb világi törvényeink nem a világi bírósághoz, hanem a szentszékekhez utalták. A szentszékeknek ez a joghatósága ma már megszűnt. Azért ebből a szempontból világi és egyházi célú hagyaték között nem is lehet különbséget tenni, valamennyi egyaránt a világi bíróság hatósága alá tartozik.⁴

¹ 1876: XVI. t.-c. a végrendeletek, öröklési szerződések és halálesetre szóló ajándékozások alaki kellékeiről.

² Márkus i. m. III. 895. l. Kolosváry i. m. 691. l.

³ Lex potest actum facere irritum *a)* post sententiam judicis, non pleno jure, *b)* pleno jure, sed civiliter tantum, *c)* pleno jure etiam naturaliter. Vermeersch. i. m. h. 324.

⁴ 1462. Mátyás I. decretumának 3. articulusa: causae forum spirituale concernentes: 3. §. item causae testamentariae ~

A végrendelet természetéből folyik, hogy az a végrendelező életében a végrendelező egyoldalú akaratából bármikor megmásítható ugyannyira, hogy a végrendelező erről a jogáról le sem mondhat.

A végrendelezőnek jogában áll végrendeletét megsemmisíteni, visszavonni, vagy új végrendelet alkotása által hatályon kívül helyezni. A magánvégrendelet egyszerű megsemmisítéssel hatályát veszti. Minden végrendelet visszavonható oly okirattal, amely ugyanolyan alakiságokkal bír, mint aminőkkel maga a végrendelet bír. Valamely újabb keletű végrendelet a régi végrendeletet annyiban helyezi hatályon kívül, amennyiben ez az új végrendeletben határozottan ki van fejezve, vagy amennyiben az új végrendelet a régivel össze nem egyeztethető.

Ugyanaz a végrendelet csak egy személy végakaratát tartalmazhatja. A házastársak kivételesen egy közös végrendeletben is végrendelezhetnek, de ez csak írásbeli magánvégrendelet, vagy közvégrendelet alakjában történhetik.

7. A végrendelet különböző alakjai.

1. Az írásbeli magánvégrendelet.

Az írásbeli magánvégrendeletet vagy 1. egész terjedelmében a végrendelező maga írja és aláírja

eorum accessoria. Az 1647. évi 15. articulus már világi bíróság elé utalja a végrendeleteket, csakis alakiság tekintetében utalja a szentszék elé. Az 1715. 27. art. 5. §. a kegyes hagyományokat még kiváltságos végrendeleteknek tekinti. Az 1868: LIV. t.-c. 22. §. ezeket a kiváltságokat megszüntette.

(testamentum holographicum), vagy 2. mással iratja és ő csak aláírja, vagy pedig 3. a végrendelező nevét is egyike a tanuknak írja alá, a végrendelező csak kézjeggyével látja el (a két utóbbi testamentum allographicum).

Az írásbeli magánvégrendelet érvényességéhez több *tanu* szükséges, még pedig a végrendelező által írt végrendeletre két tanu, a más által írt végrendeletre négy tanu. (1876:XII. t.-c. 1. §) A tanuknak együtt kell jelen lenniök és a végrendelezőt személyesen ismerniök kell, hogy arról tanuskodhassanak, hogy a végrendelező személyében csalás vagy tévedés nem történt. Abban az esetben, ha a végrendelező a végrendeletet legalább sajátkezűleg aláírta, a tanuknak a végrendelet tartalmát nem kell ismerniök, elég, ha a végrendelező együttes jelenlétükben előttük kijelenti, hogy az az okirat az ő végrendeletét tartalmazza és azt vagy előttük aláírja, vagy már előzőleg aláírtak elismeri. Ha azonban a végrendelező végrendeletét alá sem írja, a tanuknak a végrendelet tartalmát ismerniök kell. E végből egyik tanu a végrendelező és a tanuk együttes jelenlétében a végrendeletet felolvassa, ez után a végrendelező kijelenti, hogy ez az ő végrendelezése. Ezután a tanuk egyike az okiratra mint névaláíró ráírja a végrendelező nevét, a végrendelező pedig ezt névjeggyével látja el. A tanuk mindennek megtörténtét magán a végrendeleten általuk írt záradékban igazolják és a végrendeletet aláírják. Legalább a tanuk felének kell írni és olvasni tudni. Az írni nem tudó tanu nevét

az írni tudó írja, az írni nem tudó pedig kézjeggyével hitelesíti. (3., 4., 5., 6. §§.)

Végrendeleti tanu nem lehet: 1. aki tizennyolcadik évét még nem töltötte be; 2. vak, siket és néma; 3. aki eszének használatával nem bir; 4. aki hamis eskü miatt, vagy nyereségvágyból elkövetett bűntett miatt el volt ítélve. A tanuk, ezek fel és lemenő rokonai, testvérei, unokatestvérei, házastársai, a házastársaknak fel és lemenő rokonai és testvérei a végrendeletben semmiféle előnyben nem részesülhetnek. Hasonlóképen az sem részesedhetik, aki a végrendeletet írta, sem pedig annak ugyanilyen foku rokonai. Kivételt képez, ha a végrendeletnek ezekre vonatkozó részét a végrendelkező sajátkezűleg írta, azt külön aláírta és mindezt a tanuk előtt élő szóval kijelentette. (2., 9., 10. §§.)

A végrendeletnek fontos alaki kelléke, hogy benne a végrendelkezés helye és ideje ki legyen téve. Ha a végrendelet több ívből áll, ezeket zsinórral össze kell fűzni, a zsinór két végét a végrendelkező és egy tanu pecsétjével kell megerősíteni. De lehet az össze nem fűzött végrendelet minden ívét mint külön végrendeletet külön-külön is aláírni. (7., 8. §§.)

A végrendelkező magánvégrendeletét elveszés, meghamisítás, elrejtés ellen az által biztosíthatja, hogy közjegyzőnél letétbe helyezi. Csakis a végrendelkező által aláírt végrendelet téteményezhető le. Végrendeletét a közjegyzőnek csak a végrendelkező személyesen adhatja át. A közjegyzőnek átadott magánvégrendelethez, ha azt a végrendelkező saját-

kezüleg írta, tanu nem szükséges, ha nem sajátkezüleg írta, két tanu elégséges.¹

Jegyzet. Mivel a magánvégrendeletek érvényessége sok esetben a rávezetett záradék helyességétől függ, közöljük a végrendeletre rávezetendő záradék mintáját az 1887. aug. 8-iki igazságügyminiszteri rendeletről.²

Ha a végrendelkező a végrendeletet sajátkezüleg írta és a tanuk előtt írta alá:

Mi alólírt végrendeleti tanuk bizonyítjuk, miszerint az általunk személyesen ismert N. N. végrendelkező, lakós, együttes jelenlétünkben kijelentette, miként ezen okirat az ő végrendeletét tartalmazza és azt előttünk aláírta.

Kelt Budapesten, 1887. évi július hó 6-án.

+ + + azaz X. Y.,
mint felkért végrendeleti tanu.

Y. Z.,
mint felkért végrendeleti tanu
és X. Y. tanu névaláírója.

Ha pedig a végrendelkező a végrendeletet sajátkezüleg írta és már előzőleg aláírta, akkor úgy, mint az előbbi esetben, a következő változtatással: kijelentette, miként ezen okirat az ő végrendeletét tartalmazza és azt általa már előbb önkezüleg aláírtnak előttünk elismerte.

Ha a végrendelkező a végrendeletet nem sajátkezüleg írta, hanem csak aláírta, a záradék ugyanaz, mint az előbbi esetben, csakhogy négy tanunak kell aláírni.

Ha a végrendelkező a végrendeletet csak kézjeggyével látja el, a záradék a következőképpen hangzik:

Mi alólírt végrendeleti tanuk bizonyítjuk, miszerint az általunk személyesen ismert N. N. végrendelkező, lakósnak ezen végrendelete a végrendelkező és a mi együttes jelenlét-

¹ 1876: XVI. t.-c. 22., 23. §§. ² Márkus i. m. III. 916. l.

tünkben S. T. tanu által egész terjedelmében felolvastatott és hogy ennek megtörténte után a végrendelező kijelentette, miként a felolvasott okirat az ő végrendelezését tartalmazza és hogy a végrendelező az okiratot előttünk saját kézjeggyével látta el.

Kelt stb.

S. T.,
mint felkért végrendeleti és a
végrendeletet felolvasó tanu.

S. X.,
mint felkért végrendeleti tanu és a
végrendelező névaláírója.

X. Y.,
mint felkért végrendeleti tanu.

X. Z.,
mint felkért végrendeleti tanu.

II. A szóbeli magánvégrendelet.

A szóbeli magánvégrendelet csak ideiglenes végrendelezés, amelynek feltétlen érvénye csak három hónapig tart. Három hónapon túl csak abban az esetben érvényes a szóbeli magánvégrendelet, ha az érdekelt fél be tudja bizonyítani, hogy a végrendelező a három hó elmúltától egészen haláláig olyan állapotban volt, hogy újabb végrendeletet nem alkothott. (17. §.)

A szóbeli magánvégrendelet érvényességéhez négy olyan tanu jelenléte szükséges, akik a végrendelező által használt nyelvet értik. A végrendelező nyilatkozatát a tanuk előtt élő szóval egész terjedelmében önállóan, azaz nem kérdésekre adott feleletekben, előadja és kinyilatkoztatja, hogy az előadottakat szóbeli végrendeletnek kívánja tekinteni. (15. §.)

III. A kiváltságos magánvégrendelet.

Egyes esetekben kiváltságos végrendeletet lehet alkotni, melynek érvényessége kevesebb alakiséghez van kötve, mint a rendes magánvégrendeleteké.

Ilyen kiváltságos az a végrendelet: 1. amelyet valaki életveszélyes, rohamos lefolyású járvány alkalmával oly községben, amelynek területén a járvány uralkodik, és 2. hajón nyílt tengeren tesz; 3. háború alkalmával a mozgósított katonák és mindazok végrendeletei, akik a csatatértől vagy ostromzár alá vett helytől nyolc kilométernél nem nagyobb távolságban vannak. (27., 28., 29. §§.)

Ez a kiváltságos végrendelet is csak ideiglenes, a rendkívüli helyzet megszűnésétől három hónapig bír érvénnyel. Hosszabb időre csak abban az esetben érvényes, ha az érdekelt be tudja bizonyítani, hogy a végrendelkező a három hónap eltelte után oly állapotban volt, hogy újabb végrendeletet nem alkothatott. (31. §.)

Az ilyen kiváltságos végrendelethez: 1. ha a végrendelkező sajátkezűleg írta és aláírta, tanu egyáltalán nem szükséges; 2. minden más esetben elégséges két tanu, akik legalább tizennégy évesek, akik közül legalább az egyik tud írni és olvasni. Ragályos betegség esetében a két tanunak nem kell együtt jelen lenni. (30. §.)

Kiváltságos még az a végrendelet is, melyben valaki *a leszármazó egyenes örökösök és a házastárs* javára tesz intézkedést. Az ily végrendeletben más személy javára nem lehet intézkedést tenni. Ha az

oly végrendeletet egész terjedelmében a végrendelező írta és aláírta, annak érvényességéhez sem tanu, sem más alakiség nem szükséges. A leszármazók és a házastárs javára tett kiváltságos végrendelet végérvényes. (32. §.)

IV. A közvégrendelet.

Némák és siketnémák, valamint a tizennyolc éven aluli kiskorúak csakis közvégrendeletet alkothatnak. Bárkinek másnak szabadságában áll közvégrendeletet alkotni.

Közvégrendeletet közjegyző és járásbíró előtt lehet tenni. Az örökhagyó végakarátát a közjegyző, vagy járásbíró előtt két tanu jelenlétében kijelenti, amelyet a közjegyző vagy járásbíró írásba foglal.

A magánvégrendeletet is lehet közjegyzőnek átadni, vagy nyitva azzal a szándékkal, hogy az közvégrendelet minőségével ruháztassék föl, vagy zárva, egyszerűen megőrzés végett. Az utóbbi esetben e végrendelet egyszerű magánvégrendelet marad.

V. A külföldön alkotott végrendeletek, örökösödési szerződések és halál esetére szóló ajándékozások érvényesek, akár a magyar törvények szerint vannak alkotva, akár annak az országnak a jogszabályai szerint, amelyben keletkeztek. (34. §.)

8. Örökösödési szerződés és halál esetére szóló ajándékozás.

Az örökösödési szerződés olyan végintézkedés, amely azáltal, hogy az, akinek javára szolgál, elfogadja, kétoldalú szerződéssé válik.

Az örökösödési szerződés a végrendelettől csak abban különbözik, hogy kétoldalú szerződés és azért egyoldalúan nem lehet visszavonni vagy megváltoztatni.

Az örökösödési szerződés lehet ingyenes, hogy csak az egyik fél intézkedik a másik javára, vagy kölcsönös, vagy mindketten intézkedhetnek harmadik személy javára is. Több végintézkedést is lehet benne összefoglalni. Az osztrák polgári törvénykönyv csak a házastársak között kötött örökösödési szerződést ismeri.¹

Az örökösödési szerződés csak a hagyatékra vonatkozik és csakis a végrendelkezési szabadságot korlátozza. Az örökhagyót nem korlátozza, hogy vagyonáról akár még életében rendelkezék, akár halál esetére tegyen oly intézkedéseket, melyek a másik szerződő fél jogait nem sértik.

Az örökösödési szerződés fölbontható: 1. a felek közös akaratával; 2. egyoldalúan, ha ez a jog a szerződésben ki van kötve és 3. olyan súlyos sértés esetében, amely a másik szerződő fél kitagadására följogosít. Ez esetben a fölbontásnak csak a sértő féllel szemben van helye.

Az örökösödési szerződésnek legnevezetesebb alakja az örökbefogadás. Az örökbefogadás oly intézkedés, amely által valaki egy harmadik személyt halála esetére vagyonában osztályossá tesz.²

A halál esetére szóló ajándékozás egy neme az örökösödési szerződéseknek, amelyben az örökhagyó

¹ Osztk. 1249. §.

² Herczegh: Magyar családi és öröklési jog. 226. l.

halál esetére valakinek ajándékozási szándékból ígéretet tesz és ez azt elfogadja.

A halál esetére szóló ajándékozás általában visszavonhatatlan; de ez is visszavonható azokban az esetekben, amikor az örökösödési szerződés visszavonható.

Örökösödési szerződést és halál esetére szóló ajándékozást ugyanazokkal az alakiságokkal lehet érvényesen alkotni, amelyek az írásbeli magánvégrendelet, a közvégrendelet vagy a közjegyzőhöz letett írásbeli magánvégrendelet érvényességéhez szükségesek. (33. §.)

9. Örökösödés egyházi személyek után.

Az örökösödés egyházi személyek után hazai jogunk szerint a rendes örökösödési jogtól két pontban tér el: 1. a főpapok végrendelkezési joga meg van szorítva, 2. a végrendelet nélkül elhalt papok után a törvényes örökösödés eltér a világi személyek után való törvényes örökösödésétől.

I. A Magyarországon királyi adományozásból javadalommal bíró *főpapok végrendelkezési jogát* az ú. n. *Conventio Kollonichiana* szabályozza.¹ Ezt a conventiót a magyarországi katolikus papság nevében Kollonich primás kötötte az udvari kamarával 1703-ban és az 1715: XVI. t.-c. országos törvénnyé tette. A conventio Erdélyre nem terjed ki, de érvényben van Horvát-Szlavonországban.²

¹ Szövegét l. Márkusnál i. m. III. 867. l.

² Reiner: Az egyházi személyek utáni örökösödési jog Magyarországon. 11. l.

A conventióban foglalt korlátozás csak azokra az érsekekre, püspökökre, apátokra és prépostokra vonatkozik, akik javadalmaikat királyi kinevezés alapján birják. Kanonokokra nem terjed ki. Az előbb említett főpapoknál is a megszorítás csakis a szerzett javakra vonatkozik, az ősi javak a rendes örökösödési jog szabályai alá esnek. (2.)

A conventio az örökösödést a következőképen szabályozza. Az elhunyt főpap hagyatékából először levonandó a temetési költség, a cselédség bére és az adósságok. Könyvek, kéziratok a javadalomra, papi öltözékek, szentelt edények, oltárdíszletek a templomra, házi eszközök és pince-fölszerelés az utódra szállnak. (3.) Ami ezek levonása után fennmarad, három részre osztandó, melyek közül egy rész az egyház javára (papnöveldek fölállítására vagy gyarapítására, templomok és plébániák javítására, amint azt az elhunyt rendeli), a második a királyi fiskusnak jut, a harmadik rész fölött pedig a javadalmas szabadon végrendelkezhettek. Ha pedig erről a harmadik részről nem végrendelkeznék, ez az ő törvényes örökösire száll. (4.)

Az 1715 : XVI. t.-c. 2. §-a értelmében ezek a főpapok királyi engedélyt nyerhetnek arra is, hogy egész hagyatékukról szabadon rendelkezzenek. Ezért az engedélyért váltságdíjul évi jövedelmüknek egyharmad részét kell fizetniök; ezt az összeget egyeséggel szokták megállapítani.

Az erdélyi püspöki hagyatékokról az 1822. egyházmegyei statutum rendeli, hogy $\frac{1}{3}$ rész a székes-

egyházra, $\frac{1}{3}$ rész a rokonokra, $\frac{1}{3}$ rész katolikus kórháznak vagy szegényintézetnek jusson.¹ A gyulafehérvár-fogarasi érsek és a szamosujvári püspök szabad rendelkezési joggal birnak.

II. A többi *javadalmasok*, akik a Kollonich-féle egyezményben nem foglaltatnak, hagyatékukról jogi szempontból teljesen szabadon rendelkezhetnek.²

Elhunyt papok hagyatékából levonandók azok az összegek, amelyeket az egyházmegyei határozmányok a papnöveldek, az elaggott papok intézetei és egyéb jótékony intézetek javára megállapítanak.³

A végrendelet nélkül elhalt alsóbbrendű katolikus papok hagyatékát három egyenlő részre kell osztani, ú. m.: 1. az egyház, 2. a rokonok, 3. a szegények harmadára. Olyan egyháziak hagyatéka, akik egyházi javadalmat soha sem élveztek, hanem vagy saját vagyonukból, vagy magánosoknál éltek, végrendelet híján egészen a rokonokra száll. Általában az elhalt papok vagyonának csak az a része esik hármasszorosítás alá, amelyet egyházi forrásból szereztek; a többi közönséges örökösödési szabályok alá tartozik.⁴

¹ Kolosváry i. m. 645. l. Kollányi: A magyar katolikus főpapság végrendelezési jogának története. Budapest, 1896.

² A papság erkölcsi köteletségét hagyatékának rendezése dolgában főntebb már megvilágítottuk.

³ Az 1904 jún. 19. miniszteri rendeletet I. Márkusnál i. m. III. 882. l. és Várad: Igazság- és vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendelet a végrendelet nélkül elhalt alsóbbrendű katolikus papok hagyatéka tárgyában. Budapest, 1904.

⁴ Idézett rendelet 1. §. 4. Curia 1901. szept. 12. és elvi határozat 1906. szept. 12. I. Márkus i. m. 836. l.

A hagyatéki harmadrészek hovaforrásáról az 1904. évi miniszteri rendelet a következőképen rendelkezik: Az egyház harmadából $\frac{1}{3}$ azé az egyházé, amelynél az elhalt működött, $\frac{2}{3}$ az egyházmegyei pénztaré. A rokonok harmada a rokonoké tizedig; ha ilyen rokonok nincsenek, az államkincstárra száll. A szegények harmada 1000 koronán alul annak az egyháznak a szegényeie, ahol az elhalt működött, az elhalt kanonok után pedig a káptalani birtok szegényeie. Az 1000 koronán aluli szegény-harmadot, ha kéri, a rokonoknak kell kiadni. Az 1000 koronán felüli szegény-harmadra az egyházmegyei hatóság fölosztási tervezetet készít, melyet a minisztérium megerősít.

Az erdélyi egyházmegyében az 1822. egyházmegyei statutum értelmében a hagyatékot négy részre kell osztani, melyből egy a papnevelő-intézetet és az elaggott papok alapját egyenlő részben, a többi három rész pedig az egyházat, a rokonokat és a szegényeket illeti.

A görög katolikus papságnál, ha özvegy és gyermekek maradnak, a törvényes örökösödés ezek javára történik az általános törvények szerint. Az özvegy és gyermekek nélkül elhalt görög kath. pap hagyatékából a szegényharmad az egyházmegyei özvegy- és árvaalapot illeti.¹

Ami *szerzetesek örökösödését* illeti, az egyszerű

¹ V. ö. Kollányi: A magyar katolikus alsópapság végrendekezési joga. Esztergom, 1890. Reiner: Egyházi személyek utáni örökösödési jog Magyarországon. Budapest, 1901.

fogadalmas szerzetes kánoni és polgári törvények szerint egyaránt korlátlanul örökségképes és végrendelkezésképes.

Az ünnepélyes professióra menő szerzetes a professiót megelőző két hónapon belül rendelkezhetik vagyonáról és rendelkezése a professio leteltével végérvényes és megváltoztathatatlan lesz. Az ünnepélyes professio pillanatában vagyona hagyatékká lesz és átszáll azokra, akiknek rendelte, rendelkezés hiján a szerzetre.¹ A professio letétele után a szerzetes már nem bír végrendelkezési joggal; a végrendelkezési jogot csak akkor nyeri vissza, ha szegénységi fogadalmától fölmentetik vagy a végrendelkezésre pápai dispenzációt kap.²

Az ünnepélyes fogadalmas örökösödési képességgel nem bír; örökölhet ugyan, de nem a maga, hanem csak a szerzet javára. A professusnak ezt a jogát az 1715 : LXXI. t.-c. megszorítja, úgy hogy a professus törvényes örökösödési joggal csakis az ősi javakból bír, de ezekből is az 50.000 forintot meghaladó értékből örökrészenek csak tizedrészét örökölheti akár végrendeletileg, akár törvényes örökösödéssel. A szerzeményi javakból törvényes örökösödési joggal egyáltalán nem bír, végrendeletileg pedig ötezer forintnál többet nem örökölhet.³

¹ Így az 1904. évi miniszteri rendelet 1. §. 11. is.

² Reiner : Egyházi személyek utáni öröklési jog. 77. l.

³ Nötter : A szerzetesi professio. 290. és 299. l. Márkus i. m. III. 738. l.

10. A végrendelet végrehajtása, az örökség megszerzése, a hagyatéki tartozások.

A végrendeletnek végrehajtása általában az örökös kötelessége. De az örökhagyó a végrendelet fogantatását másra is bízhatja; ezt a közreműködő személyt *a végrendelet végrehajtójának* nevezzük. Végrendeleti végrehajtót úgy végrendeletben, mint örökösödési szerződésben lehet kinevezni. A végrendeleti végrehajtó tisztét az örökhagyó tetszés szerint szabhatja meg, rábízhatja vagy csak az ellenőrzést, vagy egyúttal a hagyatéki kezelését is. A végrehajtói tisztet senki sem köteles elvállalni. A végrendeleti végrehajtó az örökösöknek számadással tartozik.

A végrendelet fogantatása a végrendelet *kihirdetésével* kezdődik. A végrendelet kihirdetése a járásbíróság feladatát képezi. Evégből az, aki a végrendelet birtokában van, köteles azt az örökhagyó halála után azonnal vagy a legközelebbi, vagy a hagyatéki eljárásra illetékes járásbíróságnak átadni.¹

Az örökös *az örökséget* annak megnyitása pillanatában *szerzi meg* ipso jure, minden elfogadási nyilatkozat nélkül. Azonban az örökséget vissza is utasíthatja és a visszautasításnak az örökség megnyitáig visszaható ereje van.

Az örökös a *hagyatéki tartozásokért* az örökség értéke erejéig felelős. Hagyatéki tartozás alatt értjük

¹ Kolosváry i. m. II. 692. l.

az örökhagyónak nem személyes természetű tartozásait és az örökösödés folytán keletkező terheket, mint a temetési költségek, az örökösödési eljárás, a hagyaték birtokosításának, a végrendelet végrehajtásának költségei, a köteles részek, a hagyományok és meghagyások.

A tartozások kielégítésének sorrendjében az örökösnek szabad keze van, ha a hagyaték értéke nagyobb a tartozások összegénél. Ha azonban a tartozások a hagyatéknál nagyobbak, akkor a köteles rész, a hagyományok és megbízások előtt a többi tartozás egyenlítendő ki és ha ezek ki-egyenlítése után még marad valami, abból először a köteles rész elégíttetik ki, ez után arányos leszállítással a hagyományok. Ha az örökhagyó tartozásainak kielégítésére sincs elegendő fődözet, csődeljárás útján aránylagos kielégítésnek van helye.¹

¹ Kolosváry i. m. II. 728. 1.

X. FEJEZET.

A SZERZŐDÉSEK.

I. A szerződésekről általában.

1. A szerződések természete és fölosztása.

Jogok szerzésének leggyakoribb módja a szerződés, amely a már meglevő jogokat viszi át egyik személyről a másikra.

Szerződés (*contractus*) alatt két vagy több személy megegyezését értjük abban, hogy az egyik joga a másikra ruháztassék.¹ A szerződés célja a jogok átruházása, még pedig vagy kölcsönösen, vagy csak az egyik fél részéről. De a jogok átruházása mindig kölcsönös megegyezéssel történik, az egyik valamely jogot átad, a másik ugyanazt a jogot elfogadja.

Szerződéssel épúgy lehet dologi jogot (az ajándékozásnál), mint kötelmi jogokat átruházni, de maga a szerződés a kötelmi jogokra visszavezethető jogviszony. A kötelmi jog két személy között fönálló jogviszony, melynél fogva az egyik (adós) a másik-

¹ *Duorum vel plurium in idem placitum consensus. L. Huius §. 2. Dig. de Pactis. Duorum vel plurium consensus de jure inter se permutando. Biedlerlack : De contractibus.*

nak (hitelező) bizonyos szolgáltatásra van kötelezve, vagy magát valamire kötelezi, vagy neki bizonyos szolgáltatást teljesít. Ilyen kötelmi jogviszony, kötelem (obligatio), szerződésekből és oly cselekedeteből származik, amelyek kártérítési kötelezettséget vonnak maguk után.¹ Azonban a kártérítés kötelezettsége, mint a megbontott erkölcsi rend helyreállításának módja, az erkölcsstan szempontjából egészen külön tárgyalandó, nem úgy, mint a jogtudományban, ahol a kártérítési kötelezettséget is a többi kötelmi viszonyokkal együtt csoportosítják. Azért itt a kötelmi jogok közül csakis a szerződésekkel foglalkozunk.

Minden érvényes szerződéshez 1. szerződőképes személyek, 2. valamely átruházható jog, 3. ennek a jognak átruházására vonatkozó érvényes megegyezés szükséges. Az átruházandó jog képezi a szerződés tárgyát, maga a jogcsere, a változás a jogokban, a szerződés eredménye, hatása.

A szerződéseket különböző szempontok szerint különbözőképpen lehet fölosztani. Így vannak:

1. *Egyoldalú* (contractus unilaterales) és *két- vagy többoldalú szerződések* (c. bilaterales). Az egyoldalú szerződésekben csak az egyik fél vállal kötelezettséget, mint az ajándékozásnál; a kétoldalú szerződésnél mindkettő kötelezi magát valamire, mint az adásvételnél.

2. A kétoldalú szerződés lehet *ingyenes* (contractus gratuitus) vagy *visszterhes* (c. onerosus). Az ingye-

¹ A római jog szerint: Obligationes ex contractu nascuntur, aut ex maleficio, aut ex variarum causarum figuris. Pr. 1. D. 44. 7.

nes szerződésben ugyan mindkét fél kötelezi magát valamire, de belőle csak az egyik félnek van előnye, mint az ingyenes betétből, a kölcsönből. A visszerthes szerződésből mindkét fél hasznot akar húzni, mint az adásvevésből. Az ingyenes szerződéseket gyakran az egyoldalú szerződésekkel tévesztik össze.

3. A szerződések tárgyük szerint fölosztatnak olyanokra, *a)* amelyek tulajdonjogot és rokon jogokat, egyezőval vagyont ruháznak át; *b)* amelyek a dolog használatát vagy haszonélvezetét ruházzák át; *c)* amelyek személyek mnkaerejéről köttenek; *d)* amelyek mások ügyeinek vitelére vonatkoznak. Az egyes szerződéseket alább ebben a sorrendben fogjuk tárgyalni.

4. A legtöbb szerződésnél annak hatása a szerződés megkötésekor már tudva van (*contractus certi eventus*); de vannak egyes szerződések, mint a fogadás, játék, amelyeknek kimenetele, így a velük járó előny vagy hátrány előre kiszámíthatatlan esélyektől van függővé téve, ezeket *szerencseszerződéseknek* (*c. aleatorius*) nevezzük.

5. *Perelhető* vagy bíróilag érvényesíthető (*contractus vestitus*) és *nem perelhető* vagy bíróilag nem érvényesíthető szerződések (*c. nudus, obligatio naturalis*). Minden érvényes szerződés bir jogi hatással, jogokat ruház át, de nem minden szerződés jogi hatása birói uton érvényesíthető. Az ilyen szerződéseket a törvény különben érvényeseknek ismeri el és azért, ha valaki ebből folyó kötelezettségét már teljesítette, azt többé vissza nem követelheti. Ilyen nem perelhető naturalis obligatiók: a fogadásból, játékból származó követelések, a 8%-nál magasabb

kamatkikötés, ha nem is uzsora jellegű, a szabályrendeletileg megállapítottnál magasabb korcsmai tartozás.¹

6. *Alakszerű és alakszerűtlen*, formális, formátlan szerződések (*contractus formati, informes*). Némely szerződésre külső alakszerűségek vannak előírva. Ezek az alakszerűségek némely szerződésnél annak érvényességéhez szükségesek, máskor csak bizonyítási eszközök, más esetekben a szerződésnek csak különös előnyöket biztosítanak.² Az ilyen alakszerűséggel kötött szerződést alakszerűnek nevezzük; a többi az alakszerűtlen szerződés. Némely szerződések csak írásban, közhitelű személy előtt, meghatározott számú tanúk jelenlétében köthetők. Az ilyen alakszerűséggel kötött szerződést *ünnepélyes szerződésnek* (*contractus solemn*) nevezzük.

Jogunkban általános elv ez alak szabadsága. Mégis csakis közjegyzői okiratban köthetők érvényesen: házastársak és jegyesek vagyoni szerződésai.³

7. *Realis és consensualis* szerződések. *Realis* szerződések az olyan szerződések, amelyeknél a kötelelem valamely dolognak átadásából származik. Ilyen szerződés az, ha valamely dolgot másnak átadunk, hogy az fölötte bizonyos jogokat gyakoroljon, de azzal a kötelezettséggel, hogy ezt ismét visszaadja, mint a letét, a haszonkölcsön, a zálog, valamint az a szerződés is, amelyben elhasználható dolgot adunk át azzal, hogy annak egyenértékét adja vissza, mint a kölcsön. A *consensualis* szerződésben dolog át-

¹ Kolosváry i. m. II. 76. l. L. 1883: XXV. t.-c. 22. §. és Márkus i. m. III. 94. l. ² Zlinszky-Reiner i. m. 177. l. ³ U. o. 605.

adása nélkül is származik kötelem, pusztán magából az akarat-kijelentésből, amely másra dologi jogot ruház át, vagy pedig valaminek teljesítésére kötelez. Ilyen szerződések az ajándékozás, az adásvevés, bér és haszonbér, a munkaszerződések, a kezesség, a megbízás, a társaság, és a szerencseszerződések.¹

8. *Fő- és mellékszerződések.* Főszerződés az, amely önállóan állapít meg jogokat; a mellékszerződés mindig valamely már fönnálló szerződést föltételez és mint annak kiegészítő része, attól függ.

9. A saját névvel (pl. adásvevés, bérlet) bíró szerződéseken kívül vannak külön névvel nem bíró szerződések is (*contractus innominati*), melyeket a következő képletekkel jelölünk: *do, ut des; do, ut facias; facio, ut facias; facio, ut des.*

2. A szerződő személyek.

Szerződést csak az köthet, aki cselekvőképességgel bír. Aki korlátlan cselekvőképességgel bír, teljesen szabadon köthet szerződéseket. Akinek pedig cselekvőképessége korlátozva van, az önállóan nem mondhat le jogról, kötelezettséget nem vállalhat, de visszteherrel nem járó ajánlatot elfogadhat. Az ilyen által kötött visszterhes szerződések csak a szülők vagy a gyámhatóság jóváhagyásával válnak teljes érvényesekké, enélkül csak a másik félt kötelezik, ha az cselekvőképességgel bír (*negotium claudicans*).²

¹ Pruner: *Kath. Moralthologie*. II. n. 699, 700, 716.

² L. főntebb a jogi személyekről.

Minden szerződésnek legalább két alanya van, akik között kötelmi viszony áll fön; az egyik mint hitelező, a másik mint adós (szolgáltató és elfogadó), vagy mindkettő egyszerre mint hitelező és adós áll a másikkal szemben.

De kettőnél több személy is szerepelhet, úgy hogy egy vagy több hitelező áll egy vagy több adóssal szemben. Ha ebben az esetben a több hitelező mindegyike a követelésnek csak meghatározott hányadát követelheti és a több adós mindegyike annak csak meghatározott hányadával tartozik, az ilyen kötelmet *osztott kötelelemnek* nevezzük. Az ilyen kötelelem tulajdonképen több részkötelemből áll, melyek közül mindegyiknek meg van a maga alanya.¹

Ha azonban a több hitelező mindegyikének az egész követeléshez van joga, vagy a több adós mindegyike az egész szolgáltatással tartozik, az ilyen kötelmet *egyetemleges kötelelemnek* (obligatio solidaris, correalis) nevezzük. A kötelezettségnek egyetemlegességét egyes esetekben a szerződő felek akarata, más-kor a törvény hozza létre. Nevezetesen a kereskedelmi törvény sok esetben megállapíthatja az egyetemleges felelősséget, így a kereskedelmi társaságok, szövetkezetek tagjai,² a váltó kibocsátója, forgatója, elfogadója és kezese egyetemleges felelősséggel tartoznak.³

Ha egy hitelezővel több egyetemlegesen felelős adós áll szemben (obl. solidaris passiva), a hitelező

¹ Kolosváry i. m. II. 41. l.

² 1875: XXXVII. t.-c. 88. és 231. §.

³ 1876: XVII. t.-c. 49. §.

követelését bármelyik adóssal szemben érvényesítheti, úgy, mintha csak az az egy volna adósa. A fizető adós adóstársaitól aránylagos megtérítést követelhet.

Ha valamely szolgáltatás követelésére több hitelező van jogosítva, az adóssal szemben bármelyik hitelező érvényesítheti a követelési jogot (obl. solidaris activa). Ha az adós bármelyik hitelezőnek fizetett, az ő kötelezettsége az összes hitelezőkkel szemben megszűnik; ez esetben az adós attól a hitelezőtől, akinek fizetett, követelheti, hogy ez őt a többi hitelezővel szemben biztosítsa.¹

3. A szerződés tárgya.

Amit általában a jogi tárgyokról mondtunk, mindaz a szerződés tárgyára is vonatkozik. Minden dolog, ami jognak tárgyát képezi, szerződés tárgya is lehet, ha annak joga másra átvihető, sőt jogok is képezhetik szerződés tárgyát. Hogy valami szerződés tárgyát képezhesse, ahhoz az szükséges, hogy az illető tárgy 1. lehetséges, 2. forgalomban levő és értékkel bíró, 3. a szerződő jogi hatalma alatt álló és 4. tisztességes legyen.

1. A szerződés tárgyának nemcsak fizikai, hanem morális értelemben is *lehetségesnek* kell lenni. Ami nagyon nehéz, az morális értelemben lehetetlen. Valaki kötelezheti magát tudatosan nagyon nehézre

¹ Kolosváry i. m. II. 42. l., Zlinszky-Reiner i. m. 595. l., Márkus i. m. III. 170. l.

is, de ha ez külön nincs kikötve, nagyon nehéz dolog teljesítésére szerződés erejénél fogva senki sem kényszeríthető. Ha a szerződés tárgyának egy része lehetetlen vagy nagyon nehéz, de a többi része ettől függetlenül teljesíthető, a többit teljesíteni kell; ha a többi rész külön nem teljesíthető, azt sem kell teljesíteni. Ha valami a szerződés megkötésekor lehetséges volt, csak utóbb vált nagyon nehézé, akkor azt sem kell teljesíteni.

2. *Forgalmon kívüli dolog* szerződés tárgyát nem képezheti. Ha a forgalmon kívüliség megszüntethető, erre lehet szerződésben kötelezettséget vállalni.

3. Kétségtelen, hogy valaki csak *saját dolgát* bocsáthatja árúba, csak annak tulajdonjogát ruházhassa át másra. De lehet szerződést kötni oly dolgokról is, amelyek még nincsenek a szerződő tulajdonában, ha kötelezi magát azok megszerzésére, mint pl. a vállalkozó.

Ide tartozik az a kérdés, hogy valaki azt, amit már másnak szerződésben lekötött, értékesítheti-e újból szerződésileg mással szemben? Lehet-e egy utazás díját két különböző érdekelttől kérni. Kétségtelen, hogyha valaki egy dolog tulajdonjogát másra átruházta, azt a dolgot már mással szemben nem értékesítheti. Így egy dolgot nem lehet kétszer eladni. Ha azonban nem tulajdonjog átruházásról van szó, hanem olyan teljesítésről, amely egyszerre többnek is hajt hasznot, anélkül, hogy ebből egyik vagy másik kárt szenvedne, akkor erről a teljesítésről egyszerre többel is lehet szerződést kötni. Így az utazás díját lehet többtől is kérni, akiknek az utazás

érdekében áll, de ugyanannak az utazásnak a díját egy és ugyanannak más címeken kétszer fölszámítani nem szabad.

4. Szerződést csak *tisztességes* dolog fölől lehet kötni. Jó erkölccsel ellenkező vagy törvénybe ütköző szolgáltatásra senki sem kötelezheti magát. Azért érvénytelen minden szerződés, amely valakit erkölcstelen vagy tiltott dologra kötelez (*causa turpis*). Ilyenek az erkölcstelen nemi életre vonatkozó megállapodások, a hitelező kijátszására, az árverés meghiúsítására, a szabad verseny kizárására, valakinek megvesztegetésére, büntetendő cselekmény elkövetésére kötött szerződések.¹

Kétségtelen, hogy az ilyen szerződés semmis, mert bűnös dologra kötelezettség nem állhat fön. De *vita* tárgyát képezi, vajjon az ilyen semmis szerződésből kifolyólag, ha az egyik fél a bűnös cselekedet már végrehajtotta, köteles-e az ennek fejében kikötött összeget a másik fél megfizetni?

Ebben a kérdésben a moralisták két pártra oszlanak, egyik rész *post factum*, a kikötött összeg fizetésére kötelezi a másik félt, a másik rész nem kötelezi.² Azok, akik a kötelezettség mellett foglalnak állást, úgy érvelnek, hogy ezek a szerződések részben érvénytelenek, amennyiben erkölcstelen dologra köteleznek, de egy *facio ut des*-féle *contractus innominatus* is foglalnak magukban, amely nem érvénytelen, mert nem az erkölcstelen dologra kötelez,

¹ Zlinszky-Reiner i. m. 185. I. Márkus i. m. III. 23. I.

² L. S. Alphonsus Theol. mor. I. III. n. 712. Lehmkuhl Theol. mor. n. 1052, 1053. Vermeersch i. m. n. 292.

hanem a kötelezettség nélkül végrehajtott erkölcstelenség fejében kötelezi a másikat fizetésre. Így ha valaki házassági ígérettel mást erkölcstelenségre csábított, ígérete őt kötelezi. Ezzel a fölfogással szemben hangsúlyozni kell, hogy a kétoldalú szerződésnek ilyesféle föloldása két egyoldalú szerződésre, egy érvénytelenre és egy érvényesre, nem fogadható el. Például az adásvételi szerződés ugyanazt eredményezi, mintha ketten egymásnak kölcsönösen ajándékoznak, az egyik az árút, a másik a pénzt, azért az adásvétel mégsem bontható föl két szerződésre, amelyek közül az egyik akkor is érvényben marad, ha a másik nem érvényes. A kétoldalú szerződés egy osztatlan egészet képez, amely vagy egészen érvényes vagy egészen érvénytelen; ha valamely lényeges hibája van, nemcsak a fele érvénytelen, hanem az egész.

Azért a másik véleményhez csatlakozunk és az ilyen szerződéseket a theologusok egy részével¹ és a világi joggal kezdettől végig teljesen érvénytelennek tartjuk, úgy hogy bűnös cselekedetért senkinek sincs joga a kialakított jutalmat követelni. A jutalmat kérni természetesen szabad és megtartani is, azon az alapon, hogy *volenti non fit injuria*. A házassági ígéret, amit valaki biztatásul tett, hogy valakit erkölcstelenségre rá tudjon venni, kötelező, mint ígéret, de nem köteles abban az esetben, ha az erkölcstelen, cselekedet annak ellenértékéül kötött ki.

¹ L. Ballerini-Palmieri *Opus Theol. mor.* III. tract. VIII. pars. III. c. I. n. 61. kk.

4. A megegyezés.

A szerződésnek lényege a megegyezés, mert a jogok cseréjét a szerződő felek megegyező akarata hozza létre. Hogy a szerződés érvényes legyen, a megegyezésnek (1. valóban meg kell lenni; 2. szabadnak, 3. kölcsönösnek és 4. kellőképen kinyilvánítottnak kell lennie.

1. Az *igazi* megegyezés a szerződő felek akaratának találkozása, kapcsolódása a közös szándékban. Ha valaki a szerződést csak külsőleg szinleli belső akarat nélkül, nem köt érvényes szerződést; de azért az ilyen is kényszeríthető a kiserződött kötelezettségek betartására, hogy a másik fél az ő szinleléséből kárt ne szenvedjen. Az ártatlan fél nem köteles helyt adni annak a kifogásnak, hogy a másik csak szinlelte a beleegyezést, hacsak azt kétségbevonhatatlanul be nem bizonyítja.

2. A megegyezésnek *szabadnak* kell lenni. A szerződő feleknek teljes öntudattal és beleegyezéssel kell a szerződéshez hozzájárulni. Fogyatékos öntudattal és nem teljes akarattal kötött szerződések semmisek, mert ilyen fél akarattal (*actus imperfecte humanus*) semmiféle teljes erővel bíró erkölcsi köteleket sem lehet magára vállalni, sem magát ilyestől megszabadítani. Aki akár állandóan, akár átmenetileg olyan lelki állapotban van, hogy teljes beleegyezésre képtelen, nem köthet érvényes szerződést, míg ez az állapota tart.

A megegyezés szabadságát korlátozza a *tévedés* és a *félelem*.

A tévedés vagy a szerződés lényegét érinti vagy azt nem érinti. A tévedés mindannyiszor a szerződés lényegébe vág, valahányszor a megegyezés a tévedés folytán jött létre. Ilyen az a tévedés, amely a szerződés természete (ajándékozás-e vagy vétel), indító oka, tárgya körül forog. A szerződés tárgyában lényeges minden olyan elem, amire a szerződő első-sorban néz. Minden más tévedés mellékes.

A tévedés vagy egyszerű tévedés, vagy csalás (dolus). Csalásnak azt a minősített tévedést nevezzük, amelyet valaki rosszakaratú rászedéssel okozott.

A szerződés lényegébe vágó tévedés (error substantialis) minden szerződést érvénytelenné tesz. Ebben az esetben a megegyezés a tévedés folyománya, tehát nincs igazi megegyezés. A polgári törvény a tévedést érvénytelenítő oknak csak akkor ismeri el, ha az menthető, azaz nem a szerződő fél gondatlanságából ered.¹

Ellenben oly tévedés, amely a szerződés lényegét nem érinti (error accidentalis), a szerződést nem teszi érvénytelenné, mert nem hiányzik a szükséges beleegyezés. De ha az ilyen tévedés csalásból származik, a csaló anyagi felelősségre vonható és a szerződés fölbontható minden olyan esetben, amikor ebből a megcsalt fél kárt szenved.²

A félelem a megegyezés szabadságát csak akkor szünteti meg, ha az ész használatát megzavarja. Ebben az esetben a félelem behatása alatt kötött szerződés

¹ L. A kuria döntvényeit Márkusnál III. 45. l.

² Zlinszky-Reiner i. m. 198. l.

is érvénytelen. Minden más esetben érvényes a félelemből kötött szerződés még abban az esetben is, ha nagy félelem nyomása alatt kötött. Kivételt csakis a házasság és a szerzetesi fogadalom képeznek, ezek félelem nyomása alatt érvénytelenek. Érvénytelen a fizikai kényszerrel kicsikart megegyezés is, pl. a kierőszakolt aláírás.

De a megfélemlítéssel kierőszakolt szerződés megtámadható (fölbontható), akkor, ha a szerződés a másik fél súlyos és igazságtalan megfélemlítésének behatása alatt jött létre. A harmadik személytől eredő megfélemlítés csak akkor teszi a szerződést megtámadhatóvá, ha a másik szerződő fél is tudott vagy tudhatott róla.¹

3. Szerződés csakis *kölcsönös* megegyezéssel jöhet létre. A szerződésben jogok átruházása mindkét fél akarátával történik: az egyik akarja átadni, a másik átvenni. Enélkül még egyoldalú ajándékozási szerződés se jöhet létre. Ez a kapcsolódása a két akaratnak, az egyik (vagy mindkét) részről ajánlat és a másik (vagy mindkét) részről elfogadás képezi a szerződés lényegét. Míg a két akarat ebben nem találkozik, addig a szerződés nem jön létre, az előzetes alkú még egyik részt sem kötelezi, mindkét résznek jogában áll ajánlatát visszavonni. Azonban a szerződés érvényességéhez nem szükséges, hogy mikor az egyik fél ajánlatot tesz, a másik fél ugyanakkor fogadja el azt, elég, ha az ajánlattevő ajánlatát még

¹ Zlinszky-Reiner i. m. 198. l. Vermeersch i. m. thesis XXII.

nem vonta vissza akkor, mikor a másik fél azt elfogadja.¹

4. Nem elég, ha a megegyezés csak belső, azt valamiféleképen *ki* kell *nyilvánítani*, hogy a másik akaratáról mindkét fél tudomással birhasson.

Kétségtelen, hogy az ajánlatnak közlése a szerződésnek lényeges kelléke. Nem annyira bizonyos, hogy az ajánlat elfogadásának közlése is annyira a szerződés lényegéhez tartozik-e, hogy az elfogadásnak az ajánlattevővel közlése előtt a szerződést még mindig egyoldalúlag föl lehet bontani. Az egyoldalú szerződéseknel úgy látszik, hogy azok már érvényesek, amint az ajánlatot a másik fél elfogadja, még mielőtt az elfogadás az ajánlattevőnek tudomására jutott volna. A kétoldalú szerződéseknel már szükségesnek látszik az ajánlat elfogadásának közlése is és míg ez meg nem történt, a szerződés egyoldalúlag fölbontható. Ugyanis a kétoldalú szerződésben mindkét fél ajánlatot tesz és elfogad; már pedig az első fél a másik ajánlatát csak akkor fogadhatja el, ha ez azt már közölte vele.²

A megegyezés külső kifejezése különféleképen történhetik: szóval, írásban, sőt bármely olyan eljárással is, amelynek a közéletben azt a jelentőséget tulajdonítjuk, hogy valaki magát valamire kötelezi.

¹ Ettől némileg eltér a kereskedelmi törvény 1875: XXXVII. 314.: §. ha valamely (kereskedelmi) ügylet... elfogadására bizonyos idő köttetik ki... az ajánlattevő a kitűzött idő előtt vissza nem léphet. 315. §.: távollevők között, ha... idő nem köttetett ki, az ajánlattevő annyi ideig marad kötelezve, mennyi rendes körülmények között a válaszadásra szükséges.

² Vermeersch i. m. th. XXIII.

Bizonyos esetekben a hallgatás is jele a megegyezésnek. Így az ingyenes szerződéseknél a hallgatás eléggé jelzi az elfogadást. A viszterhes szerződéseknél is elég oly esetben, mikor vagy a törvény rendelkezéséből vagy a közfelfogásból arra lehet következtetni, hogy a hallgató fél beleegyezését adja.¹

A megegyezés külső alakja tekintetében a szerződő felek általában szabadok. Meghatározott alak a szerződés érvényességéhez csak akkor szükséges, ha abban maguk a felek állapodtak meg, vagy ha a törvény azt bizonyos szerződésekhez előírja.² Ilyen alakszerűségek lehetnek: a szerződésnek írásba foglalása, bizonyos szavak használata, bizonyos számú tanuk, telekkönyvi bejegyzés, hatósági- vagy közhitelességű személy közbejötté.

5. Szerződések érvényessége, kötelező ereje.

Az érvényesség szempontjából a szerződések vagy teljes érvényűek vagy megtámadhatók vagy semmisek.

Érvényes minden szerződés, amelyben az összes kellékek megvannak, amelyeket úgy a szerződés természete, mint a pozitív törvény megkíván.

A hiányos szerződések, amelyekből az érvényes szerződés kellékeinek egyike vagy másika hiányzik, vagy egyáltalán semmi jogi következményt nem vonnak maguk után, ezek az *érvénytelen*, semmis

¹ L. ilyen eseteket Zlinszky-Reiner i. m. 223. l.

² Azokat az eseteket, amelyekben a szerződés érvényességéhez közjegyzői okirat szükséges, felsorolja az 1886: VII. t.-c. 22. §.

szerződések, vagy pedig az érdekelt személyek akaratától függnék; úgy hogy ha ezek a hiányos szerződést érvényesnek akarják tekinteni, annak ugyanazok a joghatályai vannak, mint a teljes érvényű szerződésnek, ha pedig egyik vagy másik azt nem akarja érvényesnek elismerni, jogában áll a szerződést megtámadni és a bírótól az érvénytelenség kimondását kérni. Ezek a *megtámadható* szerződések.¹

Még más esetekben is megtámadhatók a szerződések, így a közsadónak (aki csődben van) a csődnyitás előtt keletkezett szerződéseit megtámadhatók a csődhitelezők által.²

Régóta vita tárgyát képezi, vajjon ha a törvény valamely szerződést *alaki hiányosság* miatt érvénytelennek jelent ki, ez az érvénytelenség a szerződésnek lelkiismeretben kötelező erejére is vonatkozik-e, vagy csakis a szerződés perelhetőségét szünteti meg.

Kétségbevonhatatlan a törvényhozó hatalomnak az a joga, hogy a szerződésekre semmisségi okokat állapítson meg. Azért ha a törvény intenciója kétségtelen, amely szerződést a törvény érvénytelennek mond, az a lelkiismeret előtt is érvénytelen. Azonban éppen a törvény intenciója képezi vita tárgyát. A theológusok egy része a törvény intencióját úgy magyarázza, hogyha valamely jogügyletet semmisnek mond, ez még nem jelenti annak teljes érvénytelenségét, hanem csakis annak megtámadhatóságát és csakis a bírói ítélet után lesz az teljesen érvény-

¹ Zlinszky-Reiner i. m. 226. l.

² 1881: XVII. t.-c. 26—32. §§.

telen.¹ Emellett azt hozzák föl, hogy a mai törvényhozás a lelkiismeretet nem szokta figyelembe venni és egész rendszerét a lelkiismeretet figyelmen kívül hagyva építi föl. Azonban ezt az érvet nem lehet elfogadni, mert a törvényeknek lelkiismeretben kötelező ereje nem a kormányzati rendszertől és a törvényeket hozó és kezelő személyek változó meggyőződésétől függ.²

Ezért azoknak a teológusoknak a nézetét fogadjuk el, akik a törvényben kimondott semmisséget teljes érvényűnek tekintik, amely a lelkiismeretre is kiterjed.³ Helyesen mondja Bouquillon, hogy az ilyen tökéletlen érvénytelenítés nem szolgálna a közjónak, mert a lelkiismeretlen elemeket fölszabadítaná, míg a lelkiismeretesek továbbra is kötve maradnának.⁴

Az érvényesség szempontjából külön említendők azok a szerződések, amelyeknek teljes érvényessége valakinek jóváhagyásától függ; ezek a szerződések

¹ Igy Vermeersch i. m. thesis XXIV. Lehmkuhl Theol. mor. II. n. 1072. U. a. Das bürg. Gesetzbuch f. d. d. R. 31. l.

² L. Szerző tanulmányát: A magy. polg. törvénykönyv tervezete és a ker. erkölcsstan. Hittud. Folyóirat 1908. 671. l.

³ Igy D'Annibale Summula III. n. 211—213, Kiefer: Die Tugend der ausgl. Gerechtigkeit 65. l. Bouquillon Theol. mor. fundamentalis p. 474.

⁴ I. h.: huiusmodi imperfecta irritatio magis prodesset malis, quam bonis: boni enim qui conscientiae vocem audiunt, ea non uterentur adversus alios, mali e contra, qui soli foro externo attendunt, ea uterentur, quoties ipsis faveret. Praeterea tali divortio inter forum internum et externum occasio peccatis praeberetur, scilicet multi inducerentur in tentationem sibi vindicandi rem alienam.

kellő jóváhagyás nélkül fölbonthatók. Ilyenek a nem teljes cselekvési joggal bíró személyek viszterhes szerződésai.

Az érvényes szerződés lelkiismeretben kötelez. A szerződő felek a kölcsönös igazságosságból kifolyólag kötelesek mindarra, amit a szerződésben magukra vállaltak. Ez a *kötelezettség* nagy dolgokban (in materia gravi) súlyos, kisebb dolgokban (in re levi) könnyű. A kötelezettségek határát a kölcsönös megegyezés szabja meg. Mi foglaltatik a kölcsönös megegyezésben, azt a dolog természetéből, a forgalmi, kereskedelmi szokásból és a birói gyakorlatból ismerjük meg. De mindegyik fél csak akkor köteles a szerződésben vállalt teljesítésre, ha föl vállalt kötelezettségét a másik fél is teljesíti, illetőleg kész azt teljesíteni.¹

Ha a felek a szerződést *esküvel* erősítik, az eskü a szerződés kiterjedésén és érvényességén semmit sem változtat, csakis a már fönálló kötelezettséget erősíti új címmel, az Istennek tartozó tisztelettel (virtus religionis). Azért az érvénytelen szerződés akkor is érvénytelen marad, ha azt valaki esküvel erősíti. Ha valaki esküvel igéri, hogy a megtámadható szerződést nem támadja meg, az eskü kötelezi őt, ha nem igazságtalanul volt kikényszerítve; ha megszegi, vét az eskü ellen, de nem vét az igazságosság ellen. Ha egy kiskorú esküvel igéri, hogy a szerződést, amely gyámi jóváhagyás nélkül nem érvényes, meg fogja tartani, az eskü erejénél fogva köteles azt megtartani,

¹ 1875: XXXVII. t.-c. 335. §.

ha az eskü érvényes volt. Ha valaki előző esküje ellen köt szerződést, vét az eskü ellen, de a szerződés érvényes.

6. Mellékkikötések a szerződéseknél.

A szerződésekben különböző kikötéseket is lehet tenni, így lehet szerződést kötni bizonyos föltétel alatt, meghagyással, a szerződést függővé lehet tenni bizonyos határidő lejártától. Azonkívül a szerződés betartására ki lehet kötni foglalat, bánatpénzt vagy kötbért.

I. *Föltétel* (conditio) alatt valamely bizonytalan eseményt értünk, amelytől a szerződés érvénye függővé van téve. A föltétel fölfüggesztő (c. suspensiva), ha a szerződés jogi következményei csak akkor következnek be, ha a föltétel megvalósul; bontó a föltétel (c. resolutiva), amelynek meg nem valósulása esetén a szerződés, amely addig érvényben volt, fölbomlik. Bontó föltétellel csakis fölbontható szerződést lehet kötni.

Fölfüggesztő föltétel lehet a multban vagy jelenben bekövetkező esemény is, amelynek kimenetele a szerződő felek előtt ismeretlen, de szorosan véve csak valamely jövő esemény.

A föltételnek lehetségesnek és megengedettnek kell lenni. A lehetetlen vagy meg nem engedett esemény bekövetkeztére kötött szerződés érvénytelen. De érvényes az a szerződés, amelyet úgy kötnek, hogy bizonyos meg nem engedett cselekmény bekövetkezte esetén fölbontassák.

Ha a föltétel teljesülésbe megy, a szerződés azonnal

hatályba lép, illetőleg fölbomlik. Ha valaki a föltételt képező eseményt rosszhiszeműleg előidézi vagy megakadályozza, az okozott kárért kártérítéssel tartozik.

II. A szerződés joghatályát lehet *határidőtől* vagy határnaptól is függővé tenni (*contractus in diem*). Az ilyen szerződés a szerződés megkötésétől kezdve érvényes, de joghatálya csak a határidő eltelte után lesz. Ha a határidő bekövetkezése bizonytalan, akkor valószínűségi föltétellel van dolgunk.

III. Lehet a szerződéshez bizonyos *meghagyást* (*modus*) kötni, amely a vagyoni előnyben részesülő személyt valamely szolgáltatásra kötelezi. Ez a szolgáltatás lehet vagyoni szolgáltatás vagy személyes cselekvés vagy attól tartózkodás. A meghagyás a meghagyónak nem pusztán tanácsa vagy óhaja, nem is a szerződés indoka (*causa*), hanem valószínűségi kötelezettség. A meghagyásból folyó szolgáltatás vagy a meghagyónak vagy harmadik személynek vagy a köznek válik előnyére. A meghagyás a szerződés hatályát nem függeszti föl, sem nem fölbontó föltétele a szerződésnek. Azonban a meghagyás nem teljesítése esetén a szerződés fölbontható és az ingyen juttatott vagyon visszakövetelhető.¹

IV. *Vagylagos* (alternatív) kötelelemnek azt nevezzük, amelyben két vagy több dolog közül csak az egyik vagy másik teljesítendő az egyik szerződő fél választása szerint. A választás joga az adóst illeti, ha nincs más kikötve; de lehet azt a hitelezőre vagy harmadik személyre is bízni.

¹ Zlinszky-Reiner i. m. 211. l.

Ha a szolgáltatások valamelyike lehetetlenné vált, akkor a szerződés megszűnik vagylagos lenni és az egyedül lehetséges alternatívát kell teljesíteni. Ha azonban az adós hibájából vált az egyik lehetetlenné és a választás joga a hitelezőt illette, a hitelező nem köteles beérni a még lehetséges szolgáltatás teljesítésével.¹

V. *Fajlagos* szerződésnek (*contractus sub demonstratione*) azt nevezzük, amelynek tárgya nem valamely egyedileg meghatározott dolog, hanem csak a dolgoknak bizonyos neme és mennyisége pl. bizonyos mennyiségű vas, liszt. Ha a dolog kiválasztása az adósra van bízva, középminőségű dolognál alábbvalót nem adhat; ha a hitelezőre van bízva, választhatja a legjobbat is. (Keresk. t. 321. §.)

VI. A szerződés biztosítására szolgál a *foglaló* (arrha). Ezalatt azt az értéket értjük, amit az egyik szerződő fél a másiknak a szerződés megkötésének jeléül és annak biztosítására már előre átad.

A foglalót a szerződés teljesítése után vissza kell adni, illetőleg a teljesítésbe be kell számítani. Hasonlóképpen vissza kell adni a foglalót a szerződés megszűnése esetén, ha ezt nem a foglalót adó fél szerződésszegése okozta. Ha a szerződést nem teljesítik, a vétkes fél az adott foglalót elveszti, a kapott foglalónak pedig kétszeresét tartozik visszaadni. (Keresk. t. 277. §.) A vétkes fél azonfölül tartozik a másik fél kárát is megtéríteni. Ha a szerződés meg nem

¹ Zlinszky-Reiner i. m. 264. l.

tartásában mindkét fél vétkes, egyik sem követelhet semmit sem.¹

VII. A foglalóval rokon a *bánatpénz* (mulcta conventionalis). Bánatpénz alatt azt az összeget értjük, amelyet valaki a szerződés megkötésekor ad vagy ígér azért, hogy magának a visszalépés jogát fönntartsa. Annak, aki bánatpénzt ad, jogában áll a szerződéstől visszalépni, amíg annak teljesítését meg nem kezdette; ebben az esetben bánatpénzét elveszti, de más kártérítéssel nem tartozik. (Keresk. t. 278. §.) Bánatpénzét csak az veszíti el, aki a szerződést teljesíteni nem akarja; ha a szerződés tőle nem függő okból válik teljesíthetetlenné vagy a szerződést közmegegyezéssel fölbontják, a bánatpénzt vissza kell adni. (U. o. 279. §.)

Árveréseknél a bánatpénz foglalóul szolgál az árverési feltételek teljesítésének biztosítására. Hasonlóképpen foglalóvá változik át a bánatpénz, ha a bánatpénzt adó nem lép vissza. Ilyen esetekben azt a szerződés teljesítésével vissza kell adni, illetőleg a teljesítésbe be kell számítani.²

VIII. A szerződés nem teljesítése vagy nem kellő teljesítése esetére az adós által büntetésképpen fizetendő szolgáltatást *kötbérnek* vagy szerződéses bírságnak (poena conventionalis) nevezzük. Ennek célja, hogy az adóst a szerződésben vállalt kötelezettség pontos teljesítésére sarkalja.

A kötbér megállapításában a felek teljesen szabadok. Azonban pénzkölcsönöknél az uzsoratórvények itt is

¹ Zlinszky-Reiner i. m. 615. l. Kolosváry i. m. 69. l.

² Zlinszky-Reiner i. m. 616. l. Kolosváry i. m. 70. l.

alkalmazandók, a szertelen kötbérkikötés uzsorás ügyletté minősül. (1877: VIII. t.-c. 2 §.).

Ha a kötbér a szerződés nem teljesítése esetére van kikötve, a hitelezőnek jogában áll az adóst akár a szerződés teljesítésére szorítani, akár tőle a kötbért követelni. Ha a hitelező az adóst köteletségének teljesítésére sarkalja, akkor kárainak megtérítését is követelheti. Ha a teljesítés az adós hibáján kívül vált lehetetlenné, kötbér fizetésre nem kötelezhető. (Keresk. t. 273, 274. §.).

Kötbért lehet kikötni arra az esetre is, ha az adós kötelezettségét nem a szerződésben megállapított módon teljesíti. Ebben az esetben kötbér helyett kárpótlást is lehet követelni. Ha azonban a hitelező a nem megfelelő szolgáltatást mégis elfogadja, a kötbér követelésétől elesik.¹

7. Kötelmek átruházása a szerződésekben.

A szerződésben föllállított jogviszony tartalmának minden módosulása nélkül lényeges változás állhat be a szerződésben az által, hogy a szerződő személyek helyét a szerződésben mások foglalják el. A hitelező személy-cseréjét engedménynek, az adós személy-cseréjét tartozás átvállalásnak nevezzük.

A hitelezőnek jogában áll követelését másra átruházni, hacsak ezt a szerződésben ki nem zárták, vagy a szerződés természetével nem ellenkezik. Az adós túrni tartozik, hogy vele szemben mint hitelező más

¹ Zlinszky-Reiner i. m. 618. l. Kolosváry i. m. II. 72. l.

lépjen föl, akivel szemben ugyanazok a kötelességei, mint az eredeti hitelezővel szemben. Ezt a követelés-átruházást *engedménynek* (cessio) nevezzük; az, aki követelését átruházza, az engedményező, az, akire rátruházza, az engedményes.

Az engedményezés lehet önkéntes, ha a hitelező szabad elhatározásából folyik vagy kényszerű, ha bírói ítélet folytán jön létre. Önkényes engedmény hallgatólagosan is jöhet létre, ha pl. a kezes másnak adósságát kifizeti.

Az engedményes az eredeti hitelező jogaiba lép, az adóstól sem többet, sem kevesebbet nem követelhet, mint amennyivel az birt. Másrészt az engedményező neki szavatossággal tartozik, még az adósság behajthatóságaért is, ha az engedmény viszterherrel történt. Az ingyenes engedménynél az engedményező semminemű szavatossággal nem tartozik.¹

A hitelező beleegyezésével az adós is megegyezhet valamely harmadik személlyel, a fölvállaló adóssal, hogy a hitelezővel szemben az ő tartozását magára vállalja. Ez a *tartozás átvállalás*. Ha a hitelező a tartozás átvállalásába beleegyezett, az eredeti adós vele szemben fölszabadul tartozása alól és csak a fölvállaló adóssal szemben áll fönn kikötött kötelezettsége.²

¹ Zlinszky-Reiner i. m. 620. l. Kolosváry i. m. II. 80. l.

² A tartozás átvállalás és az utalvány különbségét l. Zlinszky-Reiner i. m. 625. l. és Kolosváry i. m. II. 87. l.

8. A szerződések teljesítése.

A szerződés a szerződő feleket arra kötelezi, hogy fölvállalt kötelezettségeiket teljesítsék. A *teljesítés* (solutio) a szerződés célja és ha mindegyik fél teljesen megkapja azt, amihez a szerződés értelmében joga van, a szerződés teljesen meg is szűnik. A teljesítést fizetésnek is nevezzük, bár a köznapi beszédben fizetésnek csak a készpénzben lerótt teljesítést mondjuk.¹

A teljesítés akkor tökéletes, ha a hitelező mindazt megkapja, amire őt a szerződés följogosítja. Részletes fizetést a hitelező nem köteles elfogadni, ha nem volt kikötve. Az adósnak ugyanazt kell szolgáltatni, amire magát kötelezte.

Rendszerint csak az adós fizethet és csak a hitelezőnek. Az adós helyett fizethet annak megbizottja is és az is, aki az ő tartozását átvállalta. A fizetés történhetik a hitelező megbizottjának is. Megbizottnak lehet tekinteni azt, aki nyugtatványozott számlával jelentkezik. Az adós a hitelező hitelezőjének csak egyes törvényben megállapított esetekben fizethet. Ha a hitelező távol van, vagy ha a fizetést elfogadni nem akarja, a fizetést az adós a hitelező költségére bírói letétbe helyezi.

A fizetésnek megfelelő *helyen* kell történnie. A fizetés helye vagy törvényben vagy a szerződésben

¹ Zlinszky-Reiner i. m. 580. és 627. l. Kolosváry i. m. II. 506. l. Nagy Ferenc, A magy. keresk. jog kézikönyve 143—147. §.

van megállapítva, vagy pedig a dolog természetéből megállapítható. Más megállapodás híján a meghatározott dologból álló szolgáltatást azon a helyen kell teljesíteni, ahol az a dolog a szerződéskötésekor volt. Más szolgáltatásokat az adós lakhelyén, pénzszolgáltatásokat pedig, a forgatható és bemutatóra szóló papirokra alapuló tartozások kivételével, a hitelező lakhelyén kell teljesíteni. (Keresk. t. 322, 323, 324. §§.).

Az adósnak a fizetést kellő *időben*, pontosan kell teljesíteni. A teljesítés időpontját is a felek akarata, a szerződés természete, vagy törvény állapítja meg. Ha a teljesítés ideje nincs megállapítva, a fizetés bármikor követelhető és teljesítendő.

Ha az adós a fizetést a kitűzött időben igazolatlanul elmulasztja, a késedelem (mora) folytán beállott kárért kártérítéssel tartozik. Pénzbeli tartozásoknál szabály, hogy az adós a fizetés elmulasztása esetén késedelmi kamatot fizet. A késedelmi kamat az 5%-nál kisebb kamatoztatással járó követelésnél 5%, a magasabb kamatozású követelésnél ez a magasabb kamat.

A szerződés megszűnése által a fizetés kötelezettsége is megszűnik.

9. A szerződések megszűnése.

A szerződések megszűnésének rendes módja azok *teljesítése*. Ezenkívül a szerződések megszűnnek:

1. *felbontás* által. Teljes joghatállyal bíró szerződések rendszerint nem bonthatók fel egyoldalúlag, hanem csakis mindkét fél beleegyezésével. De vannak szerződések, melyek egyoldalúlag is felbonthatók

vagy előleges felmondással vagy felmondás nélkül. Erről az egyes szerződéseknél lesz szó.

2. *beszámítás* (compensatio) által. Ha a hitelező is tartozik az adósnak, akkor az adós nem köteles fizetni és a maga követelését külön érvényesíteni, hanem követelését tartozásába beszámítja és így egyenlíti ki. Csakis kölcsönös, hasonnemű és lejárt tartozások számíthatók be.¹

3. Az adós vagy hitelező személyéhez kötött követelés megszűnik az illető *halála* által.

4. *újítás* (novatio) által, ha a szerződő felek a régi szerződés helyett új szerződésre lépnek azzal a szándékkal, hogy a régi megszűnjék. Ebben az esetben a régi szerződés minden joghatályával együtt megszűnik és csak az új van érvényben.²

5. *elengedés* által, ha a hitelező az adósnak követelését elengedi. Az elengedés csak akkor érvényes, ha azt az adós elfogadja. Ha a hitelező az egyetemleges adósok közül csak egynek engedi el a tartozást, a többi köteles azt teljesíteni; viszont, ha az egyetemleges hitelezők közül csak egy engedi el, a többi hitelezőnek joga van azt követelni.³

6. A teljesítés *lehetetlensége* által is megszűnik a szerződés, bármi idézte is elő a lehetetlenséget. Ha a teljesítés csak részben vált lehetetlenné, csak részben szűnik meg a szerződés. Ha a szerződés teljesítése az adós hibájából vált lehetetlenné, a szerződés

¹ Zlinszky-Reiner i. m. 631. l. Kolosváry i. m. II. 132. l.

² Zlinszky-Reiner i. m. 637. l. Kolosváry i. m. I. 147. l.

³ Zlinszky-Reiner i. m. 638. l. Kolosváry i. m. II. 145. l.

akkor is megszűnik, de az adós a hitelezőnek kártérítéssel tartozik.¹

7. *Elévülés* folytán is megszűnnek a szerződések. Az elévülést attól az időtől kell számítani, amikor a kötelezettség érvényesíthetővé vált; a határidőhöz kötött szerződéseknél pedig a határidő lejártától.²

II. Egyoldalú szerződések.

10. Az egyoldalú ígéret.

Az *egyoldalú ígéret* (promissio) abban áll, hogy valaki magát kötelezi, hogy más javára viszonsszolgálat nélkül, valamely szolgáltatást fog teljesíteni.

Az ígéretet meg kell különböztetni az egyszerű feltételtől és fogadalomtól. Ha valaki csak szándékát nyilatkoztatja ki anélkül, hogy arra magát mással szemben kötelezni akarná, ez nem ígéret, hanem feltétel. Az ígéretben az ígértetevő nemcsak szándékát fejezi ki, hogy valamit más javára tenni akar, hanem magát mással szemben kötelezni akarja. A fogadalom pedig Istennek tett ígéret.

Az ígéret az által válik teljessé, ha a másik fél azt elfogadja. Elfogadás előtt az ígéretet vissza lehet vonni.

Az ígéret kétféleképen kötelezhet. Az ígértetevő ugyanis vagy csak szavát adja vagyoni kötelezettség nélkül, ekkor az ígéret az adott szó erejénél fogva kötelez

¹ Zlinszky-Reiner i. m. 639. l. Kolosváry i. m. II. 142. l.

² Zlinszky-Reiner i. h. 640. l.

(ex fidelitate), vagy pedig jogi kötelezettséget vállal az ígértteljesítésére, ekkor a kölcsönös igazságosság alapján (ex justitia) kötelez. Az adott szó megtartásával első sorban mindenki önmagának tartozik, ha megszegi nem más jogában, hanem saját becsületében tesz kárt; az igazságosság megtartásával felebarátjának tartozik.¹ Csak az igazságosság alapján tett ígéret igazi szerződés.

Ha valaki magát csak szavával köti le, az ígéret magában véve nem kötelezi súlyos bűn alatt. Aki magát a kölcsönös igazságosság alapján kötelezi, az ígéret tárgyának különbözősége szerint súlyos, vagy kevésbé súlyos kötelezettséget vállal magára.

Az ígéret kötelező erejét elveszti a következő esetekben: 1. ha valamely előre nem látott esemény következik be, amelyet előre látva, az ígéret sohasem történt volna meg; 2. ha az ígéret indító okai megszűnnek; 3. ha az ígéret teljesítése tisztességtelenné, vagy lehetetlenné válik.

Az ígéretevő halálával az ígéret átszáll az örökösökre, abban az esetben, ha az ígérttevő nem pusztán személyes kötelezettséget akart magára venni; más-ként megszűnik az ígéret. Ha az hal meg, akinek javára az ígéret tétetett, akkor abban az esetben, ha az ígéret egyedül az ő érdekében történt, a kötelezettség megszűnik; ha azonban az ígéret az ő családja, örökösei érdekében is történt, a követelési jog átszáll az utódokra is.

¹ V. ö. Vermeersch i. m. n. 290.

11. Az ajándékozás.

Ajándékozás (donatio) alatt azt értjük, ha valaki saját vagyona rovására másnak kötelezettség nélkül, ingyenes vagyoni előnyt juttat és a másik azt elfogadja.¹

Az ajándékozáshoz szükséges: 1. hogy valaki sajátjából juttasson másnak valamely vagyoni előnyt. Valamely ingyenesen teljesített szolgálat még nem ajándék, az ajándékozáshoz valamely dolognak vagy jognak, általában valamiféle vagyoni előnynek átengedése szükséges. Azért nemcsak a tulajdonjog átengedése ajándék, hanem az ingyenes lemondás szolgalmi jogról vagy bármely köteles szolgáltatásról is ajándék. De nem ajándék olyasminek átengedése, amihez az illetőnek már joga van.

2. hogy az átengedés ingyenesen történjék. Ez az ajándékozásnál annyira lényeges, hogy, ha az átengedett vagyoni előny értéke valamely viszonyszolgáltatással megtérül, már nem lehet ajándékozásról beszélni. De valamely szolgáltatással és viszonyszolgáltatással járó ügylet lehet ajándékozással is összekötve. Ha ugyanis az egyik fél a másik vagyonát ajándékozási szándékkal az ellenértéken felül növeli és a másik ezt ajándéknak fogadja el, akkor az az érték, ami a viszonyszolgáltatáson túl van, ajándékozást képez. Így ha a szülők vagyonukat azzal a kötelezettséggel ruházzák gyermekeikre, hogy azok ennek fejében őket eltartsák, ez ajándékozás. Szintúgy ajándékozás

¹ Így a P. T. T. 1498. §.

minden olyan vagyonátruházási szerződés, amelyben az ellenszolgáltatás aránytalanul csekély és az átruházó ajándékozási szándéka nyilvánvaló.¹

3. hogy a megajándékozott az ajándékot elfogadja.

Az ajándékozás érvényessége általában sem alakszerűséghez, sem más föltételhez nincs kötve. Csak a következő megszorítások állnak fenn:

1. Atyai hatalom vagy gyámság alatt álló kiskorúak ajándékozásai a szokásos alkalmi ajándékozások kivételével még gyámhatósági jóváhagyással is érvénytelenek. (1877: XX. t.-c. 20. 113. §.)

2. Jegyesek és házastársak között ingóságok ajándékozása nincs alakiséghez kötve, ha azok átadása is azonnal megtörténik. Közöttük minden más ajándékozás érvényességéhez közjegyzői okirat szükséges. (1886: VII. t.-c. 22.)

Az ajándékozás eredménye az, hogy az ajándékozott dolog, vagy jog teljes joggal a másakra száll. Az ajándékozás rendszerint visszavonhatatlan, de egyes esetekben az ajándék visszavonásának, más esetekben megtámadásának van helye.

Az ajándék *visszavonható*: 1. ha a megajándékozott az ajándékozó ellen súlyos sértést vagy hálátlanságot követ el; 2. az eljegyzés felbontásakor az a jegyes, aki alapos ok nélkül lépett vissza, köteles a másik jegyesnek és rokonainak mindazt visszaadni, amit tőlük a házasság okából kapott. Szintúgy házasság

¹ De nem minden értéken aluli eladás ajándékozás, hanem csakis az, amelyben a kedvezményes eladás bőkezűségből, ajándékozási kedvből történik és ez a körülményekből eléggé kitűnik. Zlinszky-Reiner i. m. 658. l.

sági elválás esetén a vétkes házastárs a másik házastárs minden ajándékát köteles visszaadni. (1896. XXXI. t.-c. 3. és 89. §.) 3. az osztrák polgári törvénykönyv területén az ajándékozó a megajándékozottól ajándékának törvényes kamatait követelheti, akkor ha az ajándékozó utóbb oly szükségbe jutott, hogy a tartásban fogyatékossgot szenved, hacsak az utóbbi maga is nincs hasonló szükségben. Hasonlóképen, ha valaki, akinek tartáshoz joga van, az ajándékozás által rövidséget szenved, az ajándékból tartása kiegészítését követelheti. (Optk. 947.950. §.)

Az ajándékozás *megtámadható*: 1. ha az ajándékozás által a köteles részre jogosultak rövidséget szenvedtek; 2. a hitelezők kielégítése céljából megtámadhatók a közadosnak a csődnyitást megelőző két éven át tett ajándékozásai. (1881 : XVII. t.-c. 28. §.)

Az ajándékozás különös nemei a *halál esetére szóló ajándékozás*, melyről az örökösödésről szóló fejezetben szoltunk, és a szolgálatok jutalmazásáért tett ajándékozás (donatio remuneratoria), melyetarégi magyar *jogérdemdíjazásnak* (inscriptio pro servitiis fidelibus) nevezett.¹

III. Vagyon átruházására vonatkozó kétoldalú szerződések.

12. Adás - vevés.

Adás-vevés (emptio-venditio) vagy egyszerűen vétel alatt oly kétoldalú szerződést értünk, amellyel az egyik fél valamely vagyontárgynak átruházására, a másik fél

¹ Az ajándékozásról Zlinszky-Reiner i. m. 657. l. Kolosváry i. m. II. 191. l.

pedig a vagyontárgy árának készpénzben megfizetésére kötelezi magát.¹

Az átruházó fél az eladó, a másik a vevő, az eladott dolog az árú, az érte adott pénz az ár. Az árat az adás-vevésnél készpénzben kell fizetni; ha a vevő az árúért nem pénzt, hanem más árút ad, akkor a szerződést nem adás-vevésnek, hanem csere-szerződésnek nevezzük.

Az adás-vevés rendszerint consensualis szerződés, amely a felek megegyezésével már az árú és vételár átadása előtt létre jön. Ebben az esetben az adás-vevés még nem viszi át a tulajdonjogot az eladóról a vevőre, hanem csak kötelezettséget hoz létre, hogy az árút és a pénzt egymásra kölcsönösen átruházzák; tehát nem dologjogot, hanem kötelmi jogot eredményez. De lehet az adás-vevés reális szerződés is, amely akár előleges megegyezéssel, akár minden előleges megegyezés nélkül az árú és pénz kölcsönös átadásával jön létre. Ilyen pl. a bolti vétel. Ez esetben a szerződés dologi jogot hoz létre.

Az adás-vevés vagy egyszerűen a szükségletek fődözésére történik (*emptio-venditio naturalis*), vagy pedig valakinek foglalkozását képezi (*emptio-venditio artificialis*). Ez utóbbi a kereskedelem. Ha a kereskedő az árút ugyanabban az állapotban adja el, amelyben vette, közvetítő kereskedelmet folytat (nagy és kis-kereskedő), ha pedig a vett árút előbb feldolgozza, azután adja el, ipart űz.²

¹ Kolosváry i. m. II. 201. l. A kereskedelmi vételről Nagy Ferenc i. m. 148. §.

² L. Földes Társadalmi gazdaságtan II. 119. és 175. l. kk.

Az adás-vevés a magyar jog szerint általában nincs alakisághoz kötve. De házastársak és jegyesek csakis közjegyző előtt kötnek egymással adás-vevési szerződést.

Szólnunk kell 1. az árú, 2. az ár természetéről, 3. az eladó, 4. a vevő jogáról és kötelességéről.

1. *Árú* lehet minden ingó vagy ingatlan dolog, sőt jog is, aminek vagyoni értéke van és átruházható.

Az árúnak, hogy adás-vevés tárgyát képezhesse, az eladó sajátjának, vagy általa megszerezhetőnek kell lenni. Ha az eladónak az eladott dolgot mástól kell beszerezni, a szerződést *szállítási szerződésnek* nevezzük.

Az árúnak létezőnek kell lenni. De lehet olyan dolgot is eladni aminek létrejövetelét az eladó még csak reméli, ez az ú. n. *reményvásár* (emptio spei). Ez vagy feltételes szerződés, amely csak abban az esetben bír hatállyal, ha az illető dolog valóban létre jön, vagy pedig ha feltétlenül kötik, szerencseszerződés. Ezekről alább lesz szó.¹

2. Az *ár* az árúnak készpénzben fizetendő ellenértéke. Az árnak meghatározottnak és igazságosnak kell lenni.

Az ár *meghatározása* a szerződő felek, vagy egy általuk feljogosított harmadik személy dolga. A meghatározás történhetik vagy számokban, vagy csak általánosságban, pl. a szokásos, vagy folyó áron. Ha piaci vagy tőzsdei ár van kikötve, a teljesítés helyén és idején jegyzett ár értendő. Ha itt az árakat nem

¹ Kolosváry u. o. 203. l.

jegyzik, a legközelebbi piac közép ára vagy az egyébként megállapított közép ár értendő.¹

Az ár *igazságos*, ha az eladott dolog értékének megfelel.

Értéknek általában a dolgoknak azt a tulajdonságát nevezzük, amelynél fogva előttünk becsben állnak. Valamely dolgot különböző szempontokból tarthatunk becsben, így lehet valaminek erkölcsi, tudományos vagy gazdasági értéke.

Gazdasági szempontból valamely dolog becses nekünk: *a)* azért, mert alkalmas valamely szükségletünk kielégítésére, ez a dolog használati értéke, (Gebrauchswert), vagy pedig *b)* azért, mert alkalmas arra, hogy valamely más hasznos dologért elcseréljük, ez a csereérték (Tauschwert).

Csereértékkel akkor bir valamely dolog, ha 1. nekünk valami hasznot hajt, 2. azért, hogy azt birtokunkban tartjuk (nem mint a levegő, tengervíz), 3. még pedig abban a társadalomban, amelyben élünk (könnyű barbárok között nem bir beccsel), 4. úgy, hogy a dolog hasznossága köztudomású és közönségesen elismert (máskülönben a dolog nem képezi rendes csere-tárgyát). A használati érték a csereértéknek egyik alkotó eleme, a dolog igazi értéke a csereérték, amely a használati értéket is magában foglalja. Tehát valamely dolog (csere-) értéke: annak alkalmas volta, hogy valamely társadalomban más javakért elcserélhető legyen.

¹ 1875: XXXVII. t.-c. kereskedelmi törvény 339. §. v. ö. Nagy Ferenc i. m. 149. §.

A dolog értéke annál nagyobb, mennél több dolgot lehet érte cserébe kapni. Annál több dolgot adnak valamiért cserébe, mennél magasabbra értékeli azt a közvélemény. Azért az érték közvetlenül az általános becsléstől függ, az általános becslés a dolognak valósággal oly értéket ad, amivel az másképp nem bírna. Ez a becslés pedig függ: a dolog hasznosságától, a kínálat és a kereslet viszonyától. Maga a dolog hasznossága is nagyon függ a társadalmi szokásoktól, felfogástól (pl. ékszerek). A kínálat és a kereslet pedig a termeléstől, fogyasztástól, közlekedéstől és a világforgalomtól.

Tehát valamely dolog értéke nagyon viszonylagos és soktól függ, főképp függ *a)* a dolog belső tulajdonságaitól, amelyek használatra alkalmassá teszik, és *b)* a külső társadalmi, kulturális, gazdasági, politikai körülményektől.¹

De a dolog értékébe az általános becslésen kívül még a dolog használatának körülményei is befolyanak. Mindig nagyobb értéket tulajdonítunk annak a dolognak, amire szükségünk van, mint amire nincs szükségünk. De nem növeli a dolog értékét, ha abból a vevőnek van különös haszna.²

¹ Az érték természetéről különböző elméleteket állítottak fel. Adam Smith a dolog értékét egyedül a befektetett munkából származtatja. Ezzel megegyezik a Marx-féle Werttheorie. I. B. Say az érték gyökerét egyedül a dolog hasznosságában keresi. Bastiat az érték forrását egyedül a kereset- és kínálatban látja. V. ö. Vermeersch i. m. n. 341. Az újabb elméleteket l. Földes i. m. l. 118. l.

² Vermeersch i. m. Thesis XXV.

A különböző dolgok értékének közös mértéke a pénz. A dolog értéke pénzben kifejezve annak ára.

A dolog ára vagy általában meg van már a forgalomban állapítva, úgy hogy általánosan ismerve van, vagy még nincs megállapítva. Egyes dolgok árát törvény állapítja meg (*pretium legale*), így a só, dohány, orvosszerek árát, másokét városi szabályrendeletek állapítják meg, mint a péksütemény, világító gáz, villanyerő árát. Más dolgok árát időről-időre megállapítja a forgalom, ez a piaci ár, vagy folyó ár (*pretium vulgare*), mint az élelmiszerek,¹ ruhaneműek, fűtőanyag, építőanyag, nyersanyagok, telkek árát. Egyes dolgok nem képezik oly nagy számban közforgalom tárgyát, hogy értékük felől a közvélemény megállapodhatnék. Az ilyen dolgok tulajdonságai csak többé, vagy kevésbé megközelítőleg mérhetők össze más dolgok hasznos tulajdonságaival és árukat csakis az eladó és vevő megegyezése állapíthatja meg. Ezek szabad alku tárgyát képezik (*pretium conventionale*). Ilyenek a kiváló nemes állatok, képzőművészeti alkotások, régiségek, ritkaságok és hasonlóak.

A forgalomban legfontosabb a dolgok piaci ára. A piaci ár nyugodt körülmények között a dolognak természetes ára, mert az árúnak és pénznek egymáshoz való viszonyát a kínálat és kereslet természetszerűen megállapítja. Ez a rendes helyzet, ha a termelő és a fogyasztó közönség üzletét külső beavatkozás nélkül benyolítja le. De ha

¹ A másodfokú iparhatóságnak jogában áll a marhahús árát szabályozni. (1884: XVII. t.-c. 53. §. b.)

a nagy tőke a termelő és fogyasztó közé áll, az árképződésbe már idegen tényező nyúl bele és azt megzavarja, az árakat vagy mesterségesen felszökteti, vagy lenyomja. Ez már nem lesz a dolognak mesterséges ára. Az áraknak mesterséges megváltoztatása nyereszkesedés céljából erkölcsstelen és igazságtalan, amit részben ellensúlyozni az állam feladata.

3. Az *eladó* köteles a vétel tárgyát a vevőre átruházni.¹ Az átruházás ingóknál azok egyszerű átadásával, ingatlanoknál azok telekkönyvi bekebelezésével történik.

Az átruházásnak abban a minőségben és állapotban kell történni, amelyben a dolog az eladáskor volt. Tehát ugyanazt a dolgot, amelyet a vevő vett, hamisítatlan, tiszta állapotban köteles átadni. Az eladó tartozik a birtok határait pontosan megjelölni; a vele összekötött jogok és terhek felől pontos felvilágosítást adni, és a rá vonatkozó összes okmányokat kiadni. Az eladott dologgal együtt jár annak minden tartozéka, így a birtokkal együtt járnak a gazdasági eszközök, gépek, vetőmag, takarmány. A dolog hasznai és terhei az átadásig az eladót, azután a vevőt illetik meg.

Az átadásnak a szerződésben kikötött időben és helyen kell megtörténnie. Más kikötés híján az eladó az árút akkor köteles átadni, amikor a vevő a vételárat megfizeti. Az átadással járó költségek (mérlegelés, mérés) az eladót, az ingatlan eladásával járó illetékek

¹ Nagy Ferenc i. m. 150. §.

és az okmányok költségei a vevőt terhelik. (Keresk. t. 341. §.)

Az eladott dolgot érő veszélyek az átadásig az eladót, az átadás után a vevőt terhelik. Átadásig az eladó a dolgot őrizni tartozik. Ha az eladott tárgy más helyre szállítandó, a dolog veszélye akkor száll a vevőre, amikor az a szállítónak átadatott; de ha az eladó a vevő utasításától eltér, a veszélyt továbbra is az eladó viseli. Akkor is az eladó viseli a szállítás veszélyét, ha az a hely, a hová a szállítás történik, a teljesítés helye. (1875: XXXVII. t.-c. 344. §.)

Az eladó az eladott dolog különböző hiányaiért *szavatossággal* (evictio) tartozik. Így a dolog jogi hiányaiért az eladó a vevőnek teljes kártérítéssel tartozik, ha az eladott dolog az eladót jogosan nem illette meg és azt a vevőtől perrel elvonják. Ingatlannál a eladó csak oly terhekért felelős, amelyek telekkönyvileg nincsenek kitüntetve. Azért ami a telekkönyvből kitűnik, vagy különben nyilvánvaló, az eladó nem szavatol.

Az eladó szavatossággal tartozik az eladott dolog fizikai hiányaiért is, amelyeket a vevő a rendes gondosság mellett föl nem ismerhetett. A vevő tartozik az árut az átvételnél haladéktalanul megvizsgálni és kifogásait az eladóval közölni. Oly rejtett hibákért, amelyek a rendes átvételnél fölismerhetők nem voltak, 6 hónapon belül még fönáll az eladó szavatossága, még pedig, ha a hiba lényeges, a vevő a szerződéstől elállhat vagy a vételár arányos leszállítását követelheti. Ha a hiba nem lényeges, joga van a vételár leszállításához.¹

¹ 1875: XXXVII. t.-c. 345—350. §§. V. ö. Zlinszky-Reiner

Az állatkereskedelemre ezeket a szabályokat a következőképen kell alkalmazni. Az eladó szavatol az eladott állatoknak föl nem ismerhető hibáiért, úgy hogy ha az eladott állatnak ú. n. főhibája van, amely azt a használatra alkalmatlanná teszi, a vevőnek jogában áll vagy a szerződéstől elállni, vagy a vételár leszállítását követelni; ha az állatnak csak mellékhibája van, az eladó csak akkor felelős, ha effelől a vevőt megtévesztette, vagy ha a szavatosságot ezért is elvállalta. A hibáért az eladó csak akkor szavatol, ha az már az átadáskor megvolt.¹

4. A *vevő* köteles a vett dolgot átvenni és a kialakított vételárt az eladónak megfizetni.² A vételár fizetése rendszerint a dolog átadásakor kötelező.

Ha a vevő vagy az eladó a dolog valódi árát nem ismeri, a másik félnek kötelessége őt a dolog ára felől fölvilágosítani és a dolgot az igazi ár határai között mozgó áron megvenni vagy eladni.

i. m. 651. l., Kolosváry i. m. II. 120. l., Nagy Ferenc i. m. 151. §.

¹ Ha valamely állat az átvétel előtt megbetegszik, vagy ha nyolc napon belül sertéseknél borsó-kór, juhoknál himlő vagy rüh, vagy ha tizenöt napon belül lovaknál kehe, takonykór, vagy ha harminc nap alatt szarvasmarháknál mirigykór, üzdüh, lónál csira, rozsféreg, csökönyösség, belső hályog, tyukhályog, két hónapon belül juhoknál szőrféreg, méhely lép föl, az a vélelem, hogy a betegség már átadáskor megvolt. Így az Osztk. 924—925. §§., ahonnan ezt a vélelmet a mi joggyakorlatunk is átvette. L. Márkus i. m. III. 293. l., Kolosváry i. m. II. 130. l., Zlinszky-Reiner i. m. 654. l.

² Nagy Ferenc i. m. 152. §.

13. Az adás-vevés különös nemei.

Vétel megtekintésre vagy próbára. Ha a vevő kiköti, hogy az adás-vevési szerződés, csak úgy legyen érvényes, ha a vevő az árut megtekintés vagy próba után elfogadja, ezt megtekintésre vagy próbára vételnek nevezzük. Ebben az esetben az eladó az árut föltétlenül adja el, de a vevő csak föltételeesen veszi meg, amennyiben kiköti magának a jogot, hogy a vett dolgot a kikötött határidőn belül az eladónak minden igazolás nélkül visszaadhassa. Még az sem kötelessége, hogy a dolgot megtekintse vagy kipróbálja. A határidő megállapítása a szerződő felektől függ. Ha a vevő az árut a kikötött határidőn túl megtartja, hallgatása elfogadásnak tekintetik és a vétel végleges. Ha a vevő az árut a határidőn belül nem vette át, a vétel nem jön létre.¹

Vétel mustra vagy próba szerint. Adás-vevési szerződést úgy is lehet kötni, hogy a felek az áru minőségét leírás helyett úgy jelölik meg, hogy az valamely mustrának vagy próbának megfelelő legyen. Ez föltétlen adás-vevési szerződés, de az eladó köteles a mustrának vagy próbának megfelelő árut szállítani, ellenkező esetben a vevő visszaléphet. Ha a vevő a mustrát nem tudja fölmutatni, az áru megfelelőnek vélelmeztetik.²

¹ 1875 : XXXVII. t.-c. 359—363. §§. V. ö. Zlinszky-Reiner i. m. 646. l., Kolosváry i. m. II. 210. l., Nagy Ferenc i. m. 154. §.

² 1875 : XXXVII. t.-c. 362., 363. §§. Zlinszky-Reiner i. m. 647. l., Kolosváry i. m. II. 210. l., Nagy Ferenc i. m. 155. §.

A visszavásárlási és visszaeladási jog kikötése (pactum retrovenditionis). Az adás-vevési szerződésben az eladó kikötheti magának azt a jogot, hogy az eladott dolgot meghatározott időn belül meghatározott áron visszavásárolhassa. Viszont a vevő is kikötheti magának azt a jogot, hogy a vett dolgot az eladónak vissza eladhassa. Ha a visszavásárlási vagy visszaeladási ár nincs külön megállapítva, az eredeti eladási ár értendő.

A magyar jog területén a visszavásárlási és visszaeladási jog kikötése úgy ingatlanokra, mint ingókra vonatkozólag érvényes. Az osztrák polgári törvénykönyv ellenben ezt a kikötést az ingatlanokra korlátozza (1070. §.), nehogy ingóknál palástolt uzso-rára vezessen.¹

A visszalépési jog föntartása (pactum displicentiae). A szerződő felek föntarthatják maguknak azt a jogot, hogy az adás-vevési szerződéstől tetszés szerint visszaléphessenek. Az ilyen szerződés föltételes. A visszalépés esetén a szerződés fölbomlik és a felek kötelesek egymásnak az árút és az árat kölcsönösen visszaadni. A visszalépési időt a felek tetszés szerint állapítják meg. Kereskedelmi ügyleteknél a visszalépési idő, más megállapodás híján, három nap.²

Adás-vevés jobb vevő föntartásával (in diem addictio). A visszalépési jog föntartásához hasonló az az eset, amikor az eladó azt a jogot tartja fenn

¹ Kolosváry i. m. II. 215. l.

² 1875: XXXVII. t.-c. 364—367. §§. Zlinszky-Reiner i. m. 647. l., Kolosváry i. m. II. 212. l., Nagy Ferenc i. m. 156. §.

magának, hogy az adás-vevési szerződéstől visszaléphessen abban az esetben, ha mástól jobb ajánlatot kap.¹

Adás-vevés a tulajdonjog föntartásával (pactum reservati dominii). Az eladó kikötheti magának, hogy az eladott dolog fölött a tulajdonjogot mindaddig megtartja, míg a vevő a vételért le nem fizeti.²

Az elővásárlási jog kikötése (jus protimiseos). Az eladó az adás-vevési szerződésben azt a jogot biztosíthatja magának, hogy arra az esetre, ha a vevő a vett dolgot másnak elakarja adni, ő a dolgot visszavásárolhassa, ha hajlandó ugyanazokat a föltételeket teljesíteni, amelyek teljesítésére az új vevő késznek nyilatkozott. A vevő köteles abban az esetben, ha a vett dolgot áruba bocsátani szándékozik, az eladót megkínálni. Ha az eladó elővásárlási jogáról lemond, vagy méltányos idő alatt nem nyilatkozik, az elővásárlási jog megszűnik.³

Ilyen elővásárlási jogot tart fenn magának az állam a telepesek birtokára. (1894: V. t.-c. 17. §.) Nem adás-vevési szerződésből, hanem törvényből származó elővételi joguk van a múzeumoknak a műbeccsel bíró kincsleletekre.

Az árverés (auctio, venditio sub hasta). Az árverés az adás-vételnek az a neme, mikor valamely dolog több vevő közül annak a számára üttetik le, aki legtöbbet ígér. Az árverés lehet nyilvános vagy ma-

¹ Zlinszky-Reiner i. m. 648. l., Kolosváry i. m. II. 213. l.

² Zlinszky-Reiner i. m. 649. l., Kolosváry i. m. II. 214. l.

³ Kolosváry i. m. II. 217. l.

gános, önkéntes és nem önkéntes. A nem önkéntes árverésnek nevezetes faja a birói árverés.

Ingók az árverésnél a vételár fizetésével és a dolog átadásával föltétlenül a vevő tulajdonába mennek át. (1881: LX. t.-c. 110. §.). Ingatlanok csak akkor mennek át a vevő tulajdonába, ha az az árverési föltételeknek eleget tett.

Követeléssel terhelt ingatlanok végrehajtási árverésnél az ingatlan a legtöbbet ígérő részére leütetik, tekintet nélkül az ár összegére. Ha azonban valaki 15 napon belül az előbb elért árat tíz százalékkal meghaladó ajánlatot tesz, a bíróság új árverést rendel el.

Az árverésnél az az igazságos ár, amit a vevők versenyével csálárdság nélkül el lehet érni. Igazságtalanság az árakat csálárd fogással fölhajtani vagy lenyomni. De tisztességes eszközökkel, vevők összetoborzásával szabad arra törekedni, hogy a lehető legmagasabb ár éressék el. A vevőnek is jogában áll egyik vagy másik vevőt kérni, hogy valamely dolog árát, melyet meg akar venni, ne verje föl. De a vevőket elijeszteni, csellel távol tartani, az ő versenyüket megakadályozni nem szabad.¹

Az egyedárúság (monopolium). Az egyedárúság nem annyira az adás-vevési szerződésnek különös faja, mint inkább a kereskedőnek kivételes helyzete a vevőkkel és más kereskedőkkel szemben. Abban áll, hogy bizonyos árúk csak bizonyos kereskedők útján szerezhetők be.

¹ Lehmkuhl: Theol. moralis I. n. 1121.

Egyes cikkek kizárólagos elárúsítására maga a törvény ad szabadalmakat (monopolium legale, juris). Más cikkek elárúsítását az állam kizárólag magának tartja fenn, ez az állami egyedárúság. Az állami egyedárúság a közjövedelmeknek egyik tekintélyes forrását képezi, ebben birja jogosultságának alapját. Ha a törvény valamely cikk árúsítására egyedárúságot ad, az illető cikk árát is törvény által lehet meghatározni. Nálunk állami egyedárúság tárgyát képezi a dohány, a só és a lőpor. Gyógyszereknek adagokban árúsítása gyógyszerészek szabadalma. (1876: XIV. t.-c. 126. §.) Szeszkes italok kimérésével és kicsinyben árúsításával csak az foglalkozhatik, aki erre a pénzügyi hatóságtól engedélyt nyer. (1899: XXV. t.-c. 1. §.)

Az egyedárúsággal rokon a találmányi szabadalom és az ipari mustra védelme. Erről a szerzői jognál szoltunk.

Egyedárúság magánúton is jöhet létre, azáltal, hogy valamiféle cikket csak egy vagy egyesek állítanak elő, vagy azáltal, hogy ezek az egész piaci készletet összevásárolják azzal a szándékkal, hogy ők legyenek a piac urai és az árakat ők állapítsák meg (monopolium privatum, facti).

A magánegyedárúság előbbi faja ellen, mikor valaki valamely dolog egyedüli előállítója, semmi kifogást sem lehet tenni. A fényüzési cikkeknel az árat az elárúsító tetszés szerint állapíthatja meg. Hasznos és szükséges cikkeknel vét az igazságosság ellen, aki túl magas árt követel.

Nehezebb a kérdés a magánegyedárúság második esetében, mikor a kereskedők összevásárolják

az összes piacon levő árúkat, vagy mikor a termelők, illetőleg gyárosok egymással szövetkeznek és közös árakat állapítanak meg (consortium, kartell, syndicats, corner, combination, pool, trust). Az ilyen egyesülések jogosultak, ha védekezésre alakultak a szabad verseny által okozott károk, vagy az árak túlságos ingadozása, mesterséges lenyomása ellen. Ha azonban agresszív jellegük van és nyereszkeskedésből alakultak a fogyasztók kizsákmányolására, az árak mesterséges megváltoztatására, akkor jogosulatlanok. Az ilyen természetű egyesülések csak nagyban lehetségesek és mérhetetlen károkat okoznak.¹

14. A csere.

A *csere* (cambium) oly kétoldalú szerződés, amelyben a szerződő felek abban egyeznek meg, hogy saját vagyonukból bizonyos javakat szolgáltatás és viszontszolgáltatás gyanánt egymásra kölcsönösen át ruháznak. A csere-szerződés az adás-vevéssel a legközelebbi rokonságban áll, lényegében nem is más, mint oly adás-vevés, amelyben a vevő nem pénzben fizet, hanem valamely más szolgáltatással, úgy hogy itt mindkét fél eladó is, vevő is.

A csere tárgya lehet minden, ami adás-vevés tárgyát képezheti. Ha a két elcserélt dolog értéke különbözik, a különbözetet pénzbeli felülfizetéssel lehet kiegyenlíteni.

A cserére az adás-vevés szabályai az árúról, eladóról és vevőről megfelelően alkalmazandók.²

¹ Vermeersch i. m., n. 354.

² Zlinszky-Reiner i. m. 650. l., Kolosváry i. m. II. 199. l.

IV. Használatra vonatkozó szerződések.

15. A kölcsön.

A *kölcsön* (mutuum) olyan szerződés, amelyben valakinek helyettesíthető dolgokat engedünk át azzal a kötelezettséggel, hogy ő annak idején ugyanolyan fajú és minőségű dolgot adjon vissza.

A kölcsön tárgya csak helyettesíthető dolog lehet. Ezt a kölcsönadó a kölcsönvevőnek tulajdonul engedi át. Tehát szorosan véve a kölcsön is tulajdont átruházó szerződés. De célja nem az, hogy a kölcsönvett dolgot a kölcsönvevő tulajdonul birja, hanem hogy elhasználja; a kölcsönvett dolog tulajdona nem marad meg.

A kölcsönvevő ugyanolyan dolgot tartozik visszaadni, mint amilyent kapott: pénzért pénzt, gabonáért gabonát. Ha a kölcsönvevő nem képes olyan dolgot visszaadni, kártérítésképen a dolog értékét pénzben köteles visszatéríteni.

A kölcsönszerződés nincs alakiséghez kötve. A kölcsönről kiállított adóslevél vagy kötelezvény csak bizonyító okirat.

A kölcsönadott dolgot a lejáratig nem lehet visszakövetelni, ha lejárat van kikötve. Ha lejárat nincs kikötve, a kölcsönt a kölcsönvevő bármikor visszafizetheti és a kölcsönadó bármikor visszakövetelheti.¹

¹ Ez nálunk a birói gyakorlat. L. Zlinszky-Reiner i. m. 662. l, 5. j. Kolosváry i. m. II. 186. l.

A kölcsön természeténél fogva ingyenes szerződés, amelyből csak a kölcsönvevőnek van haszna, a kölcsönadónak nincs sem kára, sem haszna. A kölcsönadónak nem szabad többet követelni, mint amennyit kölcsönadott.

A *pénzkölcsönt* rendesen visszatérhes szerződés alakjában szokták kötni, a kölcsönadott pénzen felül még kamat fizetése is ki van kötve. Ha kamat nincs kikötve, nem is követelhető.

Kamat alatt olyan időnként visszatérő pénz-szolgáltatást értünk, amely valami más használatában levő tőke után fizetendő és annak százalékaiban van meghatározva. A kamatfizetés a mai forgalmi életnek nélkülözhetetlen tényezője. Annak jogalapja az idők folyamán sok vitának szolgáltatott anyagot és teljesen még manapság sincs tisztázva.¹

Az egyház álláspontját a következőkben lehet összegezni.

A szentírás sehol sem mondja ki az általános kamattilalmat, hanem tiltja 1. az embertelen kamatot, az uzsorát és 2. a kamatszedést a zsidóknak egymás között.

Az első három század egyházi írói sem mondanak mást, mint hogy embertelenség a szegénytől kamatot venni. Szigorúbban beszélnek a IV. és V.

¹ V. ö. Vermeersch i. m. n. 357—385. Lehmkuhl: Theol. moralis I. n. 1090—1108. Balerini-Palmieri. Opus theol. mor. vol. III. 584—659. I. Waffelaevt: De justitia. tom. I. n. 749—780. Koch: Lehrbuch der Moralthologie 535—540. I. Pruner. Kath. Moralthologie n. 712—715. Földes: Társadalmi gazdaságtan I. 372. l.

század egyházi írói, de a mérsékelt kamat ellen még ebben az időszakban sem foglalnak egyöntetűen állást, hanem főképp a jótékonyság örve alatt üzött ember-telen uzsora ellen küzdenek.

Később a szigorúbb fölfogás hódított tért. A IX. századig csak klerikusoknak volt tiltva a kamatszedés. A későbbi zsinatok már általában tartalmazták a kamatot, de csak azokat kárhoztatták, akik kamatszedésből éltek. Mégis úgy látszik, hogy ezek a kánonok nem arról a mérsékelt kamatról beszélnek, ami manapság van gyakorlatban. Zsidóknak ekkor is meg volt engedve a kamatszedés.

A kánonisták általában azt tartották, hogy a kölcsön ingyenes szerződés, kölcsön címén nem szabad kamatot szedni, hanem csakis más ú. n. külső cimeken. Ez még XIV. Benedek tanítása is.

Lassanként azonban utat tört magának az enyhébb tan, útját egyengették főképp a montes pietatis és a mérsékelt kamatszedést megengedő világi törvények.¹

A görög és római törvények a kamatszedést általában megengedték. A görög egyház is általában megengedte, míg a régi protestánsok közül Luther, Melanchton, Zwingli tiltották, Calvin megengedte a kamatszedést.

A kérdésben az egész nehézséget az okozza, hogy a kölcsön természeténél fogva ingyenes szerződés. A kölcsön adott pénz a kölcsönvevő tulajdonává lesz; tehát annak használatáért a kölcsönadó már

¹ Így Vermeersch i. m. n. 358—361.

nem követelhet bért, mert az már a kölcsönvevőé; saját tulajdona után senki sem fizet másnak bért. A kölcsönvevő alig kötelezhető másra, mint hogy a kölcsönvett dolgot egyenértékében visszaadja.

Bár a kölcsön ingyenes szerződés, bizonyos körülmények mégis adnak jogcímet a kölcsönadónak, hogy kamatot szedhessen (tituli externi). Ilyen külső körülmények :

1. ha valaki azáltal, hogy a kölcsönadott tőkét saját használatából elvonja, valamely haszontól esik el (*lucrum cessans*), amelyet a kikölcsönzött tőke segítségével húzhatott volna. Így, aki pénzét időközben gyümölcsöző vállalatba fektette volna, az elmaradt haszon címén kamatot szedhet.

2. ha valakinek abból, hogy pénzét kölcsönadta, kára van (*damnum emergens*). Aki például üzemtőkéjéből ad kölcsönt és ezáltal saját iparában kárt szenved.

3. a veszély, aminek a kölcsön adott összeg ki van téve (*periculum sortis*). Itt a kamatkikötés egy faja a szerencseszerződéseknek.

4. késedelmi kamat (*poena conventionalis*) címén is követelhet kamatot a kölcsönadó akkor, ha a kölcsönvevő nem tudja tartozását kellő időre visszafizetni.

De ha a kamatszedést általában megengedettnek tartjuk, ezek a külső cimek nem elégségesek, a kamatszedés jogosultságát valami általánosabb jogcímről kell visszavezetni.¹

¹ Ezt a jogcímet Ballerini abban keresi, hogy a kamat mintegy a kölcsönadott tőke bére. De ha a kölcsönvett tőke a

A kamatszedés általános jogcímét abban látjuk, hogy a pénz manapság valósággal gyümölcsöző dolog, úgy hogy aki pénzét másnak kölcsön adja, annak olyan dolgot ad, ami a kölcsönadónál is gyümölcsözhetett volna, a kölcsönvevőnél is gyümölcsözhetik. Aki másnak gyümölcsöző dolgot ad, nemcsak annak a visszaadását kívánhatja, hanem a dolog gyümölcsét is. A kölcsön adott pénz gyümölcse a kamat. A régi világban a pénz nem volt gyümölcsöző dolog, azért kamatot szedni csak különös jogcím alapján lehetett.¹

A pénz természetének ezt a nagy változását az új korrall beálló nagy közgazdasági változás idézte elő, mikor a terménygazdaság helyébe a pénzgazdaság lépett. A nagy könnyűség folytán, hogy mindent minden percben pénzzé lehet tenni és viszont a pénzt bármikor mindenféle gyümölcsöző dologért be lehet cserélni, a pénzt már nem tekinthetjük egyszerű forgalmi eszköznek, hanem gyümölcsöző dolognak. A pénzt ma már senki sem kénytelen

kölcsönvevő sajátja, sajátja után nem fizethet bért. Funk abban látja a kamat jogosultságát, hogy a kölcsönvevőnek haszna van belőle. Ez sem lehet jogcím, mert más haszna nem lehet jogcím arra, hogy én részt kérjek belőle. Weiss, Van Roey azt vélik, hogy a *titulus externus* oly gyakori, hogy mindig lehet vélelmezni valamely *titulus externus* létét. Gury a kamatszedés jogosultságát a polgári törvény engedélyéből magyarázza. V. ö. Vermeersch i. m. n. 369—372.

¹ A nemzetgazdászok véleményét a középkori kamattilalomról I. Vermeersch i. m. n. 376. Ashley mondja: in an agricultural semi-barbarous community the moneylender does more harm than good. u. o.

gyümölcsözetlenül hevertetni, hanem bármiféle gyümölcsöző vállalatba fektetheti. Viszont aki a pénz kölcsön veszi, annál megint gyümölcsözik. Ha valaki ilyen körülmények között másnak pénzt ad, méltán kívánhatja, hogy a kölcsönvevő neki ne csak a kölcsönvett pénzt, hanem annak gyümölcsét, a kamatot is adja meg.¹

Azért azonban, ha valaki heverő pénzéből a megszorult szegénynek ad kölcsönt, akinél az biztonságban van, az csak kamat nélküli kölcsön lehet.

A jogos kamattól meg kell különböztetnünk az uzsorát. *Uzсорának* a pénzkölcsönnél kikötött igazságtalan hasznot nevezzük.² A kamat uzsorakamattá lesz, ha akár mennyiség, akár a szolgáltatás módja tekintetében túlságosan terhes.

Régibb magyar törvényeink a kamatláb maximumát 6%-ban állapították meg. A 6%-nál magasabb kamatot uzсорának minősítették és azt úgy magánjogi, mint büntetőjogi szankcióval látták el.³ Az 1868:XXXI. t.-c. az uzсорatörvények eltörlésével a szerződéses kamatlábnak minden korlátozását megszüntette, annak megállapítását teljesen a felekre bízta. Ezt a nagymértékben káros törvényt az 1877:VIII., 1883:XXV., 1895:XXXV. és XXXVI. t.-cikkek fokozatosan módosították.⁴

¹ A kamat ellen foglal állást Prohászka: Produktiv-e a pénz. Bölcs. Folyóirat 1898. 1. l.

² A latin usura a jogos kamatot is jelenti.

³ Krüger: Az uzсорa és büntetése. Religio 1908. 402. l.

⁴ Jelenleg is van tárgyalás alatt egy uzсорatörvénytervezet.

Jelenleg a következő törvényes határozatok vannak érvényben:

A szerződési kamat megállapítása most is a felekre van bízva. Ha ennek megállapítását elmulasztották, 5%-os kamat jár. (1895:XXXV. t.-c. 2. §.) 5%-nál magasabb kamatot csakis írásbeli szerződéssel lehet kikötni, de 8%-nál magasabb kamatot sem közjegyzői okiratba foglalni, sem bekebelezni, sem bíróilag érvényesíteni, sem végrehajtani nem lehet, kivéve a váltóköveteléseket és bejegyzett kereskedőknek kölcsönös kereskedelmi ügyleteiből eredő követeléseit. A 8%-ba mindenféle melléktartozás is beleszámítandó. Kamatot előre levonni félévet meghaladó időre nem szabad. De a 8%-ot meghaladó kamat még nem szükségképen uzsora, hanem csak bíróilag nem érvényesíthető obligatio naturalis; ha már meg van fizetve, visszafizetése nem követelhető. (1877:VIII. t.-c. 1., 2., 3., 4., 5., 9. §§.)

Az uzsora nem abban áll, hogy a kamat bizonyos 0%-ot meghalad, hanem abban, hogy ha valaki másnak szorultságát, könnyelműségét, vagy tapasztalatlanságát felhasználva, oly kikötések mellett hitelez, hogy vagy *a)* a szolgáltatás és ellenszolgáltatás között szembeszökő aránytalanság mutatkozik, vagy pedig *b)* hogy a kölcsönügylet a hitelezőnek túlságos vagyoni előnyt biztosít, az adósnak pedig romlását idézi elő, vagy azt fokozza. (1883:XXV. t.-c. 1. §.)

Az uzsorával kötött ügylet érvénytelen. Az uzsorás hitelezőnek csakis a kölcsönadott tőkéhez van joga kamatok nélkül, de a hitelező 5%-os kamattal tar-

tozik az adósnak mindazt a vagyoni előnyt visszatéríteni, amiben tőle részesült.¹

A lejárt kamatok után *kamatok kamatját* csak akkor kell fizetni, ha külön ki van kötve. Ha a kötelezettség teljesítése időhöz van kötve, a határidő lejártától késedelmi kamat is fizetendő.

A kölcsön- és hitelügyletekből eredő kamatok három év alatt elévülnek, kivéve a takarékpénztári betétek kamatait. Más kamatok elévülési ideje harminckét év.²

16. A haszonkölcsön.

A *haszonkölcsön* (commodatum) oly szerződés, amelyben valaki bizonyos ingó vagy ingatlan dolgot meghatározott használatra és időre másnak ingyenesen rendelkezésére bocsát azzal a kikötéssel, hogy a kölcsönvevő a kölcsönvett dolgot a használat után a határidő lejártával neki természetben visszaszolgáltatassa.

A haszonkölcsön a kölcsöntől abban különbözik, hogy itt elhasználhatatlan dologról van szó. Mint a kölcsön, a haszonkölcsön is ingyenes szerződés. Hasonló szerződés jöhet létre visszterhesen is, de azt nem haszonkölcsönnek, hanem bérletnek nevezzük.

A kölcsönvevőnek jogában áll a kikölcsönzött dolgot a szerződésben megállapított célra, de csakis

¹ 1883: XXV. t.-c. 8. §. Az užsora magánvádra üldözendő vétséget képez, mely 1—6 hónapi fogházzal és 200—4000 korona pénzbüntetéssel büntetendő. U. o. I. §.

² U. o. 19. és 20. §§. Zlinsky-Reiner i. m. 661. és 574. l. Kolosváry i. m. II. 185. és 21. l.

arra használni. Kötelessége a kikölcsönzés ideje alatt a kölcsönvett dologra a gazda gondosságával gondot viselni. A dolognak az ő hanyagsága, vagy a szerződés ellenes használat folytán származó fogyatkozásaiért kártérítéssel tartozik. De követelheti a dologra tett hasznos kiadásainak megtérítését, amelyek által a dolog jobb lett, vagy amelyeket a tulajdonosnak is kellett volna tennie.

A határidő lejárta után a dolgot gyümölcseivel együtt a tulajdonosnak visszaadni tartozik. A határidőt a szerződésben kell megállapítani. Ha a határidő nincs kifejezetten megállapítva, azt a haszonkölcsön céljából kell megállapítani. A kölcsönvevő a kölcsönvett dolgot a határidő lejárta előtt is visszaadhatja, ha a kölcsönadóra ez nem hátrányos. A kölcsönadó a dolgot a határidő letelte előtt általában nem követelheti vissza. Azonban ha a kölcsönvett dologra előre nem látott körülmények folytán szüksége van, előbb is visszakövetelheti azt.

Az oly kölcsönadott dolgot, ami nem meghatározott időre adatott, hanem bármikor visszakövetelhető, *precariumnak* nevezzük.¹

17. Bérlet és haszonbérlet.

Bérletnek (locatio) azt a szerződést nevezzük, amelyben valaki bizonyos elhasználatatlan dolog, vagy jog használatát másnak bizonyos időre bérért átengedi. Ha az átengedett dolog gyümölcsöző is,

¹ Zlinszky-Reiner i. m. 666. l. Kolosváry i. m. II. 188. l.

és az átengedés nem egyszerű használatra, hanem haszonélvezetre szól, a szerződést *haszonbérletnek* nevezzük. Mindkettőre ugyanazok a szabályok állnak.

A bérlet a haszonkölcsöntől abban különbözik, hogy míg ez ingyenes, a bérlet visszerthes szerződés. A fizetendő bér rendszeren pénzben van meghatározva, de állhat a termés bizonyos részéből is.

A bérlet és haszonbérlet tárgya, a bérlemény, lehet minden ingó és ingatlan elhasználhatatlan dolog és jog is. A bérleményt a bérbeadó köteles a bérlőnek használatra, illetőleg haszonélvezetre átadni és azt a bérlet tartama alatt minden háborítástól megóvni. A bérbeadó köteles minden olyan cselekménytől tartózkodni, ami a bérlőt a dolog használatában akadályozná. A bérbeadó szavatossággal tartozik azért, hogy a dolog a szerződésszerű használatra alkalmas és köteles azt olyan karban tartani, hogy a szerződés tartama alatt alkalmas maradjon. A bérlemény után járó adókat és közterheket is a bérbeadó tartozik fizetni, hacsak a szerződésbe nincs ellenkező rendelkezés felvéve.

A bérlő a bérleményt a szerződésnek megfelelően okszerűen tartozik használni. Jogában áll a bérleményt albérletbe kiadni, ha csak az ellenkezője kikötve nincs.

A bérlő a bérletért haszonbért fizet. A fizetés mennyiségét és módozatait a szerződés állapítja meg. A bérlet rendszerint utólag fizetendő. Rendkívüli balesetek és elemi csapások, mint jégverés, vízáradás, marhavész, háború idején a bérlőnek joga van a bér elengedését vagy leszállítását követelni.

A bérbeadónak csak a bérlemény karbantartása kötelessége; a közönséges kisebb javítások már a bérlő terhére esnek.

A bérlet lejártával a bérlő a bérleményt a bérbeadónak visszaadni tartozik. A visszaadásnak oly állapotban kell történni, amint azt a szerződés kiköti; ha erre nézve a szerződésbe külön megállapodás nincs felvéve, oly karban kell visszaadni, amint átvette. A természetes rongálmányokat a bérlő tartozik helyreállítani, de nem felelős a véletlen bal-eset okozta kárért.

A bérlet megszűnik, ha az idő, amelyre kötve volt, eltelt. Ha a bérlet lejárt a szerződésben nincs kikötve, a szerződés előzetes felmondással megszüntethető. A felmondási időt a szabályrendeletek és a szokás határozzák meg. A bérszerződés előbb is megszüntethető, még ha határozott időre kötött is, ha a bérlemény tulajdonost cserél; az új tulajdonosnak jogában áll a bérletet azonnal felmondani, ha az nincs telekkönyvileg bekebelezve. A szerződő felek valamelyikének halála azonban nem ad jogot az örökösöknek a szerződés felmondására.

A bérbeadó jogosult a bérlettől egyoldalúan visszalépni, ha a bérlő a bérösszeget egyáltalán nem, vagy csak késedelmesen fizeti, vagy ha a bérlő a szerződést valamely lényeges pontjában megszegte. A bérlő is visszaléphet egyoldalúlag, ha a bérbeadó elvállalt kötelezettségének nem felel meg.¹

¹ Zlinszky-Reiner i. m. 668. l. Kolosváry i. m. II. 219. l.

Házbérleteknél a törvényhatósági joggal felruházott és a rendezett tanácsú városokban azoknak szabályrendelettel megállapított és helybenhagyott lakbérleti szabályai alkalmazandók. (1881: LIX. t.-c. 93. §.)

V. Munkaszerződések.

18. A szolgálati szerződések.

Szolgálati szerződés (conductio) alatt oly szerződést értünk, amelyben az egyik fél magát valamely munkának személyes végzésére, a másik fél pedig ennek fejében bizonyos díj fizetésére kötelezi.

A munka, amire magát valaki a munkaszerződéssel kötelezi, lehet bármiféle munka, testi és szellemi egyaránt. Így szolgálati szerződést lehet kötni a háztartásban, üzletben vagy gazdaságban teljesítendő munkára, de ilyen szerződést köt a gazdatiszt, ügyvéd, orvos, tisztviselő, lapszerkesztő, tanító is.

A szolgálatot vállaló az elvállalt szolgálatot a szolgálatadó utasításának megfelelőleg a szerződésben kikötött időben, helyen és módon tartozik teljesíteni. Ha a szerződésben közelebbi meghatározások nem foglaltatnak, a szolgálatot annak tárgya és annak természete szerint kell teljesíteni. Egyes szolgálati ágakra a teljesítés módját országos törvények állapítják meg. A szerződő az elvállalt munkát személyesen tartozik teljesíteni, ebben különbözik a szolgálati szerződés a vállalkozási szerződéstől.

A szolgálatadó tartozik a kikötött *bért* pontosan megfizetni. A munkabért szellemi munkáknál tiszte-

letdíjnak (honorárium) nevezzük. A bér állhat pénzből, vagy egyéb szolgáltatásokból. Ha a bér mellett nyugdíj vagy biztosítási díj is van kikötve, a felfogadó ezzel is tartozik. A munkások bérének elvonása vagy megrövidítése égbekiáltó bűn.

A bér nagysága, a szolgálati idő és a többi feltételek részben törvényben vannak megállapítva, de legnagyobb részben szabad alku tárgyát képezik. Azonban az alkunak csak az igazságos bér határai között szabad mozogni.

Igazságos bér az, amely a munka értékének megfelel. Mennél nehezebb a munka, mennél több ügyességet, szakértelmet kíván a munkástól és mennyél hasznosabb, annál magasabb az igazságos bér. De felnőtt és teljes munkaerejében levő ember legalacsonyabb bérének is akkorának kell lenni, amennyi az ő életének a fentartásához elégséges. Mert az embernek joga van emberhez méltó élethez; ezt pedig csakis munkája árán szerezheti meg magának. Ha tehát valaki egész munkaidejét más szolgáltatásban tölti el, annyit kell neki keresnie, amennyi neki elég az emberhez méltó élethez. Az emberhez méltó élet magában foglalja a táplálékot, ruházatot, lakást és mindezt nemcsak a munkanapokra, hanem az időnkénti pihenőnapokra és a rendes betegségek napjaira is, továbbá gyógykezelést, előre gondoskodást a munkaképtelen öregség napjaira. De az emberhez méltó élet magában foglalja a családalapítást is és a családnak az egyes családtagok arányos közreműködésével takarékos, de tisztességes ellátását. Tehát egy teljes erejében levő és teljes

erejével dolgozó családos férfimunkás legkisebb bére annyi, amennyi a munkanapokra felosztva, mindennek fedezésére elégséges (merces familiae).¹

Ez a bér a munkás munkájának tárgyilagosa értéke. De a családdal nem bíró munkás munkája semmivel sem kevesebb értékű, mint a családos munkásé, azért annak munkabére sem lehet kisebb a családos munkás bérénel.² A rendesnél kevesebb munkaerővel bíró és rövidebb ideig dolgozó munkás munkabére arányosan alacsonyabb, így az öreg emberé, nőé, gyermeké. De ha valamiféle téren a nő ugyanannyit dolgozik, mint a férfi, pl. tanító és tanítónő, a nő munkabére az igazságosság szerint ugyanakkora, mint a férfié. A munkabér a munka értéke pénzben vagy más szolgáltatásban kifejezve; aki egyformán dolgozik, annak egyforma bérhez van joga. A munkabérnek nem az egyes munkás családi viszonyaival kell arányban állni (merces familiaris relativa), mert az a munkás bére, nem a családjáé, hanem az átlagos családi szükségletekkel (merces familiaris absoluta), mert ez egy munka-

¹ Vermeersch thesis XXIX. limes inferior mercedis, qua commutanda est opera opificis validi atque adulti, est stipendium, quod per se congruit patrifamilias. A Rerum Novarum encyclica álláspontjáról. V. ö. Vermeersch n. 419—421.

² Amennyiben etikai szempontok a családos munkás munkáját becsesebbé teszik, annyiban magasabb bért is érdemel. Az etikai momentumokról a munkánál l. Foerster: Christentum und Klassenkampf című munkájában: psychologische und pädagogische Gesichtspunkte című fejezetet.

képes ember munkájának természetszerű érték-mérője.¹

Nem szorosan vett munkaszerződés, hanem társaságszerződés van ott, ahol a munkások meghatározott bér helyett a munkaadóval a munka nyereségén osztoznak. Ez a módja a munkának nagyon megfelel az emberi munka méltóságának, de nem minden üzemnél vihető keresztül és azért a munkabér-szerződést sem lehet mellőzni.²

A munkaadónak jogában áll az igazságos bér minimumáért fogadni föl munkásokat. De igazságtalanságot követ el az a munkaadó, aki a munkás szorult helyzetét kihasználja és az igazságos béren alul szegődtet munkásokat (éhbér). A munkaadó a teljes béren alul csak abban az esetben szegődtethet munkást, ha neki a munkára szüksége nincs, vagy a munkás önként ajánlkozik.³ Kisebb munkaerejű munkásokat aránylag kisebb bérért is szabad szegődtetni. De a munkások túlzó követeléseivel szemben a munkaadók szövetkezetét jogosultnak kell elismernünk, amíg nem törekesznek a bér igazságtalan lenyomására.

Viszont a munkásoknak jogukban áll oda törekedni, hogy a minimumnál magasabb méltányos

¹ Retzbach: Leitfaden zur sozialen Praxis 26. l. Noldin Summa II. 601. n. A különféle munkabérelméleteket l. Földes i. m. I. 330. l. kk.

² Retzbach u. o. 27. l. Noldin u. o.

³ Vermeersch a következő tételt is védi: Fas est pacisci praemium justo minus, ut sibi caveat de moderato capitalis et propriae industriae fructu, non autem ut quaerat sibi merum lucrum. i. m. n. 409.

bért érjenek el. Miután a munkások erre csak a *munkásság szervezése* által képesek, a munkások szervezkedése elé mindaddig nem szabad akadályokat gördíteni, amíg az az erkölcsi, állami és társadalmi érdekekkel nem jön összeütközésbe.¹

A *munkaidőről* is hasonlót kell mondanunk, mint a munkabérről mondottunk. A munkást csak annyi időre szabad a munkához kötni, amennyit az testi és szellemi kimerülés, elsatnyulás nélkül kibír: többet a felnőtt férfi, kevesebbet a nő, legkevesebbet a gyermek. A pontos munkaidő megállapítása a különböző munkák, népek, művelődési fokok és klímák szerint különböző.

A szolgálati szerződés akkor *szűnik meg*, ha letelt az idő, amelyre kötöttet. Ha a szerződés határozatlan időre szól, azt fölmondással lehet megszüntetni. A fölmondási határidőt egyes munkásszerződéseknél törvények, más esetekben a szokásjog vagy külön megállapodás szabályozzák. A személyes bizalmat föltételező szolgálat bármikor, fölmondás nélkül is

¹ Lord Brassey évek hosszú sorának tapasztalataiból arra a következtetésre jut, hogy a munka költsége nem függ a munkabér magasságától, hanem az egész világon egyforma. A magas bérért dolgozó munkás többet és jobban dolgozik, mint az alacsony bérért dolgozó, úgy hogy a különbség a különböző munka által teljesen kiegyenlítődik. Hasonlót mond a munkaidőről is, hogy t. i. a rövidebb ideig dolgozó munkás nem dolgozik kevesebbet, mint a hosszú időn át dolgozó. Ez természetesen csak ott áll, ahol a munkások becsületesen dolgoznak. Brassey: *Work and Wages*, Foersternél: *Christentum und Klassenkampf* 177. l. A trades-uniokról l. Földes i. m. 481. l.

megszüntethető. Minden szolgálati szerződés azonnal egyoldalulag a kitűzött idő előtt is megszüntethető akkor, ha a szolgálati viszony fentartása akár az egyik, akár a másik félnek életére, egészségére, erkölcsére vagy vagyonára veszélyessé válnék; így ha a munkás magát a szolgálatra képtelenek, megbízhatatlannak tanusítaná, magát szerződés ellenesen viselné, ép úgy ha a munkaadó a kiserződött munkabért nem fizetné vagy önkényesen leszállítaná. Az egyoldalú visszalépési joga a szolgálati szerződések különböző fajaira külön van szabályozva.¹

A mai szociális mozgalmak között a szolgálati szerződés egyoldalú megszüntetésének legnevezetesebb alakjai: a munkások részéről a sztrájk (strike) és a munkaadók részéről a munkazárlat (lockout).

Sztrájk alatt a munkának a munkásoktól kiinduló tömeges beszüntetését értjük. Ez a munkabeszüntetés, vagy politikai vagy gazdasági okokból történik, mint pl. az általános szavazati jog, a munkabér emelése, a munkaidő leszállítása vagy hasonló dolog érdekében. Néha a sztrájk egyszerű megtorlása valamely sérelemnek, vagy jobb bánásmód kiereszkölására történik.

A sztrájk segítségével a munkásság nagy előnyöket vívott ki magának, a munkabérek tetemes fölemelése, a munkaidő leszállítása és a munkások részére a munkaadókkal szemben bizonyos jogok kivívása a sztrájk segítségével történt. De emellett mérhetetlenek a károk, amelyeket a sztrájk okozott. Óriási a

¹ Zlinszky-Reiner i. m. 682. l., Kolosváry i. m. II. 232. l.

gazdasági kár, amit a munkások a munkabér elvesztése által, a munkaadók pedig a munka félbeszakítása, a vállalkozási kedvnek a bizonytalanság folytán történt megcsappanása következtében szenvedtek. Nagyok az erkölcsi károk is, amiket a dologtalanság és még inkább az osztálygyűlölet szítása által a sztrájk okozott. Valóságos gazdasági háború.¹

A sztrájk az igazságosságot kétféleképen sértheti meg: 1. a munkaadókkal szemben, 2. a nem sztrájkoló munkásokkal szemben.

1. A sztrájk vétség az igazságosság ellen, ha a szolgálati szerződés igazságos és a munkások a munkát a szerződés lejárta előtt abban hagyják. Ez esetben az okozott károkért kártérítéssel tartoznak. Ha azonban a szerződés igazságtalan, amelybe a munkások csak szorultságból egyeztek bele, nem vétének a munkások az igazságosság ellen, ha a szerződés lejárta előtt sztrájkba mennek.

2. Igazságtalanság, ha a dolgozni akaró munkást, akinek joga van dolgozni, ebben megakadályozzák. De ha a szerződés igazságtalan, akkor a sztrájktörő munkást szabad a munkában erővel is megakadályozni, hogy munkájával az igazságtalan munkaadónak az igazságtalanság folytatásában segítségére ne jöjjön. Azt a munkást, aki jogosulva van sztrájkolni, szabad erre rábeszélni és szabad rá, megengedett eszközökkel, nyomást gyakorolni.

¹ A sztrájkot az ipartörvény 1884: XVII. t.-c. 162—164. §§. nem ismeri el jogosultnak, sem a többi munkástörvények 1898: II. t.-c. 65., 66. §., 1899: XLI. t.-c. 31. §., 1899: XLII. t.-c. 18. §., 1900: XXVII. t.-c. 40. §., 1900: XIX. t.-c. 30. §.

3. A sztrájkoló munkásnak csak ahhoz van joga, hogy a munkát abban hagyja. A munkaadó vagyonának rongálása vétség az igazságosság ellen. Ép úgy vét az a munkás az igazságosság ellen, aki a munkát szántszándékkal úgy hagyja félben, hogy abból a gazdának kára származik.

Olyankor is, mikor a kölcsönös igazságosság a sztrájkot megengedi, sztrájkot kezdeni csakis valamely tisztességes és oly fontos cél érdekében szabad, amelynek elérése fölé azokkal az óriási károkkal, amelyeket a sztrájk mindkét félnek okoz.¹

A *munkazárlatról* ugyanazt kell mondanunk, mint a sztrájkról, csak azok alatt a föltételek alatt jogos, mint a sztrájk.

19. A szolgálati szerződés különböző nemei.

I. Gazda és cseléd.

Cselédnek azt nevezzük, aki magát másnak háztartása vagy gazdasága körül magasabb műveltséget nem feltételező szolgálatnak teljesítésére meghatározott időn át bérért kötelezi. Tehát nem cseléd az, aki magát magasabb műveltséget feltételező szolgálatra kötelezi, vagy nem háztartási vagy gazdasági munkára, vagy nem hosszabb időre, hanem naponkénti díjazásért kötelezi.² Azt, akinél a cseléd szolgálatot vállal, *gazdának* nevezzük. Megkülön-

¹ Vermeersch i. m. De operistitiis, Noldin, Summa II. n. 298., 299. Retzbach i. m. 28. l., Földes i. m. 486. l.

² 1876 : XIII. t.-c. 1. és 3. §., 1907 : XLV. t.-c. 1. §.

böztetjük a házi és a gazdasági cselédeket, a szerint amint háztartási vagy gazdasági munkára szerződtek.

A *házi cseléd*¹ a szerződésben kitűzött időben szolgálatba állni, a gazda őt befogadni köteles. A cseléd nem köteles szolgálatba állni, ha valamely betegség a szolgálatra képtelenné teszi, ha a gazda lakhelyét állandóan máshová teszi át, vagy ha családi viszonyai időközben úgy változnak, hogy ott-honléte elkerülhetetlen. (22. §.) A gazda nem köteles a cselédet befogadni, ha a cseléd hűtlennek vagy erkölcstelennek bizonyul, ha undorító vagy ragályos betegségbe esik, vagy ha a gazdát elemi csapások érik. (21. §.)

A házi cseléd köteles a munkát, amelyre szegődött, személyesen teljesíteni. Minden kárért, amit gazdájának rosszakaratból, hanyagságból vagy vigyázatlanságból okozott, kártérítéssel tartozik. Ha a cseléd gazdájának kártérítéssel tartozik, a gazdának jogában áll azt béréből levonni. (35., 37., 38., 40. §§.)

A gazda tartozik házi cselédjének kialkudott bérét és ellátását a szokásos minőségben megadni. (26., 28. §§.) Ezen kívül, ha a cseléd 15 napi tényleges szolgálat után, saját hibáján kívül megbetegszik, a gazda 30 napig tartozik a cseléd gyógyítási költségeit fizetni, erre az időre bér nem jár. Ha a cseléd bármily rövid szolgálat után a gazda hibájából betegszik meg, a gazda a teljes fölgyógyulásig tartozik a gyógyítási költségeket fizetni és a cselédnek

¹ A házi cselédek jogviszonyát az 1876 : XIII. t.-c. a cseléd és gazda közötti viszony szabályozásáról állapítja meg.

egész időre bérét is kiadni. Ha a cseléd saját hibájából betegszik meg, a gazdának vele szemben nincs semmiféle kötelezettsége.¹

A cselédszerződés a szolgálati idő leteltével szűnik meg. A szolgálati idő hosszát a felek szabadon állapítják meg. Más megállapítás híján a szolgálati idő három hónap, városokban egy hónap. A szolgálatot a szolgálati idő letelte előtt hat héttel, városokban 15 nappal föl kell mondani. (65., 66., 67. §.) A gazda a szolgálati idő letelte előtt is fölmondhat: ha a cseléd alkalmatlan, hanyag, rosszakaratú, fegyelmezetlen, veszekedő és ha a nőcseléd terhes állapotba jut. A cseléd idő előtt fölmondhat: ha a gazda a bért nem fizeti, ha a cseléd házasságra lép, vagy ha olyan körülmények állnak be, amelyek az ő jelenlétét szüleinél szükségessé teszik. (51. §.)

A szolgálat ideje alatt a szerződést egyoldalulag felbontani nem szabad. De a gazda mégis rögtön elbocsájthatja a cselédet, ha a cseléd a gazdát, családtagját, helyettesét, vagy tisztjét bántalmazza, ha büntettre, hűtlenségre vetemedik, iszákos, játékos, ha gazdájának készakarva kárt, vagy veszélyt okoz. A cseléd szolgálatát rögtön elhagyhatja, ha a gazda, vagy hozzátartozói őt életében, egészségében, testi biztonságában vagy erkölceiben veszélyeztetik, ha a gazda cselédjét éhezésnek teszi ki, ha a cseléd súlyos betegségbe esik. (52. §.)

¹ 1876 : XIII. t.-c. 32., 33., 34. §., 1875 : III. t.-c. a nyilvános betegápolás költségei fedezéséről 1. §., 1898 : XXI. t.-c. 5. §.

A szolgálati szerződés valamelyik fél halálával is megszűnik. (49., 68. §§.)

A *gazdasági cseléd*¹ a kikötött időben szolgálatba állni és a gazda őt szolgálatba fogadni tartozik. Hasonló okok, mint főntebb a házi cselédeknel mondottuk, fölmentik a gazdasági cselédet a szolgálatba lépéstől és a gazdát attól, hogy őt befogadja. (13., 14. §§.)

A gazdasági cseléd a gazdasági munkát, amire föl-fogadták, becsületesen teljesíteni, a szándékosan, vagy vétkes gondatlanságból vagy a gazda utasításának megszegésével okozott kárt pedig megtéríteni tartozik. (18., 20. §§.)

A gazda a gazdasági cseléd bérét és minden járandóságát pontosan kiadni tartozik. A terménybeli járandóságot oly minőségben köteles kiadni, amely az az évi termés első osztályú eladó minőségének felel meg. (21., 25. §§.) Ha a gazdasági cseléd és az éves gazdasági cseléd felesége és 12 éven aluli gyermeke a szolgálatba lépéstől számított 15 nap után megbetegszik, gyógykezelési költségeit 45 napig a gazda tartozik fizetni; ennek fejében a cseléd béréből a 200 koronánál kevesebb egyenes adót fizető gazda a felét, a 200 koronánál többet fizető gazda pedig a tizedrészét vonhatja le. Ha a betegségnek a gazda hibája az oka, a gyógykezelés költségei a betegség egész tartamára a gazdát

¹ A gazdasági cselédek jogviszonyát az 1907: XLV. t.-c. a gazda és gazdasági cseléd közötti jogviszony szabályozásáról állapítja meg.

terhelik. Ha a betegségnek a cseléd vagy családtagja az oka, az összes költségeket ő viseli. A gazda az éves cseléd és családtagja temetési költségeihez is tartozik hozzájárulni. (28. §.)]

A gazdasági cselédszerződés a szolgálati idő elteltével megszűnik. A szolgálati időt a szerződés állapítja meg, de legalább egy hónap. (1. §.) Ha a szolgálati idő nincs külön megállapítva, a szerződés egy évre szól. (7. §.) Az éves szerződést letelte előtt két hónappal fel kell mondani, másként még egy évig tart.

A gazda gazdasági cselédjét egy hónapi felmondással bármikor elbocsájthatja, ha a cseléd a törvényben felsorolt hibákba esik. (42. §.) Hasonlókép a cseléd is elhagyhatja szolgálatát egy havi fölmondással, ha rá nézve a szolgálat meg nem felelő. (43. §.) Fölmondás nélkül is elbocsájthatja a gazda cselédjét, ha a gazdasági cseléd vagy annak családtagja hasonló vétségeket követ el, mint aminőkért a házi cselédet el lehet bocsájtani. (45. §.) A gazdasági cselédnek is jogában van szolgálatát fölmondás nélkül azonnal elhagyni, ha ellene a gazda igazságtalanságot, vagy vétséget követ el. (46. §.)

II. Birtokos és gazdatiszt.

*Gazdatisztnek*¹ azt nevezzük, aki másnak gazdaságában a gazdasági igazgatás, kezelés vagy ellenőrzés ellátására fizetésért szerződik. (1. §.)

¹ A gazdatisztokról szól az 1900: XXVII. t.-c. a birtokos és a gazdatiszt közötti jogviszonyok szabályozásáról.

A gazdatiszt tartozik állását a szerződésben kikötött időben elfoglalni. Bizonyos, a törvényben felsorolt esetekben úgy a gazdatiszt, mint a birtokos jogosulva van a szerződéstől a szolgálat megkezdése előtt elállni. (3., 4. §§.)

A gazdatiszt köteles az állásával járó tennivalókat a birtokos utasítása szerint, az ő érdekeinek megfelelőleg, a rendes gazda gondosságával ellátni. Rendszerint mindarra föl van jogosítva, ami a gazdaság rendes folytatásához tartozik; azonban nincs följogosítva arra, ami a gazdálkodás folytatásának rendes körén kívül esik, mint termények eladása nagyban, gazdatisztok szerződtetése és hasonlók. (7. és 2. §.) Ha a birtokosnak szándékosan, vagy vétkes gondatlanságból kárt okoz, kártérítéssel tartozik. (16. és 19. §.)

A birtokos köteleles a gazdatisztnek a szerződésben megállapított javadalmazást megadni. Azonkívül, ha a gazdatiszt szolgálata teljesítése következtében saját hibája nélkül megbetegszik, a birtokos a gyógyítási költségeket hat hónapig köteles viselni, ha meghal, a temetési költséget is. Ha a birtokos hibájából betegszik meg, a birtokos teljes kártérítéssel tartozik. A gazdatiszt halála esetén a birtokos az özvegynek végkielégítést tartozik adni. (9. és 11. §.)

A szolgálati szerződés a kiserződött idő leteltével szűnik meg. Ha a lejárat ideje a szerződésben nincs megállapítva, a szerződés fölmondással bontható föl. A rendes fölmondási idő okleveles gazdatisztnél egy év, nem oklevelesnél fél év. (15. §.)

Bizonyos súlyosabb természetű esetekben a gazdaszt a szolgálatból azonnal elbocsátható, illetőleg azonnal kiléphet a szolgálatból. (16., 17. §§.)

III. Iparos gazdák, segédek és tanulók.¹

Az iparos és *segéde* között a jogviszony szabad egyezkedés tárgya. A szerződés rendszerint csak egy heti próbaidő után válik kötelezővé. (88. §.)

Az iparossegéd csakis az iparüzlethez tartozó munkát köteles végezni. (89. §.)

Az iparossegéd szolgálati szerződése 15 napi fölmondással bontható fel. Nagy iparvállalatoknál és gyárakban fontosabb teendőkkel megbízott iparossegédek fölmondási határideje három hónap. (92. §.) A darabszámra dolgozó segéd addig nem léphet ki, míg az átvett munkát be nem fejezte és vissza nem adta. (93. §.) Egyes esetekben a segéd fölmondás nélkül azonnal elbocsátható, illetőleg a szolgálatot azonnal elhagyhatja. (94., 95. §§.)

Az iparos és a *tanuló* között szolgálati szerződés áll fenn, melyet csak írásban lehet kötni és az iparhatóságnak be kell mutatni. (61. §.) Tanulóul csakis oly gyermek vehető föl, aki 12-ik évét betöltötte. (59. §.) A szerződés csakis a tanuló beállása után két hónappal veszi kezdetét. (68. §.)

A tanuló csakis ipari munkát köteles végezni, cseledésszolgálatra nem kötelezhető. (63. §.)

¹ Az iparos segédek és tanulók jogviszonyait az 1884 : XVII. t.c. az ipartörvény szabályozza.

A 14 éven aluli tanuló, az iskolaidőt beleszámítva, naponként legfeljebb 10 órai, a 14 éven felüli legfeljebb 12 órai munkára szorítható. Éjjeli munkára 16 évesnél fiatalabb tanuló egyáltalán nem alkalmazható. Kivételt képeznek azok az iparágak, amelyek éjjeli munka nélkül nem folytathatók, ezeknél a 14 és 16 év közötti tanulók munkaóráik felét éjjeli munkában is tölthetik. (64., 65. §§.)

Az iparos köteles a tanulót az iparban kiképezni, jó erkölcsökre, munkásságra nevelni, betegség esetén ápolásban részesíteni. (62. §.)¹

A tanuló szerződése megszűnik, ha a tanuló-idő eltelt, vagy ha valamelyik fél meghal. (70. §.) A szerződés 15 napi fölmondással fölmondható: az iparos részéről, ha ő iparával fölhagy, vagy ha a tanuló tanulásra képtelen, vagy ha hosszas betegségbe esik; a tanuló részéről, ha más pályára akar menni, vagy ha az iparos vele szemben kötelességét nem teljesíti. (72. §.) A szerződés bizonyos esetekben felmondás nélkül azonnal is megszüntethető. (71. §.)

IV. A kereskedő és segédszemélyzete.

Kereskedő segédek azok, akik valamely kereskedőhöz szolgálati viszonyba állnak és annak üzletében kisegítő szolgálatot teljesítenek.² *Tanulók* azok, akik vala-

¹ Az iparosnak a tanulóval szemben még egyéb kötelességei is vannak, de itt csak a vagyoni jog természetűekkel foglalkozunk.

² A kereskedő segédekről a kereskedelmi törvény 1875 : XXXVII. t.-c. VI. cime szól. Ez kiegészítendő az ipartörvénynek a segédekre szóló szakaszaival.

mely üzletben a kereskedés elsajátítása végett vannak alkalmazva.

A kereskedő segédek és tanulók viszonya a kereskedőhöz szabad egyezkedés tárgyát képezi. Szolgálati viszonyuk általában megegyezik az iparos segédek és tanulók szolgálati viszonyával. Eltérés van a felmondási időben. Kereskedő segédek fölmondási ideje hat hét. Fontosabb teendőkkal megbízott segédek, mint könyvelők, pénztárnokok fölmondási ideje három hónap. (57. §.)¹

V. *Munkaadók és munkások.*

Bárki kötelezheti magát szerződéssel valamely nem cseléd vagy segéd által végzendő gazdasági építési vagy gyári munkának bérért elvégzésére. Aki erre vállalkozik, a *munkás*, aki szerződteti, a munkaadó. A munkások a föl vállalt munka különfelesége szerint különbözők, vannak gazdasági és gyári munkások, építési, víz- és vasútépítési munkások, a gazdasági munkások ismét mezőgazdasági munkások, erdőmunkások, dohánykertészek stb. — A munkaszerződés különbözősége szerint megkülönböztetünk rendes munkásokat és napszámosokat.

A *mezőgazdasági munkások*² szerződésüket csak írásban és csak a községi előljáróság előtt köthetik meg. (8. §.) A szerződési föltételek a felek szabad megegyezésétől függnék.

¹ L. Nagy Ferenc. A magyar keresk. jog kézikönyve I. 45., 46. §.

² Ezekről szól az 1898 : II. t.-c. a munkaadók és mezőgazdasági munkások közötti viszony szabályozásáról.

A szerződött munkások kötelesek a szerződésben meghatározott időpontban a kijelölt helyen munkaeszközeikkel megjelenni, a munkát a munkaadó utasítása szerint becsületesen teljesíteni. (34. §.) A munkások az okozott kárért kártérítéssel tartoznak, (41. §.) még pedig a közös munkára egy szerződésben szerződő munkások egyetemlegesen köteleztetnek. (7. §.)

A munkaadó köteles a munkások bérét és minden járandóságát pontosan kiszolgáltatni. (31. §.) A munkások járandóságát szeszes italokkal vagy árucikkkel megváltani, vagy utalványokkal fizetni nem szabad. (32. §.) A munkaadó a munkaközben megbetegedő idegen községbeli munkás gyógykezeléséről nyolc napig köteles gondoskodni.

A gazdasági munkás szerződése a törvényben föl sorolt esetekben egyoldalulag is fölbontható úgy a munkaadó, mint a munkás által. (22. és 25. §.)

A *gazdasági napszámos* szóval is köthet szerződést (46. §.) A szerződés rendszerint egy napra szól (49. §.)

Az *erdőmunkások*¹ szerződésüket szóval is megköthetik, de csak akkor, ha a munka ugyanannak a törvényhatóságnak a területén teljesítendő, amelyen a munkások laknak. Más esetben írásbeli szerződésre, vagy legalább a szerződés írásbeli följegyzése szükséges. Különben az erdőmunkások jogai és kötelességei általában ugyanazok, mint a gazdasági munkásoké (12., 13., 16., 18., 20., 21. §.) Az erdei napszámosra is ugyanazok a szabályok állanak, mint a gazdasági napszámosokra. (25., 28., 29. §.)

¹ Ezekről az 1900. évi XXVIII. t.-c. intézkedik.

A *dohánykertészek*¹ szerződésüket csak írásban köthetik a községi előljáróság előtt. (8. §.) Jogaik és kötelességeik hasonlóak a gazdasági munkások jogaihoz és kötelességeihez. (14., 15., 22., 25., 26. §.) A dohánykertész betegsége esetén a gyógykezelés költségeit maga viseli.

A *vízimunkálatoknál, az út és vasútépítési munkálatoknál* alkalmazott *munkások*² szerződésüket szóval is köthetik, ha tíznél kevesebben vannak, vagy ha a munka a munkások lakhelyén teljesítendő. Különben csak írásban a községi előljáróság előtt. (7. §.) Ezeknek a munkásoknak hasonló jogaik és kötelességeik vannak, mint a gazdasági munkásoknak. (13., 14., 18., 22., 23. §.)

A *gyári munkásokra* általában ugyanazok a szabályok állanak, mint az iparossegédekre. (1884: XVII. t.-c. 111. §.) 10—12 év közötti gyermekek gyári munkára csak az iparhatóság engedélyével alkalmazhatók. Tizennégy éven aluli gyermekek naponként legfeljebb 8 órai, 16 éven aluliak legfeljebb 10 órai munkára alkalmazhatók. 16 éven aluliak egészségtelen üzemekben csak bizonyos feltételek alatt és csak oly munkára alkalmazhatók, ami egészségüknek nem árt és fejlődésüket nem hátráltatja. (115., 116. §.) A gyáros köteles gyárában a szükséges biztonsági és egészségügyi intézkedéseket fogyanatosítani.

¹ Ezekről szól az 1900: XXIX. t.-c. a dohánytermelők és a dohánykertészek közötti jogviszonyok szabályozásáról.

² Az 1899: XLI. t.-c. a vízimunkálatoknál, az út- és vasútépítésnél alkalmazott napszámosokról és munkásokról.

20. A vállalkozási szerződés.

A munkaszerződésnek a szolgálati szerződésnél szabadabb alakja a *vállalkozási szerződés* (conductio operis). Ez oly szerződés, amelyben az egyik fél, a vállalkozó, bizonyos mű előállítására, a másik fél, a megrendelő, pedig a kikötött ellenérték fizetésére kötelezi magát.¹ A vállalkozási szerződés rokon a szolgálati szerződéssel, attól mégis abban különbözik, hogy itt a kötelezettség csak magára a munka eredményére, a műre vonatkozik, az előállítás módjában (hely, idő, segéd személyek) az előállítónak teljes szabadsága van, épen azért rendszerint a személyes teljesítés sem kötelező. Természetesen kivételt képeznek egyes művek, amelyeknek lényegéhez tartozik a személyes teljesítés, mint pl. a művészi alkotások.

Vállalkozási szerződést bármely mű előállítására lehet kötni; így lehet kötni valamely ipari vagy gyári munka által előállítható dologra, valamely tudományos vagy művészi műre, de lehet dolgok szállítására is.

A vállalkozó köteles az elvállalt munkát a szerződésben kikötött feltételek mellett elkészíteni és az elkészítés után a megrendelőnek átadni. Ha az átadás ideje nincs kikötve, a vállalkozó annyi idő alatt tartozik teljesíteni, amennyi idő alatt az közönséges szorgalommal lehetséges.

Ha a megrendelő a művet kifogás nélkül átvette, a vállalkozó már tovább szavatossággal nem tartozik.

¹ P. T. T. 1626. §.

A kölcsönös igazságosság.

Egyébként azonban ha a mű meg nem felelő, a megrendelő követelhet a ihányok pótlását, vagy kárának megtérítését, vagy a munkadíj arányos leszállítását. Ha a műnek lényeges hibái vannak, a megrendelő azt nem köteles átvenni, hanem a szerződéstől egyszerűen elállhat. A művet az átadásig érő veszélyekért a vállalkozó felelős.

A megrendelőnek kötelessége a megfelelő munkát átvenni és a kikötött munkadíjat pontosan megfizetni. Az átvételi költségek is a megrendelőt terhelik.

A vállalkozási szerződés kölcsönös megegyezéssel bármikor visszavonható. A megrendelő egyoldalúlag is visszavonhatja a megbízást, de ilyenkor a vállalkozónak kártérítéssel tartozik.¹

21. A díjkitűzés.

A *díjkitűzés* nyilvánosan közzétett kötelező ígéret valaki részéről, hogy az, aki a kitűzött szolgáltatást teljesíti vagy a kívánt dolgot felmutatja, a kitűző részéről meghatározott jutalomban részesül.

A díjkitűzésnek hasonlatossága van a vállalkozási szerződéssel, mert a díj (jutalom), mindkettőben bizonyos teljesítéshez van kötve. De abban különbözik a vállalkozási szerződéstől, hogy a vállalkozásnál a vállalkozó magát kötelezi a felvállalt munka teljesítésére, míg a díjkitűzésnél senki sem kötelezi magát a kiírt föltételek teljesítésére, csak a kitűző kötelezi magát az ígért jutalom megadására.

A díjkitűzés tárgya a lehető legkülönbözőbb lehet,

¹ Zlinszky-Reiner i. m. 707. l. Kolosváry i. m. II. 246. l.

így valamely tudományos munka, felfedezés, valamely elveszett dolog feltalálása, talány megfejtése vagy bármiféle verseny. A jutalom is lehet valamely anyagi vagy erkölcsi értékkel bíró dolog.

A kitűző kötelezettsége csak addig az időig áll fenn, amelyet a kitűző megállapított. Ha határidő nincs megállapítva, a díjkitűzés mindaddig érvényes, míg valaki a kitűzött jutalmat el nem nyerte. Ha a díjkitűzés nincs határidőhöz kötve, a kitűző kötelezettsége átszáll az örökösökre is.

A díjkitűzés visszavonható, ha a kitűző a visszavonási jogot magának kifejezetten vagy hallgatagon föntartotta; másként nem visszavonható. A határidőhöz kötött díjkitűzés rendszerint nem visszavonható, a határidő nélküli visszavonható.

A díjkitűzés lehet egyszerű díjkitűzés vagy pályázat. A *pályázatnál* a több pályázó közül a jutalmat annak kell odaitélni, aki a kitűzött feltételeknek legjobban megfelel. A pályadíjra annak odaitélése ad jogot.

A kitűzött jutalomra szoros joga van annak, aki a kitűzött feltételeknek teljesen megfelel. A pártos pályabíró vét az igazságosság ellen és kártérítéssel tartozik.¹

VI. Mások ügyének vitele.

22. A letét.

A *letét* (depositum) oly szerződés, a mellyel valaki idegen dolgot megőrzés végett átvesz azzal a köte-

¹ Kolosváry i. m. II. 152. l.

lezettséggel, hogy azt ismét visszaszolgáltatja. Azt, aki a dolgot leteszi, letevőnek, akinél leteszi, letéteményesnek nevezzük.

Letét sok esetben hallgatagon is jön létre, ha a körülményekből kitűnik, hogy valaki a dolgot megőrzés végett vette át. Így ha valaki másnak helyiségebe a gazda tudtával valamely árút letesz, vagy ha ruháját, podgyászát olyan helyen beadja, ahol ezek megőrzésére állandó berendezés (ruhatár) van, pl. vasuton, hajón, vendéglőben, fürdőben, a dolgok átvételével letét jön létre.

A letét általában ingyenes szerződés, díjazása csak abban az esetben kötelező, ha vagy ki van kötve, vagy hallgatólag kikötöttnek kell tekinteni.

A letét tárgya bármiféle ingó dolog lehet. Ingatlan felügyeletének elvállalása nem letét hanem megbízás.

A *letéteményes* egyedüli kötelessége az átvett dolgot megőrizni; a kezelésre és igazgatásra az ő megbízása nem terjed ki. A letett dolgot oly gondossággal tartozik őrizni, mint saját dolgát. Veszély esetén kötelessége azt megmenteni; de nem köteles saját dolgát feláldozni, hogy a letéteményt megmenthesse. A letéteményes az ő hanyagságából eredő minden kárért kártérítéssel tartozik. A kártérítés kérdésében enyhébb elbírálás alá esik az ingyenes, mint a díjazott letét. Súlyosabb azok felelőssége, akik letétek elfogadásával iparszerűen foglalkoznak, mint szállóvendégeket befogadó vendéglősök, közraktárak. (1875: XXXVII. t.-c. 437. §.)

A letéteményes a letett dolgot tartozik személyesen őrizni, nem szabad azt megőrzés végett harmadik

személynek átadni. Akik a letéttel iparszerűen foglalkoznak, a letétet harmadik személyre is bízhatják, de ebben az esetben az ez által okozott károkért is felelősek.

A letéteményes nincs jogosítva a letett dolgot használni. Ha a letevő őt erre külön feljogosítja, ez nem annyira letét, mint inkább kölcsön vagy haszonkölcsön, az ú. n. *rendkívüli letét* (depositum irregulare). Ha a letéteményes a letett dolgot jogtalanul használja, ezért a letevőnek kártérítéssel tartozik.

A letéteményes a letett dolgot a határidő letelte után gyümölcseivel és növedékeivel együtt a letevőnek visszaszolgáltatni tartozik. De ha a visszaszolgáltatás ideje nincs kikötve, azt bármikor is visszaadhatja.

A *letevő* köteles a határidő elteltével dolgát visszavenni, de bármikor előbb is visszaveheti. Köteles a letevő a kisserződött letéti díjat megfizetni, továbbá a letéteményesnek szükséges és hasznos kiadásait és kárait megtéríteni, melyek a letétből származtak.¹

Közgazdaságilag fontos intézmény letétek számára a *közraktár*.² A közraktár oly raktár, amelyben a termelők és kereskedők a különböző árukat beraktározhatják, ahol azok csomagolásáról, gondozásáról, tisztán tartásáról és elvámolásáról is gondoskodnak. A közraktárban letett árukra kölcsönöket is lehet felvenni. A letett árukról a letevő okmányt kap, amelyet

¹ Zlinszky-Reiner i. m. 714. l. Kolosváry i. m. II. 177. l.

² Földes: Társadalmi gazdaságtan II. 205. l. Nagy Ferenc i. m. 178. §.

közraktári jegynek (warrant) neveznek, melynek alapján a tulajdonos az árut eladhatja vagy elzálogosíthatja. Közraktárakat állíthat fel az állam, községek vagy magántársulatok.

23. A megbízás.

A *megbízás*¹ (mandatum) olyan szerződés, amelyben valaki más ügyének elintézését vállalja magára. Az, aki a megbízást adja, a megbízó (mandans), aki azt elvállalja, a megbizott (mandatarius).

A megbízással rokon a *meghatalmazás*, melyben valakit arra jogosítunk fel, hogy minket valamely jogügyleti cselekvénynél képviseljen és helyettünk foganatosított cselekvényeit magunkra kötelezőnek ismerjük el. Az egyiket meghatalmazónak, a másikat meghatalmazottnak nevezzük.

A megbízás rokonságban áll a vállalkozási szerződéssel is, egyes teljesítésekre lehet úgy megbízói, mint vállalkozási szerződést kötni.

A megbízás lehet akár ingyenes, akár visszerhes szerződés. Külön kikötés nélkül, hallgatagon is visszerhes szerződés az a megbízás, amely olyan természetű, hogy annak ingyenes teljesítését nem lehet várni, vagy ha a megbizott foglalkozásánál fogva vagy a szokás alapján díjazást várhat.

A megbízás lehet általános, mely a megbízó összes ügyeire kiterjed, vagy csak részleges. A teljesítés módját tekintve lehet korlátlan, mikor a megbizott az ügyet legjobb belátása szerint szabadon

¹ Zlinszky-Reiner i. m. 718. l. Kolosváry i. m. II. 259. l.

intézheti, vagy korlátozott, mikor az elintézés módja a megbízásban meg van állapítva. A megbízás határait általában a szerződő felek állapítják meg, egyes esetekben azonban maga a törvény. Így a cégvezetők meghatalmazásának határa a kereskedelmi törvényben meg van állapítva.

A megbízáshoz szükséges, hogy a megbízott a megbízást elfogadja. Oly személyek, akiknek megbízások ellátása foglalkozását képezi, ha nekik megbízást ajánlanak fel, kötelesek nyilatkozni, elfogadják-e a megbízást, vagy sem. Ha nem nyilatkoznak, a megbízást elfogadottnak kell tekinteni és ha a megbízást nem látják el, a megbízónak a bekövetkező károkért kártérítéssel tartoznak.

A megbízás semmiféle alakiséghez sincs kötve és hallgatagon is létre jöhet. A meghatalmazáshoz rendszerint okirat szükséges.

A *megbizott* köteles a rábizott ügyet a meghatalmazás korlátai között legjobb tudása szerint ellátni. Ha a meghatalmazás korlátait átlépi, az ebből származó károkért felelős. A megbízás teljesítése után megbízójának elszámolással tartozik.

A *megbizó* a megbízás korlátain belül a megbízott eljárásából rá háruló kötelezettségeket ép úgy tartozik elismerni, mintha azokat ő saját személyében vállalta volna magára. A megbízó köteles a megbízottnak kialakult vagy szabályszerű díját megfizetni, összes költségeit és a megbízásból rá háruló károkat neki megtéríteni.

A megbízónak jogában áll a megbízást bármikor visszavonni. Szintúgy a megbízott is bármikor fel-

mondhatja a szerződést. De mindkettő csak olyan időben mondhatja fel a szerződést, amikor abból a másiknak nem származik kára; különben a másik kárát tartozik megtéríteni.¹

A megbízásnak nevezetesebb nemei: az utalvány, a bizomány, az alkuszi ügylet és a fuvarozási szerződés.

Az *utalvány*² (assignatio) olyan szerződés, amelyben az egyik fél, az utalványozó, feljogosítja a másikat, az utalványost, hogy bizonyos szolgáltatást egy harmadik személytől, az utalványozottól felvehessen, viszont az utalványozottat arra kötelezi, hogy az utalványosnak fizessen. Az utalvány két megbízást foglal magában: az utalványosnak szólót, hogy bizonyos szolgáltatást felvehessen, és az utalványozottnak szólót, hogy a szolgáltatást teljesítse. Az utalványnak különös neme a csekk, mely pénzügyhoz, vagy bankárhoz szóló utalvány a nála elhelyezett letét alapján.³

A *bizomány*⁴ oly szerződés, amelyben valaki másnak, a bizományosnak, megbízást ad, hogy ez valamely ügyletet kössön a maga nevében, de megbízója részére. Legtöbbször kereskedelmi ügyletekben fordul elő.⁵

¹ A kereskedelmi meghatalmazottokról I. Nagy Ferenc: A magy. keresk. jog kézikönyve I. 36. §.

² Zlinszky-Reiner i. m. 727. l. Kolosváry i. m. II. 267. l. Nagy Ferenc i. m. 135. §.

³ 1908: LVIII. t.-c. A csekk törvény. Nagy Ferenc i. m. 135. a. §.

⁴ Zlinszky-Reiner i. m. 730. l. Kolosváry i. m. II. 272. l.

⁵ 1875: XXXVII. t.-c. 368—374. §. Nagy Ferenc i. m. 158. §.

Az *alkuszi ügylet*¹ a megbízásnak az a neme, amelyben a megbízó megbizottját azzal az utasítással látja el, hogy részére valamely ügyletet közvetítsen. Azt, aki más részére valamely ügylet létrejövetelénél közben jár, alkusznak nevezzük. Az alkusz az alkusz-dijra csak akkor tarthat jogot, ha a kívánt ügylet az ő közvetítésével jön létre.

A *fuvarozási szerződésnél*,² mely személyek és áruknak fuvarozása felől szárazon és vizen köttetik, részben a megbízás, részben a munkaszerződés szabályai alkalmazandók.

Megebízás nélkül is származhatnak hasonló jogok és köteleességek, mint megbízásból az ú. n. megbízás nélküli ügyvitel esetében.

*Megebízás nélküli ügyvitel*³ (negotiorum gestio) alatt azt értjük, hogy valaki minden megbízás, törvényes jogosultság és felvállalt kötelezettség nélkül másnak ügyében eljár. Ez nem szerződés, miután az érdekelt felek megegyezése teljesen hiányzik, hanem csak föltételezése, vélelmezése a megegyezésnek.

A kölcsönös igazságosságból kifolyólag senkinek sem kötelessége másnak ügyében megbízás nélkül eljárni, sőt arra törvényes jogosultsággal nem is bír. Ha azonban valaki bár föl nem kérve és meg nem bízva, másnak ügyében, főleg olyanében, aki maga eljárni nem tud, eljár, ebből kölcsönös kötelezettségek

¹ U. o. 533—548. §. Nagy Ferenc i. m. 205—207. §.

² 1875: XXXVII. t.-c. 393—433. §. Zlinszky-Reiner i. m. 732. l. Nagy Ferenc i. m. 167. §. Ezzel rokon a szállítmányozási szerződés l. u. o. 163. §.

³ Zlinszky-Reiner i. m. 625. l. Kolosváry i. m. II. 327. l.

származnak. Az eljáró köteles a megkezdett ügyet úgy ellátni, mint az ügy urának érdeke megkívánja, befejezni és befejezte után az ügy gazdájának számot adni.

Ha az ügy ura az eljáró beavatkozását akár kifejezetten, akár hallgatagon jóvá hagyja, az eljáró megbízottnak tekintendő. Ha azonban az ügy ura őt az önkéntes beavatkozástól eltiltotta, az eljárónak semmihez sincs joga és az összes okozott károkért kártérítéssel tartozik.

Ha a megbízás nélküli ügyvivő sürgős szükség esetében avatkozik be, összes költségeinek megtérítését követelheti. Hasonlóképpen minden olyan esetben, mikor az ügy urának érdekében járt el és neki vagyoni előnyöket biztosított.

VII. A követelés biztosítására és teljesítésére vonatkozó szerződések.

24. A kezesség.

A *kezesség*¹ (fidejussio) oly szerződés, amelyben valaki, a kezes, valamely adósnak, a főadósnak, hitelezőjével szemben magát arra kötelezi, hogy az adós tartozásáért helyt áll. A kezes nem vállalja el egyszerűen az adós tartozását, hanem csak helytállásra kötelezi magát.

A kezesség mindig járulékos szerződés, feltételezi az érvényes adósság létezését. Ha nincs főadósság

¹ Zlinszky-Reiner i. m. 740. l. Kolosváry i. m. II. 276. l.

vagy ha az megszűnik, kezesség sincs, illetőleg megszűnik. A kezes lekötöttsége nem is terjedhet ki másra, mint amennyire a főadósé kiterjed.

A kezes rendszerint csak arra kötelezi magát, hogy a főadós tartozásáért úgy áll helyt, hogy a hitelező annak teljesítését először csak a főadóstól követelheti és csak másodszorban a kezestől, akkor, ha a főadós nem képes fizetni. De a kezes olyan módon is elvállalhatja a kezességet, hogy a főadóssal egy-sorban egyetemleges fizetési kötelezettsége legyen. Ez az ú. n. *készfizető kezesség*. Ebben az esetben hitelező követelésének teljesítését akár a főadóstól, akár a kezestől, akár mindkettőtől egyszerre köve-telheti.

Kezességi szerződést lehet kötni a főadós bele-egyezésével vagy anélkül, mert a kezességi szerződés tulajdonképen csak a hitelező és a kezes között fönn-álló jogviszony.

A kezes a hitelezőt az elvállalt kötelezettség mér-téke szerint tartozik kielégíteni, kötelezettsége a főadós tartozásán túl nem terjed.

A hitelezőnek a kezessel szemben kötelessége, hogy a tartozásnak a főadóstól behajtásában kellő gon-dosságot tanúsítson. Ha a hitelező ebben mulasztást követ el, a kezes a kezesség alól fölszabadul.

Ha a kezes a hitelezőnek a főadós helyett fizetett, a kielégített követelés engedmény útján rá átszáll, a főadóssal szemben ő válik hitelezővé és vele szem-ben visszkereseti joga van.

A kezesség megszűnik, ha megszűnik maga a fő tartozás. Az időhöz kötött kezesség akkor szűnik meg,

amikor az idő letelik. Ha a kezesség nincs időhöz kötve, azt a kezes föl is mondhatja. De a készfizető kezes nem mondhatja föl a kezességet.

25. Az egyezség.

Az *egyezség*¹ (transactio) oly szerződés, amelyben két vagy több személy valamely közöttük főnforgó vitás, bizonytalan vagy behajthatatlan jogviszonyt az által szabályoz, hogy kölcsönösen engednek valamit és ez által annak vitás volta megszűnik.

Az a jogviszony, amelyet egyezséggel rendeznek, minden olyan magánjogi viszony lehet, ami a felek rendelkezési körébe tartozik. De a jogviszonynak, hogy egyezség tárgya lehessen, valamiféleképen bizonytalannak kell lenni. Az egyezség kölcsönös engedékenység által történik. Ha csak az egyik fél enged követeléséből, akkor nem egyezséggel, hanem ajándékozással vagy tartozáselismeréssel van dolgunk.

Az egyezség megtámadható, ha kiderül, hogy a valóságnak nem felel meg az a tényállás, amelynek téves föltevése az egyezségre okot szolgáltatott; vagy ha az derül ki, hogy a kétség a felek tudtán kívül már előbb bírói ítélettel el volt döntve.

Egyezséget vagy bíró közbenjövete nélkül, vagy bíróság előtt per közben lehet kötni.²

Ha a felek nem tudnak egyezséget kötni, szerződésileg megegyezhetnek abban is, hogy a vitás jog-

¹ Zlinszky-Reiner i. m. 746. l. Kolosváry i. m. II. 290. l.

² 1868: LIV. t.-c. 257. §. 1893: XVIII. t.-c. 21. §.

viszonyt választott bíróság döntse el. Ez a *választott bíróság iránti szerződés* (compromissum).¹

A választott bíróság iránti szerződés írásban kötendő. A választott bírónak a birói tiszt elfogadását írásbelileg kell kijelenteni, ez a *választott birói szerződés* (receptum arbitrii) a felek és a bírák között. Ezzel a szerződéssel a bírák kötelezik magukat a bíraskodással járó teendőkre, a felek pedig arra, hogy a bírák ítéletét magukra kötelezőnek elismerik.

A választott bíróság ítélete ép úgy kötelez, mint a rendes bíróságé. Az ítélet végrehajtása a rendes bírósághoz tartozik.

26. A tartozáselismerés.

A *tartozáselismerés* olyan szerződés, amelyben az adós fennálló adósságát valóságosnak elismeri és a hitelező ezt a nyilatkozatot elfogadja.² A tartozáselismerés bizonytalanná vált jogviszonynak biztosítására szolgál, az egyezségtől abban különbözik, hogy nem a felek engedékenységén alapszik.

A tartozáselismerés a követelésnek önálló jogcíme, úgy hogy a hitelezőnek jogában áll követelését nem csak a régi jogalapon, hanem ha akarja, egyedül a tartozáselismerés alapján is érvényesíteni.

A tartozáselismerésnek nevezetes alakja az *elszámolás*. Ez abban áll, hogy a felek egymással szemben fennálló jogait és követeléseiket kölcsönösen

¹ Zlinszky-Reiner i. m. 748. l. Kolosváry i. m. II. 296. l.

² Kolosváry i. m. II. 292. l.

megállapítják, kiegyenlítik, a fenmaradó tartozásra pedig az elszámolást új alapnak fogadják el, úgy hogy elszámolás után egyik félnek sem áll jogában a régi, már lezárt jogviszonyokra visszamenni.

VIII. Társaság és közösség.

27. A társaság.

A *társaság*¹ (*contractus societatis*) oly szerződés, amelyben ketten vagy többen valamely közösen megállapított cél érdekében egyesülnek és a közös cél érdekében magukat bizonyos vagyoni szolgáltatásokra kölcsönösen kötelezik.

A társaság mindig valamely közös cél elérésére alakul. Ez a cél különböző természetű lehet, itt azonban csak a vagyoni előny céljából alakult társaságokkal foglalkozunk.

Az állandó szervezet nélkül alkalmilag alakult társaságok nem képeznek új jogalanyt, jogi személyt; az összeadott vagyon nem a társaságé, hanem a tagoké, a kötelezettségek is a tagokat terhelik. A tagok ugyan egymással bizonyos közösségre lépnek, de ez csak az összeadott vagyonra vonatkozik. A vagyonközösség a szerződő felek megállapodása szerint lehet *tulajdonközösség* (*societas quoad sortem*), úgy hogy az összeadott vagyonrészek közös tulajdont képeznek, de lehet csak *vagyonhasználati közösség* is (*societas quoad usum*).

¹ Kolosváry i. m. II. 252. l.

Az állandó jellegű társaságok, mint a kereskedelmi társaságok, jogi személyt képeznek.

A szerződő társak kötelesek a szerződésben kikötött vagyoni szolgáltatásokat teljesíteni. Ez a szolgáltatás lehet valamely dolog vagy jog átengedése, vagy munka teljesítése. A szerződésben megállapított járulékon felüli hozzájárulásra egyik tagot sem lehet kötelezni, még akkor sem, ha enélkül a társaság tovább fenn nem állhatna. Minden tag felelős a kárért, amit szolgáltatásának vétkes nem teljesítése által okoz és köteles a kárt megtéríteni.¹ Egyéb megállapodás híján a társaknak egyenlő jogaik és kötelességeik vannak.

A társaság ügyeit rendszerint csak közösen intézhetik és minden ügylethez az összes tagok beleegyezése szükséges. Ha azonban a szerződés egy vagy több tagot az ügyvezetéssel megbíz, ők mindent megtehetnek, amit a társaság érdeke kíván. A társaság ügyeit minden tag ép oly gonddal tartozik intézni, aminővel saját ügyeit szokta intézni.

A nyereségben és veszteségben osztozkodás arányát a szerződés állapítja meg. Ha azonban a szerződésben nincs erre vonatkozó megállapodás, a tagok nem szolgáltatásaik arányában, hanem fejenként egyenlő részekben osztozkodnak.

A társaság-szerződés megszűnik a társaság feloszlása által, az egyes tagra pedig annak kilépése által is. A társaság feloszlik, ha a feloszlást a tagok

¹ Közkereseti társaságnál a befizetés elmulasztása esetén még 5% kamatot is tartozik fizetni. Keresk. törv. 73. §.

kölcsönösen elhatározzák, ha az idő, melyre alapították letelt, ha a bontó feltétel, amelytől a fönnállást függővé tették bekövetkezett, vagy ha valamelyik tag meghalt vagy csődbe jutott. Akkor is megszűnik a társaság, ha elérte a kitűzött célt, melyre alakult, vagy ha kitűnik, hogy az el nem érhető. A határozatlan időre kötött társaságot bármely tagnak jogában áll felmondani; a felmondási idő letelével a társaság feloszlik.

A társaság feloszlása után a társasági vagyon a társak között felosztandó. Ebből első sorban mindenki megkapja a maga hozzájárulását, a fönnmaradó vagyon pedig más megállapodás híján fejenként egyenlő részekben osztandó el. Ha a feloszláskor a társaságot adósság terheli, azért a tagok felelősek és egyenlő részekben tartoznak viselni. (Keresk. törv. 62. §.)

Ha egy vagy több tag kiválása után a többiek a társaságot folytatják, a kiváló tagok végkielégítést kapnak, a társaság vagyonának többi része a társakra száll.

Minden megengedett célra lehet társaságot alapítani. Különös figyelmet érdemelnek a *kereskedelmi társaságok*, melyek kereskedelem folytatására alakulnak. Négyféle kereskedelmi társaságot különböztettünk meg: 1. közkereseti társaságot; 2. betéti társaságot; 3. részvénytársaságot; 4. szövetkezetet.¹

¹ Ezek jogviszonyait az 1875:XXXVII. t.-c. a kereskedelmi törvény szabályozza. V. ö. Nagy Ferenc: A magy. keresk. jog kézikönyve I. 47—113. §§.

Mindezek állandó jellegű, jogi személyiséggel, tulajdonszerzési joggal bíró társaságok. Más kereskedelmi egyesületek, melyek csak egy vagy több meghatározott üzlet lebonyolítására alakultak, *alkalmi egyesülések*; ezek a társaság előadott általános szabályai alá esnek. (61., 62. §§.)

A kereskedelmi társaságok alakulása a törvényszéknél vezetett kereskedelmi cégjegyzékbe bevezetendő. E végből az alakulást a törvényszéknél be kell jelenteni.

Közkereseti társaságnak az olyan kereskedelmi társaságot nevezzük, amelyben két vagy több személy avégből egyesül, hogy kereskedelmi üzletet közös cég alatt korlátlan és egyetemleges felelősség mellett folytasson. (64. §.)

A tagok viszonyát egymáshoz részletesen a szerződés állapítja meg. A társaság ügyeiben minden tag oly gondosságot köteles kifejteni, aminővel a maga ügyeiben szokott eljárni. A vétkesen okozott károkért a társaságnak kártérítéssel tartozik. Az ilyen természetű kártérítésbe nem tudhatja be azokat az előnyöket, amelyeket a társaságnak más alkalommal szerzett. (72. §.) Viszont a társaság tartozik megtéríteni a tagok kiadásait, melyeket a társaság érdekében tesznek. (71. §.) A versenytilalom elvénél fogva a tagoknak tiltva van hasonló üzletkörű társaságban mint beltag részt venni és általában akár a maga, akár más nevében olyan ügyleteket kötni, amelyeket a társaság is köt. (74. §.)

A társaság tagjai a társaság kötelezettségeiért egész vagyonukkal egyetemlegesen felelősek. (88. §.) Az is,

felelős a társaság összes kötelezettségeiért, aki csak később lép be valamely közkereseti társaságba. (89. §.) Az egyes tagok magánhitelezői követeléseik érvényesítésére nem vehetik igénybe a társaság vagyonát, hanem csak azt, amit az illető tag kamatok, munkadíj vagy jutalék fejében követelhet, vagy ami neki a felszámoláskor jut. (95. §.) Ellenben ha a társaság csődbe jut, ha a hitelezők a társaság vagyonában nem találhatnak teljes kielégítést, követeléseiknek azt a részét, amelyik a társaság vagyonából nem kerül ki, a tagok magánvagyonából követelhetik. (97. §.) Az egyes tagokkal (nem a társasággal) szemben támasztható keresetek a társaság feloszlásától vagy a tag kilépésétől számítva öt év alatt évülnek el. (121. §.)¹

A *betéti társaság* hasonlóan a közkereseti társasághoz, egy vagy több személynek egyesülése kereskedelmi ügyletek lebonyolítására közös cég alatt, azzal a különbséggel, hogy a betéti társaságnak kétféle tagjai vannak, beltagok és kültagok. A beltagok korlátlan és egyetemleges felelősséget vállalnak, úgy mint a közkereseti társaság tagjai, a kültagok azonban vagyonuknak csak azzal a részével vállalnak felelősséget, amit a társaság részére befizetnek (betét). (125. §.) A betéti társaság a beltagokra nézve valóságos közkereseti társaság, azért rájuk annak szabályait kell alkalmazni. (125., 132. §§.)

¹ A közkereseti társaság feloszlásáról, az egyes tag kilépéséről, a felszámolásról l. Keresk. törv. 98—124. §§. Nagy Ferenc i. m. 51—68. §§.

A társaság ügyeinek intézésére csakis a beltagok jogosultak. (141. §.)

A kültag az üzlet vezetésében nem vehet részt. A nyereségben és veszteségben betéte arányában osztozik. A társaság kötelezettségeiért is csak betéte erejéig felelős. (136., 139. §§.) A versenytilalom nem terjed ki a kültagra.

Részvénytársaságnak (Actiengesellschaft, société anonyme, limited company) oly kereskedelmi társaságot nevezünk, amelynek meghatározott nagyságú alaptőkéje van, mely egyenlő értékű részvényekből áll; tagjai a részvények tulajdonosai, akik csak részvényeik erejéig felelősek. (147. §.)

Minden részvényt a társasági vagyon arányos része illeti meg. Magát a befizetett összeget a részvényes nem követelheti vissza, de részvényét értékesítheti az által, hogy tulajdonjogát másra ruházza át.¹ A részvényesnek a társaság fönnállása alatt csak ahhoz van joga, hogy az alapszabályok szerint felosztandó haszonból a megfelelő rész neki kiadásék. (163., 172., 173. §§.)

A törzsrészvényeken kívül lehet még ú. n. elsőbbségi részvényeket is kibocsátani. Az elsőbbségi részvények abban az előnyben részesíthetők, hogy a társaság felosztatásakor először ezek tulajdonosait elégítik ki, valamint megállapított kamatlábbal kamat is biztosítható ezek számára.

A részvényesek a társaság vezetésébe csak a közgyűlésen folynhatnak be. (176. §.) A közgyűlés hatás-

¹ A részvények átruházási módjáról l. Nagy Ferenc i. m. 84. §.

köre részint a törvényben (179. §.), részint az alapszabályokban van megállapítva. A részvénytársaság ügyeit az igazgatóság intézi, amely egy vagy több személyből, részvényesekből vagy másokból állhat. (182. §.) Az igazgatóság által kötött ügyletek a társaságot kötelezik, a társaság nevében vállalt kötelezettségeért az igazgatóság tagjai személyesen nem felelősek. (188. §.) Ha az igazgatóság tagjai megbízásukon túl mennek, a károsultaknak egyetemleges felelősséggel tartoznak. (189. §.) Az igazgatóság működését ellenőrzi a felügyelő bizottság. A felügyelő bizottság legalább három tagból áll. (194. §.) A felügyelő bizottság tagjai egyetemleges felelősek, ha kötelességeik teljesítését elmulasztják. (196. §.) Az igazgatóság és a felügyelő bizottság tagjai a mérleg helyességeért egyetemleges felelősek. (200. §.)¹

Szövetkezeteknek oly kereskedelmi társaságokat nevezünk, amelyek meg nem határozott számú tagokból közös üzletkezelés, illetőleg kölcsönösség alapján alakulnak a tagok hitelének, keresetének vagy gazdálkodásának előmozdítására. (223. §.) Ilyenek a hitel, fogyasztási, lakásépítő, anyagbeszerzési, elárusítási, termelő, földbérelő szövetkezetek és a kölcsönös biztosító társaságok.²

Szövetkezetek alakulhatnak úgy korlátolt, mint

¹ Az igazgatóság és felügyelőbizottság felelősségéről l. Nagy Ferenc i. m. 94. §. A részvénytársaságok feloszlásáról u. o. 96—98. §§.

² A szövetkezetekről általában a Keresk. törv. 223—257. §§., a gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről külön az 1898 : XXIII. t.-c. l. Nagy Ferenc i. m. 101—113. §§.

korlátlan felelősséggel. A korlátlan felelősségű szövetkezet tagjai a társaság kötelezettségeiért egyetemlegesen egész vagyonukkal felelősek. A korlátolt felelősségű szövetkezet tagjai egyetemlegesen felelősek, de csak egy meghatározott összeg, más megállapodás híján, üzletrészüik erejéig. (Keresk. t. 231. §.) Az 1898:XXIII. t.-c. alapján álló gazdasági és ipari hitelszövetkezetek tagjai vagyonukkal üzletrészüiknek legalább ötszöröséig, legfeljebb tiszszereiséig felelősek. (Szöv. t. 15. §.) A szövetkezetet terhelő igények alapján a tagok ellen támasztott kérések a szövetkezet feloszlásától, vagy a tag kilépésétől számított egy év alatt évülnek el. (Keresk. t. 254. §.)

A szövetkezetek vezetésére általában ugyanazok a szabályok állnak, mint a részvénytársaságokra. Az 1898:XXIII. t.-c. alapján álló hitelszövetkezetek csakis a közigazgatási hatóság, valamely nyilvános testület, vagy az országos központi hitelszövetkezet közreműködésével alakulhatnak. (2. §.)

28. A közösség.

Ha valamely jog többeket közösen illet, ezt *közösségnek* nevezzük.¹ Ebben az esetben a több személynek együtt véve annyi joga van, mintha egy személy volna, az egyeseket a jognak csak törtszámokban kifejezhető hányadrészei illetik meg. A közösség egyaránt vonatkozhatik tulajdonjogra és bármiféle más jogra.

¹ P. T. T. 1732. §.

Mindegyik társat a közös jognak bizonyos hányada illeti meg; ha a részek aránya nincs meghatározva, a jogban egyenlően részesednek. A dolog felett önálló joga egyik társnak sincs.

A közös dologról a társak csak együttesen rendelkezhetnek. Ha valamelyik társ önállóan rendelkezik és ezzel a többit megkárosítja, kártérítéssel tartozik.

Minden társnak joga van az ő hányadrésze arányában a használatra és gyümölcszedésre, de úgy hogy a többi társ használati jogát ne sértse. A terheket is részeik arányában viselik. A használat módját, valamint a kezelését szótöbbséggel közösen állapítják meg. Nagy változtatások, beruházások esetén a kisebbségben maradóknak jogukban van a közösségből kilépni.

A közösség megszüntetését mindegyik társ bármikor követelheti. A közösség megszüntetésének módját nem szótöbbséggel, hanem közös megegyezéssel határozzák el. Ha nem tudnak megegyezni, a dolgot bíróság döntésére bizzák. A közösség megszüntetésének a dolog különböző természete szerint különböző módjai vannak: a dolognak természetben felosztása, a dolog eladása és a vételár felosztása, vagy pedig egy vagy több részes a többit pénzben elégíti ki.¹

¹ Zlinszky-Reiner i. m. 319. l. Kolosváry i. m. I. 333. l.

IX. Az értékpapírok.

29. Az értékpapírok természete és nemei.

Az értékpapírok¹ valamely hitelügyletnek okiratba foglalásából származnak.

Hitel alatt azt a vagyoni előnyt értjük, amely abban áll, hogy valakire dolgokat vagy jogokat ruháznak át, amelyekért ő csak később köteles ellenszolgáltatást adni.² Minden kölcsön és haszonkölcsön hitelügyletet képez, de más szerződéseknél is szerepelhet hitelügylet, mint mellékszerződés pl. a vételnél.

A hitelügyletről többnyire írásbeli okmányt állítanak ki. Ezeknek az okmányoknak egy része csak bizonyító okmány, amely az illető jogügylet létrejövetelének bizonyítására szolgál, a másik része azonban nemcsak a hitelügylet bizonyítékául szolgál, hanem a hitelügyletet önmagában úgy megtestesíti, hogy az az okmány erejénél fogva áll fenn és az okmány birtoklása nélkül nem érvényesíthető. Az ilyen okiratot, amely maga egy hitelügyletet képez, *értékpapírnak* (Wertpapier) nevezzük.

A hitelügylet létrejöttét bizonyító okmány önálló értékkel nem bír, másra, mint valamely jogügylet

¹ Az értékpapírokról l. Nagy Ferenc: Magyar keresk. jog. Gyakorlati szempontból Schmöger: Was soll der Klerus über Wertpapiere, Sparkassen, Banken und Börse wissen. Wien.

² A hitelről l. Földes: A nemzetgazdaság és pénzügytan vezérfonala 62. sz.

bizonyítására nem használható. Ha az ilyen okmány elvész, az más bizonyítékok által pótolható. Az ilyen okmányt nem is lehet másra átruházni, ha csak maga a követelés engedmény által másra nem ruháztatik. Ilyen bizonyító okirat egy adóslevél, amely valamely érvényes jogügyletből származó követelés valódiságát bizonyítja.

Ellenben az értékpapír önálló értékkel bír, önmagában is létesít követelést, amely követelés az értékpapírban van megtestesítve, úgy, hogy aki az értékpapír birtokában van, az a követelést még akkor is érvényesítheti, ha a fizetés már megtörtént. Viszont ha az értékpapír elvész, azt bizonyítékkal pótolni nem lehet, a követelés más uton nem bizonyítható és nem érvényesíthető.

Az értékpapírok a mai gazdasági életben óriási fontossággal bírnak, mert úgy az egyesek, mint társulatok és az államok hiteligényüket értékpapírok kibocsátásával elégítik ki. Az értékpapírokat kibocsátásuk szerint felosztjuk: 1. állampapírokra, 2. törvényhatósági értékpapírokra és 3. magánértékpapírokra.¹

Az értékpapírok nevezetes tulajdonsága az átruházhatóság. Az értékpapíroknál a hitelező mindig a papír tulajdonosa, az adós az, aki az értékpapírban mint fizető meg van nevezve. Az átruházhatóságnál fogva a hitelező az értékpapírban foglalt követelését az adós megkérdezése nélkül másra ruházhatja át. Az átruházhatóság következtében az értékpapírok

¹ Zlinszky-Reiner i. m. 589. l. Kolosváry i. m. II. 158. l.

alanya minduntalan változhatik. Egyes szerzők ebből a szempontból az értékpapírok számára a bizonytalan alanyú kötelmek kategóriáját állítják föl.¹ Az átruházhatóság szempontjából megkülönböztethetjük: 1. a névre, 2. a rendeletre és 3. a bemutatóra szóló papirokat.

1. A *névre szóló* értékpapír (Namenspapier) egy megnevezett hitelezőre szól és csak ő általa értékesíthető. A névre szóló papír által az adós csak a megnevezett hitelezővel lép viszonyba. Ilyenek a postatakarékpénztári könyvek. A névre szóló papírt rectapapírnak is nevezzük, mert nem lehet forgatni (giro) azaz rövid uton másra átruházni; hanem csak recta via az adósnál lebonyolítani. A rectapapír átruházhatósága nagyon korlátolt, azt csak engedmény útján lehet másra átruházni.²

2. A *rendeletre szóló* papír (Ordrepapier) oly értékpapír, amely közvetlenül szintén egy megnevezett hitelezőre vonatkozik, de ennek a hitelezőnek jogában áll a papírt rövid uton az értékpapír hátlapjára írt rövid megjegyzés, a hátirat, forgatmány (indossement) és a papír átadása által másra átruházni. Ilyen papírok a névre szóló részvények, a váltók, a közraktári jegyek.³

3. A *bemutatóra szóló* papírok (Inhaberpapier) olyan értékpapírok, amelyek nem meghatározott hitelezőre szólnak, hanem mindig az tekintetik hitelezőnek, aki az értékpapír birtokában van. A bemutatóra szóló papír kiállítója mindig csak a tény-

¹ Így Zlinszky-Reiner i. m.

² L. Nagy Ferenc i. m. 131. §. ³ U. o. 132. §.

leges birtokossal áll viszonyban. A bemutatóra szóló papír átruházása annak egyszerű átadása által történik. Ilyen papirok a bankjegyek, takarékpénztári könyvek, életbiztosítási és egyéb kötvények, a bemutatóra szóló részvények, záloglevelek, sorsjegyek, ígervények.¹

A bemutatóra szóló papirok *kötményezés*, vinculálás által átváltoznak névreszóló papirokká. A kötményezés abban áll, hogy az értékpapírra az illetékes hatóság rávezeti, hogy annak értéke csak meghatározott személy rendeletére fizethető ki. A kötményezés célja az értékpapíroknak biztosítása elveszés esetére, nehogy azokat valaki illetéktelenül értékesítse. Így lehet vinculálni takarékpénztári betétkönyveket is azzal, hogy a fönntartást a könyvre rávezetik. A kötményezett értékpapírokat a kötményezés alól fel is lehet oldani, devinculálni.

Az értékpapírok nevezetesebb alakjai a következők: 1. az állam által kibocsátott értékpapírok, melyek az államadósság részét képezik: a különböző nevű járadékpapírok (Rente), mint arany, ezüst, papír, koronajáradék, az állami kötvények, (= kötelezvény, Obligationen), sorsjegyek (Lose); ide sorozhatjuk a törvényhatóságok által kibocsátott kötvényeket és sorsjegyeket is; 2. a magántársulatok által kibocsátott kötvények, záloglevelek, sorsjegyek, részvények, elsőbbségi részvények (Prioritäten), takarékpénztári könyvek; 3. a magánosok által kibocsátott ígervények, váltók, csekkek, külföldi váltók.

¹ Nagy Ferenc i. m. 133. §.

Az értékpapírok egy része, a különféle járadékok és kötvények meghatározott kamatot, a részvények az évi jövedelemnek megfelelő, előre meg nem határozható osztalékot hoznak; a sorsjegyek és a nyereménykötvények pedig nyereményre és azonkívül sok esetben kamatra is adnak jogot. Ezek fölvételére szolgál az értékpapirhoz csatolt szelvényív.

Értékpapírok kötelező erejüket veszítik: 1. elévülés által. A tőke és a járadékkövetelés a lejáratától számított husz év alatt, a szelvényeken alapuló követelés hat év alatt évül el;¹ 2. elveszés vagy megsemmisítés által. Ha azonban az értékpapir a tulajdonos akarata ellenére semmisül meg, vagy azt tőle ellopják, vagy másként elvesz, akkor az értékpapir biróilag *megsemmisítettik* (amortisatio) és a károsult a megsemmisített helyett megfelelő új értékpapírt kap, a lejárt követelés pedig kifizettetik.² De biróilag nem semmisíthetők meg az osztrák-magyar bankjegyei, az állami kamatozó pénztári utalványok, a jótékony vagy közhasznú célra rendezett sorsjátékok jegyei, az értékpapírok szelvényei és szelvényutalványai és még néhány más értékpapir.³

¹ 1881. XXXIII. t.-c. a közforgalom tárgyát képező értékpapírok birói megsemmisítéséről és elévüléséről 37. és 40. §§.

² U. o. Váltók megsemmisítéséről 1876: XXXVII. t.-cikk. 77—80. §§.

³ U. o. 21. §. I. Kolosváry i. m. II. 172. I. Nagy Ferenc i. m. 134. §.

X. A szerencseszerződések.

30. Fogadás, szerencsejáték, sorsjáték, reményvásár, nyereménykötvények, életjáradék.

I. *A fogadás.* A fogadás (sponsio) olyan szerződés, amelyben a vitatkozó felek abban állapodnak meg, hogy jutalomban vagy díjban részesüljön az, akinek állítása a valóságnak megfelel, vagy teljessébe megy.

A fogadás érvényességéhez megkívántatik, hogy mindkét fél bizonytalanságban legyen afelől, amiről a fogadás szól. Aki biztosan tudja azt, amiről valakivel fogad, nem fogadhat érvényesen. De ha a másik fogadó tudja, hogy az első magát biztosnak tartja és még ezalatt a feltétel alatt is ragaszkodik a fogadáshoz, a fogadás érvényes.

A fogadásból származó követelés bíróilag nem érvényesíthető; de ha a szolgáltatás megtörtént, az többé vissza nem követelhető (obligatio naturalis). Ha azonban a nyertes a fogadás kimenetelét igazságtalanul befolyásolta, a fogadás érvénytelen és a teljesített szolgáltatást vissza kell adni.

Azonban bíróilag érvényesíthetők azok a fogadások, amelyeket valaki lóversenyek alkalmával az ilyen fogadásokkal üzletszerűen foglalkozó egyének közvetítésével kötött.¹

Ahhoz, hogy a fogadás ne csak érvényes, hanem erkölcsileg megengedett is legyen, szükséges, hogy

¹ 1894: XXIX. t.-c. I. Kolosváry i. m. II. 301. l.

valamely tisztességes okból történjék és hogy a jutalom ne legyen aránytalanul nagy. Hasznos lehet az olyan fogadás, amely ösztönzésül szolgál valaminek kikutatására vagy elérésére.

II. A szerencsejáték. A játék (ludus) a fogadással rokon szerződés, amelyben az részesül jutalomban, aki a játékot megnyeri. A játék kimenetelében a játészó ügyességének és a szerencsének van többkevesebb része. E kettő aránya a játékok különbözősége szerint nagyon különböző, némelyik majdnem kizárólag a játékos ügyességétől függ (pl. a sakk), a másik kizárólag a szerencsétől (roulette).

A játék akkor igazságos, 1. ha a játékosok nem használnak meg nem engedett cselt, 2. ha nagyjában egyenlő erejű ellenfelek, 3. ha szabad akaratukból játszanak, 4. ha a játékra sajátjukat teszik föl.

A játék bíróilag soha sem érvényesíthető szerződés. Egyes játékok egyenesen rendőri tilalom alá esnek.¹

III. A sorsjáték. A sorsjáték (lotteria) olyan szerződés, amelyben valaki pénzért azt a jogot szerzi meg, hogy a nyereménytárgyat elnyerje abban az esetben, ha a szerencse neki kedvez.

A sorsjáték igazságosságához szükséges, hogy a befizetések és a kifizetett nyeremények egymással arányban álljanak.

A sorsjáték is csak abban az esetben bíróilag érvényesíthető, ha engedélyezve van. Ilyen engedélyezett sorsjáték az osztálysorsjáték és egyes magán sorsjátékok.

¹ 1879: XL. t.-c. 8. §. Zlinszky-Reiner i. m. 736.

IV. A reményvásár. Aki valamely dolognak jövőben várt jövedelmét, hasznát, gyümölcsét általában, vagy meghatározott áron megveszi, szerencse szerződést köt, melyet reményvásárnak nevezünk. Ebben a szerződésben minden haszonvétel a vevőt illeti, de egyszersmind minden veszélyt is ő tartozik viselni.

*V. Nyereménykölsön kötvények és igérvények vétele.*¹ A nyeremény kölcsönkötvény olyan értékpapir, amely a kamatozás mellett véletlen esélytől függő nyereményhez is nyújt reményt, tehát kölcsönüggyellett összekötött szerencseszerződés. Nyereménykölsönt csakis a törvényhozás engedélyével szabad kibocsátani. Az igérvény valamely nyereménykilátással biztató értékpapir nyeremény-reményének megvásárlása az értékpapir megvásárlása nélkül.

*VI. Az életjáradék.*² Az életjáradék oly szerződés, amelyben az egyik fél a másik félnek az egyik vagy másik fél élete hosszáig időszakonként teljesítendő pénzbeli vagy más dologból álló szolgáltatásra kötelezi magát pénzért, szolgálatért vagy ajándékképen. Mint a meghatározásból kitűnik, az életjáradék lehet visszterhes vagy ingyenes szerződés és eszerint majd a visszterhes, majd az ajándékozási szerződés szabályai szerint kell megítélni. Az életjáradék rendszerint a járadék-élvező élethosszáig tart, de lehet a járadék-fizető élete hosszáig is kötni. Mivel az életjáradék tartama egy bizonytalan körülménytől, az egyik fél halálától függ, azért az életjáradékot a szerencseszerződések közé soroljuk.

¹ Zlinszky-Reiner i. m. 738. l.

² Kolosváry i. m. II. 273. l. Zlinszky-Reiner i. m. 738. l.

Az életjáradékot lehet telekkönyvi bekebelezéssel biztosítani, valamint szerződés által másra is átruházni.

Az életjáradékkal rokon az *ellátási szerződés*¹ (contractus vitalitius), melyben az ellátó magát arra kötelezi, hogy a másikat élete fogytáig tartással, lakással, ruházattal élelemmel ellátja, gyógyíttatja és halála esetén eltemetteti. Az ellátás is lehet ingyenes vagy visszerhes. Például visszerhes ellátás az, mikor a szülők vagyonukat az életfogytig tartó ellátás kikötése mellett gyermekeiknek átadják.

Az ellátási szerződés is biztosítható telekkönyvileg. A szerződés felbontásánál aszerint, hogy ingyenes, vagy visszerhes szerződés, az ajándékozás vagy a visszerhes szerződés szabályai szerint kell eljárni.

31. A biztosítás.

A *biztosítás*² célja, valakinek vagyonát biztosítani, hogy az valamely várható veszteség által vagyonában kárt ne szenvedjen, vagy kilátásban levő szükséges kiadás esetére fedezetet találjon, vagy a vagyonszerzés útjába gördülő akadályok dacára vagyonát gyarapítani képes legyen. Így a vagyont lehet biztosítani szállítási károk, tűzkár, marhavész, árfolyam veszteség, betörés ellen, lehet magának kártalanítást biztosítani katonai szolgálat esetére, lehet hozományt biztosítani, lehet biztosítani jégkár ellen, baleset ellen és lehet

¹ Kolosváry i. m. II. 273. l.

² L. Földes : Társadalmi gazdaságtan. II. 436. l. U. a. Nemzetgazdaság és pénzügytan 212—216. sz. Nagy Ferenc i. m. 183—186. §. Hupper : Versicherungswesen, Staatslexicon V.

biztosítani az életet. Sőt biztosíthatja valaki másnak bebiztosításából eredhető kárát is, ez az ú. n. viszontbiztosítás.

A biztosítás az által történik, hogy valaki a károsodás esetére annak megtérítését megfelelő ellenszolgáltatásért magára vállalja. Tehát a biztosítás egy olyan szerződés, amelyben az egyik fél, a biztosító, bizonyos neki fizetendő összegért magát arra kötelezi, hogy a másiknak a meghatározott, de biztosan előre nem látható okból származó gazdasági kárát megtéríti. A biztosított által fizetendő összeget, biztosítási díjnak nevezzük.

Biztosítást köthet egyes ember, egyes emberrel, vagy többen kölcsönösen biztosíthatják egymást, de legtöbben biztosító társaságnál biztosítják magukat.

A biztosítási szerződés többé-kevésbbé előre nem látható esélyektől függ, azért szerencseszerződés. Mivel azonban a biztosítást a biztosító társaságok pontos statisztikai adatok alapján kötik, egyes károknál, ahol a társaság károsodása úgyszólván ki van zárva, mint az életbiztosításnál, biztosítás a társaságra nézve elveszti szerencseszerződési jellegét, de mindig szerencseszerződés marad a biztosítottra.

A biztosítási szerződés akkor igazságos, 1. ha a biztosító *a)* olyan kötelezettséget vállal magára, aminek képes megfelelni,¹ *b)* ha a díj és a többi feltételek arányban állnak az esetleges veszéllyel és a

¹ A keresk. törv. 453. §. megállapítja, hogy a biztosító társulatoknak a biztosítás minden ágára biztosítási alapot kell kimutatniok.

kárral; 2. ha a biztosított *a)* a bebiztosított dolognak a veszély esélyét illetőleg fontos körülményeit pontosan bevallja, *b)* nem folyik be vétkenesen annak a veszélynek előidézésébe, amire a biztosítás szól.¹

Ha a kár valóban bekövetkezik, a biztosító köteles a biztosított kárt megtéríteni. Ha a kár a bebiztosított hibájából keletkezik, a biztosító a kárt csak abban az esetben köteles megtéríteni, ha a biztosítási szerződésben erre az esetre is kötelezettséget vállalt (keresk. törv. 477. §.), pl. ha valamely társaság az életbiztosításnál kijelenti, hogy a biztosítási összeget öngyilkosság esetében is kifizeti. A biztosított csakis a valódi kárnak megfelelő kártérítést követelhet. Ha a biztosított a bebiztosított dolog veszélyeit kellőképen nem vallotta be, a biztosítás vagy egészen érvénytelen, vagy pedig a kártérítési összeg leszállításának van helye. (u. o. 475. §.)

A biztosítás érvényességéhez írásbeli szerződés szükséges. Ezt pótolja a biztosítási kötvény, egy okirat, amelyet csak a biztosító ír alá és a biztosítottnak átad. A biztosítás érvénye a biztosítást követő napon déli 12 órakor veszi kezdetét. (Keresk. törv. 467. §.)

A kereskedelmi törvény a biztosításnak három fajtát különbözteti meg: a kárbiztosítást, az életbiztosítást és a viszontbiztosítást. (453. §.)

*A kárbiztosítás.*² A kárbiztosításában a biztosító

¹ Kiefer: Tugend der a. Gerecht. 92. l.

² Nagy Ferenc i. m. 187—196. §.

magát arra kötelezi, hogy a biztosítottnak megtéríti azt a vagyoni károsodást, amely őt valamely meghatározott, bekövetkező esemény folytán érheti. (463. §.)

Mindent lehet biztosítani, ami pénzben kifejezhető értékkel bír. (464. §.) De mindent legfeljebb csak a maga teljes értékéig lehet biztosítani; az értéket meghaladó biztosítás, a túlbiztosítás, ha rossz-hiszeműleg történt, érvénytelen, ha pedig jóhiszeműleg történt, csak a valódi érték erejéig érvényes. (470. §.)

A kár, ami ellen biztosítani lehet, nagyon különböző. Legismertebbek a tűzkár, jégkár, tengeri kár, szállítási kár, marhavész, üveg-, tükör-törés, betörés, lopás elleni biztosítások.

A biztosítónak kötelessége a bebiztosított kárt megtéríteni. (477. §.) A kártérítés alapjául azt az értéket kell venni, amivel a biztosított dolog a károsodás idejében birt. A biztosító csakis a valósággal megtörtént kárt köteles megtéríteni és csakis a biztosított érték erejéig. Ha a kár nagyobb, mint amennyi be volt biztosítva, azt a biztosító nem tartozik megtéríteni. (478. §.)

A kárbiztosítás hatályát veszti, 1. ha a kár a biztosítás érvényességének időpontja előtt következett be, 2. ha más ok idézte elő, mint ami a biztosításban meg volt nevezve, 3. ha a biztosított a díjat nem fizeti. (485. §.)

A biztosításból származó igények egy év alatt elévülnek. (486. §.)

*Az életbiztosítás.*¹ Életbiztosítás neve alatt foglal-

¹ Nagy Ferenc i. m. 197—199. §.

juk össze mindazokat a biztosítási ágakat, amelyeknél a biztosított összeg kifizetése a haláltól, betegségtől vagy bizonyos életkortól van függővé téve. Az életbiztosításnak nagyon sok faja van: 1. biztosítás halál, beleset, betegség esetére; 2. bizonyos életkorban pl. 60 éves korban, bizonyos idő múlva, pl. 20 év múlva, bizonyos esemény alkalmára, pl. házasság esetére kifizetendő tőke, vagy járadék biztosítása; 3. munkásbiztosítás.¹

Az életbiztosítást lehet a biztosított javára kötni, de lehet más javára is. Azt, aki a biztosítási összeget fölvenni jogosítva van, kedvezményezettnek nevezzük.

Az életbiztosítás hatását vesztí: 1. ha az az esemény, amely a biztosítási összeg esedékességének föltétele gyanánt van felállítva, még a biztosítás érvényre emelkedése előtt következik be, 2. ha a kedvezményezett meghal, 3. ha a biztosított a díjat nem fizeti, 4. ha a halálesetre szóló biztosításnál a kedvezményezett szándékosan veszélyezteti a biztosított életét vagy épségét.

A biztosító a biztosítási összeg kifizetésére nem kötelezhető: halál esetére szóló biztosítás esetén, ha a biztosított életét halálos ítélet, párbaj vagy öngyilkosság által vesztí el, ha csatában, vagy az ott nyert seb következtében hal meg; egészség vagy testi épség biztosítása esetében pedig, ha egészségének elvesztése vagy testi sérülése a biztosítottnak vagy a kedvezményezettnek vétkes cselekedetéből következik.

¹ Földes: Társadalmi gazdaságtan II. 447. l.

Ha azonban a felek a szerződésben ennek ellenkezőjét kikötötték, biztosított összeg az ilyen esetekben is kifizetendő.

Az életbiztosításnak legnevezetesebb alakja a *munkás-biztosítás*. A munkásbiztosítás a munkások helyzetének javítására rendkívüli fontossággal bír,¹ ezért több állam törvényhozása a munkásbiztosítást kötelezővé tette. Így a magyar törvényhozás is.²

A gazdasági munkások és segédek biztosítására szolgál az országos gazdasági munkás és cselédsegélypénztár. Ennek a gazdasági munkások és cselédek tagjai lehetnek, de erre nem köteleztetnek, azonban a munkaadók a pénztárba minden egyes cseléd után évenként 120 fillért kötelesek befizetni. (1900: XVI. t.-c. 1., 2., 8. §.) A cséplő és szecs kavágó gépnél dolgozó munkásokat a munkaadó köteles biztosítani vagy segélypénztárba tagokul felvételni. (1902: XIV. t.-c. 26. §.) A tagoknak különböző osztályai vannak, akik különböző hozzájárulásokat fizetnek és ezért különböző segélyekben részesülnek baleset, rokkantság, halál és a 65-ik életév elérése esetében (1900: XVI. t.-c. 2., 13., 23. §.). Ezenkívül a tagok biztosíthatnak haláluk esetére segélyt családjuk

¹ Földes: Társ. gazdaságtan II. 477. l.

² A munkásbiztosításra vonatkoznak az 1891: XIV. t. c. az ipari és gyári alkalmazottak betegség esetén való segélyezéséről; az 1900: XVI. t.-c. a gazdasági munkás és cselédsegélypénztárról; az 1902: XIV. t.-c. a gazdasági munkás és cselédsegélypénzt. szóló 1900: XVI. t.-c. kiegészítéséről; az 1907: XIX. t.-c. az ipari és kereskedelmi alkalmazottaknak betegség és baleset esetére való biztosításáról.

részére, továbbá bizonyos életkor elérésének esetére segélyt maguk vagy mások számára (1902: XIV. t.-c. 7. §.) A pénztár nem köteles a segélyt kiszolgáltatni, ha a balesetet a munkás szándékosan idézte elő vagy ha részegség folytán következett be, továbbá ha az nem gazdasági munka, hanem bánya, kohó, gyári, építőmunka vagy katonai szolgálat közben történt. (1900: XVI. t.-c. 11. §.)

Az ipari és kereskedelmi alkalmazottak akár állandóan, akár ideiglenesen, kiegészítőkép vagy átmenetileg vannak alkalmazva, inasok és gyakornokok, akiknek évi fizetése 2400 koronánál, vagy napi fizetése 8 koronánál nem több, még ha fizetést nem is kapnak, betegség és baleset ellen kötelezőleg biztosítandók az országos munkásbetegsegélyző és balesetbiztosító pénztárnál.¹ (1907: XIX. t.-c. 1., 3., 98. §.) Ezen kívül betegség és baleset esetére önként biztosíthatják magukat mások is, így házi cselédek, önálló iparosok, napszámosok, a tagok családtagjaikat, ezeken kívül még az ipari üzemek tulajdonosai biztosíthatják önmagukat és összes alkalmazottaikat és másokat, akik az üzemben gyakrabban megfordulnak, de csakis 2400 koronát meg nem haladó jövedelem erejéig. (7., 8. §.)

A biztosítottak joga van betegség esetén: a maga és családtagjai részére húsz hétig ingyenes gyógykezelésre, gyermekágyi segélyre; a maga részére a rendes napi kereset felére, mint táppénzre, halálozási és

¹ Ez lépett az 1891: XIV. t.-c. 28. §. által felállított betegsegélyző pénztárak helyébe.

temetkezési segélyre. Egyes esetekben ennél nagyobb segély is nyújtható (50., 51. §.) Testi sérülés esetében a gyógyítási költségeken kívül joga van a táppénz beszüntetésétől fogva teljes keresetképtelenség esetén egy járadékra, amely biztosított évi munkakeresménye 60%-ának felel meg, a munkaképesség csökkenése esetében pedig megfelelő arányos részre. (70. §.) Ha a biztosított a baleset folytán elhal, hozzátartozóinak van joguk évi járadékra. (71—74. §.) Kártalanításhoz nincs joga annak, aki a sérülést maga szándékosan idézte elő; de ha meghal, hozzátartozói ebben az esetben is részesülnek járadékban. (75. §.)

*A viszontbiztosítás.*¹ A viszontbiztosítás abban áll, hogy valaki, aki más kárának biztosítását magára vállalta, ebből az ügyletből folyó esetleges károsodását egy másik biztosítónál bebiztosítja.

32. A tőzsdeügyletek.

*A tőzsde*² (Börse, bourse, exchange) a nagykereskedelem némely ágának, ú. m. a termény és értékpapirkereskedelemnek lebonyolítására szolgáló intézmény, ahol a vevők és eladók egymással találkoznak és meghatározott szabályok szerint nagyban üzleteket kötnek. A tőzsde rokon a vásárral, attól abban különbözik, hogy a vásáron az árúk is jelen vannak

¹ Nagy Ferenc i. m. 200. §.

² Nagy Ferenc i. m. 157. §. Földes: Társadalmi gazdaságtan II. 193. I. Staatslexicon I. k. Börse cikke. Schmöger: Was soll der Klerus etc.

a tőzsdén ellenben nincsenek jelen és az üzleteket vagy minták szerint, vagy ismert, meghatározott minőségű árukról kötik. A tőzsdék a cikkek különbözősége szerint érték- és árutőzsdék. (Effecten-, Waarenbörse.)

A tőzsde óriási fontosságot nyer az által a szerep által, amelyet az árak megállapításában játszik. A tőzsdén kötött ügyletekben fizetett árakat hivatalosan följegyzik és a tőzsdei árjegyzékben közzé teszik. Az egyes cikkek ára a közéletben a tőzsdei árhoz igazodik.

A tőzsde kedvező alkalmat nyújt az *üzérkedésre* (speculatio). Az üzérkedő az áruk árának különböző helyeken és különböző időkben tapasztalható hullámzásából akar hasznot huzni. Minden kereskedelem az árak különbözőségén nyugszik, az üzérkedés azonban nem az árak állandó különbségén, hanem a különbség hullámzásán. Mivel az árhullámzás sok tényezőtől függ és biztossággal ki nem számítható, azért az üzérkedésen alapuló tőzsdei ügyletek a szerencseszerződésekhez tartoznak.

A tőzsdén kötött ügyletek egy része azonnal fizetendő ú. n. *készpénzügylet* (Tagesgeschäfte, Kassageschäfte, Effectiv, Locogeschäfte), másik része később fizetendő ú. n. *határidő* vagy *szállítási ügylet* (Termingeschäfte, Lieferungsgeschäfte). Az egyszerű szállítási ügylet a határidő üzlettől abban különbözik, hogy a szállítási ügyletben az időpontot és a föltételeket a felek szabadon állapítják meg, míg a határidő ügylet számára a tőzsdeszokások által már meg van állapítva a szállítás ideje (hó közepére, végére, medio,

ultimo), valamint a szállítandó árú mennyisége is (egy tőzsdei kötés 25 db részvény vagy 10.000 korona értékű papír).

Az üzérkedés tárgyát főképp a határidőüzletek képezik. Az üzér vagy arra számít, hogy valaminek az ára le fog szállni, akkor arra az időre igyekszik eladási ügyleteket kötni a mai árak mellett (*baisse-re*), vagy arra, hogy az árak emelkednek és akkor oly ügyleteket köt, hogy a magasabb árak idejében a mai árak mellett vehessen árukat (*hausse-ra*).

A szállítási és határidő üzletet az üzér vagy azzal a szándékkal köti, hogy a vett dolgot tényleg átvegye, az eladottat tényleg átadja, ez a *tényleges üzlet* (effectiv üzlet, szállítási üzlet, *Fixgeschäft*), vagy pedig nem szándéka az árut átvenni vagy átadni, hanem csakis az árfolyamváltozás által beállt nyereséget vagy veszteséget kiegyenlíteni, ez a *különbözeti üzlet* (Differenzgeschäft). A kettő között középen áll a *díjüzlet* (Prämiengeschäft), amelyben az a fél, amelyikre a szerződés teljesítése hátrányos lenne, egy bizonyos díjjal megválthatja a szerződés teljesítését és az egész különbözet megfizetését. A díjüzletnél a veszteség esélye bizonyos korlátok közé van szorítva.¹

A különbözeti üzlet és a díjüzlet inkább fogadás, játék, mint reális üzlet, mert inkább csak a különbözetre irányul, amit a vesztes fél fizetni tartozik. Annál veszélyesebb, mert nem is szükséges hozzá

¹ A stellage-üzletről, a mégüzletről (Nochgeschäft) l. Földes i. m. Nagy Ferenc i. m.

nagy tőke, elég, ha valaki csak az előre látható különbözettel rendelkezik, miután a szállítást nem kell teljesíteni. Hasonlóképen a játék megkönnyítésére szolgálnak a különböző zálog és halasztási üzletek. Ilyen a *report* és *deport* üzlet. Ha az üzérkedőnek a papírok átvételére nincs pénze, akkor azokat rögtön eladja egy harmadiknak, azzal a kikötéssel, hogy ez azokat a kívánt időre neki magasabb áron visszaadja; ez az árkülönbség a *report*. Ha pedig papirokat ad el, akinek nincs olyan papirja, az ezeket a papirokat egy harmadiktól megveszi azzal a föltétellel, hogy azokat neki alacsonyabb áron vissza fogja adni; az árkülönbözetet itt *deport*nak nevezzük. (*Kostgeschäft*, *Kostgeben*, *Kostgeld*.)

A tőzsdei ügyletek, amennyiben reális szállítási ügyletek, nagy közgazdasági fontossággal bírnak és az adásvételi szerződések szabályai alá esnek. A különbözeti üzletek azonban gazdaságilag is károsak, természetlenek és sok szerencsétlenség okozói kicsiben és nagyban. Ezekre állnak a játékokra és fogadásra vonatkozó erkölcsi elvek. Míg a játék nincs törvény által eltiltva és míg a játékos vagyoni állapotával arányban áll, addig az erkölcsi szempontjából nem esik kifogás alá. De amikor a játék nagyban folyik, úgy hogy rövid idő alatt egész vagyont nyel el, a legnagyobb mértékben erkölcsitelen és káros. Azonban a kölcsönös igazságossággal csak akkor ellenkezik, ha csalással van összekötve. De nagyon igazságtalan az áraknak mesterséges fölcsigázása és lerontása, akár ú. n. *corner* vagy *ring*, akár hamis hírek terjesztése által történik.

A tisztán különbözeti ügylet, melynél a felek megegyezése kezdettől fogva nem valóságos szállításra, hanem az árkülönbözetre irányul, a fogadásnak egy neme és bíróilag nem érvényesíthető.¹

¹ A Curia 3286/83. döntvényét l. Márkus i. m. III. 585. l. l. Kolosváry i. m. II. 304. l. Nagy Ferenc i. m. 157. §.

II. RÉSZ.

A kölcsönös igazságosság megsértése.

1. A vagyonjogba ütköző cselekedetek.

A kölcsönös igazságosság a jogok kölcsönös tiszteletben tartását követeli. Aki más jogát nem tartja tiszteletben, vét a kölcsönös igazságosság ellen, még pedig ép úgy vét az igazságosság ellen az, aki másnak személyi jogait sérti meg, mint aki más vagyoni jogait nem tartja tiszteletben (*injuria personalis, realis*). Jelenleg csakis a vagyonjogokba ütköző cselekedetekkel foglalkozunk.

A jogsértés lehet tisztán *anyagi* (*injuria materialis*), ha a jogsérelem fenforog, de minden ártási szándék nélkül, vagy *formális* (*injuria formalis*), ha az szándékosan történik. A jogsértést lehet elkövetni valamely jogtalan *cselekedettel* (*injuria positiva*), vagy pedig a köteles cselekedet *elmulasztásával* (*injuria negativa*). A jogsértő szándék, sőt vágy is vétség az igazságtalanság ellen, de a külső vagyoni jogrendbe csakis az igazságtalan cselekedetek és mulasztások ütköznek. A sziv igazságtalansága, mint vétek, ép oly nagy, mint a megfelelő igazságtalan cselekedet, de jogi következményeket, kártérítést nem von maga után.

A jogsértő cselekedet lehet olyan, amely ellenkezik ugyan a jogokkal, de *nincs másnak kárára* (*injuria mera*). Így, ha az ünnepélyes fogadalmas szerzetes ajándékot fogad el, jogtalanul cselekszik

anélkül, hogy valakinek ezzel kárt okozott volna. Azonban a jogsértő cselekedet legtöbbszörre *más kárával* jár (injuria damnosa).

Viszont a jogsértő cselekedet néha más jogát sérti anélkül, hogy ebből a kártevőnek haszna lenne, mint a gyújtogatás. Máskor azonban a tettes azért okoz másnak kárt, hogy abból magának haszna legyen. Az előbbi *igazságtalan károsításnak* (injusta rei acceptio, injusta damnificatio), az utóbbit *jogtalan* vagy alaptalan *gazdagodásnak* (res injuste accepta, ablatio rei alienae) nevezzük. Ennek a megkülönböztetésnek a kárvallott szempontjából nincs fontossága, neki teljesen mindegy, volt-e másnak haszna az ő kárából vagy sem, őt csak a saját kára érdekli. De annál nagyobb fontossága van a kártevő szempontjából, mert a kártérítésnél más szempontok veendőek figyelembe az egyszerű károsításnál, mint a jogtalan gazdagodásnál.

A vagyoni jogok különbözősége szerint megkülönböztethetjük a dologi jogba ütköző és a kötelmi jogba ütköző vétségeket. A *dologi jogba* ütközik: 1. más dolognak jogtalan elsajátítása; 2. más dolognak jogtalan használata; 3. más dolognak rongálása, megsemmisítése; 4. más dolognak elvonása a tulajdonos használatából vagy a gyümölcs elvonása. A *kötelmi joggal* ellenkezik: 1. a szerződésben vállalt kötelezettség nem teljesítése, vagy nem megfelelő teljesítése; 2. jogosulatlan követelés és a fizetés elfogadása, amellyel valaki nem tartozik;¹ 3. igazságtalanság a szerződés megkötésében.

¹ L. Kolosváry i. m. II. 335. 1.

Mindezek a jogsértések egyaránt ellenkeznek a kölcsönös igazságossággal és theologiai szempontból nem is tekinthetjük ezeket az igazságtalanság különböző nemeinek. Némi különbség van a kártokozó és a kárt nem okozó igazságtalanság között. A kártokozó igazságtalanság vétkénél további különbségeket csakis az egyes minősítő körülmények alapján lehet megállapítani. Így különböznek egymástól a jogsértések aszerint, amint azokat valaki alattomosan követi el, mint a *lopást*, vagy erőszakkal, megfélemlítéssel, mint a *rablást*, *zsarolást*, vagy rászedéssel, csellel, mint a *csalás* különböző alakjait, vagy más gyengeségével visszaélve, mint az *uzsorát*.

Szintúgy meg kell különböztetni a közönséges károkozástól szent tárgyak ellopását vagy megronghatását, ahol az igazságosság megsértéséhez még *szentségtörés* (sacrilegium) is járul, valamint a *sikkasztást* (peculatus) is, ami a bizalommal visszaélést, hűtlenséget foglal magában.

A szentírás az igazságtalanság legdurvább cselekedeteit, melyek az ember társas természetével homlokegyenest ellenkeznek, az *égbekiáltó bűnök* közé sorozza, így: a szegények, özvegyek, árvák ellen elkövetett igazságtalanságokat és a munkások bérének igazságtalan elvonását.¹

2. A nevezetesebb vétségek.

I. A *jogtalan elsajátításnak* főbb alakjai: a lopás, zsarolás, szentségtörés, rablás, sikkasztás és a csalás.

¹ Móz. II. k. XXII. 22–23., V. k. XXIV. 14–15. és Jakab lev. V. 4. l. Koch, Lehrbuch 165. l.

A *lopás* (furtum) más dolgának alattomos elvitele a tulajdonos akarata ellenére.¹ A lopás célja valamely dolog jogosulatlan megszerzése önhatalmu birtokba vétel által. Lényegéhez tartozik, hogy az elsajátítás alattomos legyen, úgy hogy a gazdának e miatt ne legyen módjában azt megakadályozni. A lopást betörésnek nevezzük, ha záruk felfeszítésével, vagy hasonló erőszakkal történik.

Ha az idegen dolog elsajátítása nem alattomosan, hanem a védekező tulajdonossal szemben erőszak vagy megfélemlítés alkalmazásával történik, az elsajátítást *rablásnak* (rapina) nevezzük. A rablás a lopástól abban különbözik, hogy a rablásnál a vagyoni jogi igazságtalansághoz még a személy elleni erőszak vétsége is járul.

Zsarolást az követ el, aki mást megfélemlítve attól pénzt vagy más vagyoni előnyt csikar ki.

A *sikkasztás* (peculatus) abban áll, hogy valaki a gondjaira bízott dolgokat a bizalommal visszaélve elsajátítja. A többi bünöktől épen ez a visszaélés a bizalommal különbözteti meg.

A jogtalan elsajátításnak egy alakja az is, ha valaki a *talált jószágot* jogosulatlanul visszatartja, valamint általában, ha valaki a jóhiszeműleg birtokába kerülő idegen dolgot rosszhiszeműleg visszatartja.

Ha valaki az idegen tulajdont nem önhatalmulag veszi birtokába, hanem hazugsággal, csellel, ravaszsággal szerzi meg, *csalást* követ el.

¹ Occulta ablatio rei alienae domino rationabiliter invito.

A jogtalan elsajátításnak mindezek az alakjai az igazságtalanságon kívül még *szenségtörést* (sacrilegium) is foglalnak magukban, ha a jogtalanul elsajátított dolog valami szent tárgy, vagy annak elsajátítása a szent helyek sérelmével történik.

A jogtalan elsajátításhoz közel áll a *bitorlás* vétke (furtum usus), mikor valaki másnak dolgát jogosulatlanul használja, pl. aki vasuton megfelelő jegy nélkül utazik.

II. *Jogtalan* vagy alaptalan *gazdagodás* alatt azt értjük, ha valaki más vagyonából jogtalanul vagyoni előnyökhöz jut. A jogtalan elsajátítás mindig jogtalan gazdagodás is, de lehet elsajátítás nélkül is jogtalanul hasznot húzni más vagyonából. Így, aki jogosulatlanul szed valamely gyümölcsöt, jogtalanul gazdagodik, mert egyedül a tulajdonosnak van joga a kizárólagos haszonélvezéshez (res fructificat domino).

Ha valamely dolog jóhiszeműleg van is másnak birtokában, annak minden gyümölcse a tulajdonost illeti meg, ha csak a pozitív törvények másként nem intézkednek. A magyar törvények a gyümölcs tulajdonjogát a jóhiszemű birtokosnak ítélik oda.¹

A jogtalan gazdagodásnak legnevezetesebb alakja az *uzsora*. *Uzsorának* nevezzük a jogosulatlan hasznot, amit valaki a kölcsönnél szed. Az uzsora legtöbbnyire pénzkölcsönnél fordul elő, de van gabona-uzsora és állatuzsora is. Sőt azt is uzsorának nevezzük, ha valaki pénzét valami üzletbe fektetve igyek-

¹ L. fentebb a gyümölcs tulajdonának megszerzéséről.

szik jogosulatlan haszonra szert tenni, így beszélni szoktunk árú-, lakás-, föld-, szénuzsoráról. Az uzsorának gonoszsága abban van, hogy visszaélés másnak a gyengeségével, legyen az akár szorult helyzet, akár tudatlanság, akár erkölcsi gyengeség. Azért az is uzsora, ha a kölcsönvevő a kölcsönadónak gyengeségével visszaélve magának igazságtalan előnyöket biztosít.¹

Jogtalan gazdagodásban vétkes az is, aki valakinek a közjavakból pénzért előnyöket juttat, vagy ilyenekért közben jár. Általában mindenki, aki magát *megvesztegettet*i.

III. *Igazságtalan károsítás* (damnificatio injusta) alatt azt értjük, ha valaki másnak kárt okoz. A jogtalan elsajátítás és a jogtalan gazdagodás is legtöbbször kárt okoz, de ezekből a kártevőnek rendszerint haszna van. Itt azonban csak olyan károkozást értünk, amiből a károkozónak nincs haszna. Így másnak kárt okoz anélkül, hogy abból neki haszna volna: 1. az, aki más tulajdonát rongálja, elpusztítja, vagy a tulajdonos használatából elvonja; 2. az, aki mást megakadályoz abban, hogy ez igazságos uton valami vagyoni előnyhöz jusson.

Aki másnak tulajdonát rongálja, mindig igazságtalanságot követ el, kivéve, ha a kárt önvédelem közben kényszerűségből okozza. Ez esetben nem követ el jogsértést, ha azután megtéríti a kárt.²

Aki mást megakadályoz abban, hogy valamely

¹ Koch, Lehrbuch des Moralthologie 563. I.

² L. fentebb a tulajdonjog korlátozásánál.

vagyoni előnyhöz jusson, nem mindig követ el igazságtalanságot, hanem csakis abban az esetben, ha 1. az illetőnek ahhoz a vagyoni előnyhöz, amelytől elütik, szoros joga van, vagy 2. ha nincs is hozzá szoros joga, de attól igazságtalan eszközökkel ütik el.¹ Kétségtelen, hogy igazságtalanság valakit bármiféle eszközzel megakadályozni olyan vagyoni előny megszerzésében, amihez szoros joga van. Hasonlóképen igazságtalanságot követ el, aki igazságtalan eszközzel, mint aminő az erőszak, megfélemlítés, hazugság, csalás, rágalom, valakit megakadályoz abban, hogy magának valami vagyoni előnyt biztosítson, ha ehhez a vagyoni előnyhöz nincs is szoros kötelmi joga.

Aki mást nem igazságtalan eszközzel akadályoz olyan haszon megszerzésében, amihez nincs szoros joga, nem követ el igazságtalanságot, bár esetleg vét más erény ellen. Így minden konkurrens vállalat kárt okoz a másik vállalatnak, de nem igazságtalanul, ha nem használ igazságtalan eszközöket.²

Valakit bármiféle eszközzel elütni olyan vagyoni előnytől, amihez az csak igazságtalan uton juthat hozzá, nem igazságtalan dolog. Aki igazságtalanságot akadályoz meg, ha mindjárt helytelen eszközöket használ is, nem követ el igazságtalanságot.

Mást a jogos haszontól foszt meg az, aki a szerződésben fölvállalt kötelezettségét nem teljesíti, a fizetést elmulasztja. Az is igazságtalan kárt okoz, aki a

¹ L. Lehmkuhl, Theol. mor. I. n. 973., 974.

² L. Koch, Lehrbuch 555. l.

fizetést, melyre kötelezve van, kellő ok nélkül halogatja. Mialatt az egyik fél igazságtalanul károsodik, addig a károsító jogtalanul gazdagszik. Igazságtalan károsítással vétkezik az is, aki másnak rábizott dolgát hanyagul kezeli.

IV. *Csalással* vétkezik, aki akár a szerződés megkötésekor, akár annak teljesítésekor a másik szerződő felet rászedi, vagy magát a szerződési okiratot meghamisítja. Aki mást megcsal, az a másik felet a becsületesség színe alatt iparkodik tévedésbe ejteni, hogy abból magának hasznot biztosítson.

Ezt a vétket követi el az, aki a vevőt rászedve az igazságos árnál drágábban ad el, vagy az eladó tudatlanságát felhasználva olcsóbban vesz, aki az árukat vagy mértéket hamisítja, aki nem megfelelő árut ad, aki hamis pénzzel fizet. Csalást követ el a kereskedő, aki hitelezői kijátszására csődbe megy.¹ Az is csalás, ha valaki mást élelmesen rábeszél, hogy vegyen meg valamit, amire nincs szüksége, vagy hogy kössön olyan szerződést, aminek nem lesz képes megfelelni, azért, hogy ebből a másiknak haszna legyen.

Ide tartozik az az eljárás is, amit *tisztességtelen verseny* (unlauterer Wettbewerb) névvel szoktunk jelölni. Ez abban áll, hogy a kereskedő vagy iparos valamely árut meg nem felelő megnevezések alatt hoz forgalomba, így, ha az áru minőségéről, előállítási módjáról, forrásáról hamis adatokat hirdetve akarja árucikkeinek kelendőségét előmozdítani.

¹ A csalárd bukásról B. T. K. 336., 387. §.

A csalásnak nemét képezi még a *hűtlen kezelés*, ha valaki pl. gyám, gondnok, végrendeleti végrehajtó, ügyvéd, másnak rábízott dolgát úgy kezeli, hogy abból a tulajdonosnak kára és neki haszna van. Ez a sikkasztással rokon vétség.

A csalás vétségét követi el, aki okiratot hamisít azért, hogy magának valami vagyoni előnyt biztosítson. Ilyen a szerződés, a végrendelet, bankjegy, váltó vagy más értékpapir hamisítója.

V. Az igazságosság ellen vétének mindazok is, akik akár mint *büntársak*, akár mint orgazdák az igazságtalanság bármely alakjához segédkezet nyújtanak.

3. A jogos elsajátítás esetei.

Más vagyonának önhatalmu elsajátítása vagy használata nem mindig sérti az igazságosságot. Nevezetesen az igazságosság sérelme nélkül történik: ha azt a tulajdonos nem ellenzi, vagy pedig ha jogos önvédelem vagy önsegély esetében történik.

I. *A tulajdonos beleegyezésével* szabad más dolgot használni, sőt annak gyümölcseit vagy akár az egész dolgot is elsajátítani. Régi alapelv: scienti et consentienti non fit injuria, neque dolus.¹ A tulajdonos tulajdonával szabadon rendelkezhetik, arról le is mondhat. Hasonlóképen más jogokkal is mindenki szabadon rendelkezhetik. Aki akkor, mikor tulajdonát vagy jogát könnyen megvédelmezhetné, annak védelmére semmit sem tesz, annak bitorlása

¹ Reg. jur. in 6. n. 27.

vagy elidegenítése ellen nem tiltakozik, valósággal lemond tulajdonjogáról.

Nem jogtalan valamely dolognak vagy jognak elsajátítása a tulajdonos beleegyezésével: 1. ha az illetőnek a dolog vagy jog felett szabad rendelkezési joga van, és 2. ha arról tényleg szabadon mond le. Aki tulajdona vagy joga felett nem rendelkezhetik szabadon, arról jogosan le sem mondhat. Így a kiskorú vagyont annak beleegyezésével sem szabad elsajátítani. Épen úgy nem érvényes a lemondás, ha valaki lemondott ugyan tulajdonáról vagy jogáról, de nem szabadon, hanem vagy igazságtalan kényszer alatt, pl. rabló által megfélemlítve, vagy pedig csalásnak esett áldozatul. Ilyen esetben a lemondás dacára jogában áll tulajdonát vagy jogát visszakövetelni.

2. *Végzsükség esetén* jogos önvédelemből is szabad más vagyont elsajátítani. Végzsükségben a vagyonjog korlátai leomlanak és a szükségben levőnek joga van mindahhoz, ami a végzsükség elhárítására szükségesnek látszik, tehát jogában áll más vagyont a maga számára is lefoglalni. Erről a tulajdonjog korlátozásánál bővebben beszéltünk.

3. *A jogos önsegély* egyes eseteiben is szabad más tulajdonát elsajátítani. Ha a hitelező másként nem juthat jogos követeléséhez, az adós vagyonából önhatalmúlag kárpótolhatja magát. Az önhatalmú kárpótlás rendesen titokban történik, innét latin neve: *compensatio occulta*.

A jogok védelme a közhatalom feladatát képezi. Ezért nem szerezhet magának mindjárt mindenki önhatalmu-

lag elégtételt, aki magát jogában sértve érzi, hanem bírósági jogorvoslathoz kell folyamodnia és per útján vagy közigazgatási uton kell magának elégtételt szereznie. De jogtalan támadás esetén mindenkor szabad a támadást önvédelemmel visszaverni. Némelykor szabad az okozott kár megtérítését is, valamint a tartozások behajtását is önsegély útján eszközölni. A pozitív jogszabályok az önsegélyt csak egyes kivételes esetekben ismerik el jogosultnak, amikor az csak előzetesen szolgál a követelés biztosítására, addig míg a hatósági jogsegély igénybe vehető lesz.¹ Valamivel enyhébb a bírói gyakorlat, amely egyes más esetekben sem bünteti az önbi-ráskodást, amikor nem lehet jogorvoslatot szerezni.²

Az erkölcsstan elveiből kifolyólag az önsegélyt a következő feltételek alatt jogosultnak kell elismernünk:

1. ha valóságos követelésről van szó. Még pedig nemcsak a dologi jog megsértése, hanem valamely kötelelem nem teljesítése esetén is.

2. ha a követelés biztos és biztos, hogy még nincs kielégítve. Bizonytalan követelésért nem szabad a fönnálló birtokrendet megbolygatni.

3. csakis abban az esetben, ha a követelést nem lehet rendes uton érvényesíteni. Ha a követelés az adóstól szorgalmazás által is behajtható, vagy igénybe lehet venni a hatósági jogsegélyt, akkor nem szabad magát önhatalmúlág kárpótolni. Kisebb követeléseket sokszor a költségek nagysága miatt nem

¹ Zlinszky-Reiner i. m. 243. l., Kolosváry i. m. I. 141. l.

² Zlinszky-Reiner u. o. jegyzet.

lehet birói uton érvényesíteni, másokat pedig azért, mert bár teljesen biztos követelések, de bizonyításuk a bíróság előtt nehézségbe ütközik.¹

4. Csak akkor szabad magát önhatalmúlag kárpótolni, ha az adós abból kifolyólag nem károsodik. Kárt szenvedne az adós abban az esetben, ha az önhatalmú kárpótlásról semmit sem tudva tartozásának még egyszer eleget tenne. Esetleg mások is szenvedhetnek kárt az önhatalmú kárpótlásból, az által, hogy lopás gyanújába keverednek. Természetesen amennyire lehet ennek is elejét kell venni; de ha ennek nem lehet elejét venni, ez az önhatalmú kárpótlást még nem teszi igazságtalanná, mert ez a kárpótlásnak nem természet szerű (per se), hanem véletlen (per accidens) folyománya.

A jogos önségély esetei sűrűn fordulnak elő cselekedtnél gazdáikkal szemben, akik tőlük megfelelő kártalanítás nélkül jogosulatlan szolgáltatokat követelnek, vagy bérükből jogosulatlanul levonnak. Előfordulhat iparosoknál, kereskedőknél is, akik anyagi érdekeik veszélyeztetése nélkül nem tudnák követeléseiket másként behajtani. Azonban mindig nagyon kell vigyázni, hogy az önségély csakis valóságos jogos követelések alapján történjék.

¹ A P. P. T. 1082. §. a jogos önségélyt a következőképen írja körül: aki, hogy követelésének érvényt szerezzen, adósától valamely dolgot önhatalmúlag elvesz, vagy oly cselekményt, melyet ez túrni köteles, ellenállása ellenére önhatalmúlag véghezvisz, ez által jogellenességet nem követ el, ha a hatóság segélyét kellő időre ki nem eszközözhette, s ha önhatalmú fellépése nélkül annak a veszélynek volt kitéve, hogy a jogérvényesítés meghiusul, vagy tetemesen megnehezül.

4. Az igazságtalanság bűnének nagysága.

Az igazságtalanság nagyságát különböző szempontokból lehet mérlegelni. A bűnnek súlya függ az okozott kár nagyságától, amelyet valaki elkövetett és a károkozónak viszonyától a kárvallóhoz, valamint általában a beszámítást súlyosbító és csökkentő körülményektől.

Ami az okozott *kár nagyságát* illeti, halálos bűnt követ el, aki másnak jelentékeny kárt okoz; kisebb kár okozása bocsánatos bűn.

Amily könnyű az általános elv fölállítása, ép oly nehéz egy olyan határvonalat találni, amelyen felül a kárt az emberek érzékeny kárnak, amelyen alul pedig könnyen megbocsátható kárvallásnak tekintik. Leghelyesebbnek látszik értékmérőnek az emberi életet venni. Abban körülbelül mindenki megegyezik, hogy arra, aki nagy feleslegekkel nem rendelkezik, tehát az átlagos emberre érzékeny kár annyinak elvesztése, amennyit neki keresnie kell, hogy maga és azok, akiről gondoskodni tartozik, egy napig megélhessenek. Egy napi munka eredménye mindenkire elég jelentékeny dolog. A kárt, ami ezen alul van, alig nevezhetjük érzékeny kárnak. Tehát általános szabályul fölállíthatjuk, hogy súlyos igazságtalanságot követ el az, aki másnak akkora kárt okoz, amely az illetőnek egy napi életszükségletével ér föl.

A szerzők az emberek egyes osztályaira foglalkozás szerint részletesebb szabályokat is állítanak

föl.¹ Régebben ez talán lehetséges volt. Azonban tekintve azt, hogy manapság azonos foglalkozású emberek pl. kereskedők, iparosok vagy munkások között milyen óriási kereseti különbségek vannak, az embereknek minden további osztályozásáról le kell mondanunk. Arra egyáltalán nincs is szükség, mert a föllállított szabály minden egyes esetre alkalmazható mértéket állít föl.

De ez a mérték magában mégsem elég. Először is nem lehet alkalmazni társaságokra, hanem csak egyes emberekre, sőt az egyes emberek között sem mindenkire. Vannak nagyon gazdag emberek, akiknek napi szükségleteik oly nagyok, hogy annak egyenértékét jelentéktelen kárnak már semmiképen nem lehet elfogadni. Ugyanis másnak ekkora károsításával már a jogrend és a vagyonbiztonság szenved tetemes kárt, azért az ilyen kárt a közérdek szempontjából kell súlyos vétségnek minősíteni.

Tehát azon a mértéken kívül, amelyet a kárvalló anyagi helyzetéből vettünk (*materia relative gravis vel levis*), még egy más mértéket is kell vennünk, amely a kárvalló anyagi helyzetétől függetlenül is (*materia absolute gravis*) megállapítja, mit kell jelentékeny és mit jelentéktelen kárnak tekinteni. Ennek a határnak megállapítása sokkal nehezebb, mert ezt nem lehet az emberi élethez, sem más változatlan értékhez mérni. Alig tehetünk mást, mint hogy tekintélyes teológusok véleményét fogadjuk el. Szent Alfonz szerint halálos bünt követ el az, aki

¹ L. ezeket szent Alfonznál Theol. mor. I. III. n. 527., 528.

dúsgazdag községeket, vagy fejedelmeket $1\frac{1}{2}$ —2 arany erejéig megkárosít. Az akkori aranypénznek, értéke, amiről szent Alfonz beszél, öt franknak felel meg.¹ De a pénz csereértéke azóta annyira megcsökkent, hogy szent Alfonz művei kritikai kiadásának kiadója Gaudé az $1\frac{1}{2}$ —2 arany értékét mai pénzben 20—30 franknak veszi.² Ez az az érték, amit a szerzők manapság általában értékhatárnak elfogadnak. Bizonyos, hogy ekkora összeget már senki sem tekint csekélységnek.

Ha nem jogtalan elsajátításról vagy rongálásról, hanem jogosulatlan használatról, vagy a kötelezettség teljesítésében késedelmezésről van szó, akkor is a jogtalan gazdagodás vagy az okozott kár mértékét kell nézni. Ha ez megfelel akkora értéknek, amekkorát értékhatárnak felállítottunk, akkor halálos bűnnel, másként csak bocsánatos bűnnel állunk szemben.

Ez a mérték, amit halálos és bocsánatos bűn között határnak fölállítottunk, természetesen csak a tárgyilagos határt állapítja meg, amihez az *alanyi mértéknek*, a lelkiismeretnek igazodnia kell. Mint-hogy azonban a lelkiismeret sok esetben nem alkalmazkodik a tárgyi mértékhez, a bűn nagyságát mindig a vétkes lelkiismeret alanyi becsléséből kell megállapítani. Amit a vétkes lelkiismeret a cselekedet elkövetésekor nagy igazságtalanságnak tartott,

¹ Ballerini-Palmieri Opus theol. mor. tom. IV. tract. VIII. p. II. n. 60.

² S. Alph. Opera theol. tom. II. l. III. n. 528. jegyzetben.

az halálos bűn; amit nem tartott nagynak, az bocsánatos bűn. Azonban a kártérítés kötelezettségének megállapításánál, mint alább látni fogjuk, mégis a tárgyi mértéket kell alkalmazni.

A *konkrét bűn nagysága* ezen kívül természetesen függ még mindazoktól a tárgyi mozzanatoktól, amelyeket a vétkes a bűn elkövetésekor észre vett, valamint azokról az alanyi mozzanatoktól, amelyek a bűnbe befolytak. Így a szeretetlenség és rosszakarát nagysága, az okozott veszteség érzékeny volta, a kárvallott és a károkozó személyes viszonya, a bűnnek társadalmi kihatása, erkölcsi romboló ereje, mind számba jönnek.

Nevezetesen befolyásolja az igazságtalanság nagyságát az a körülmény, hogy a kárt idegen személy okozta-e, vagy olyan, aki a kárvallóhoz közelebbi viszonyban van. A kár elbírálásánál enyhébb mértéket kell alkalmaznunk, ha azt *családtag* követte el. Ugyanis a család vagy a családfő vagyona a családtagokra nézve nem annyira idegen vagyon, mint a családon kívül állókra, tehát a benne okozott kár sem ellenkezik oly nagy mértékben az igazságossággal, mint az idegenek vagyonában okozott kár. Azért jelentékeny kárnak 2—3-szor akkora értékét kell felvennünk, mint idegenek között. Sőt ha a családapa gazdag és családjával szemben bőkezű, akkor az okozott kár beszámítása még alább száll.

A *cselédséggel* szemben is enyhébb elbírálásnak van helye oly dolgoknál, amiket a cselédek kezelenek, amiből egyúttal saját szükségleteiket is födözik.

Ilyenek például az élelmiszerek. Más dolgok elidegenítése cselédeknel inkább súlyosbítja a beszámítást, mert ők a reájuk bízott dolgok hűséges kezelésére magukat külön kötelezték.

Vannak egyes dolgok, amiket az emberek kevésbé gondolnak és őriznek. Ilyen az erdei gyümölcs, száraz galyak. Ezek elsajátítása alig megy lopás számba. A régi szerzők nemcsak ezekről, hanem más erdei és a mezei lopásokról általában nagyon enyhén ítélték;¹ ezt az akkori gazdasági viszonyainknak kell tulajdonítani, ma már csak ott lehet ezt az enyhe fölfogást követni, ahol a régiekhez hasonló kezdetleges gazdasági viszonyok vannak.

Itt fölmerül az a kérdés is, milyen beszámítás alá esnek a gyakrabban megismételt *kisebb* károsítások és az olyan kisebb károsítások, amelyeket valaki több ellen követett el.

Ha valaki több személyt károsított meg, de egyet sem érzékenyen, azért súlyosan vét az igazságosság ellen, ha a károk összege együttvéve fölér az ú. n. *materia absolute gravissal*. Így a kereskedő, aki állandóan hamis mértékkel mér, vagy aki árúit hamisítja, súlyosan vétkezik, bár az egyes vevőknek nem okozott érzékeny kárt. Ha a károsítások összege nem éri el ezt a határt, csak bocsánatos bűnről lehet beszélni.

Ha a kisebb károsításokat valaki nem különböző személyek ellen követi el, hanem állandóan ugyanaz

¹ S. Alph. i. h. n. 529.

ellen, akkor a körülmények különbözősége szerint az apró károkat majd össze kell számítani és ha a kárhatárt eléri, halálos bűnnek venni, majd meg mindegyiket önállóan kell mérlegelni. Össze kell számítani a kisebb károkat, ha azok között valami kapcsolat jön létre, így: 1. ha azok oly gyors egymásutánban következnek, hogy azokat a közfölfogás egynek tekinti; 2. a lopásnál, ha a kisebb lopások nem is következnek oly gyorsan egymásután, de a tolvaj a lopott tárgyakat összegyűjti és azok együttléve jelentékeny mennyiséget tesznek ki; 3. a szándék is egyesíti az apró károkat. Azért, ha valaki jelentékeny kárt tervez, de azt csak apránként hajtja végre, ép úgy vétkezik, mintha ezt egyszerre tette volna. Ebben az esetben már az első kis károsítás belsőleg halálos bűn, mert a súlyosan vétkes szándék már kezdetben meg van. Ha ez a súlyosan vétkes szándék kezdetben hiányzik, a halálos bűn akkor áll be, mikor a kártevő tudatára jön annak, hogy most már nagy az a kár, amit okozott.¹

¹ Lehmkuhl, Theol. mor. I. n. 932., 933.

III. RÉSZ.

A kölcsönös igazságosság rendjének
helyreállítása.

I. FEJEZET.

A KÁRTÉRÍTÉSRŐL ÁLTALÁBAN.

1. A kártérítés jogcimei.

Az igazságosság azt parancsolja, hogy mindenkinek adjuk meg a magáét és senkit jogaiban ne sértsünk. De ezzel az igazságosság még nincs ki-merítve. Ha az igazságosságon sérelem esett, a sérelmet lehetőleg jóvá kell tenni, az igazságosság rendjét helyre kell állítani. A megsértett jogrendet sehol sem lehet oly tökéletesen helyreállítani, mint vagyoni jogi sérelem esetén. Ha valakinek elvett tulajdonát visszaadjuk, őt sértett jogába visszahelyezzük, okozott kárát megtérítjük, legalább is a vagyoni jogrenden ejtett sérelem teljesen jóvá van téve. Az okozott igazságtalanság mindaddig fennáll, míg a kártérítés meg nem történt.

Kártérítési kötelezettség csakis a kölcsönös igazságosság megsértéséből következik. Vétkét annak is lehetőleg jóvá kell tenni, aki más erény ellen vét. Aki kötelességét nem teljesítette, köteles azt pótlólag teljesíteni, ha még lehetséges; így ha valaki az adófizetést elmulasztotta, utólag köteles azt megfizetni. De ez nem mondható kártérítésnek. Csak azt nevezhetjük kártérítésnek, mikor valakinek a

saját dolgát térítjük vissza, vagy olyant, amihez neki a kölcsönös igazságosságon alapuló szoros joga van.¹

Mivel a kártérítés az igazságosságnak parancsa, alkotó része, az ép úgy szükséges az üdvösségre, mint maga az igazságosság, azaz legalább is az akaratnak, a kártérítő szándéknak okvetlenül meg kell lenni; bár elég, ha az nincs meg kifejezetten, hanem csak amint az minden bánatban bennfoglaltatik.² De ha lehetséges, a kártérítésnek tényleg is meg kell történni.

A kártérítés szempontjából a jogsértő cselekedetekben két dolgot kell megkülönböztetnünk: az igazságtalanul okozott kárt és a sértő félnek ebből eredő jogtalan hasznát. Ha valamely jogsértés sem kárt nem okoz, sem jogtalan hasznot nem hajt, az nem kötelez kártérítésre; ahol azonban akár jogtalanul okozott kár, akár jogtalanul szerzett haszon van, azt kártérítéssel kell kiegyenlíteni.

A jogsértő cselekedet legtöbbnyire valamely olyan előny kedvéért történik, amihez az illetőnek nincs joga. Ilyen előnyt akar elérni az, aki más dolgát jogtalanul eltulajdonítja, használja, visszatartja, aki mással szemben fennálló kötelezettségét nem teljesíti, mindez magát jogtalanul gazdagítja (*res injuste accepta, possessio injusta*). De vannak olyan jog-

¹ Vermeersch i. m. n. 158.

² S. Thomas, *Summa theol.* II. II. qu. 62. a. 2. c.: *resituere id, quod injuste ablatum est alicui, sit de necessitate salutis.*

sértő cselekedetek is, amelyek nem járnak jogtalan gazdagodással, csakis jogtalanul kárt okoznak (*damnificatio injusta*). Jogtalan gazdagodás ritkán történik anélkül, hogy kárt ne okozzon annak, akinek rovására a gazdagodás történik; de a károsítás igen sok esetben történik anélkül, hogy abból valakinek haszna lenne.

Aki más rovására *jogtalanul gazdagodik*, köteles azt, amivel gazdagabb lett, annak visszatéríteni, akinek rovására gazdagodott.¹ A tulajdonosnak saját dolgához és annak minden hasznához kizárólagos joga van; a szerződések mindkét félnek jogot adnak, hogy a másik féltől követelje annak teljesítését, amire az magát kötelezte. Tehát akinek birtokában idegen jószág van, vagy aki idegen jószágból a tulajdonos engedélye nélkül hasznat huzott, annak az idegen jószágot és annak minden hasznát vissza kell adnia; annak, aki fönnálló tartozását nem teljesítette, tartozásainak hiány nélkül eleget kell tennie.

Ez a kötelezettség a jogtalan gazdagodás minden esetében fönnáll, tekintet nélkül arra, hogy az elsajátítás, vagy a tartozás ki nem egyenlítése, jó- vagy rosszhiszeműleg történt. Ugyanis ebben az esetben a kártérítés jogcímét nem valamely vétség, hanem a jogtalan gazdagodás, illetőleg az a dolog képezi, amivel jogos cím nélkül gazdagabbak lettünk.

A kártérítés kötelezettsége fönnáll mindaddig, míg valaki az egészet, amivel gazdagabb lett, vissza nem térítette. A kártérítésnek oly teljesnek kell

¹ S. Thomas, Summa II. II. qu. 62. a. 2.

lenni, hogy a kártérítőnek semmivel se legyen többje, mint az idegen jószág birtoklása nélkül, vagy a tartozás visszatartása nélkül lett volna.¹ Azért a kártérítés kötelezettsége olyan esetekben is fönmarad, amikor maga az idegen jószág már nincs is birtokunkban, hanem csak valami, amit az idegen jószág hasznának tekinthetünk, ez t. i. annak részben vagy egészben egyenértéke, ez az, amivel jogtalanul gazdagodtunk.

De nem csak a jogtalan gazdagodásból, hanem az *igazságtalan károsításból* is folyik a kártérítés kötelezettsége, akkor is, ha a károsítás egyáltalán semmi haszonnal sem jár.² Másnak igazságtalan károsítása vétség az igazságosság ellen, amit lehetőleg jóvá kell tenni. Az igazságosság követeli, hogy senkit se károsítsunk meg és ha valakit megkárosítottunk, a kárt lehetőleg tegyük jóvá. Az összes károk között az anyagi kárt lehet legjobban jóvá tenni, kártérítés által azt annyira jóvá tesszük, mintha a kár meg sem történt volna.

A károsítás esetében a károkozó kezében nincs idegen jószág, amit vissza kellene adni. Tehát ebben az esetben a kártérítés jogalapját nem az elvesztett tulajdon képezi, amit vissza kell adni, hanem csakis az igazságosság megsértése, a vétség. A kártérítés kötelessége ebben az esetben annyira terjed ki, amennyire a vétség, vagyis a vétkesen okozott kárra és annak beszámítható következményeire.

¹ Non remittitur peccatum, nisi restituatur ablatum. S. Aug. ep. 152 ad Maced. Ezech. 33, 13—14. Tob. 2, 20.

² S. Thomas, Summa II. II. qu. 62. a. 4.

Ez a kettő, a jogtalan gazdagodás és az igazságtalan károsítás képezi a kártérítési kötelezettség jogcímét (*radices restitutionis*). A jogsérelemnek ez a két alakja külön-külön is, együttesen is előfordulhat. Aki másnak igazságtalanul kárt okoz anélkül, hogy abból haszna volna, pl. más jószágát rongálja, vagy mást megsebesít, csak az okozott kár alapján vonható felelősségre. Aki más tulajdonát jóhiszeműleg birtokolja, csak jogtalan gazdagodás címén kötelezhető kártérítésre és nem egyuttal károkozás címén. Aki más tulajdonát rosszhiszeműleg birtokolja, a kártérítés mindkét jogcímét egyesíti magában, kártérítéssel tartozik úgy az okozott kár, mint alaptalan gazdagodás címén.

E két jogcímen kívül még a *büntársi* viszonyból is származik kártérítési kötelezettség. De a büntárs is csak annyiban köteles kártérítésre, amennyiben vagy ő is részesedik a jogtalan gazdagodásban, vagy pedig résztvesz az igazságtalan károsításban. Tehát a büntársi viszonyt is e két alapelvre lehet visszavezetni.

A kártérítés kötelezettsége az igazságtalan károsításnál a vétkességen nyugszik. Azonban a polgári törvények nemcsak abban az esetben állapítják meg a kártérítési kötelezettséget, ha a károsítás vétkes szándékkal (*dolus*) történt, hanem akkor is, ha ilyen szándék nélkül, de elmulasztva az előrelátó gondosságnak bizonyos mértékét (*culpa*), amit a törvény az adott esetben kötelességszerűnek ítél. Egyes esetekben a törvény azt a rendes gondosságot kívánja meg, amit csak gondatlan emberek szoktak elmulasztani. Ennek elmulasztása a *culpa lata*. Mászor

nagyobb gondosságot kíván, akkorát, amekkorával gondos családapák szokták családjuk ügyeit intézni (*diligentia diligētis patris-familias*). Ennek elmulasztása a *culpa levis*. Az olyan gondatlanság, aminőt csak kiválóan gondos emberek szoktak elkerülni, a *culpa levissima*. A gondosság elmulasztása egyes esetekben vétkes könnyelműségből, vagy gondatlanságból történik, de történhetik minden vétkesség nélkül is. De a polgári törvények a kártérítést a kellő gondosság elmulasztása esetén mindig megállapítják, tekintet nélkül arra, hogy az vétkes volt-e vagy sem. A *theologusok* ezt *culpa juridicanak* nevezik, ellentétben a *culpa theologicaval*. Így a büntető törvénykönyv (1878:V. t.-c. 290. §.) megállapítja az emberölés vagy súlyos testi sértés vétségét abban az esetben is, ha valaki másnak halálát, vagy súlyos testi sértését gondatlansága által okozta. A kihágási törvény (1879:XL. t.-c. 28. §.) a kihágást akkor is büntetendőnek mondja, ha az gondatlanságból követtetett el.¹

Ezek a törvények ide csak annyiban tartoznak amennyiben a kártérítéshez hasonló anyagi felelősséget állapítanak meg. De ez az anyagi felelősség nem igazi kártérítési kötelezettség, nem a kölcsönös igazságosság folyománya, mert nem az igazságosság megsértéséből, valamely igazságtalanságból származik, hanem a törvény büntető sanctiója, amely lelkiismeretben csakis a bírói ítélet hozatala után kötelez. Igazi *lex poenalis*, amely büntetésre kötelez bűn

¹ L. P. T. T. 1779., 1780—1793. §.

nélkül is. Ezeknek a törvényeknek az a céljuk, hogy az embereket nagyobb gondosságra, a törvények, szabályrendeletek pontosabb megismerésére sarkalja. Ennek a célnak a törvények csak úgy felelhetnek meg, ha a bíró visszautasíthat minden kifogást, amit a beszámítás hiányából lehetne emelni. Hisz a bíró, aki kártérítési ügyekben ítéel, nem vizsgálhatja meg a vádlott lelkiismeretét és ítéletet kell hoznia anélkül, hogy tudná, hogy igazán vétkes volt-e a cselekedet. Ha a cselekedet objektíve jogellenes, megállapítja a kártérítési kötelezettséget. Ezek inkább rendőri, mint bírói törvények.¹

Az újabb jogrendszerek a kártérítési kötelezettségek felsorolt csoportjain kívül még más esetekben is megállapítják a kártérítési kötelezettséget. Már a római jog is ismer kötelmeket, amelyek sem szerződésből, sem vétségéből, hanem más okokból származnak, amelyeket nem lehet egykönnyen közös név alá foglalni; ezeket a római jog *variae causarum figurae* névvel jelöli. A magyar törvények is kártérítést állapítanak meg egyes károkért, amelyeket nem jogellenes, hanem egyenesen *megengedett cselekedetek* okoztak.² Így, aki jogos önségély esetén másnak tulajdonát igénybe veszi és használja, az okozott károkért kártérítéssel tartozik.³ Az állatok

¹ V. ö. Lehmkuhl: Das bürg. Gesetzbuch. Einleitende Bemerkungen. Zlinszky-Reiner i. m. 231. l. Kolosváry i. m. I. 121. l.

² V. ö. Reiner: A szerződésen kívüli kártérítési kötelmek, Budapest, főkép 134—141. l. Vele szemben Kolosváry i. m. II. 308. l.

³ Aki éhségből vagy állatjának védelmére erdei kárt okoz

által okozott károkért azok gazdája felelős.¹ Ha erdei termékeket nem lehet az erdőből másképp elszállítani, szabad azokat idegen földön keresztül is elszállítani, de az okozott kárért kártérítést kell adni.² De kártérítést kell adni engedélyezett ipartelepek által, villanyos berendezések által, vasutak, vízi művek által okozott károkért is.³ Ezek mind oly károk, amelyek nem tiltott cselekményekből folynak, tehát nem vétkesek, a törvény mégis mindez esetben kártérítési kötelezettséget állapít meg.

Ezeknek a törvényeknek megalapozására egyes jogtudósok a tárgyi felelősség elvét állítják fel, amely szerint a kártérítési kötelezettség jogcímét nem a vétség képezi, hanem az objektív kár, úgy hogy ha bárki másnak akár akarva, akár nem akarva kárt okoz, tartozik azt megtéríteni.⁴ Ezt a fel fogást egy törvénykönyv sem teszi magáévá, mert nem állapítja meg minden esetben a kártérítést, de az ethika szempontjából sem lehet elfogadni. Ugyanis nem minden kárból származik kártérítési

1879: XXXI. t.-c. 81. és 103. §. Ha hajók és tutajok veszély esetén idegen parton kötnek ki és kárt okoznak 1885: XXIII. t.-c. 66. §. Az árvédelmi munkálatok által okozott károkért u. o. 152. §.

¹ A tenyésztett vadak által okozott károkról 1883: XX. t.-c. Az állatok által okozott mezei károkról 1894: XII. t.-c. 112. §. A vadászkutyák által okozott károkról 1883: XX. t.-c. 17.

² 1879: XXXI. t.-c. 178. §.

³ 1884: XVII. t.-c. 35. §. 1888: XXXI. t.-c. 9. §. 1874: XVIII. t.-c. 1., 2. §. 1885: XXIII. t.-c. 50. §. I. P. T. T. 1783. §.

⁴ Nálunk ezt a nézetet vallja főképp Reiner idézett tanulmányában.

kötelezettség, hanem csak az erkölcsi tényező által okozott kárból. A fizikai ok által okozott kárt el kell viselni, ha elhárítani nem lehet. A kártérítés erkölcsi kötelesség, amely csakis az igazságosság megsértéséből, erkölcsileg beszámítható cselekedetből származik.

Kétségtelen, hogy a felhozott esetekben a kártérítés alapját nem a vétkekesség képezi. Arról az esetről már szöltünk, mikor mulasztás forog fönn. Ahol mulasztás nem forog fönn, a megoldást csakis a jogtalan gazdagodás elvében kell keresni. Ugyanis senki sem köteles ellenszolgáltatás nélkül eltérni, hogy az ő vagyona kisebbíttessék azért, hogy a másé növekedjék, fönn tartassék, vagy kihasználható legyen. Minden olyan esetben, mikor nekem valaki az ő saját érdekében kárt okoz, jogom van ahhoz, hogy azért kártérítést kapjak. Azért ha valaki saját vagyonának fönn tartására, gyarapítására vagy kihasználására olyan intézkedéseket tesz, amelyek másra károsak, a törvény ezt csak az alatt a feltétel alatt engedheti meg, ha az illető az okozott károkért a kártérítést magára vállalja. Ez esetben valaki az én vagyonomat használja fel, hogy maga gazdagodjék, vagy legalább vagyoni állapotát megtartsa, tehát a jogtalan gazdagodás vétségét csakis kártérítés adásával kerülheti el. A más rovására gazdagodás itt csak azért nem jogtalan, mert a törvény korlátain belül mozog, de csak addig, míg az, aki gazdagodik, kártérítést ad. Amint a jogtalan gazdagodás esetében a kártérítés alól sohasem ment föl a jóhiszeműség, úgy itt sem ment föl az a körülmény, hogy megengedett dolgot követtünk el.

Tehát minden berendezésnél, vállalatnál, erők és dolgok felhasználásánál, amelynek célja valaki számára haszon hajtása, vagy valamely hátrány, kár eltávolítása és amely minőségénél vagy természeténél fogva mások jogos érdekeit előreláthatólag veszélyezteti, a pusztán véletlenségből okozott károkért is meg lehet állapítani a kártérítési kötelezettséget. A kártérítés nem teljesítése ebben az esetben a jogtalan gazdagodásnak egy esetét képezi.

Egy másik hasonlóképen nehéz kérdés, kell-e az okozott kárért akkor is kártérítést adni, ha az okozott kárt nem lehet ugyanolyan természetű javakkal pótolni? Kötelező-e a *kártérítés* egészen *más természetű javakban* is, pl. becsületsértésért, testi fájdalomért kell-e pénzben kárpótlást adni? Szent Tamás szerint ebben az esetben is kell kárpótlást adni, olyant, amilyent lehet.¹ Szent Alfonz az ellenkező vélemény felé hajlik, mert ahol nem lehet ép oly kártérítést adni, mint aminő volt a kár, ott a kárt egyáltalán nem lehet megtéríteni.² Szent Alfonz érvelése nem meggyőző, mert ebből az is következne, hogy ha valaki nem tudja megtéríteni az egész kárt, de meg tudná téríteni annak részét, kártérítéssel egyáltalán nem tartozik.

¹ Summa II. II. qu. 62. a. 2. ad 1.: quando id, quod est ablatum, non est restituibile per aliquid aequale, debet fieri recompensatio, qualis possibilis est. Puta cum aliquis alicui abstulit membrum, debet ei recompensare vel in pecunia vel in aliquo honore, considerata conditione utriusque personae, secundum arbitrium probi viri.

² Theol. mor. I. III. n. 627. «sententia communior et probabilior».

Kétségtelen, hogy a vétkesen okozott kárt a kárttevő köteles annyira jóvá tenni, amennyire csak teheti. Ha valamely kárért más természetű javakkal nem is lehet teljes kárpótlást adni, mégis bizonyos, hogy az okozott kárt könnyebben elviseli az, aki azért valami kárpótlást kapott, mint az, aki semmit sem kapott. Pedig a kárnak mértéke csak az, ahogy a károsult azt érzi. Ha ugyanolyan természetű javaknál is úgy van, hogy aki nem képes az egész kárt megtéríteni, köteles belőle annyit megtéríteni, amennyit képes, akkor annak, aki ugyanolyan természetű javakkal nem képes a kárt pótolni, olyanokkal kell pótolnia, aminőket a kárvallott egyenlő értékűeknek, vagy megközelítőleg egyenlőknek elismer, vagy aminőkre a kárttevő képes. A kártérítés pontos mértékét ebben az esetben csakis közös megegyezéssel, vagy bírói ítélettel lehet megállapítani.¹

2. A kártérítési kötelezettség fokozatai.

Ami a kártérítés kötelezettségének nagyságát illeti, arra általában ugyanazt a mértéket kell alkalmazni, mint az igazságtalanság bűnére. Amennyi értékű dolgot jogtalanul elsajátítani halálos bűn volna, annyit halálos bűn terhe alatt köteles visszatéríteni az, aki más dologból jogtalanul gazdagodott. Ez áll arra az esetre is, ha a gazdagodás ugyan jelentékeny, de az esetleg minden bűn nélkül, vagy csak bocsánatos bűnnel történt. Amit jogtalanul elsajátí-

¹ A kártérítést becsületsértésért l. Zlinszky-Reiner i. m. 760. l.

tani objektíve bocsánatos bűn volna, azt jogtalan gazdagodás esetében visszatéríteni hasonlóképen bocsánatos bűn terhe alatt kötelesség, még abban az esetben is, ha maga a jogtalan gazdagodás a beszámítást megváltoztató körülmények folytán halálos bűnnel, vagy épen semmi bűnnel sem történt. Ez abban leli magyarázatát, hogy a jogtalan gazdagodás esetében a kártérítési kötelezettség nem a vétkességből származik, hanem magán az idegen dolgon, illetőleg a tartozáson nyugszik. Amekkora ez az idegen dolog vagy tartozás, viszonyítva a károsult személyéhez, akkora a kártérítési kötelezettség.

Az igazságtalan kártétel esetében a kártérítési kötelezettség az okozott kár nagyságához alkalmazkodik, általában a jelentékeny kárt halálos bűn terhe alatt, a jelentéktelent bocsánatos bűn terhe alatt kell megtéríteni. Azonban az igazságtalan kártételnél a subjektív vétkesség foka már nem közömbös, mert itt a kártérítési kötelezettség együttesen a vétkességen és az okozott káron nyugszik. Azért a felállított szabálytól mindannyiszor el kell térnünk, valahányszor a vétkesség és az okozott kár között aránytalanság van, pl. ha valaki bocsánatos bűnnel nagy kárt, vagy megfordítva, halálos bűnnel jelentéktelen kárt okoz.

Az utolsó eseten kezdve, ha valaki halálos bűnt követ el, de azzal csak csekély kárt okoz, pl. szándékosan megrongál valamely tárgyat, amelyet nagy értékűnek tart, holott csekély értékű, a csekély kár megtérítésére csak bocsánatos bűn alatt kötelezhető. A kárvallottira a bűn, amelyet az illető elkövetett,

teljesen közömbös, őt csak az okozott kár érinti. Ebben az esetben a kártérítés mértékét az okozott kár adja meg.

Ha megfordítva, valaki másnak nagy kárt okoz, de valamiképen mégis csak bocsánatos bűnt követ el, a kérdés megoldása jóval nehezebb. Ez kétféleképpen történhetik. Vagy a megfontolás és elhatározás tökéletlen volta miatt (*ex imperfectione actus*) lesz a cselekedet, mely különben súlyos beszámítás alá esnék, bocsánatos bűnné; vagy úgy, hogy a cselekedet ugyan teljes beszámítás alá esik, de az illető valamely nagy értékű dolgot tévedésből csekély értékűnek tart. A theologusok mindkét esetben nagyon eltérnek egymástól, egyesek az okozott súlyos kárt veszik mértékül és halálos bűn alatt köteleznek kártérítésre, mások a kártérítési kötelezettséget a bűnhöz mérve bocsánatos bűn alatt köteleznek, ismét mások semminemű kártérítési kötelezettséget sem állapítanak meg.¹

Az első eseten kezdve, mikor a kártokozó cselekedet a tökéletlen beszámítás miatt lesz bocsánatos bűnné, semmiféle kártérítési kötelezettséget sem lehet megállapítani. Ugyanis, amint tökéletlenül beszámítható cselekedettel (*actu imperfecte humano*) semmiféle tökéletes erkölcsi köteléket, sem fogadalmat, sem szerződést sem lehet létrehozni, ilyen cselekedetből ép úgy semmiféle kártérítési kötelezettség sem származhatik, mert a kártérítés is erkölcsi kötelék. A kártérítési kötelezettség létrehozásához nem

¹ L. Noldin, *Summa* II. n. 424., 425.

elég tökéletlenül beszámítható cselekedet olyan esetekben, mikor a kártérítés alapja nem a gazdagodás, hanem a vétkekesség. Azért a kártérítés alól ép úgy egészen fel kell mentenünk azt, aki a kárt csak félig beszámítható állapotban követte el, mint azt, aki egészen beszámíthatatlan volt.

Nehezebb a másik eset, mikor valaki teljes megfontolással cselekszik, de tévedésből a súlyos kárt csekélynek gondolja. Itt két lehetőség van. Ugyanis lehetséges, hogy látja a kárnak, amelyet okoz, egész nagyságát, de tévesen azt hiszi, hogy ennek megtérítésére nem lesz halálos bűn alatt kötelezve. Kétségtelen, hogy ebben az esetben mégis halálos bűn alatt köteles kártérítést adni, mert az egész kárt tudva és akarva tette, annak felelősségét magára vállalta. Ha azonban a kárt egész nagyságában nem ismerte föl és azt hitte, hogy csak csekély kárt okoz, holott nagy kárt tett, akkor a kártérítés leszállításának van helye. Ugyanis csakis azért a kárért vonható felelősségre, amit szándékosan okozott. A kártérítés mennyiségét a szándékosság terjedelmére kell leszállítani. Tehát a kárnak csak azért a részéért tartozik kártérítést adni, amelyről tudott; mivel pedig ez föltételünk szerint bocsánatos bűn mennyiségének felel meg, bocsánatos bűn alatt tartozik, de csak ekkora kártérítést adni.

Ezek alól a szabályok alól kivételt képeznek a kártérítésnek gondatlanságból, vagy véletlenségből származó különleges esetei, melyekről az előbbi fejezetben szoltunk.

II. FEJEZET.

KÁRTÉRÍTÉS JOGTALAN GAZDAGODÁS- BÓL KIFOLYÓLAG.

1. A jóhiszemű gazdagodás.

Jogtalanul gazdagszik, aki más tulajdonát bár jóhiszeműleg birtokában tartja, más jószágát használja, kötelezettségét nem teljesíti. Aki más dologát jóhiszeműleg birtokában tartja, vagy használja, csak azt köteles visszaadni, amit birtokában, vagy használatában tart. A jóhiszemű adós csakis azt tartozik megadni, amivel másnak adósa. De egyik sem köteles megtéríteni a kárt, amit a tulajdonos vagy a hitelező szenvedett, mindegyik csak a jogtalan gazdagodás erejéig köteles kártérítést adni.

Eszerint a jóhiszemű birtokos köteles visszaadni: 1. a birtokában levő idegen dolgot (res clamat ad dominum); 2. ha az már nincs meg, hanem csak annak egy része, az ára, vagy abból valami haszná származott, annak révén valami megtakarítást eszközölt, akkor a már meg nem levő dolog helyett ezt kell kárpótlásul adni, mint annak egyenértékét jogtalan gazdagodás címén (ex re aliena nemo ditcere potest); 3. a dolog összes gyümölcseit (res fructificat domino). De nem köteles megtéríteni

azokat a hasznokat és gyümölcsöket, amelyek nem a dolog gyümölcsei, hanem ipari gyümölcsök, melyeket saját iparával szerzett.

A jóhiszemű birtokos ezenfölül semmit sem tartozik megtéríteni. Bármekkora kára volt is a tulajdonosnak abból, hogy dolga más birtokában volt, bármekkora haszontól esett is el ennek folytán (*damnum emergens, lucrum cessans*), ennek megtérítését a jóhiszemű birtokostól nem követelheti, kivéve azt az esetet, mikor a jóhiszemű birtokos a dolog visszaadását vétkesen elhanyagolta és ez által a tulajdonosnak vétkesen kárt okozott. Ha a jóhiszemű birtokos igazságtalanul kárt is okozott, ezen a címen is tartozik kártérítéssel.

A jóhiszemű birtokos köteles a birtokában levő dolgot a rendes gazda gondosságával őrizni, a tulajdonost kinyomozni és neki dolgát visszaadni. A visszaadást nem köteles saját költségén teljesíteni, hanem felmerülő költségeinek megtérítését a tulajdonostól követelheti. Követelheti mindazoknak a kiadásoknak megtérítését is, amelyeket mint a dolog gondos kezelője tett, amelyek a dolog fönntartásához szükségesek voltak az ú. n. szükséges kiadások (*expensae necessariae*), mint állatok etetése, gyógykezeltetése, vagy amelyek a dolgot értékesebbé tették, az ú. n. hasznos kiadások (*expensae utiles*), mint javítás, megmunkálás. Azonban tisztán kedvtelésből tett kiadásai (*expensae voluptuariae*) megtérítését nem követelheti.

Aki más dolgát jóhiszeműleg használta, köteles a dolog használatát azonnal abban hagyni és a

tulajdonosnak a jogtalan használatból eredő gazdagodása erejéig kártérítést adni.

A jóhiszemű adós tartozik még függőben levő tartozását a szerződésben megállapított módon kiegyenlíteni és azt a jogosulatlanul húzott hasznót visszatéríteni, amit neki a fizetés halasztása hajtott. A hitelező kárát ő sem tartozik megtéríteni. De minden eladó tartozik kártérítést adni az eladott dolognak olyan fogyatékoságáért, amelyért a szerződésben szavatosságot vállalt.¹

Ezekből az általános elvekből nem nehéz minden egyes esetben levezetni a jóhiszemű birtokos és adós kötelességeit.

Megtörténhetik, hogy a dolog a jóhiszemű birtokosnál ennek hibáján kívül értékében nyer vagy veszít. Ebben az esetben azt úgy amint van, értékében gyarapodva vagy megfogyva kell a tulajdonosnak visszaadni. Ha az értéknövekedés a birtokosnak költségébe került, a tulajdonostól kiadásának megtérítését követelheti. Ha a dolog értékvesztése abból származott, hogy azt a birtokos használta, a kárt a saját gazdagodása erejéig kell megtérítenie; ha azonban az értékvesztés a birtokos hibájából történt, az egész kárt meg kell térítenie. Ép így áll a dolog a jóhiszemű adóssal, ha időközben változik a dolog értéke, amivel tartozik.

Ha a dolog a jóhiszemű birtokosnál elveszett, vagy megsemmisült anélkül, hogy ebből a birtokos gazdagodott volna, a jóhiszemű birtokos nem tartozik

¹ Zlinszky-Reiner i. m. 651. l. Kolosváry i. m. II. 119. l.

kártérítést adni. Ha azonban a jóhiszemű birtokos a dolgot elhasználta vagy fölélte, annyit tartozik a tulajdonosnak kárpótlásképen adni, amennyi haszna volt belőle, amennyi megtakarítással annak elhasználása járt.

Ha a jóhiszemű birtokos az idegen dolgot valakinek tovább adta, akár pénzért, akár ajándékba, megint csak abban az esetben van kártérítési kötelessége, ha abból valami haszna maradt. Az ingyen kapott dologból nincs semmi haszna, ha valakinek ajándékba adja, ha különben nem ajándékozott volna; de ha a maga dolga helyett adta ajándékba, vagy ha eladta, már haszna van belőle.¹ A vett dologból nincs haszna, ha kevesebért, vagy ugyanannyiért adja el; de haszna van belőle, ha többért adja el. De itt is kivételt képez, ha a haszon inkább az ő ügyességének a jutalma (*fructus industriae*) mintsem a dolog gyümölcse.

Gyakorlatias kérdés, megengedhető-e a jóhiszemű birtokosnak, aki az idegen dolgot vette, hogy mikor rájön, hogy idegen jószág van birtokában, azt ne közvetlenül a tulajdonosnak adja vissza, hanem annak, akitől vette, hogy így pénzét visszakapja? Ha nem pénzért vette, kétségtelenül csak magának a tulajdonosnak adhatja azt vissza. Hasonlóképen, ha a tulajdonos tulajdonát felismeri és azt a birtokostól visszaköveteli, a birtokos köteles azt haladéktalanul visszaadni. Mielőtt azonban a tulajdonos dologát

¹ Semmiképen sem lehet osztani Bucceroni, Génicot és Noldin véleményét, hogy az, aki az ajándékba kapott idegen dolgot eladta, annak árát megtarthatja. L. Noldin *Summa* II. n. 429.

visszakövetelné, a birtokos azt annak is visszaadhatja, akitől vette, mert a dolgot ezáltal csak mintegy visszahelyezi abba az állapotba, amelyből azt jogcím nélkül magához vette. Ezzel jogtalanságot nem tesz, csak saját jogait védi.

A modern törvényhozások a jóhiszemű szerzőket messzemenő védelemben részesítik. A magyar kereskedelmi törvény megállapítja, hogy oly áruk vagy ingóságok, amelyeket a kereskedő saját üzlete körében elárúsított vagy átadott (299. §.), és a bárkitől vett bemutatóra szóló vagy forgatható értékpapírok (300. §.) még abban az esetben is átmennek a jóhiszemű vevő tulajdonába, ha az eladó nem volt tulajdonos. A törvénynek ezek az intézkedései a jogbiztonság szempontjából nagy fontossággal bírnak és hasonlóan az elévülési és elbirtoklási törvényekhez, lelkiismeretben köteleznek. Tehát a jóhiszemű birtokos a jóhiszeműleg vett dolgot ilyen esetekben nem köteles visszaadni.¹

Ami az idegen dolog gyümölcseit illeti, a természet-jog szerint az ipari gyümölcsök azt illetik, aki azokat iparával szerezte, minden más beszedett gyümölcs a tulajdonost illeti, még abban az esetben is, ha a tulajdonos azt nem is szedte volna. De a gyümölcsért, amit a jóhiszemű birtokos bármi oknál fogva nem szedett vagy gyűjtött össze, ez nem vonható felelősségre. Az elhasznált gyümölcs után is meg kell téríteni annak egyenértékét. Azonban a polgári törvények a jóhiszemű birtokost itt is kedvezményben

¹ L. Nagy Ferenc, Magyar Keresk. jog 136. §.

részesítik. A magyar törvények szerint a jóhiszemű birtokost illetik a dolgokból eredő és a jóhiszemű birtoklás alatt húzott összes hasznok és beszedett gyümölcsök.¹ Ezek a törvények ép oly jogosultak, mint a jóhiszemű vétel védelmére alkotott törvények.

2. A rosszhiszemű gazdagodás.

A kártérítés szempontjából más dolganak rosszhiszemű birtokosa és használója nemcsak mint idegen jószág birtokosa, és a rosszhiszemű adós nemcsak mint fizetésre kötelezett szerződő fél jön tekintetbe, hanem azonkívül mind a hármat rosszhiszeműsége miatt igazságtalan károsítóknak is kell tekintenünk. Azért a rosszhiszemű birtokos nemcsak az idegen dolgot köteles a tulajdonosnak visszaadni, a rosszhiszemű használó nemcsak a jogtalan használattal köteles fölhagyni és a rosszhiszemű adós nemcsak tartozását köteles megadni, hanem mind a három köteles azt a kárt is megtéríteni, amit rosszhiszeműsége miatt okozott. Ez a különbség a jó és a rosszhiszemű gazdagodás között.

Eszerint a rosszhiszemű birtokos köteles ép úgy, mint a jóhiszemű birtokos 1. visszaadni a birtokában levő idegen dolgot; vagy ha az már nincs birtokában, azt ami annak egyenértéke gyanánt megmaradt; és 2. a dolognak minden gyümölcsét. De ezenfelül tartozik megtéríteni 3. minden kárt, amit rosszhiszeműségével okozott, ebbe beleértve minden olyan hasznot is, amitől a tulajdonost megfosztotta (dam-

¹ Zlinszky-Reiner i. m. 270. és 356. l. Optk. 330. §.

num emergens, lucrum cessans). A rosszhiszemű használó is nemcsak saját jogtalan gazdagodása mértékében, hanem a jogában sértett fél károsodása erejéig köteles kártérítést adni. Hasonlókép a rosszhiszemű adós tartozik 1. eleget tenni felvállalt kötelezettségének, 2. megtéríteni a jogtalan hasznot, amit késedelmezéséből húzott, 3. a kárt és a veszteséget, amit késedelmezésével a hitelezőnek okozott.

Ami a költségeket illeti, a rosszhiszemű birtokos is kívánhatja azoknak a költségeknek megtérítését, amelyek a dolog fenntartására szükségesek voltak, vagy amelyek azt értékesebbé tették (*expensae necessariae, utiles*). Azonban magának a kártérítésnek költségeit a rosszhiszemű birtokosnak és adósnak kell viselnie.

A rosszhiszemű birtokos a dolog összes gyümölcsseit tartozik megtéríteni. Őt nem részesítik a pozitív törvények abban a kedvezményben, hogy az elválasztott gyümölcsöt megtarthatná. Azonban az ipari gyümölcsöt a rosszhiszemű birtokos is megtarthatja. Ép így a rosszhiszemű adós.

A rosszhiszemű birtokos a jóhiszeműtől főképp abban különbözik, hogy kártérítéssel tartozik abban az esetben is, ha már sem az idegen dolog, sem annak egyenértéke nincs birtokában, még akkor is, ha az a rosszhiszemű birtokosnál vagy adósnál annak hibáján kívül elveszett. Mert a rosszhiszemű birtokos nemcsak az idegen dolgot tartozik visszatéríteni, hanem még inkább tartozik megtéríteni a rosszhiszeműsége által okozott kárt.

A rosszhiszemű birtokosnak és adósnak akkor is

kell kártérítést adnia, ha a visszaadott dolog vagy a megadott teljesítés abban az esetben, ha az nem lett volna még a rosszhiszemű birtokos vagy adós kezében, elpusztult volna, pl. ha a tulajdonos házát a tűz mindenestől elhamvasztotta. A rosszhiszemű birtokos és adós csakis akkor nem köteles kárpótlást adni, ha a kárpótlásul adandó dolog nála elveszett, de a tulajdonosnál is elveszett volna.¹ Tehát a rosszhiszemű birtokosnak az idegen dolgot akkor sem szabad megtartania, ha azt a pusztulástól ő mentette meg, különben elveszett volna. Ha azonban valamely dolgot lehetetlen megmenteni, de lehet azt elfogyasztani, úgy hogy vagy elfogyasztják vagy elpusztul, ebben az esetben az elfogyasztó sem tartozik kárpótlással, mert senkinek sem okozott kárt.

Ami az okozott kárt és az elmaradt hasznot illeti, a rosszhiszemű birtokosnak és adósnak mindazt meg kell téríteni, amivel a károsultnak kevesebbje van, mint amennyije lett volna, ha jogos tulajdonától nem lett volna megfosztva vagy ha jogos követelését idejében megkapta volna, amennyire ez valamiképen előre látható volt. (L. alább a kártételnél.) Így meg kell téríteni a pénz után járó kamatot, termények, iparcikkek után minden hasznot, amitől a tulajdonos meg lett fosztva.²

Eszerint kell eldönteni azt a kérdést is, mennyi kárpótlást kell adni akkor, mikor a kártérítés tárgyát képező dolog értéke változik, úgy hogy a kártérítés idejében többet vagy kevesebbet ér, mint amennyit

¹ Így a P. T. T. is 1101. §. ² Így a P. T. T. is 1102. §.

ért akkor, mikor a jogsértés történt. Az érték-változás lehet vagy pusztán külső árhullámmás, mint a gabonánál, iparcikkekénél, terményekénél, vagy belső érték-változás, mely a dolog javulásából vagy rosszabbodásából származik. A kártérítést ebben az esetben is úgy kell megállapítani, hogy a kárvallott kára teljesen megtérüljön, viszont a jogsértőnek a dologból semmi előnye se maradjon.

Ha az illető dolog még természetben meg van, azt akkor is vissza kell adni a tulajdonosnak, ha annak értéke növekedett. De a jogosulatlan birtokosnak joga van költségeinek megtérítését követelni, ha az értéknövekedést befektetéssel érte el.

Ha a dolog értékéből vett, akkor keresni kell, vajjon az értékcsökkenés a jogos tulajdonosnál is bekövetkezett volna-e. Ha a dolog értékéből a tulajdonosnál is veszített volna, elég magát a kevesebb értékű dolgot adni kárpótlásul, mert ebben az esetben sem jogtalan gazdagodás, sem érezhető károsodás nem történt. Ha azonban a dolog a tulajdonos birtokában nem veszített volna értékéből, a dolgot eredeti értékére kiegészítve kell kárpótlásul adni.

Ha a dolog ára hullámmásban van, áremelkedés esetén az egészét vissza kell adni, bár értékesebb, mint akkor volt, mikor idegen kézre került. Az eséskor az eredeti nagyobb árat kell megtéríteni, ha a tulajdonos dolgát a nagyobb áron értékesítette volna. Ellenkező esetben elég magát a most már kisebb értékű dolgot visszaadni, mert a tulajdonos kára ezzel is teljesen pótolva van.¹

¹ Így a P. T. T. is 1102. §.

3. A bizonytalan jogú gazdagodás.

A jogában bizonytalan birtokos, használó és adós (*dubiae fidei possessor et debitor*) részint a jóhiszemű részint a rosszhiszemű birtokossal és adóssal áll egy sorban.

Az egyes esetek elbirálásánál fontos az a körülmény, hogy a bizonytalanság már kezdettől fogva megvolt-e (*dubia fides antecedens*), vagy az előbbi jó vagy rosszhiszeműséget csak később váltotta föl kétely (*dubia fides superveniens*).

Ha a birtoklás, használat vagy tartozás *jóhiszeműleg kezdődött* és csak utóbb vált kétesé, arra az időre, amely a kétely fölmerüléséig eltelt, a jogtalanul gazdagodót teljesen jóhiszemű birtokosnak, használónak és adósnak kell tekinteni. Amint a birtoklás vagy használat jogossága iránt kétely merül föl, a birtokos és adós köteles utána járni és kutatni, a kételyt lehetőleg tisztába hozni. Ha a kételyt eloszlatni nem sikerül, továbbra is jóhiszeműnek kell őt tekinteni. Ha azonban sikerült a kételyt eloszlatni, akkor a kutatás eredménye szerint vagy megtartja a dolgot mint tulajdonát, vagy visszaadja, illetőleg tartozását megfizeti annak, akit illet. Ha azonban a kétely tisztába hozását vétkesen elmulasztaná, akkor továbbra is bizonytalan jogú birtokosnak, használónak és adósnak kell őt tekinteni.

Ha a bizonytalan jogú birtokos a kételyt később már saját vétke folytán nem is tudja eloszlatni, akkor ismét az a kérdés, van-e valaki, aki a dologra vele szemben igényt támaszt, vagy nem. Ha van, akkor

a kétes dolgot vele meg kell osztani, nehogy ez rövidséget szenvedjen. Ugyanis annak, akinek valamely dologhoz valószínűségre támaszkodó igénye van, ahhoz bizonyos reménye is van. Ettől a reménytől fosztotta meg őt a bizonytalan jogu birtokos, mikor elmulasztotta a tulajdonos után kutatni. Ezt a jogsérelmet úgy lehet megszüntetni, ha a bizonytalan dolgon ketten megosztoznak. De ha nem lehet megállapítani, hogy a bizonytalan birtokoson kívül még ki támaszt igényt az illető dologra, akkor a bizonytalan jogu birtokos egyes szerzők szerint szintén a dolognak csak egy részét tarthatja meg, a másik részét pedig kegyeletes célra tartozik fordítani. A másik helyesebb vélemény szerint ebben az esetben az egészet magának megtarthatja. Ugyanis, ha nem adhatja annak, akit reményétől fosztott meg, már másnak semmit sem köteles adni és miután ő a valószínű tulajdonos, az egészet megtarthatja magának.¹

Hasonlóképen kell eljárni a bizonytalan adósnak. Ha nem sikerült neki bizonyosságot szerezni, nem tartozik fizetni.² Ha a dolog tisztázását vétkesen elmulasztotta és már többé nem is lehet azt tisztázni, az adósság egy részét köteles megfizetni, akár azon a címen, mint a bizonytalan birtokosról mondtuk, hogy ezzel a reményétől megfosztott hitelezőt kárpótolja, akár a hitelező és adós között vélelmezett egyezség címén.³

Ha a *bizonytalanság kezdettől fogva* fennállott,

¹ L. Lehmkuhl, Theol. mor. I. n. 957.

² Így a Waffelaert, De justitia IV. n. 161. 3^o b)

³ V. ö. Lehmkuhl i. h. n. 960.

akkor ismét a legelső kötelesség a bizonytalanságot eloszlatni. Ha azonban ez nem lehetséges, akkor különbséget kell tenni oly esetek között, mikor valaki bizonytalan birtokához jogfosztás által jut, úgy hogy valakit, aki arra igényt formálva azt birtokában tartja, annak birtokától megfoszt és olyanok között, mikor azt valakitől, a jó vagy rosszhiszemű birtokostól jogfosztás nélkül szerezte pl ajándékozás vagy adásvétel útján. Ha a bizonytalan dolgot úgy szerezte, hogy valakit annak birtokától megfosztott, aki annak szintén bizonytalan jogu birtokosa volt, kétségtelen, hogy jogsérelmet követett el. Jogi elv: *in dubio melior est conditio possidentis*, azaz bizonytalan jogcímért nem szabad mást birtokában megháborítani, ha annak arra a dologra szintén van bár bizonytalan jogcíme. Ennek alapján őt a theologusok kártérítésre kötelezik.¹

Ha a bizonytalan jogu birtokos a dolgot más jogának sérelme nélkül szerezte, akkor abban az esetben, ha a dologhoz más valaki is formál igényt, egy részt vélelmezett egyezség alapján annak kell juttatni. Ha nincs más, aki hozzá jogot formálna, a bizonytalan jogú birtokos az egészet megtarthatja azért mert nincs senki, aki akár az egészet, akár annak részét tőle jogosan követelhetné.²

¹ Ez a kötelezettség nem egészen bizonyos. Igaz ugyan, hogy az ilyen jogsértést követ el, de nem tulajdonjog sértést, sem más rokon dologjogi vagy kötelmi jogi sértést, amiből kártérítés származnék.

² Másként oldja meg a kérdést Lehmkuhl, i. h. n. 958., 959. és Noldin Summa II. n. 442. 2.

III. FEJEZET.

KÁRTÉRÍTÉS IGAZSÁGTALAN KÁROSÍTÁSBÓL.

1. Az igazságtalan károsítás.

A kártérítésnek másik jogcime az igazságtalan károsítás (*injusta damnificatio*). Nem csak az vét a kölcsönös igazságosság ellen, aki más rovására jogtalanul gazdagszik, hanem az is, aki másnak igazságtalanul kárt tesz, anélkül, hogy abból neki haszna volna és tartozik vétkét az által jóvátenni, hogy az okozott kárt megtéríti. A kártérítés ezen a címen sz. Tamás szerint még szorosabb kötelesség, mint jogtalan gazdagodás címén.¹

A kártérítés mértéke a teljes kár, amit valaki okozott. Tehát nem elég helyreállítani magát a lerombolt dolgot, hanem még azonfelül meg kell téríteni minden kárt, ami abból származott és minden elmaradt hasznot, aminek vételében a tulajdonost a kár megakadályozta. Egyszóval a kártérítésnek a károsultat olyan állapotba kell juttatni, amilyenben ő most volna, ha a károsítás egyáltalán nem történt volna meg.

¹ Summa Theol. II, II. qu. 62. a. 6. ad 1. : *restitutio non ordinatur principaliter ad hoc, ut ille, qui plus habet, quam debet, habere desinat, sed ad hoc, quod illi, qui minus habet, suppleatur.*

A kártérítés kötelessége igazságtalan károsításnál magából az igazságoosság megsértéséből, a vétéséből származik. Tehát ahol nincs igazságtalanság, ahol nem történik vétés, ott nincs kártérítési kötelesség. Azért csak ott lehet kártérítést megállapítani, ahol 1. tényleges kár történt, 2. jog és igazság ellenére. Ahol nincs tényleges kár, ott nincs mit megtéríteni; vagy ha van kár, de azt nem az illető okozta, akkor tőle nem lehet kártérítést kérni. De ha tényleg károsítás történt is, ha az nem történt jogsérelemmel, hanem vagy jogosan vagy legalább jogsértő szándék nélkül, akkor ismét nincs alapja a kártérítésnek.

Azért a kártérítés mintegy három feltételhez van kötve: hogy valakinek cselekedete 1. a kárnak igazi oka (*actio causa efficax damni*), 2. igazságtalan (*injusta*), még pedig 3. tudatosan igazságtalan, vétkes (*theologice culpabilis*) legyen.

A culpa juridicáról és a véletlenségből okozott károkért adandó kártérítésről már fentebb volt szó.¹

a) *A kár igazi oka.*

Ahol kár egyáltalán nincs, vagy ahol van ugyan kár, de azt nem az illető okozta, ott nem lehet kártérítést követelni.

De még ott sincs kártérítési kötelezettség, ahol az egyik cselekedete és a másik kára között van ugyan valami tárgyi kapcsolat, de nincs igazi okozati összefüggés. Ilyen tárgyi kapcsolat van akkor, ha valakinek cselekedete a másiknak pusztán alkalmat (*occasio*)

¹ L. A kártérítés jogcímei. 293—294. l.

ad a kár okozására, annak külső keretét képezi, anélkül, hogy bármikép a kár okából történt volna. Így valamely titok kifecsegeése másnak alkalmat ad káros tervének megvalósítására. A kártérítés megállapítására az sem elég, ha valaki, anélkül hogy legkevésbbé akarná, cselekedetével másnak lehetővé teszi a káros cselekedetet (*conditio sine qua non*). Így a kereskedő aki gonosztevőnek fegyvert vagy betörő szerszámokat ad el.

Sőt még akkor sem származik kártérítési kötelezettség, ha valakinek cselekedete és a kár között igazi okozati összefüggés van ugyan, de a kár a cselekedetből csak alig előrelátható módon, igazán csak véletlenül származik (*causa per accidens*). De viszont mihelyt valamely cselekedet előre láthatólag kárt okoz, vagy pedig, ha bármit, ami a kárt akármiféleképen előmozdítja, azzal a szándékkal teszek, hogy azzal másnak kárt okozzak, kártérítéssel tartozom. Így a rossz példa magában véve még nem szorosan oka a rossznak, amire alkalmat ad. De ha valaki épen azzal a szándékkal ad rossz példát, hogy mást megrontson, akkor már valóságos oka annak a rossznak, amit a másik elkövet. Ha valakinek kár-
okozó cselekedete titokban marad és azt tévedésből másnak tudják be, a vétkes nem tartozik kártérítést adni annak, aki helyette ártatlanul bűnhődik; de ha a vétkes maga intézte úgy a dolgokat, hogy helyette más kerüljön gyanuba, akkor valóságos oka az ártatlan szenvedésének és kártérítéssel tartozik.

b) *Az igazságtalan cselekedet.*

A kártérítési kötelezettséghez nem elégséges, hogy valamely cselekedet másra tényleg káros legyen, hanem a kárnak igazságtalannak, azaz kölcsönös igazságosságba ütközőnek kell lennie. Valamely cselekedet akkor igazságtalan, ha vagy olyantól foszt meg, amihez szoros jogom van, vagy pedig, ha olyantól foszt meg, amit jogsértés nélkül megszerezhetek, bár nincs hozzá szoros jogom, de igazságtalan eszközzel, mint erőszak, megfélemlítés, rágalom, hazugság, csalás, csel által. Nem tartozik kártérítést adni, aki másnak anélkül okoz kárt, hogy vétene az igazságosság ellen; de mihelyest vét az igazságosság ellen, azonnal köteles a kárt megtéríteni. A kereskedő, az iparos, aki a másik kereskedővel, iparossal versenyez, annak mindig kárt okoz. De a verseny lehet tisztességes és tisztességtelen. A tisztességes verseny igazságos eszközöket használ, a tisztességtelen pedig igazságtalanokat. Eszerint kell efféle esetekben a kártérítési kötelezettséget megállapítani.

c) *A vétkes cselekedet.*

Károsításnál kártérítési kötelezettség csak az igazságosság megsértéséből ered. Az igazságosság megsértését erkölcsi értelemben kell venni, mert erkölcsi rendről van szó. Erkölcsi értelemben pedig csakis a vétkes cselekedet igazságtalan cselekedet.¹ Azért

¹ Sz. Tamás, Summa Theol. II. II. qu. 59. a. 3. injustum per se et formaliter loquendo nullus potest facere, nisi volens, nec pati, nisi nolens.

károsítás címén csakis a vétkesen okozott igazságtalan kárért kell kártérítést adni.

Azonfelül a kártérítési kötelezettség erkölcsi kötelezettség. Ámde erkölcsi kötelezettség csakis erkölcsileg beszámítható, esetünkben vétkes cselekedet hozhat létre.

A vétkesség nélkül okozott kárért kártérítéssel nem tartozom. De ha a vétkesség nélkül tett cselekedetből előreláthatólag valami kár fog származni, amit meg tudok akadályozni, köteles vagyok azt megakadályozni. Ha ilyenkor a saját cselekedetemből eredő kárt nem akadályozom meg, ebben vétkes vagyok és ezért kártérítéssel tartozom. Mindenki köteles gondoskodni, hogy saját cselekedetéből másnak kára ne származzék.

A rossz szándékkal kezdett cselekedet következményeiért a tettes még abban az esetben is felelős, ha rossz szándékától később eláll és annak káros következményeit szeretné megakadályozni, de már nem képes. Ebben az esetben az okozott károkat tartozik megtéríteni.

De nemcsak a vétkes cselekedettel, hanem *vétkes mulasztással* is lehet valakinek kárt okozni. Mindig vét a szeretet ellen, aki más kárát nem akadályozza meg akkor, amikor azt aránylag nagy nehézség nélkül megtehetné; de nem mindig vét az ilyen egyszersmind az igazság ellen is. Csak akkor vét az igazságosság ellen, aki más kárát nem akadályozza meg, ha az neki természetszerű kötelessége, mint a szülőnek gyermekeivel szemben, vagy ha arra szerződésben kötelezettséget vállalt. Szintűgy mindenkinek

kötelessége megakadályozni azokat a károkat, amelyek saját cselekedeteitől másokra hárulnának.

De a mulasztás csak akkor vétkes, ha az illetőnek módjában áll a kárt megakadályozni. Ha egyáltalán nem tudja, vagy csak nagy nehézségek árán tudná megakadályozni, a mulasztás őt nem terheli.

Ezekből azt is megállapíthatjuk, mikor köteles a *gyóntató* kártérítést adni azokért a károkért, amelyeket hivatása teljesítésében akár a gyónónak, akár harmadik személyeknek okozott.

A gyóntató köteles megtéríteni mindazokat a károkat, amelyeket vétkes tanáccsal akár a gyónónak akár harmadik személynek okozott. Így köteles megtéríteni a gyónó kárát, ha őt vétkesen kártérítésre kötelezte, mikor az jogosan nem volt kötelezhető; köteles megtéríteni annak a harmadik személynek a kárát is, akinek a gyónó a köteles kártérítést meg akarta adni, de arról a gyóntató vétkesen lebeszélte. Ezeknek a károknak a gyóntató igazságtalan okozója.

De azokért a károkért, amelyeket a gyóntató vétkes mulasztással okoz, nem köteles kártérítést adni. Így ha elmulasztja a gyónót kártérítésre kötelezni, mikor ez azzal tartozik, ezzel károsodik az, akinek joga van a kártérítéshez; vagy ha nem figyelmezteti a gyónót, hogy ne adjon kártérítést, mikor ez bár nem volna köteles kártérítést adni, mégis ad kártérítést, ezzel károsodik a gyónó és a gyóntató mégsem köteles egyik esetben sem kártérítést adni. Ugyanis neki, mint gyóntatónak, szeretetből, de nem igazságosságból folyó kötelessége más vagyónára

gondot viselni. Tehát mulasztása által vét a szeretet ellen, de nem vét az igazságosság ellen.

Mivel a kártérítés kötelezettségének lényeges föltétele a tényleges károkozás és a vétkesség, a kártérítést nagyban módosítja a *bizonytalanság* a kár felől és a *tévedés*.

Ha az, aki valamely káros cselekedetet hajtott végre, megfelelő utánjárás után is bizonytalanságban marad affelől, vajjon csakugyan esett-e kár valamiben, vagy pedig, ha esett, vajjon azt csakugyan az ő cselekedete okozta-e, a károsítót nem lehet kártérítésre kötelezni. Ebben az esetben a kártérítési törvény kétes erkölcsi törvény, amely kötelező erővel nem bír.

De az utóbbi esetben, mikor a kétely csak akörül forog, vajjon a kárt, mely tényleg megtörtént, az ő cselekedete okozta-e vagy másé, a kártérítés mégis kötelez két föltétel alatt. 1. Ha több kártevő a kár okozásban közös megegyezéssel járt el. Ez esetben az általuk okozott kárért valamennyien egyetemlegesen felelősek, az is tartozik kártérítéssel, amelyik azt esetleg nem is okozta. 2. Ha a kártevő valamiképen előre láthatta, hogy az okozandó kár szerzőjét majd nem lehet kideríteni, azért mert többen is ugyanazt tették, amit ő tett és így nem lehet megállapítani, melyikük volt a kár tényleges okozója. Ugyanis a kártevő ebben az esetben két kárért felelős: magáért a főkárért és másodszor azért is, hogy eljárásával a kárvallottat megfosztja annak lehetőségétől, hogy az igazi károkozót kiderítse és tőle kártérítést követeljen. Ezt a kárt pedig csakis az egész kár megtérítésével lehet jóvá tenni.

Ha valaki az okozott kár nagyságában tévedett, csakis akkora kár megtérítésére lehet kötelezni, amekkorát előre láthatott. A köteles kártérítés csak akkora, amekkorára a szándékos igazságtalanság. Ha azonban előre látta, hogy az okozandó kár kiszámíthatatlan, amelynek mértékét még hozzávetőleg sem lehet meghatározni, a kárt okozó a felelősséget az egész kárért magára veszi.

A tévedésre érdekes esetet hoz föl Lugo.¹ Caius boszúból föl akarja gyújtani Titius házát, de eltéveszti és helyette Semproniusét gyújtja fel. Kérdés, tartozik-e a kárt megtéríteni? Maga Lugo, utána szent Alfonz és néhány újabb moralista azt a különös nézetet vallják, hogy Caius nem tartozik a kárt megtéríteni, mert nem volt szándékában Sempronius házát fölgyújtani, már pedig szándékosság nélkül nincs kártérítés. Ezt a megoldást nemcsak a közfölfogás utasítja vissza, hanem elméletileg is téves, mert ebben az esetben meg van minden, ami a kártérítéshez megkívántatik. Ugyanis Caius akarja *ezt* a házat fölgyújtani. Ez a kártérítési kötelezettség megállapításához teljesen elég. A tévedés csak ennek az akaratnak motiválásában és genezisében van, azt hiszi, hogy ez Titius-é, holott Sempronius-é. Ha a Lugo-féle megoldást elfogadnók, akkor hasonlóképen azt is kellene mondanunk, hogy ha valaki más házát azért gyújtja föl, mert gazdagnak, vagy rossz embernek tartja, nem tartoznék kártérítéssel, ha később megtudná, hogy az illető szegény vagy jó

¹ A pro és contra véleményeket l. sz. Alfonznál Theol. mor. l. III. n. 629. l. Gaudé jegyzetét u. o.

ember; mert ha tudta volna, hogy szegény vagy jó ember, házát nem gyújtotta volna föl. Ha valaki-cselekedetét megfontolva és elhatározással hajtottá végre, akkor is tartozik kártérítést adni, ha motivu-mában tévedett.

2. A károsítás különös alakjai.

I. Emberölés és testi sértés.

Aki más halálában, vagy testi sértésében vétkes, ebből kifolyólag kártérítéssel tartozik. A vétkesség lehet vétkes cselekedet, vétkes mulasztás, vagy vétkes gondatlanság.¹

Aki vétkesen másnak halálát okozza, kötelezettségeket vesz magára, úgy a megholttal, mint annak hozzátartozóival szemben.

A megholttal szemben köteles viselni a temetkezési költségeket és, ha a halál nem következett be azonnal, köteles megtéríteni a gyógykezelési költségeket is. A római jog és az utána induló moralisták szerint, a temetés költségeit nem köteles viselni az, aki mást megöl, mert minden ember meghal és így a temetési költségek előbb vagy utóbb, úgyis a megholtat, illetőleg az ő hagyatékát terhelték volna.² Az újabb törvényhozások a tettessel a temetési költségeket is megtérítetik, abból indulnak ki, hogy ezek a megholtat csak hosszú idő múlva ter-

¹ A büntető törvény 292. §. a gondatlanságból eredő emberölésért is megállapítja a kártérítést. Hasonlóképpen a gondatlanságból okozott súlyos testi sértésért.

² Szent Alfonz Theol. mor. I. III. n. 631. 7^o.

helték volna vagy esetleg egészen másra hárultak volna.¹

Aki mást vétkesen megöl, ezenkívül anyagi kárt okoz azoknak is, akiknek tartására, ellátására vagy neveltetésére az elhalt kötelezve volt. Tehát a házastárs és a gyermekek megfelelő ellátásáról tartozik gondoskodni és őket oly mértékben kárpótolni, amily mértékben a halál által kárt szenvedtek. A hitelezőkkel szemben nincs kártérítési köteleesség, hacsak a tettesnek nem épen az volt a célja, hogy a hitelezőket megkárosítsa. Ugyanis a személyi hitel (pl. a váltóhitel) mindig ki van téve annak a veszélynek, hogy az adós halálával elvész, ezt a veszélyt a hitelező már számításba veszi. A többi tartozásnak pedig fedezete van a hagyatékban, amit a tettes úgysis köteles kiegészíteni és így a hagyaték kiegészítése által már a hitelezőket is kárpótolja.²

Testi sértés esetén a tettes köteles a sérültnek megtéríteni a gyógyítási költségeket és továbbá minden kárát, amit a sérülés folytán szenvedett, nevezetesen a betegség ideje alatt elvesztett keresetét. Akinek keresetképesége a sértés folytán csökkent, vagy aki keresetképtelenné lett, kárpótlásul megfelelő életjáradékot követelhet. Hasonlóképen köteles a tettes azoknak is kártérítést adni, akikről a sértett gondoskodni köteles, ha őt ebben sérülése akadályozza.

Vitás kérdés, köteles-e kártérítést adni az, aki mást

¹ Zlinszky-Reiner i. m. 757. l., Kolosváry i. m. II. 311. l., P. T. T. 1095. §. és Indoklás III. 285. l.

² Lehmkühl Theol. mor. I. n. 991.

párbajban megölt vagy megsebesített. Kétségtelen, hogy aki mást párbajba belekényszerít, épúgy köteles kártérítésre, mintha az ölést, vagy sebesítést párbajon kívül követte volna el. Ha azonban a megholt vagy sebesült a párbajt kereste vagy szabadon fogadta el, akkor ezzel ő mintegy fölmondotta övéinek a tartást, amivel nekik tartozott; övéivel szemben ő követi el az igazságtalanságot, nem az aki őt megöli. Tehát ebben az esetben a tettest nem lehet kártérítésre kötelezni.¹

II. A szellemi tulajdon megsértése.

Sokféle anyagi kár származhatik becsületsértésből, jogtalan vádaskodásból, rágalomból, hamis hírek terjesztéséből. A tettes az ezekből származó és valamiképen előrelátható károkért teljes kártérítéssel tartozik.

Ide sorozhatjuk még a név név, cím, jegybitorlásból és a szerzői jog megsértéséből származó károkat is, amelyekért épúgy teljes kártérítést kell adni.

A titoksértésből eredő károkért akkor felelős a tettes, ha magát a titoktartásra kötelezte (ex justitia) vagy ha igazságtalan uton pl. levéltörés által jutott a titok birtokába.

¹ Így Lehmkuhl i. h. n. 992. Noldin ezt abból bizonyítja, hogy non fit injuria adversus occisi conjunctos, quia sustentatio eis debetur non ex justitia sed ex pietate. Summa II. n. 458. Ezt semmiképen sem lehet elfogadni, mert a pietas az igazságosságot is magában foglalja, mint az egész a részt.

III. Paráznaság.

Aki a paráznaságot önként követi el, nem szenved igazságtalanságot és a másik féllel szemben kártérítésre nem támaszthat igényt. De ha férfi a nőt paráznaságra kényszerítette, igazságtalanságot követett el rajta és ezért azzal tartozik őt kárpótolni, hogy nőül veszi vagy azzal, hogy neki a férjhezmenetelt lehetővé teszi, pl. hozományt ad.

Ha a férfi a nőt házassági ígérettel csábította paráznaságra, ígéretét megtartani köteles.¹ Kivételt képez az az eset, amikor félő, hogy a házasság boldogtalan lesz. De ebben az esetben is köteles a csábító a nőt az elmaradt házasságért lehetőleg kárpótolni.

A szülés költségeit a nő viseli, ha a paráznaságba önként egyezett bele. Ellenkező esetben a férfi.

Ha a paráznaságot közös megegyezéssel hajtották végre, a gyermeket közösen tartoznak eltartani. Ha azonban a nő erőszakot szenvedett, az egész gyermektartás a férfit terheli. A törvénytelen atya köteles a gyermeket sajátjának elismerni és törvényesíteni.

IV. Házasságtörés.

A házasságtörés a paráznaságon felül még a szentségen és a másik házastárs jogain ejtett sérelmet

¹ Ez nincs ellentétben azzal, amit a tisztességtelen szerződésekről mondtunk. Itt nem kétoldalú szerződésről van szó, hanem egyszerű házassági ígéretről, amelyet valaki rossz célra használ föl. Az ígéret azért kötelező marad.

foglal magában. Jelenleg csak a házasságtörés által okozott vagyoni jogi kárral foglalkozunk.

Ha a házasságtörést asszony követi el, akkor úgy az ártatlan férjnek, mint törvényes gyermekeinek joga is csorbát szenved abban az esetben, ha a házasságtörésből gyermek születik. A házasságtörő köteles valamennyinek kárát megtéríteni. Ha közös megegyezéssel jártak el, a kártérítést mindkét házasságtörőnek együttesen kell adnia; ha azonban az egyik fél erőszakot használt, csakis az erőszakot használó fél tartozik kártérítéssel. Ha a házasságtörésbe az asszony férje is beleegyezett, vele szemben nincs kártérítési kötelezettség.

A házasságtörő asszony férjének megtérítendő a törvénytelen gyermek születési és neveltetési költségei; a törvényes gyermekeknek pedig az térítendő meg, amivel őket a szülők az által rövidítik meg, hogy vagyonuk egy részét a családban nevelkedő törvénytelen gyermekre fordítják. A törvénytelen gyermek is köteles a neki tévedésből juttatott osztályrészt visszaadni, ha származásának tudatára jön.

A férj feleségének elengedheti az ő kárának megtérítését, de nem engedheti el a gyermekek kárát. De ha a törvényes gyermekek köteles része nem szenved csorbát, vagyonuk többi részéből a szülők a törvénytelen gyermeknek is juttathatnak úgy, mintha azt örökbe fogadták volna.

Nehéz a házasságtörő asszonyt a kártérítés rendezése céljából arra kötelezni, hogy bűnét megvallja. Lugo után szent Alfonz azt hozza föl, hogy erre azért nem kötelezhető, mert az anya vallomása ma-

gában úgy sem birna bizonyító erővel, mert egy tanú vallomása sohasem szül teljes bizonyosságot.¹ Ezt az érvelést nem lehet elfogadni, mert a törvényszéki formáknak merev átvitele volna a lelkiismeretre. Különben is a beismerésben levő tettes vallomása még a törvényszék előtt is mindenkor elégséges volt. Hanem azért mégsem lehet a házasságtörő asszonyt bűnének bevallására kényszeríteni, mert ez igen sok esetben a házasság együttélés megbontására, minden esetben pedig annak tartós megzavarására és lazítására vezetne. A házasságtörőnek más módját kell keresni, hogy családját az okozott kárért kártalanítsa.

V. A hadkötelezettség kijátszása.

A véderőtörvény lelkiismeretben kötelező törvény, de nem a kölcsönös igazságosság, hanem az alattvalói köteleességek (*justitia legalis*) körébe tartozik. Azért, aki magát a hadkötelezettség alól a törvény ellenére kivonja, vét az állampolgári köteleesség ellen, összeütközésbe jön a büntető törvénnyel, de nem tartozik kártérítéssel.

De aki igazságtalan eszközzel pl. vesztegetéssel vonja ki magát a katonaság alól, vét a kölcsönös igazságosság ellen, még pedig úgy az állammal szemben, mint azzal szemben, akit helyette besoroztak. De mivel a kártérítés gyakorlatilag mindkét károsulttal szemben kivihetetlen, nem lehet az ilyent kártérítésre szorítani.

¹ Szent Alfonz Theol. mor. I. III. n. 654.

VI. Adókihágás.

Aki magát az adófizetés alól kivonja, szintén az alattvalói kötelesség (*justitia legalis*) és nem a kölcsönös igazságosság ellen vét. Azonban az ő fizetési kötelezettsége ezzel nem szűnik meg, hanem tovább is fönmarad, úgy mint a rosszhiszemű adósé.

De aki az adófizetés alól magát igazságtalan eszközzel vonja ki, pl. az adókivetőket, vagy behajtókat megvesztegetve, már vét a kölcsönös igazságosság ellen, mert igazságtalan eszközzel akadályozta meg az államot olyan jövedelem behajtásában, amit az jogosan követelhet. Az ilyen tehát már a kölcsönös igazságosság alapján is tartozik utánfizetéssel, illetőleg kártérítéssel.

Aki azonban az adónak egy részét magára joggal igazságtalannak tartja, az nem vét a kölcsönös igazságosság ellen, ha magát attól bármiféle eszközzel megszabadítja.

A megvesztegetés esetében a megvesztegetett kivető és beszedő is vét a kölcsönös igazságosság ellen és kötelesek annyit megtéríteni, amennyi kárt okoztak. Ép úgy kártérítéssel tartozik a kivető és beszedő, ha az államot vétkes hanyagságukkal megkárosították. Viszont az adófizetőnek kártérítéssel tartoznak, ha rá igazságtalan adót vetettek ki és hajtottak be.

VII. Gondatlanságból és véletlenségből eredő károk.

Fentebb kifejtettük, hogy a pozitív törvények mi-csoda alapon állapíthatnak meg kártérítést a gondatlanságból és véletlenségből eredő károkért.¹

Az atyai, gyámi, gondnoki hatalom alatt állók által okozott károkért addig, míg a gyermek vagy gyámolt oly kort nem ér el, hogy a felelősség ő rá áthárítható, felelős az atya, gyám vagy gondnok, aki a szükséges felügyeletet elmulasztotta.²

Aki állatot tart, felelős a kárért, amelyet az állat okoz.³

Aki robbanó anyagot tart, felelős a felrobbanásból eredő károkért, ha a szükséges gondosságot elmulasztotta. Az épület tulajdonosa felelős az épület összeomlásából vagy egyes részeinek lehullásából másra háruló kárért, ha azt építési hiba vagy a föntartás hiányossága okozta. A cséplőgép tulajdonosa felelős a gépből kiszálló szikrák által okozott tüzért, ha azt gondatlanság okozta.⁴

Aki ipart folytat, ipartelepén köteles foganatosítani mindazokat az intézkedéseket, amelyek az alkalmazottak életének, épségének, egészségének biztosítása érdekében szükségesek. Ha az alkalmazottakat a munkaadó gondatlanságából vagy mulasztásából baleset éri, a munkaadó kártérítéssel tartozik.⁵

¹ L. III. rész. I. fej. 1. a kártérítés jogcimeit.

² Kolosváry i. m. II. 313. l., Zlinszky-Reiner i. m. 754.

³ Zlinszky-Reiner i. m. 763. l.

⁴ Kolosváry i. m. II. 316. l.

⁵ 1893: XXVIII. t.-c. 1. és 37. §., I. Kolosváry i. m. III. 316. l.

A vasútvállalatok kártérítéssel tartoznak halált, vagy súlyos testi sértést okozó balesetekért, ha csak a balesetet nem az illető sérült hibája vagy vismajor okozta. (1874: XVIII. t.-c. 1. §.)

3. A bűnrészesség.

Az igazságosság megtérítéseért mindenki kártérítéssel tartozik, aki abban bármiképen vétkes, nemcsak az, aki a kárt közvetlenül okozta vagy jogtalanul gazdagodott, hanem az is, aki abban mint bűnrészes részt vett (*cooperatio*). Aki az igazságtalanságban tudva és akarva részt vesz, mást igazságtalanul károsít, kártérítéssel tartozik, de csak akkor, ha az igazságtalan károsítás elemei az ő eljárásában föltalálhatók, t. i. 1. ha a kár okozásába valóban befolyt, 2. ha a kár igazságtalan, 3. ha vétkesség forog fönn.

A bűnrészesség különbözőképen történhetik, ú. m. vétkes cselekedettel (*cooperatio positiva*), vagy vétkes mulasztással (*c. negativa*); mindkettő ismét történhetik vagy közvetlenül valamely cselekedettel, illetőleg annak elmulasztásával (*c. physica positiva, negativa*), vagy pedig közvetve másra befolyást gyakorolva, illetőleg a köteles befolyás elmulasztásával (*c. moralis positiva, negativa*).¹ A bűnrészes befolyásának fokai szerint megkülönböztethetjük: 1. a bűnszerzőt, 2. a felbujtót, 3. a büntársat, 4.

¹ A bűnrészesség módjait a régiek a következő versbe foglalták:

Jussio, consilium, consensus, palpo, recursus,
Participans, mutus, non obstans, non manifestans.

a bűnsegédet, 5. az orgazdát, 6. a vétkes mulasztást.

I. A bűnszerző.

Bűnszerző (mandans) az, aki mást rábeszél, hogy helyette valamely igazságtalanságot kövessen el vagy illet valakinek mint fölebbvaló parancsol. Ha a bűnszerző valakit az igazságtalanság elkövetésére pénz ígéretével vesz rá, akkor *fölbérlőnek* nevezzük.

A bűnszerzés a legnagyobb az összes bűnrészeségek között. Szorosan véve már nem is bűnrészeség, mert az egész bűn inkább az ő terhére esik, mint azéra, akit a bűn elkövetésére fölhasznál; inkább ő a főbűnös és az, akit a bűn elkövetésére rábír vagy fölbérel, csak bűnsegéd.

A bűnszerző felelősségére mellékes, hogy a megbízás vagy fölfogadás hogyan történt. A bűnszerzőre az jellemző, hogy az okozott kárnak ő a főoka. Azért a bűn helyeslése még nem bűnszerzés, ha csak az nem egyenértékű paranccsal.

Mivel a bűnszerző a fővétkes, azért elsősorban ő köteles kártérítést adni. A kár végrehajtója is felelős a kárért, de csak másodsorban, a bűnszerző után, mint bűnsegéd. A bűnszerző természetesen csak azokat a károkat tartozik megtéríteni, amelyeket a végrehajtóval okoztatott. De egyes esetekben magának a végrehajtónak a kárát is tartozik megtéríteni.

A bűnszerző minden kárt tartozik megtéríteni, amit a végrehajtó az ő megbízásából kifolyólag közvetve vagy közvetlenül okozott. De más károkat

nem köteles megtéríteni. Azért, ha a végrehajtó a megbízáson felül még szándékosan más károkat is okozott, ezekért egyedül ő felelős.

A bünszerző a kártérítés alól fölszabadul, ha a megbízást jókor visszavonta. Ha végrehajtó a kárt a visszavonás dacára végrehajtja, ezért már egyedül ő a felelős. Ha azonban a visszavonás kellő időben nem jut a végrehajtó tudomására, fönnmarad a bünszerző felelőssége. Ha őt valaki a visszavonás megtételében igazságtalanul megakadályozta, akkor a kártérítési kötelezettség ez utóbbira hárul.

Ha a bűnös cselekedetből a végrehajtónak kára van, a bünszerző ezt neki csak abban az esetben tartozik megtéríteni, ha a végrehajtót az igazságtalan cselekedet végrehajtására igazságtalan eszközökkel, erőszakkal, fenyegetéssel, csellel vette rá; ugyyszintén akkor is, ha a bünszerző, mint a végrehajtó főlebbvalója neki a vétkes cselekedetet parancsolta. Ezekben az esetekben a végrehajtó kára igazságtalanul okozott kár. Minden olyan esetben, mikor a végrehajtó a tett végrehajtására önként vállalkozott, ebből eredő kárát maga köteles viselni.

II. A fölbujtó.

Fölbujtónak azt nevezzük, aki mást rábeszéléssel (consulens), vagy hizelgéssel (palpo) valamely kárt okozó cselekedetre vesz rá.¹

A fölbujtó nem fővétkes, úgy mint a bünszerző,

¹ A büntető törvénykönyv bünszerző és fölbujtó között nem tesz különbséget, l. 69. §.

hanem csak bűnrészes a végrehajtó, mint fővétkes mellett. Az ő befolyása a káros cselekedetbe nagyon különböző lehet; a vétkekesség foka a befolyás nagyságától függ, amelyet a cselekedet végrehajtására gyakorolt. Kevésbbé folyik be az, aki kérdezve tanácsot ad (*consilium nudum*), mint az, aki mást a tett elkövetésére fölker, buzdít (*c. vestitum*); és ismét kevésbbé foly be az egyszerű rábeszélő (*c. impulsivum*), mint az, aki mást bűnre kitanít (*c. doctrinale*).

Aki másnak káros tanácsot adott, köteles az adott tanácsot hatálytalanná tenni, akár jóhiszeműleg, akár rosszhiszeműleg adta a tanácsot. Mert mindenkinek, még a legjobb hiszemben levőnek is kötelessége saját cselekedetének rossz következményeit megakadályozni, ha teheti. A tanács, rábeszélés, könyörgés, buzdítás hatálytalanná tehető ellenkező tanáccsal, rábeszéléssel, könyörgéssel, buzdítással. De a kitanítást sokszor semmiféle rábeszéléssel sem lehet hatásától megfosztani. Néha egy fölvetett gondolat, amire a végrehajtó magától nem jött volna, valósággal kitanítás számba megy.

Ha az adott tanácsot, buzdítást nem lehet visszavonni, a fölbujtó, akár jó-, akár rosszhiszemű, köteles a kárt más eszközökkel megakadályozni, vagy a károsítandót az okozandó kárra figyelmeztetve vagy karhatalommal. Aki ezt vétkesen elmulasztja, az okozott kárért kártérítéssel tartozik.

Ha sem az adott tanácsot visszavonni, sem a kárt megakadályozni nem lehetséges, akkor a jóhiszemű fölbujtó már semmiféle kártérítéssel sem tartozik.

A rosszhiszemű fölbujtó ebben az esetben is köteles megtéríteni mindazt a kárt, ami az ő fölbujtásának hatása alatt jött létre. Így kártérítéssel tartozik a rosszhiszemű fölbujtó, ha a károkozás gondolata tőle származik vagy ha a károkozásnak lehetséges módjára ő oktatta ki a károsítót.

A fölbujtó csak annak a kárnak megtérítésével tartozik, aminek ő az oka. Ha a végrehajtó a vétkes cselekedetet az ő fölbujtása nélkül is elkövette volna, a fölbujtó semmiféle kártérítéssel sem tartozik. Ha a fölbujtó csak a kár növelésére folyt be, csak a növekményt tartozik megtéríteni. Ha kétes marad, hogy a fölbujtás befolyt-e a károsításba, a fölbujtót nem lehet kártérítésre kötelezni.

A felbujtó csak másodsorban a fővétkes után tartozik kártérítést adni. A fővétkessel szemben is van neki kártérítési kötelezettsége abban az esetben, ha vele szemben igazságtalanságot követett el, pl. ha őt rászedte.

Ha a fölbujtó a végrehajtót nem valamely kár okozására vette rá, hanem csakis arra, hogy valakinek tervbe vett nagyobb kára helyett ugyanannak inkább egy másik kisebbet okozzon, akkor a károsult az ilyen fölbujtónak kártérítés követelése helyett köszönettel tartozik, mert az ő nagyobb kárát megakadályozta. Ha azonban a fölbujtó valakit arra venne rá, hogy ahelyett, hogy Caiusnak egy nagyobb kárt okozzon, inkább Titiusnak okozzon valami kisebb kárt, Titius tőle is jogosan követelhet kártérítést. Mert igaz ugyan, hogy elvontan, mint Isten elleni bűn, a kisebb kár kisebb bűn, mint a nagyobb,

tehát az illetőt a bűn kisebbítéséért dicséret illetné meg; de az ilyen eljárás, mint a Titius elleni igazságtalanság egy egészen új cselekedet, nem pedig része a Caius ellen] tervezett igazságtalanságnak. Itt nem valamely konkrét kár kisebbítéséről, hanem egy új önálló kárról van szó, amelyért a felelősség a fölbujtót is terheli.

III. Büntárs.

Büntárs (consentiens) az, aki valamely káros eredményt másokkal együtt hoz létre, akár szavazással vagy ítéletmondással, akár együttes fizikai közreműködéssel.

A büntárs köteles közreműködését hatálytalanná tenni, amennyiben az lehetséges. Így tartozik káros szavazatát visszavonni. Ha ezt nem teszi, vagy ha ez már nem lehetséges, a többi büntárssal egyetemlegesen felelős az általuk okozott összes károkért, amelyekre az ő közreműködése befolyt.

IV. Bűnsegéd.

Bűnsegédnek (participans) azt nevezzük, aki másnak, mint fővétkesnek, valamely kár okozásában segítségére van.

A bűnsegéd is felelős az összes károkért, amelyeket segítség nyújtással előmozdított, de csak másodsorban a fővétkes után.

Olyan esetben, mikor a közreműködés vétség nélkül történik, a bűnsegéd nem tartozik kártérítést adni.¹

¹ L. a megengedett cooperatio eseteit a theologusoknál.

V. Orgazdaság és bűnpártolás.

Orgazda (receptans) az, aki valamely dolgot, melyről tudja, hogy az birtokosa kezéhez lopás, rablás, sikkasztás vagy zsarolás által jutott, megszerez vagy elrejt. Bűnpártoló (receptans) az, aki valamely tettesnek oltalmat nyújt és ezáltal a károsultnak lehetetlenné teszi, hogy kárának megtérítését követelje.¹

Ugy az orgazda, mint a bűnpártoló felelős azokért a károkért, amelyek az ő cselekedetükből származnak.

VI. Vétkes mulasztás.

Más bűnében vétkes mulasztás által is lehet valaki bűnrészes, ha nemcsak módjában áll, hanem, kötelessége is a károkozást megakadályozni, de azt nem teszi. Ezt a vétket követi el az, 1. aki más vétkes cselekedetének elejét tudná venni, vagy azt ellenállással megakadályozni, és köteles is volna tenni, de nem teszi (mutus, non obstans); 2. aki a kár megtörténte után arról hallgat, holott kötelessége volna azt nyilvánosságra hozni és a kár megtérítését lehetővé tenni (non manifestans).

Mindazok kötelesek más vétkes cselekedetét megakadályozni, illetőleg az elkövetés után azt napfényre hozni, akik a közbiztonságra és a tulajdonra felügyelni tartoznak, mint rendőrök, csendőrök, mezőőrök, erdőőrök, boltőrök, éjjeli őrök és azok, akik

¹ Büntetőjogi értelemben bűnpártoló az, aki a tettesnek az igazságszolgáltatás ellen nyújtott oltalmat. B. T. K. 374. §. Mi itt csak a bűnpártolás által okozható anyagi kárra vagyunk figyelemmel.

mint megbizottak más vagyonát kezelik, mint a gazdasági, erdészeti tisztek, gyári tisztviselők és azok akik jövedelmek kezelésével és ellenőrzésével vannak megbizva, mint határőrök, pénzügyőrök, adószedők, felügyelők, ellenőrök, számvevők és hasonlók.

4. A bűnrészesek kártérítése.

1. Mekkora kártérítést kötelesek adni.

A bűnrészesek némelyike köteles az egész kárt megtéríteni (in solidum), mások csak a kárnak egy részét. Aki az egész kárt köteles megtéríteni, az azt vagy egymagában föltétlenül köteles, vagy pedig egyetemlegesen a többi bűnrészessel együtt. Aki a többi bűnrészessel együtt egyetemlegesen felelős, az föltétlenül a kárnak csak egy részét köteles megtéríteni; de ha a többi bűnrészes a kárnak rájuk eső részét megtéríteni nem akarja vagy nem tudja, köteles megtéríteni az egész kárt.

Az egész kárért felelős az, aki az egész kárba befolyt. A fővétkes az egész kárért feltétlenül felelős, a bűnrészes csak a többi bűnrészessel egyetemlegesen. Aki a kárnak csak egy részébe folyt be, a kárnak csak azt a részét tartozik megtéríteni.

Ebből kifolyólag a bünszerző, mint fővétkes, az egész kárért föltétlenül felelős. Aki közös megállapodással okoznak kárt, az egész kárért egyetemlegesen felelősek, azaz föltétlenül mindegyik a kárnak csak egy részét tartozik viselni, de ha a többi nem ad kártérítést, az egyes is az egész kárt tartozik megtéríteni. Hasonlóképen egyetemlegesen felelős, aki

a kárhoz olyanképen működött közre, hogy nélküle a kár be nem következett volna. Aki olyasmit követ el, ami a többi közreműködése nélkül is már teljessé tette volna a kárt, az egész kárért egymagában felelős.

Ha nem bizonyos, hogy valakinek cselekedete az egész kárra befolyt, vagy ha nem bizonyos, hogy a többi bűnrészes adott-e kárpótlást, a kétes kötelezettség alapján nem lehet kártérítést követelni.

II. Milyen sorrendben kötelesek kártérítést adni?

Ha a bűntársak mind egyféleképen részesek a károsításban, valamenyen egy sorban kötelesek kártérítést adni. Különben:

1. első sorban mindig az köteles kártérítést adni, aki idegen jószág birtokában vagy birlalatában van és aki jogtalanul gazdagodott. Ezek a jogtalan gazdagodás erejéig mindenki előtt kötelesek kártérítést adni.

2. Ezek után legelőször a fővétkes, mint a bűnszerző és a bűntárs, köteles kártérítést adni; majd

3. a felbujtó és a bűnsegédek,

4. utolsó sorban azok kötelesek kártérítést adni, akik a kárt vétkes mulasztással mozdították elő.

Ha az már adott kártérítést, aki ebben a sorrendben a többit megelőzi, azok, akik a sorrendben utána következnek, felszabadulnak a felelőség alól. Ha valaki azok közül adott kártérítést, akik a sorrendben hátrább vannak, annak jogában van azoktól, akik a sorrendben előbbre vannak, kárpótlást követelni. Ha valaki a bűnrészesek közül, az egész kárt megtérítette, az a többitől, akik vele egysorban felelősek, csakis a rájuk eső résznek megtérítését követelheti.

IV. FEJEZET.

RÉSZLETKÉRDÉSEK A KÁRTÉRÍTÉSRŐL.

1. Kinek van joga a kártérítéshez.

A kártérítéshez annak van joga, aki a kárt szenvedte; a kártérítést az ő kezébe kell juttatni. Ennek az általános elvnek megvalósítása a gyakorlatban nem kis nehézségbe ütközik.

Ha a kárvallott ismeretes, a kártérítést az ő kezéhez kell juttatni. Ha a kárvallott az állam, vagy egy társaság, a kártérítést ez kapja.¹ Ha a kár be volt biztosítva, akkor a károsult az a biztosító társaság, amelynél be volt biztosítva, a többi társasággal együtt amellyel az a társaság viszontbiztosítási viszonyban áll. A letétbe vagy kölcsönbe adott dolgokért annak kell adni a kártérítést, aki azokat birlalta, mert a tulajdonossal szemben ő tartozik felelősséggel.

¹ Nehéz kérdés, hogy kinek kell adni a kártérítést, ha valamely rossz célú egyletről, nihilista vagy anarchista szövetségről van szó. Más társaságokkal szemben, amelyeknek nem kizárólag rossz céljuk van, mint szabadkőműves, szociálista társaságokkal szemben, a kártérítési kötelezettség fennáll. De kizárólag rossz célú egyletek nem birnak semmi létjogosultsággal, azért nem birnak vagyonszerzési joggal sem. Azért vagy azt kell mondanunk, hogy annak kell adni a kártérítést, akitől az illető társaság szerezte, vagy pedig azt, hogy a kár res nulliusban esett és azért nem kell kártérítést adni.

A kártérítést a károsult beleegyezése nélkül nem szabad ő helyette az ő hitelezőjének adni. De ha ez mégis megtörtént, a kártérítés érvényes, ha a károsult tud róla és hitelezőjének be tudja számítani. Aki csődben van, nem veheti föl személyesen a kártérítést, kivéve ha nagy szegénységben van; csőd esetén a kártérítést a tömegnek kell juttatni.

A károsult helyett a szegényeknek adott kártérítés érvénytelen; aki így adott kárpótlást, szorosan véve új kártérítéssel tartozik. Ez azonban rá nézve rendszert oly súlyos terhet jelentene, amely őt az újabb kártérítéstől fölmenti.

Ha a károsult meghalt, a kártérítéshez az örökösöknek van joguk. Ha több örökös van, azok között olyanféleképpen kell azt felosztani, amint az örökhagyó vélelmezett akaratának legjobban megfelel.

Ha a kárvallott ismeretlen, vagy hozzáférhetetlen, a kérdés megoldása már sokkal nehezebb.

Ebben az esetben az, aki jóhiszeműleg jogtalanul gazdagodott, megtarthatja azt amivel gazdagabb lett. Ugyanis azt a dolgot ebben az esetben gazdátlan dolognak kell tekinteni, amelyet a jóhiszemű birtokos elfoglalás által elsajátíthat.

Ha az, aki rosszhiszeműleg gazdagodott, nem tudja a károsultat feltalálni, a theologusok megegyező véleménye szerint azt, amennyivel jogtalanul gazdagabb lett, köteles a szegényeknek vagy pedig valamely kegyes célra (*causa pia*) adni. Míg e kötelezettség megállapításában a theologusok teljesen megegyeznek, a bizonyításban nagyon eltérnek egymástól.¹ Ennek bizonyí-

¹ L. Vermeersch i. m. n. 167. Lehmkuhl Theol. mor. I. n. 1022.

tására alig lehet mást felhozni, mint azt az elvet, hogy jogtalan módon senki sem gazdagodhatik érvényesen.¹ Ha az, aki jogtalanul gazdagodott, maga is szegény, a visszatérítendő dolgot mint szegény maga is megtarthatja.

Ha az, aki másnak jogtalanul kárt okozott, nem tudja megállapítani, kinek okozott kárt, egyes theologusok szerint a kártérítésnek megfelelő értéket hasonlóképen köteles kegyes célokra adni.² Azonban ennek a kártérítési kötelezettségnek nincs semmi jogalapja. Kártérítést csak két címen lehet megállapítani: jogtalan gazdagodás címén, ez itt nem történt, és a kár valóságos megtérítése címén, ez pedig ebben az esetben lehetetlen.

Ha nem lehet ugyan bizonyossággal megállapítani, hogy kinek kell kártérítést adni, de annyit mégis tudunk, hogy a károsult egy ismert csoportnak valamelyik tagja, akkor a kárpótlást ennek a csoportnak kell adni, hogy a kárpótlásnak legalább egy részét megkapja az, akit az egész illetne. Ha a károsult kilétét még ennyire sem lehet megállapítani, akkor úgy kell venni, mint egészen ismeretlent.

2. A kártérítés sorrendje.

A kártérítés sorrendjének megállapítása csak ott bir fontossággal, ahol az adós vagyona az összes hitelezők kielégítésére nem elégséges. Ilyenkor az a

¹ A kánonok, amelyekre Noldin Summa n. 493. hivatkozik, egyes vétségekre kiszabott büntetéseket tartalmaznak.

² Így Noldin i. m. n. 493., 2.

kérdés, melyik hitelezőt kell előnyben részesíteni és tartozását kifizetni még akkor is, ha ennek következtében a többi nem kaphat kártérítést.

A természetjog szerint első sorban azokat a hitelezőket kell kielégíteni, akiknek az adóson dologjogi követelésük van, akiknek tulajdona van az adós birtokában, a dologjogi követelés erejéig. Ezek után azokat kell kielégíteni, akiknek jogtalan gazdagodás visszatérítése vagy zálogjog címén van követelésük. Végre ezek után a többi hitelezőt. Az egysorban álló hitelezők közül azonban nem szabad az egyiket a másik előtt kielégíteni, hanem, ha a vagyon valamennyi egy sorban álló kielégítésére nem elégséges, valamennyinek arányos kielégítést kell adni.

A kártérítésnek az a módja a *csődöknél* fordul elő, a sorrendet részletesen magállapítja a csődtörvény. A magyar csődtörvény¹ a következőképen rendelkezik:

1. A csődtömegetől első sorban el kell különböztetni azokat a dolgokat, amelyek nem képezték az adós tulajdonát, hanem csak kölcsön, letét, bizomány vagy hasonló ügyletből kifolyólag vannak nála és ezeket a tulajdonosnak kell visszaadni (42. §.) Ha pedig az ilyen természetű dolog már értékesített, a tulajdonos az érte befolyt értéket kapja (43. §.) Ha a csődtömegben oly áruk vannak, a melyeket az adós még nem fizetett ki, az eladónak jogában áll azokat visszavenni, vagy pedig azok árát a tömeggondnok-

¹ 1881: XVII. t.-c. A társországekban még az 1853. július 18-iki igazságügyminiszteri rendelet van érvényben.

tól követelni. (44., 45. §.) Ami ez után marad, az a *tömeg*.

2. Magából a tömegből mindenk előtt a *tömeg tartozásait és költségeit* kell kielégíteni, még pedig először az összes tartozásokat és csak azután a fennmaradt összegből a költségeket. Ha a tömeg az összes tartozások kielégítésére sem elégséges, a tartozásokat aránylagosan kell kielégíteni; ha a tartozások kielégítéséhez elégséges, de a költségek kielégítéséhez nem elégséges, akkor a költségeket aránylagosan kell kielégíteni. (50. §.)

A tömeg tartozásai alatt értjük: 1. a tömeggondnok érvényes jogcselekményeiből eredő követeléseket; 2. az adós kétoldalú szerződéseiből eredő követeléseket; 3. a tömeg jogtalan gazdagodásából eredő követeléseket (48. §.). A tömeg költségei a következők: 1. a csődnyitás, kezelés és felosztás költségei; 2. a követelések megállapításával járó költségek (az egyes felek költségei, melyek a bejelentésből és felszámolásból erednek, nem számíthatók be 65. §.); 3. a tömeget terhelő adók és közterhek; 4. a csődnyitás után szegénységben elhalt adós gyógyítási és temetési költségei; 5. a hitelezők beleegyezésével (5. §.) az adós részére megállapított tartási költségek (49. §.).

3. A tartozások és költségek levonása után fennmaradt összegből elsősorban a *külön kielégítésre jogosult hitelezők* elégítendőek ki. Ilyenek azok, akiknek a csődtömeg ingóira zálogjoguk (55., 57. §§.) vagy az ingatlanokra jelzálogoskövetelésük van (53. §.).¹

¹ A bányavagyonra nézve l. csődtörvény 58. §.

4. Ha a külön kielégítésre jogosított hitelezők a tömeget ki nem merítik, a fönmaradó rész a többi ú. n. *csődhitelező* kielégítésére fordítandó. A csődhitelezők három osztályba soroztatnak, melyek közül a következő osztály hitelezői csak a megelőző osztály hitelezőinek teljes kielégítése után tarthatnak kielégítésre számot. Az I. osztályú hitelezők ismét négy csoportra osztatnak, melyek mindegyike szintén csak a megelőző csoport kielégítése után elégítetik ki. Egy-egy osztály vagy csoportnak hitelezői pedig, ha egész követelésük nem kerül ki, egyenlő arányban nyernek kielégítést.

A csődtartozások I. osztályát képezik: 1. azoknak, akik az adós háztartásában, gazdaságában vagy iparában voltak alkalmazva, a csődöt megelőző egy évre járó fizetése; 2. a csőd előtt elhunyt adósnak egy évnél nem régibb keletű gyógyítási és temetési költségei; 3. az adók, vámok és közterhek három évre visszamenőleg; 4. kiskorúaknak az adós által kezelt vagyont illető követelései (60. §.).

A II. osztályba tartoznak az összes többi követelések (62. §.), a III. osztályba a kamatok (63. §.).

3. Hogyan és mikor kell kártérítést adni.

A kártérítés érvényességéhez semmi más nem szükséges, mint hogy a kárvallott kára ki legyen pótolva. Az érvényesség szempontjából teljesen mindegy, tud-e a kárvallott a kártérítés megtörténtéről vagy sem, sőt a kártérítőnél sem szükséges a kártérítési szándék, hanem csak a kártérítés anyagi ténye. Érvényes a kártérítés, ha mindjárt ajándéko-

zás vagy alamizsna alakjában történik is; érvényes akkor is, ha a kárvallott az őt megillető kárpótlást önszegély útján szerezte meg magának.

A kártérítés *költségére* az az irányadó, hogy a károsító köteles-e a kárvallott összes fölmerülő kárát megtéríteni vagy sem. Amikor a károsító az összes károkat (*damnum emergens, lucrum cessans*) köteles megtéríteni, köteles a kártérítés költségeit is viselni, mert a kárvallottra az is csak kár volna, ha költségébe kerülne, hogy saját dolgához jusson. Azért az, aki vétkes cselekedetből kifolyólag köteles kártérítést adni, a kártérítés költségeit is tartozik viselni. Aki azonban nem tartozik az összes károkat viselni, hanem csak bizonyos dolgot visszatéríteni, mint a jóhiszeműleg gazdagodó, az a kártérítést sem a saját költségére, hanem a károsultéra tartozik végrehajtani.

Olyan esetekben, mikor az idegen tulajdon visszaadása természetben aránytalanul sokba kerülne, célszerűbb pénzbeli kárpótlást adni.

Az is kérdés, kell-e újabb kártérítést adni, ha a kártérítésről adott dolog kártérítés közben *elvész*. Ennek megoldása attól függ, kinek kezében vészett el a kártérítés és micsoda címen köteles kártérítést adni. A jóhiszemű birtokos nem tartozik újabb kártérítést adni, ha a dolog az ő kezében elvész. Ha a dolog kártérítés közben az igazságtalan károsító kezén vész el, ez új kártérítést köteles adni; ha azonban a dolog már a károsult kezében volt és akkor vészett el, akkor a kártérítés már érvényesen megtörtént és nem kell újabb kártérítést adni. Ha a

dolog egy közvetítő személy kezében veszett el, akkor az a kérdés, hogy a közvetítő melyik fél megbizottjának tekintendő. A kártérítés kötelezettsége megszűnik, ha a közvetítő a károsult megbizottja; ellenkező esetben nem szűnik meg és új kártérítést kell adni.

Itt ismét az a kérdés merül föl, vajjon fönnmarad-e a kártérítés kötelezettsége akkor is, ha a dolog visszaadását a gyóntató vállalta magára és a dolog az ő kezében vész el. A kérdés megoldása itt is attól függ, lehet-e a gyóntatót a kárvallott megbizottjának tekinteni vagy nem. Ebben a kérdésben a vélemények nagyon szétágazók, teljesen megnyugtató megoldást nem lehet adni.¹

Ami a kártérítés módját illeti, ha kereskedő köteles kártérítést adni azokért a károkért, amelyeket hamis mérték használatával okozott, egyszerűen úgy ad kártérítést, hogy a feleknek egy darabig a rendes mértéken felül ad. Ha valakinek az államkincstárt kell kártalanítania, ez olyféleképen történhetik, hogy a kártérítő megfelelő értékű értékjegyeket vagy értékpapirokat semmisít meg. Vasúttársaságot úgy lehetne kártalanítani, ha valaki megfelelő értékű jegyet vásárolna és nem használná el. Biztosító társulatot úgy lehetne kárpótolni, ha valaki megfelelő értékű biztosítást kötne és azt később szándékosan elhanyagolná, úgy hogy az értéktelenné válnék.

A kártérítést ott kell teljesíteni, ahol a kár történt

¹ L. Szent Alfonz Theol. mor. I. III. n. 704., Lehmkuhl Theol. mor. I. n. 1030., Noldin Summa II. n. 501.

vagy ahol a kárvallottra legalább ép olyan előnyös, mintha ott történt volna. A jóhiszemű birtokos bárhol megadhatja a kártérítést.

A kártérítést azonnal kell adni, amint valaki másnak kárt okozott vagy pedig mikor tudomására jön, hogy idegen jószág van birtokában. Aki az egész kártérítést nem tudja azonnal megadni, köteles annyit megadni, amennyit tud, a többivel adós marad.

A kártérítés ok nélküli *halasztása* bűn; akkor válik halálos bűnné, amikor maga a halasztás a károsultra érzékeny kárrá válik. Ha a károsító a kártérítést vétkesen halogatja, a halogatásból eredő károkat is meg kell térítenie. Ha azonban a halasztás nem vétkesen történt, akkor a halasztásból eredő károkért nem terheli felelősség, ha csak a károkozásakor ezeket is valamiféleképen előre nem látta.

V. FEJEZET.

A KÁRTÉRÍTÉSTŐL FÖLMENTŐ OKOK.

Számos ok van, amelyek a kártérítéstől fölmentenek.¹ Ezek némelyike egyszer mindenkorra fölment a kártérítéstől, mások pedig csak a kártérítés elhárítására jogosítanak föl. Az összes fölmentő okok két csoportra oszlanak: 1. vagy azért nem kell kártérítést adni, mert a károsult arról lemond; 2. vagy azért, mert a kártérítésre kötelezett nem képes kártérítést adni. Ezek az okok nemcsak a kártérítés alól mentenek föl, hanem minden köteles teljesítés, fizetés stb. alól is.

1. Az elengedés.

Az, aki jogában sérelmet szenvedett, a kártérítéshez való jogáról vagy egészen vagy részben minden-

¹ Lehmkuhl például 14 mentesítő okot sorol föl: 1. Impotentia debitoris. 2. Remissio a creditore facta. 3. Cessio bonorum. 4. Damnum creditoris. 5. Solutio creditoris creditori facta. 6. Rei interitus. 7. Compensatio. 8. Auctoritas judicis. 9. Donatio creditori facta. 10. Incertitudo debiti. 11. Transactio. 12. Ingressus in religionem. 13. Praescriptio. 14. Compositio. Theol. mor. I. n. 1033—1044.

kor lemondhat (condonatio). Az elengedés egyszer mindenkorra szól. Ha a károsult a kártérítést elengedte, a károsító az elengedett rész tekintetében már semmivel sem tartozik.

Az elengedés történhetik kifejezetten vagy halgaton (condonatio expressa, tacita). Az elengedést lehet vélelmezni is olyankor, amikor az ugyan nem történt meg, de föltételezhető, hogy a károsult a kártérítést nem kívánja (condonatio praesumpta). Így a családtagok, cselédek, szegények apró lopásainál, kártételeinek, valamint egyáltalán a nagyon kis összegről szóló kártérítéseknél a károsultról legtöbbnyire föl lehet tenni, hogy elengedi a kártérítést.

Az elengedés egyik módja az *egyezség* is, amikor a hitelező beleegyezik, hogy az adós, aki az egész tartozást nem képes megfizetni, az egész helyett annak egy részét fizesse meg.¹

Az elengedés csak akkor történik érvényesen, ha annak, aki a kártérítést elengedi, szabad rendelkezési joga van, jogáról érvényesen lemondhat. Az elengedésnek szabad akaratból kell történni.

Az elengedéshez kell sorozni az ú. n. *compositiot*, ami nem más, mint bizonyos tartozásoknak elengedése a Szentszék által.

Ilyen tartozások, amelyeket a Szentszék elengedhet, legelsősorban a szekularizált egyházi javak fejében adandó kártérítés. A szekularizációk után kötött konkordatumokban a legtöbb állam az elrablott

¹ L. fentebb az egyezségről.

egyházi vagyona vonatkozó compositiot eszközölt ki magának.

A Szentszék ilyen tartozásoknak tekinti az ismeretlen károsult helyett a szegényeknek vagy kegyes céloknak adandó kártérítéseket is. Mivel az egyház a kánonjog alapján magát a szegények és kegyes intézmények vagyona kezelőjének tartja, az ezeket illető tartozásokat is el szokta engedni.

2. Képtelenség.

Aki kártérítést adni nem képes, arra mindaddig nem is kötelezhető, míg körülményei úgy nem fordulnak, hogy kártérítést adhat. Azonban annak is, aki nem tud kártérítést adni, kötelessége arra törekedni, hogy kártérítést adhasson. Aki az egész kárt nem képes megtéríteni, annyit köteles kártérítésül adni, amennyit tud. Tehát a képtelenség nem ment föl végkép a kártérítéstől, csak halasztásra ad jogot.

A kártérítési képtelenséget nem kell szorosan csak arra vonatkoztatni, aki semmiképen sem tudna kártérítést adni. Az sem köteles kártérítést adni, akinek a kártérítés aránytalanul nagy kárával vagy áldozatával járna. Így a kártérítés alól föl van mentve az is, aki a kártérítés adás által magát szükségeseiktől fosztaná meg vagy ez által magát romlásba döntené.

A képtelenségnek nevezetes alakja az ú. n. *fizetése képtelenség* és az ezt követő csőd (*cessio bonorum*). Ha valamely adós nem képes lejáró tartozásait teljesíteni, fizetése képtelenné válik. A vele szemben követendő birói eljárást csődnek nevezzük.

A fizetéseképtelen adóssal szemben a csőd elrendelését (csődnytitás) kérheti maga az adós (csődtörvény¹ 82. §.) vagy pedig egy vagy több hitelező, akik valószínűvé tudják tenni, hogy az adós tartozása vagyonát meghaladja (84. §.) vagy kereskedővel szemben, ha igazolják, hogy fizetéseit megszüntette (248. §.).

Ha valaki csődbe jut, összes vagyona, amit a csődnytitás idején birt vagy amihez azután jutott (1. §.), kivonatik az ő kezelése és rendelkezése alól (3. §.) és az egész azoknak a hitelezőknek kielégítésére szolgál, akiknek követelése már csődnytitaskor fönnállott (2. §.). Az adósnak addig, míg a hitelezők nincsenek kielégítve, nincs joga a tömegből semmit sem elvonni, tartást is csak a hitelezők beleegyezésével lehet neki a tömegből adni.² Abból, amit a csőd tartama alatt keres, joga van annyit, amennyi szükséges az ő és övéinek eltartására fordítani (5. §.).

A csődtömeg fölött kezelési és rendelkezési jogot és az adósságok rendezését az adóstól a tömeggondnok (ügyvéd), a csődbiztos (bíró) és a csődválasztmány (a hitelezők megbízottai) veszi át.

A csődnytitás után az adósnak minden jogügylete érvénytelen (6. §.), semmit sem ajándékozhat, adhat vagy engedhet el. Ha olyan valaki, akinek

¹ 1881: XVII. t.-c.

² Nem lehet az adóstól azt a jogot elvitatni, hogy a tömegből azokat a dolgokat, amelyek élete föntartásához szükségesek, titokban is elvonja. Az adósnak ezt a jogát a törvény azért nem ismeri el, hogy ez által csalásoknak utat ne nyisson.

a csódról tudomása van, az adós kezeihez tartozást fizet, ez a fizetés csak akkor érvényes, ha azt az adós a csódtömegbe beszolgáltatta (7. §.).

Különféleképen juthat valaki csődbe. Csődbe juthat saját hibáján kívül is, pl. váratlan veszteségek által, de saját hibájából is. Aki gondatlan, könnyelmű vagyonkezelés által, saját hibájából jut csődbe, vétkes bukás vétségét követi el (B. T. K. 416. §.). Aki pedig bukásakor hitelezőinek megkárosítására csalást követett el, az csalárd bukás büntetében vétkes (B. T. K. 414. §.).

Ha a csőd által a hitelezők követelésének csak egy része térül meg, a tartozás hátralevő részére fönmarad az adós kártérítési kötelezettsége, ha csak a hitelezőkkel oly képen ki nem egyezett, hogy már többet ne kelljen fizetnie. Ha a hitelezők $\frac{2}{3}$ része, akik a követelések $\frac{4}{5}$ részét képviselik, az adóssal egyezsége lép, ez az egyezés a többi hitelezőre is kötelező, ha a bíróság jóváhagyja (222., 223. §§.). Ez által a *kényszeregyezés* által az adós mindenkorra fölszabadul annak megtérítése alól, amit a hitelezők követeléseikből vesztenek. De nem lehet kényszeregyezséget kötni akkor, ha az adós a követeléseknek 40%-át sem ajánlja meg (200. §.).

A csődtörvénynek ezek a rendelkezései lelkiismeretben köteleznek.

TÁRGYMUTATÓ.

- Ábrázolások szerzői joga** 90.
absolute gravis materia 282.
accessio l. gyarapodás, gyümölcs.
accessorium l. tartozék.
adás-vevés 181.
adjunctio l. egyesítés.
adókihágás 329.
aedificatio l. építés.
ági vagyon 128.
ajándékozás 179., halál esetére 142.
alaki hiány szerződéseknél 165.
alaki kellékek végrendeletnél 134.
alakszerű, alakszerűtlen szerződések 153.
alanyi mérték bünnél 283.
alapítvány 21.
alaptalan gazdagodás 273.
alkalmi egyesülések 241.
alkatrész 26.
alkusz 233.
állatfogás 61.
állatkár 295., kártérítés 330.
állatkereskedelem 189.
allatura uxorea l. hozomány.
alluvio l. növedék.
általános igazságosság 5.
alternativ l. vagylagos.
amortisatio l. megsemmisítés.
ár 183.
arbitrium l. választott bíróság.
arrha l. foglaló.
áru 183.
árutőzsde 263.
árverés 192.
assignatio l. utalvány.
ásványok, föntartott, szabad 67.
átadás 72.
átdolgozás irodalmi műveknél 91.
átruházás 71.
átruházhatóság értékpapírnál 248.
átszármazott szerzési mód 40.
átvállalás, tartozás — 173.
atyai hatalom 105.
auctio l. árverés.
Bánatpénz 171.
bányajog 66.
bányalelet 66.
becsületsértésből kártérítés 325.
beltag 242.
bemutatóra szóló papír 249.
bér 207.

- bérlemény 205.
 bérlet 204.
 bérlő 205.
 berni egyezmény 95.
 beszámítás 176.
 betéti társaság 242.
 birlálás 54.
 birtok 53, jogszerű, jogszerűtlen, jóhiszemű, rosszhiszemű, bizonytalan jogú 55.
 birtokba vétel 45.
 birtokos 218.
 bitorlás 273.
 bizomány, bizományos 232.
 bizonytalan jogú adós, birtokos, gazdagodás 312.
 bizonytalanság kártérítésnél 321.
 biztosítás 255.
 biztosítási díj 256., kötvény 257.
 bonae fidei possessor l. jóhiszemű.
 bukás 353.
 bűnpártolás 337.
 bűnrészes 331., 338.
 bűnsegéd 336.
 bűnszerző 332.
 bűntárs 336.

Causa turpis 158.
cambium l. csere.
 cessio l. engedmény.
 cessio bonorum, l. csőd.
 coacquisitio l. közszerzemény.
 combination 195.
 commixtio l. összevegyítés.
 commodatum l. haszonkölcsön
 compensatio l. beszámítás,
 c. occulta l. önségély.
 compositio l. föltétel.
 condominium l. közös tulajdon.
 condonatio l. elengedés.
 conductio l. szolgálati szerződés, c. operis, l. vállalkozási szerződés.
 consensualis szerződés 153.
 consentiens l. bűntárs.
 consortium 195.
 consulens l. fölbujtó.
 consumptibilis primo usu l. elhasználható.
 contractus l. szerződés; aleatorius l. szerencsesz.; bilateralis l. kétoldalú sz.; formatus l. alakszerű sz.; gratuitus l. ingyenes sz.; informis l. alakszerűtlen sz.; innominatus 154; nudus l. nem perelhető sz.; oneratus l. viszterhes sz.; societatis l. társaság; unilateralis l. egyoldalú sz.; vestitus l. perelhető sz.; vitalitius l. ellátási sz.
 conventio Kollonichiana 143.
 cooperatio l. bűnrészes.
 corner 195.
 culpa juridica 294.

Családi hitbizomány 50.
 családi vagyonyjog 99.
 családtag kártétele 284.

csalás 161, 272, 276.
 csalárd bukás 353.
 cselekvőképesség 18.
 cselekvőképtelenség 19.
 cseléd 214.
 cselédek kártétele 284.
 cséplőgép okozta kár 330.
 csere 195.
 csőd 343, 351.
 csődbiztos 352.
 csődhitelezők 345.
 csődneyítés 352.
 csődtömeg költségei 344., tar-
 tozásai 344.
 csődválasztmány 352.

Damnificatio injusta l. igaz-
 ságtalan kár.
demonstratio, contr. sub d.
 l. fajlagos szerződés.
deport üzlet 265.
depositum l. letét.
dijkitűzés 226.
díjüzlet 264.
divisibilis res l. osztható dolog.
dohánykertészek szerződése
 224.
dologi jog 29.
dologi teher 30, 83.
dologösszesség 27.
dolus l. csalás.
dominium l. tulajdon; **aucto-**
rum l. szerzői jog.
donatio l. ajándékozás; **mortis**
causa l. halál esetére szóló
 ajándékozás; **remuneratoria**
 l. érdemdíjazás.

dos l. hitbér.
dubiae fidei possessor l. bi-
 zonytalan jogú birtokos, adós.

Égbekiáltó bűn 271.
egyedíruság 193.
egyenérték visszatérítése 303.
egyesítés 69.
egyesület 21.
egyetemleges jelzálog 86., kö-
 telem 155.
egyezség 236.
egyházi javak 109.
egyházi személyek tulajdon-
joga 108., végrendelkezési
 joga 145.
egyoldalú ígéret 177., szerző-
 dések 151.
egyszerű fogadalmas jogai 112.
éhbér 210.
eladó 187.
elbirtoklás 72, 82, 83.
elengedés 176, 349.
életjáradék 254.
életbiztosítás 258.
elévülés 79, 177.
elhagyott dolgok 60.
elhasználható, el nem hasz-
nálható dolgok 25.
ellátási szerződés 255.
előadások szerzői joga 90.
elővásárlási jog 192.
elsajátítás 40, 60.
elsőbbségi részvény 243.
elszámolás 237.
elveszett dolgok 65, kártéri-
 tés 346.

- emberölés 323.
- emptio-venditio l. adás-vevés ;
spei l. reményvásár.
- engedmény 173.
- építés 71.
- építészeti alkotások szerzői
joga 96.
- épületjog 83.
- épületkár 330.
- erdei kár 296.
- erdélyi magánjog 11., papok
után örökösödés 146, püspök
végrendelkezési joga 144.
- érdemdíjazás 181.
- érdemellenség 124.
- erdőmunkások szerződése 223.
- eredeti szerzési módok 40.
- erkölcsi személyek 20.
- erkölcstelen szerződések 158.
- error l. tévedés.
- érték 184.
- értékpapír 247.
- értéktőzsde 263.
- érvényes szerződések 164.
- érvénytelen szerződések 164.
- esküvel erősített szerződések
167.
- evictio l. szavatosság.
- exhaereditatio l. kitagadás.
- expensae l. kiadások.
- expropriatio l. kisajátítás.
- Fajlagos szerződés** 170.
- felbujtó 333.
- felbontás szerződésnél 175.
- félelem 161.
- feleség jogai 103.
- felmondás 176.
- feloszlás társaságnál 239.
- felügyelő bizottság 244.
- fényképészeti művek szerzői
joga 96.
- férj kötelességei 104.
- fidejussio l. kezesség.
- fizetés 174.
- fizetésektelenség 351.
- Fiume a magánjog szempont-
jából 11.
- fogadás 252.
- foglaló 170.
- folyó ár 186.
- fordítás joga 91.
- forgalmon kívüli dolgok 24.
- forgalomba helyezés joga 91.,
96.
- forгатmány 249.
- főadós 234.
- fődolog 26.
- főlbérlő 332.
- földolgozás 70.
- főlősleg egyházi javakból
109.
- főltétel szerződésben 168.
- főntartott ásványok 67.
- főpapok rendelkezési joga 143.
- főszerződés 154.
- fructus l. gyümölcs.
- fungibilis res, l. helyettesíthető
dolog.
- fuvarozási szerződés 233.
- Gazda** 214, 217.
- gazdagodás, jogtalan 273.
- gazdasági cseléd 217., napszá-

- mos 223., munkás- és cse-
 lédsegélypénztár 260.
 gazdatiszt 218.
 gazdátlan dolgok 60, 63.
 gondtalanságból kártérítés 330.
 gondosság elmulasztása 293.
 görög kath. papok után törv.
 örökösödés 146.
- Gyámoltak által okozott kár**
 330.
 gyarapodás 40.
 gyári munkás 224.
 gyermekek által okozott kár
 330.
 gyermekek örökösödése 127.
 gyermektartás 326., 327.
 gyóntató kártérítése 320, 347.
 gyulafelhérvár-fogarasi érsek
 végrendelkezési joga 145.
 gyümölcs 26., 68.; álló, be-
 szedett, be nem szedett, el-
 választott, függő, ipari, jogi,
 polgári, természetes, vegyes
 26., 27.; gy. visszatérítése
 303., 308.
- Hadkötelezettség** 328.
 haereditas l. hagyaték; legi-
 tima l. köteles rész.
 hagyatéki tartozások 148.
 hagyomány, hagyományos 123.
 halál okozás 323.
 halál esetére szóíó ajándéko-
 zás 142.
 halászat 62.
 halasztás kártérítésnél 348.
- hallgatás szerződésben 164.
 használat joga 81.
 használati javak 35.
 haszonbér 205.
 haszonbérlet 204.
 haszonélvezet 82.
 haszonkölcsön 203.
 határidő 169., ügylet 263.
 hátirat 249.
 házastársi örökösödés 128.
 házbérlet 207.
 házi cseléd 215.
 házasságtörésből kártérítés 327.
 helyettesíthető, nem helyette-
 síthető dolgok 24.
 hitbér 102.
 hitbizomány 50.
 hitelező 344., kártalanítása 324.
 hitelszövetkezet 245.
 hitelügylet 247.
 holtkézi törvények 22.
 honorárium l. tiszteletdíj.
 Horvát-Szlavonország magán-
 joga 12.
 hozomány 100.
 hűtlen kezelés 277.
 hypotheka l. zálogjog.
- Igaz 3.**
 igazgatóság részvénytársaság-
 nál 244.
 igazságos 3., bér 208.
 igazságosság 3.; általános,
 kölcsönös, osztó 5.
 igazságtalan károsítás 274, 315.
 ígéret 177.
 ígérvények 254.

immobilis l. ingatlan.
 indivisibilis l. oszthatatlan.
 ingó, ingatlan 24.
 ingyenes szerződés 151.
 injusta damnificatio l. igazságtalan károsítás.
 inscriptio pro servitiis fidelibus l. érdemdíjazás.
 intézet 21.
 ipari készítmények 98.
 iparos gazda, segéd, tanuló 220.
 iparüzemnél kártérítés 330.
 írásbeli magán végrendelet 135.
 irodalmi művek szerzői joga 90.
 iszapolás 69.

Jászkunoknál közszerzemény 101.
 játék 253.
 javadalmi vagyon 108.
 jegybitorlás 325.
 jelzálog 86.
 jobb vevő fenntartásával vétel 191.
 jog 3.
 jogcímek kártérítésre 293.
 jogos elsajátítás 277., önsegély 278.
 jogszerző akarat 46.
 jogtalan elsajátítás 271.; gazdagodás 273., 291.; károsítás 292.
 jogszerű, jogszerűtlen birtok 55.
 jóhiszemű adós 305.; birtok, birtokos 55., 303.; gazdagodás 303.; szerzés védelme 307.

jus auctorum l. szerzői jog,
 viduale l. özvegyi jog.

Kamat 197.
 kárbiztosítás 257.
 károsítás 274.
 kártérítés 289., 303., 308., 312., 315.; költségei 346.; a kötelezettség nagysága 299.; sorrendje 342.
 kartell 195.
 katonai határőrvidék a magánjog szempontjából 11.
 katonaszabadítás 328.
 kényszeregyezés 353.
 képtelenség 351.
 képzőművészeti alkotások 96.
 kereskedelmi társaság 21., 240.
 késedelem fizetésben 175.
 készfizető kezes 235.
 készpénzügylet 263.
 kétoldalú szerződés 151.
 kezelési közösség rendszere 99.
 kezes, kezesség 234.
 kézi zálog 85.
 kiadó 93.
 kiadások jóhiszemű gazdagodásnál 304., rosszhiszemű gazdagodásnál 309.
 kihirdetés végrendeletnél 148.
 kincslet 64.
 kisajátítási jog 48.
 kisebb károsítások 285.
 kiskorúság 18., 105.
 kitagadás 125., 132.
 kiváltságos végrendelet 137.
 konkurrencia 275.

korlátozása a tulajdonjognak 47.

kölcsön 196.

kölcsönös igazságosság 5.

kötbér 171.

köteles rész 123., 130.

kötelesség 4.

kötelezettség szerződésnél 167.

kötelmi jog 29.

kötményezés 250.

közjegyzőnél letett végrendelet 137.

közjog 4.

közkereseti társaság 241.

közösség 245.

közös tulajdon 32.

közraktár, közraktári jegy 229.

közszeremény 101.

közvégrendelet 141.

közvetétel joga 91., 96.

külföldi végrendeletek 141.

külön kielégítésre jogosult hitelezők 344.

különbözeti ügylet 264.

kültag 242.

Labor l. munka.

legatum, legatarius l. hagyomány, hagyományos.

lemondás örökségről 124.

letét, letéteményes 227.

locatio l. bérlet.

lock-out l. munkazárlat.

lopás 272.

loteria l. sorsjáték.

lóversenynél fogadás 252.

ludus l. szerencsejáték.

Magánjog 4., 10.

magántulajdon 34.

magánvégrendelet 135.

magyar magánjog 11., polgári törvénykönyv 12.

malae fidei possessor l. rossz-hiszemű adós, birtokos.

mandans, mandatarius l. bűnszerző, felbujtó.

mandatum l. megbízás.

materia gravis 282.

megbízás, megbízó, megbizott 230.

megbízás nélküli ügyvitel 233.

megegyezés 160.

megengedett cselekedetekből eredő kártérítés 295.

meghagyás 169.

meghatalmazás 230.

megsemmisítés értékpapiroknál 251.

megtámadható szerződések 165.

megtekintésre vétel 190.

megvesztegetés 274.

mellékszerződés 154.

méltányosság 8.

mezőgazdasági munkás 222.

minta védelme 98.

mobilis l. ingó.

modus l. meghagyás.

monopolium l. egyedárúság.

mora l. késedelem.

mosásföld 69.

mulasztás 319.

mulcta l. bánatpénz.

munka 40., 42.; munkaadó

222.; -bér 207.; -idő 211.;
-zárlat 214.
munkás 222.; -biztosítás 260.;
-betegségélyző és baleset-
biztosító pénztár 261.
mutus 337.
mutuum l. kölcsön.
mustra védelme 98.
mustra szerint vétel 190.
műemlékek védelme 49.

Nagykorúság l. teljeskorúság.
napszámos 223.
negotiorum gestio l. megbí-
zás nélküli ügyvitel.
névbitorlás 325.
névre szóló papír 249.
non obstans, non manifestans
337.
novatio l. újítás.
növedék 68.
nyereménykölcsönkötvény 254.
nyilvános előadás joga 92.

Objectiv kár 296.
occupatio l. elsajátítás.
occulta compensatio l. ön-
segély.
onus reale l. dologi teher.
orgazdaság 337.
osztható, oszthatatlan dolgok 25.
osztó igazságosság 5.
osztott kötelelem 155.

Önsegély 278.
önvédelem 278.
örökbefogadás 142.

örökhagyó 122.
örökös 122.; örökösödés 41.,
116.; örökösödési szerződés
141.
örökség 122., megnyílása 123.
összeolvasztás 70.
összetett dolog 26.
összevegyítés 70.
özvegyi jog 129., örökösödés
127.

Pactum haereditarium l. örö-
kösödési szerződés.
palpo l. felbujtó.
pályázat 227.
papok családi, egyházi, szer-
zett javai 108.
paráznaságból kártérítés 326.
párbajból kártérítés 325.
participans l. bűnsegéd, or-
gazda.
peculium szerzeteseknél 113.
pénz 186.
pénzkölcsön 197.
perelhető, nem perelhető szer-
ződés 152.
piaci ár 186.
pignus l. zálog.
poena conventionalis l. kötbér
polgári törvénykönyv tervezete
12.
pool 195.
possessio l. birtok, jóhiszemű,
rosszhiszemű gazdagodás.
possessio impropria l. birlálás.
praescriptio l. elbirtoklás.
precarium 204.

principale l. földolog.
 próbára vétel 190.
 próba szerint vétel 190.
 promissio l. ígélet.

Rablás 272.

radices restitutionis l. jog-
 címek a kártérítésre.
 rágalomért kártérítés 325.
 realis szerződések 153.
 receptans l. bűnpártolás.
 receptum arbitrii l. választott
 bíróság.
 relative gravis materia 282.
 reményvásár 183., 254:
 rendeleire szóló papírok 249.
 report üzlet 265.
 res derelicta vacans l. elha-
 gyott dolgok.
 részvényes, részvénytársaság
 243.
 robbanásból eredő kár 330.
 római jog 10.
 rosszhiszemű birtok 55.; adós
 308.; gazdagodás 308.

Segéd, iparos 220., kereskedő 221.

seminatio l. ültetés.
 semmiség szerződéseknél 165.
 servitium reale l. dologi teher.
 servitus l. szolgálatom.
 sikkasztás 272.
 solutio l. teljesítés.
 sorrend kártérítésnél 342.; bűn-
 részesek kártérítésénél 339.
 sorjáték 253.

specificatio l. földolgozás.
 speculatio l. üzérkedés.
 sponsio l. fogadás.
 stricke l. sztrájk.
 successio haereditaria l. örö-
 kösödés; vidualis l. özvegyi
 örökösödés.
 súlyos bűn, igazságtalanság
 281.
 superficies l. épületjog.
 syndicat 195.

Szabad ásványok 67.

szabad vagyon rendszere 99.
 szabadalom 97., bitorlása 325.
 szállítási szerződés 183., 263.
 szavatosság 188.
 szegényeknek adandó kártéri-
 tés 341.
 személyes szolgálatom 81.
 szentségtörés 271., 273.
 szerencsejáték 253.
 szerencseszerződések 152.
 szeretet 7.
 szervezkedés 211.
 szerzeményi vagyon 128.
 szerzetesek jogai 112., örökö-
 södése 146.
 szerződés 41., 150.
 szerzői jog 88.
 szóbeli végrendelet 139.
 szociálisták a magántulajdon-
 ról 34.
 szolgálati szerződés 207.
 szolgálatom, házi, mezei, telki
 30., 80., 81.
 szomszédjog 49.

szövetkezet 244.

sztrájk 212.

Találás 63., 65.

találmányok szerzői joga 96.

tanácsadás 334.

tanu végrendeletnél 136.

tanuló, iparos 220., kereskedő
221.

társaság 238.

tartozás-átvállalás 173.

tartozás-elismerés 237.

tartozások, hagyatéki 148.

tartozék 26.

telekkönyv, telekkönyvi birtok
56., telekkönyvi elbirtoklás
78.

teljeskorúság 18.

teljesítés szerződésnél 174.

tényleges ügylet 264.

termelési javak 35.

testamentum l. végrendelet.

testator l. örökhagyó.

testi sértés 323.

testület 21.

tévedés kártérítésnél 321., szer-
ződésben 161.

thesaurus l. kincslelet.

tiszteletdíj 208.

tisztességtelen szerződés 158.,
verseny 276.

titoksértésért kártérítés 325.

tómeder 69.

többszörözés joga 91.

tömeg költségei, tartozásai 344.

törvényes osztályrész l. köte-
les rész.

törvényes örökösödés 117., 125.

törzsönkénti örökösödés 127.

tőzsde 262.

traditio l. átruházás.

transactio l. egyezség.

trust 195.

tulajdonjog megszerzése 40.,
elvesztése 46., korlátozása 47.
tulajdonjog fentartásával vétel
192.

tulajdonközösség 238.

Ujítás 176.

uratlan dolgok l. gazdátlan.

usus l. használat.

ususfructus l. haszonélvezet.

utalvány, utalványozó, utal-
ványozott 232.

utánképzés joga 96.

uzsora 201, 273.

Ültetés 70.

ünnepélyes fogadalmas jogai
112.

üzérkedés 263.

**Vádaskodásból eredő kártéri-
tés** 325.

vadászat 62.

vagylagos szerződés 169.

vagyon 27.

vagyonhasználati közösség 238.

vagyonközösség rendszere 99.

választott bíróság 237.

vállalkozási szerződés 225.

vasutak kártérítése 331.

végrendelet 117., 133. kihirde-

- tése 148., végrehajtása 148.,
visszavonása 135.
végrendelkezési képesség 133.
végszükség 51., 278.
venditio sub hasta l. árverés.
verseny, tisztességtelen 276.
verseny-tilalom 241.
veszély eladásnál 188.
vesztegetés 274.
vétel 181., megtekintésre, próbára, mustra vagy próba szerint 190.
vétkes bukás 353., mulasztás 319., 337.
vevő 189.
vinculálás 250.
vizontbiztosítás 262.
visszavásárlási jog kikötése 191.
visszaeladási jog kikötése 191.
visszalépési jog föntartása 191.
visszterhes szerződések 151.
Zálogjog 30, 84.
záradék végrendeletnél 138.
zeneművek szerzői joga 90.
zsarolás 272.

TARTALOM.

Előszó	Oldal III
--------------	--------------

BEVEZETÉS.

1. A kölcsönös igazságosság fogalma	3
2. A kölcsönös igazságosság és a polgári törvények. A magyar magánjog	9

I. RÉSZ.

A kölcsönös igazságosság rendje.

I. FEJEZET. ALAPISMERETEK.

1. Jogi személyek	17
2. Jogi tárgyak	23
3. A jogok különböző nemei	28

II. FEJEZET. A TULAJDON.

1. A tulajdonjog természete és tárgya	31
2. A magántulajdon jogosultsága	34
3. A tulajdonjog megszerzése	40
4. A tulajdon elvesztése	46
5. A tulajdonjog korlátozásai	47

III. FEJEZET. A BIRTOK ÉS A TELEKKÖNYV.

1. A birtok jogi védelme	53
2. A telekkönyvi bekebelezés	56

IV. FEJEZET. A TULAJDONSZERZÉS MÓDJAI.

	Oldal
1. Az elsajátítás	60
2. A találás	63
3. A gyümölcs tulajdonjogának megszerzése	68
4. A növedék tulajdonjogának megszerzése ingatlanoknál	68
5. Egyesítés, vegyítés, feldolgozás, beültetés, építés	69
6. Az átruházás	71
7. Az elbirtoklás	72

V. FEJEZET. JOGOK MÁS DOLGÁBAN.

1. A szolgálat	80
2. A dologi terhek és az épületjog	83
3. A zálogjog	84

VI. FEJEZET. A SZERZŐI JOG

88

VII. FEJEZET. VAGYONI JOGOK A CSALÁDBAN.

1. A házastársak vagyoni helyzete	99
2. A gyermekek és szülők vagyoni viszonya	105

VIII. FEJEZET. EGYHÁZI SZEMÉLYEK TULAJDONJOGA.

1. Világi papok tulajdonjoga	108
2. Szerzetesek tulajdonjoga	112

IX. FEJEZET. AZ ÖRÖKÖSÖDÉS.

1. Az örökösödés általában	116
2. Az örökösödés különböző módjai	121
3. Az örökösödés feltételei	123
4. A törvényes örökösödés	125
5. A köteles rész	130
6. A végrendeletekről általában	133

	Oldal
7. A végrendelet különböző alakjai...	135
8. Örökösödési szerződés és halál esetére szóló ajándékozás	141
9. Örökösödés egyházi személyek után...	143
10. A végrendelet végrehajtása, az örökség megszerzése, a hagyatéki tartozások...	148

X. FEJEZET. A SZERZŐDÉSEK.

I. A szerződésekről általában.

1. A szerződések természete és fölosztása ...	150
2. A szerződő személyek ...	154
3. A szerződés tárgya ...	156
4. A megegyezés ...	160
5. Szerződések érvényessége, kötelező ereje ...	164
6. Mellékkikötések a szerződéseknél ...	168
7. Kötelmek átruházása a szerződésekben ...	172
8. A szerződések teljesítése ...	174
9. A szerződések megszűnése ...	175

II. Egyoldalú szerződések.

10. Az egyoldalú ígéret ...	177
11. Az ajándékozás ...	179

III. Vagyon átruházására vonatkozó kétoldalú szerződések.

12. Adás-vevés ...	181
13. Az adás-vevés különös nemei ...	190
14. A csere ...	195

IV. Használatra vonatkozó szerződések.

15. A kölcsön ...	196
16. A haszonkölcsön ...	203
17. Bérlet és haszonbérlet ...	204

V. Munkaszerződések.

18. A szolgálati szerződés ...	207
19. A szolgálati szerződés különös nemei ...	214
20. A vállalkozási szerződés ...	225
21. A díjkitűzés ...	226

<i>VI. Mások ügyének vitele.</i>		Oldal
22. A letét	...	227
23. A megbízás	...	230
<i>VII. A követelés biztosítására és teljesítésére vonatkozó szerződések.</i>		
24. A kezesség	...	234
25. Az egyezség	...	236
26. A tartozáselismerés	...	237
<i>VIII. Társaság és közösség.</i>		
27. A társaság	...	238
28. A közösség	...	245
<i>IX. Az értékpapírok.</i>		
29. Az értékpapírok természete és nevei	...	247
<i>X. A szerencseszerződések.</i>		
30. Fogadás, szerencsejáték, sorsjáték, reményvásár, nyerménykötvények, életjáradék	...	252
31. A biztosítás	...	255
32. A tőzsdeügyletek	...	262

II. RÉSZ.

A kölcsönös igazságosság megsértése.

1. A vagyonjogba ütköző cselekedetek	...	269
2. A nevezetesebb vétségek	...	271
3. A jogos elsajátítás esetei	...	277
4. Az igazságtalanság bűnének nagysága	...	281

III. RÉSZ.

A kölcsönös igazságosság rendjének helyreállítása.

I. FEJEZET. A KÁRTÉRÍTÉSRŐL ÁLTALÁBAN.

1. A kártérítés jogcime	...	289
2. A kártérítési kötelezettség fokozatai	...	299

II. FEJEZET. KÁRTÉRÍTÉS JOGTALAN GAZDAGODÁSBÓL

KIFOLYÓLAG.

	Oldal
1. A jóhiszemű gazdagodás	303
2. A rosszhiszemű gazdagodás	308
3. A bizonytalan jogú gazdagodás	312

III. FEJEZET. KÁRTÉRÍTÉS IGASZÁGTALAN KÁROSÍTÁSBÓL.

1. Az igazságtalan károsítás	315
2. A károsítás különös alakjai	323
3. A bűnrészesség	331
4. A bűnrészesek kártérítése	338

IV. FEJEZET. RÉSZLETKÉRDÉSEK A KÁRTÉRÍTÉSRŐL.

1. Kinek van joga a kártérítéshez	340
2. A kártérítés sorrendje	342

V. FEJEZET. A KÁRTÉRÍTÉSTŐL FÖLMENTŐ OKOK.

1. Az elengedés	349
2. Képtelenség	351
Tárgymutató	355

Nihil obstat.

Dr. Franciscus Robitsek
Censor.

Imprimatur.

Strigonii, die 16. Aprilis 1909.

Ludovicus Rajner
Eppus, Vicarius gen.

